Bilim ve Gelecek

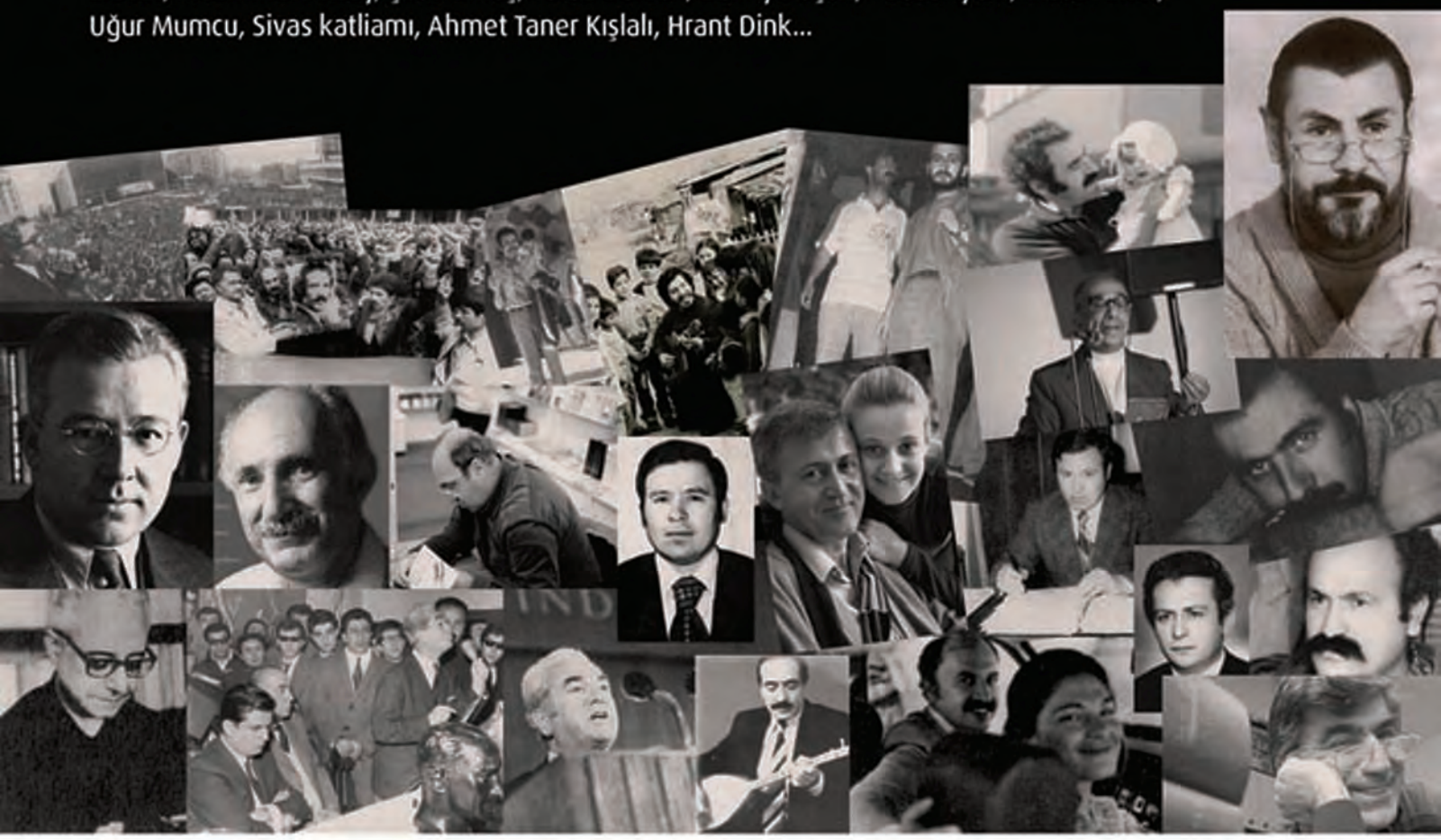
Aylık bilim, kültür, politika dergisi | Ekim 2010 | 7,50 TL (KDV Dahil)

80

En büyük değerlerimizi karanlık cinayetlerde yitirdik

Ölü Aydınlar Ülkesi

Sabahattin Ali, Doğan Öz, Bedrettin Cömert, Bedri Karafakıoğlu, Necdet Bulut, Abdi İpekçi, Cevat Yurdakul, Ümit Doğanay, Cavit Orhan Tütengil, Ümit Kaftancıoğlu, Kemal Türkler, İlhan Erdost, Muammer Aksoy, Çetin Emeç, Turan Dursun, Bahriye Üçok, Vedat Aydın, Musa Anter, Uğur Mumcu, Sivas katliamı, Ahmet Taner Kışlalı, Hrant Dink...

Alâeddin Şenel **Bilimsel yöntem nedir?**

Bilgi nedir? Gerçekliğin doğru bilgisi ne demektir? Bilgi edinmenin ne tür yöntemleri vardır? Bilimsel bilgi hangi gerçek anlayışına dayanılarak edinilir? Bilim ne zaman, nerede, hangi koşullarda başladı? İnancın yerini düşünmenin almasının tarihsel ve sınıfsal koşulları. Bilimsel düşünüşte hangi mantık kullanılır?

ISSN 1305-6794-NOET

Kıbrıs satış fiyatı 9 YTL

Bilim ve Gelecek
SAYI: 80 / EKİM 2010

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAZIİŞLERİ
Nalân Mahsereci
Özlem Özdemir

İDARİ İŞLER
Baha Okar
Deniz Karakaş
Eren Taymaz

GRAFİK-TASARIM
Baha Okar

ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy/İstanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

İnternet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir.

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 75 TL / 6 aylık: 40 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız)

YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 60 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 120 Dolar

e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 20 TL / 10 Euro / 15 Dolar
6 aylık: 10 TL / 5 Euro / 8 Dolar
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)

7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş

BASILDIĞI YER
Ege Basım Matbaacılık
Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No: 4,
Ataşehir / İstanbul Tel: (0216) 470 44 70

DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama

YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756

TEMSİLCİLERİMİZ

ANKARA BÜRO: Bayındır 1 Sk. 22/16, Kızılay (0312) 433 00 38

ANKARA: Uğur Erözkan / Tel: (0505) 227 78 38 / ugurerozkan@gmail.com

BARTIN: Barbaros Yaman / (0506) 601 64 50 / yamanbar2000@yahoo.com

BURSA: Evren Sarı / (0533) 526 49 80 / sarievren360@yahoo.com

İSKENDERUN: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com

İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57

SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com

TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com

ALMANYA: Çetin M. Akçı / cetin@akci.de

BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com

GÜNEY AMERİKA: Demircan Pusat / demircanpusat@gmail.com

İTALYA: Aslı Kayabal / aslikayabal@hotmail.com

KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com

KKTC: Kağan Güner / (0533) 836 84 87 / guner16@mynet.com

BİLGİ ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Nazan Mahsereci (0532) 485 63 63 / nazanmahsereci@hotmail.com

İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com

İÜ (BEYAZIT) TEMSİLCİSİ: Ezgi Altınışık (0555) 481 64 38 / tern.ezgi@gmail.com

İÜ (AVCILAR) TEMSİLCİSİ: Can Karakaya (0555) 623 27 27 / can_karakaya@yahoo.com

ODTÜ TEMSİLCİSİ: Şule Dede (0505) 550 61 31 / sule_dd@yahoo.com

HACETTEPE/BEYTEPE TEMSİLCİSİ: Selim Eyüp Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com

9 EYLÜL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Buse Zorlu (0506) 472 73 84 / t.busezorlu@gmail.com

"Baha Okar'a özgürlük!" kampanyası

*Bilim ve Gelecek dergisinin idari işlerini yürüten, aynı zamanda editörlüğünü yapan **Baha Okar** arkadaşımız, 21 Eylül sabahı 04.00'de emniyet güçleri tarafından evi basılarak gözaltına alındı ve 25 Eylül sabahı da tutuklanarak cezaevine gönderildi. "Parantez" köşemizde ayrıntılarını yazdığımız yalan ve iftiralarla gerçekleşti bu tutuklama. Baha Okar, bir yandan Devrimci Karargâh'a, bir yandan Ergenekon'a, diğer yandan PKK'ya bağlanmaya çalışılıyor. At atabildiğin kadar!*

Oysa sevgili arkadaşımız Baha Okar bilinmedik bir kişi değil. Bilim ve Gelecek dergisinin neredeyse çıkışından bugüne dek çalışanı. Derginin önce teknik ve grafik işlerini, sonra bütün idari işlerini ve ek olarak editörlüğünü yaptı. Dergimizin birçok dosyasında, makalesinde ve sürekli bölümünde imzası var. Bilim ve Gelecek'in okurları ve yazarları tarafından bilinen, olumlu insani nitelikleriyle çok sevilen, ülkemizin bilim ve yayıncılık camiasının tanıdığı bir şahsiyet. Yeri yurdu, yaptığı ettiği, yazdığı çizdiği ortada olan bir kişi. Bu kadar illegal örgütün üyeliğini, hem de kimseye çaktırmadan nasıl becerdi, hayret! Tabi aslında bunu beceren Baha değil, bu iddiaları öne süren veya ciddiye alan bildik savcıların beyinleri!

Bilim ve Gelecek çalışanları ve temsilcileri olarak "Baha Okar'a özgürlük" adıyla bir kampanya başlatacağız. Kampanyayı hem dergimiz hem de hazırlayacağımız bir internet sitesi aracılığıyla yürüteceğiz. Bir imza kampanyası açacağız. Ayrıca davayı yakından takip edip tüm gelişmeleri dergimizden ve sitemizden duyuracağız. Bilim ve Gelecek'in bundan sonraki her sayısında bir "Baha Okar'a özgürlük" bölümü olacak ve burada kampanyanın süzülmüş bilgileri ve sonuçları verilecek. İmza kampanyası ve bu iş için hazırlayacağımız internet sitesiyle ilgili bilgileri okurlarımıza internet kanalıyla duyuracağız. Baha Okar serbest kalana kadar Bilim ve Gelecek çalışanlarının ve temsilcilerinin en önemli işi bu kampanyayı yürütmek olacaktır. Dergimiz okur ve yazarlarının, Türkiye'nin tüm duyarlı insanlarının bu konudaki desteklerini esirgemeyeceklerine güvenimiz tamdır.

***

Bilim kurslarımız İstanbul ve Ankara'da başlıyor. Geçtiğimiz sayı ilan ettiğimiz Ekim ayı kursları büyük ilgi görüyor. Kayıtlar hemen hemen doldu. Bu sayımızda Kasım ayı kurslarını da ilan ettik (s.5-6). İstanbul'da 6-7 Kasım'da İbrahim Semiz, bu kez Genel Görelilik Kuramını anlatacak. 27-28 Kasım'da ise Metin Özbek "İnsanın Evrimi" kursunu verecek. Ankara'da ise 27-28 Kasım'da Ergi Deniz Özsoy'un "Evrim Kuramı" kursu gerçekleşecek.

***

Dergimiz baskıya girerken acı bir haber aldık. Dergimizin grafik-tasarım işlerini yapan arkadaşlarımızdan Deniz Akkol'un annesi, bir süre önce yakalandığı kansere yenik düştü. Deniz arkadaşımızın ve yakınlarının acısını paylaşıyor, başsağlığı diliyoruz. İzmirli dostumuz Ali İhsan Korur ağabeyimizin de yaşama veda ettiğini öğrendik. Eşi Berrin Eskiizmirliler'e ve yakınlarına başsağlığı diliyoruz.

Baha Okar'ın yokluğunda grafik işlerimizi yaparak dergimizi aksatmadan matbaaya yetiştiren Tarkan Togo ve Uğur Erözkan'a teşekkür ediyoruz.

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu
'Korku İmparatorluğu'nun 'bilimsel' temeli!..... 8

KAPAK DOSYASI

Özlem Özdemir
Ölü aydınlar ülkesi ……..…… 10

Alâeddin Şenel
Bilimsel yöntem nedir? ….....…….....28

Ahmet Geyik
Abdülhamid siyasetleri ve 'Hasta Adam' Osmanlı.....…42

Can Kayacılar - Ceren Özkan
İnsan doğasının evrimi ve müzik …….....……47

Afşar Timuçin
Romanda simgesel anlatım ve simge kişilikler…..... 52

Prof. Dr. Oğuz İnel
Zorunluluk ve sorumluluk üzerine…….. 59

Prof. Dr. Haluk Eyidoğan - Prof. Dr. Murat Balamir
Deprem stratejimiz var mı? ……..……64

Gül Atmaca
Iraklı Bektaşilerin "yol" hikâyesi ……69

Dr. Deniz Akgün
Piyasaya düşen sağlık ve sonuçları ……..……72

ANADOLU KÜLTÜRÜNDE AĞAÇLAR

Hasan Torlak
Bereketin ve doğurganlığın sembolü: İncir ağacı..76

BİLİM GÜNDEMİ / Deniz Şahin 80

Diyabet ve biyolojik saat arasındaki biyokimyasal bağ keşvedildi / Öğrenme ve hafızayı engelleyen gen: RGS14 / Petrol yiyen bakteriler öncelikle petrol türevi gazları tüketiyor / Uzayın derinliklerinde şaşırtıcı derecede kompleks bir molekül bulundu

YAYIN DÜNYASI / Baha Okar - Güner Or 84

Ergi Deniz Özsoy
Evrimin atlasa sığan dayanılmaz ağırlığı ve cazibesi...84

MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün

Matematik Köyü'ndeki parabol 88

BRİÇ / Lütfi Erdoğan 92

SATRANÇ / İzlem Gözükeleş 93

DERS ARASI / Özlem Özdemir 94

BULMACA / Hikmet Uğurlu 96

KAPAK DOSYASI **10**

Ölü aydınlar ülkesi

Özlem Özdemir yazdı

İlerici, yurtsever aydınların katledilmediği bir ülke, bir bölge ve bir dünya diliyoruz elbette. Bunun gerçekleşmesinin hayal olmadığını da biliyoruz. Bugün, bu katliamları yapanların yargılanacağını söyleyenlerin, katliamı yapanlar olduğunu da... Bir ülkede aydınların katledilmesini engelleyecek tek şeyin, o ülkenin aydınlara düşman olmayan bir emekçi iktidarı olduğunu da... Bu ölü aydınlar ülkesini, bir emek ve yaşam ülkesine çevirmek isteyenlere ve bu uğurda canını verenlere selam olsun!

Sabahattin Ali, Doğan Öz, Bedrettin Cömert, Bedri Karafakıoğlu, Necdet Bulut, Abdi İpekçi, Cevat Yurdakul, Ümit Doğanay, Cavit Orhan Tütengil, Ümit Kaftancıoğlu, Kemal Türkler, İlhan Erdost, Muammer Aksoy, Çetin Emeç, Turan Dursun, Bahriye Üçok, Vedat Aydın, Musa Anter, Uğur Mumcu, Sivas katliamı, Ahmet Taner Kışlalı, Hrant Dink...

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu **8**

'Korku İmparatorluğu'nun 'bilimsel' temeli!

Bilim ve Gelecek dergisinin idari işlerini yürüten, aynı zamanda editörlüğünü yapan Baha Okar arkadaşımız tutuklandı. Olmadık yalan ve iftirayla... Ülkemizin AKP marifetiyle sokulduğu, referandum sonrası gemi iyice azıya alan bir hattın uygulamaları bunlar.

Alâeddin Şenel yazdı

Bilimsel yöntem nedir? 28

Bilgi nedir? Gerçekliğin doğru bilgisi ne demektir? Bilgi edinmenin ne tür yöntemleri vardır? Bilimsel bilgi hangi gerçek anlayışına dayanılarak edinilir? Bilim ne zaman, nerede, hangi koşullarda başladı? İnancın yerini düşünmenin almasının tarihsel ve sınıfsal koşulları. Bilimsel düşünüşte hangi mantık kullanılır?

Ahmet Geyik yazdı

42 Abdülhamit siyasetleri ve 'Hasta Adam' Osmanlı

Çözülüş, parçalanma, dağılma ve yeniden kuruluşun iç içe geçtiği Abdülhamid döneminde, Osmanlıcılık daha İslamcı daha siyasal bir nitelik kazanır, yeni bir resmi ideoloji yaratma çabasına girişilir. İslami önderlik iddiası öne çıkar. Dışa bağımlılık artar, Düyun-u Umumiye kurulur.

Can Kayacılar - Ceren Özkan yazdı

İnsan doğasının evrimi ve müzik 47

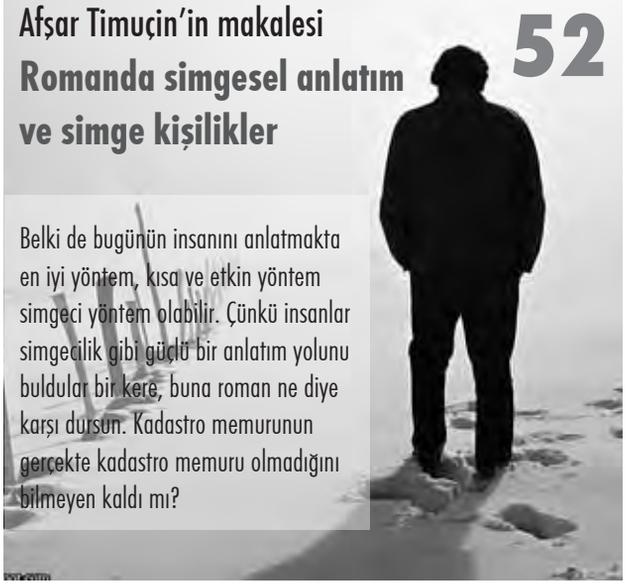
Müziğin insanlar üzerinde eşsiz bir duygulanım yaratma ve etkileme gücü vardır. Farkında olalım ya da olmayalım müzik günlük yaşantımızın birçok alanında bu gücünü üzerimize hissettirir. Kendi doğamıza bu kadar derinlemesine işlemiş olan müziğin evrimimizdeki rolü nedir? Müziği ne için ve hangi amaçlarla kullanmaktaydık?

Afşar Timuçin'in makalesi

Romanda simgesel anlatım ve simge kişilikler 52

Belki de bugünün insanını anlatmakta en iyi yöntem, kısa ve etkin yöntem simgeci yöntem olabilir. Çünkü insanlar simgecilik gibi güçlü bir anlatım yolunu buldular bir kere, buna roman ne diye karşı dursun. Kadastro memurunun gerçekte kadastro memuru olmadığını bilmeyen kaldı mı?

Prof. Dr. Oğuz İnel yazdı

59 Zorunluluk ve sorumluluk üzerine

Mutlak bir özgürlükten bahsedilebilir mi? İnsan bir karar verirken tamamen kendi dışına çıkabilir mi? İnsan tamamen kendi dışındaki bir bakış açısından değerlendirme yapabilir mi? Yapısal özelliklerini yani tüm kişilik ve değerler dünyasını bir tarafa bırakıp mutlak bir tarafsızlık içinde karar verebilir mi?

Bilim Kursları

Ekim Ayı Bilim Kursları

İstanbul Kurs Programı:

Evrim Kuramı

Öğretmen : Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy
(Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümü Öğretim Üyesi)

Tarih : 9-10 Ekim
Yer : Üniversite Konseyleri Derneği Salonu
Adres : Kuloğlu Mahallesi, Gazeteci Erol Dernek Sokak, Hanif İşhanı, No: 11/5, Beyoğlu/İSTANBUL

Einstein'ın Özel Görelilik Kuramı

Öğretmen : Yard. Doç. Dr. İbrahim Semiz
(Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü Öğretim Üyesi)

Tarih : 16-17 Ekim
Yer : Üniversite Konseyleri Derneği Salonu
Adres : Kuloğlu Mahallesi, Gazeteci Erol Dernek Sokak, Hanif İşhanı, No: 11/5, Beyoğlu/İSTANBUL

Ankara Kurs Programı:

İnsanın Tarihöncesi Evrimi

Öğretmen : Prof. Dr. Metin Özbek
(Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölüm Başkanı)

Tarih : 16-17 Ekim
Yer : Nazım Hikmet Kültür Merkezi Sinema Salonu
Adres : Karanfil Sokak, No:58, Kızılay/ANKARA

Ankara kursuna kayıt ve bilgi için başvuru: Uğur Erözkan ● Tel: 0312-433 00 38 ve 0505-227 78 38
E-posta: ugurerozkan@gmail.com ● www.bilimvegelecek.com.tr

-Kasım 2010-

İSTANBUL KURSU - 1

GÖRELİLİK KURAMLARI -2

Einstein'ın Genel Görelilik Kuramı

Öğretmen: Yard. Doç. Dr. İbrahim Semiz

(Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü Öğretim Üyesi)

Kursun içeriği

Genel görelilik kuramını iki yüzü ile tanıyacağız: 1) Genel, yani düz olmayan uzaylar ve/veya koordinat sistemlerinde Fizik yapmanın bir yolu olarak; 2) Bir genelçekim kuramı olarak. Bunun için, önce uzay-zaman eğriliğinin anlamı ve sonuçları anlatılacak; sonra bu eğriliğin, uzay-zamanın içeriği ile ilişkisi; sonra da genel göreliliğin getirdiği yeni olguların hangi bağlamlarda öne çıktığı konuşulacaktır.

Önerilen kaynaklar

1) 50 Soruda Görelilik Kuramları, İbrahim Semiz, Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
2) Karadelik, John Taylor, E Yayınları.
3) Kozmoloji, Gerhard Borner, İnkılap Kitabevi.

Tarih: 6-7 Kasım 2010 (Cumartesi-Pazar)

Saat: 11:00 - 17:00

Yer: Üniversite Konseyleri Derneği Salonu

Adres: Kuloğlu Mahallesi, Gazeteci Erol Dernek Sokak, Hanif İşhanı, No: 11/5, Beyoğlu/İSTANBUL

İSTANBUL KURSU - 2

İnsanın Tarihöncesi Evrimi

Öğretmen: Prof. Dr. Metin Özbek

(Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölüm Başkanı)

Kursun içeriği

Afrika coğrafyasında III. Zamanın miyosen çağı sonlarında ortaya çıkan insan ailesinin (Hominidae) biyo-kültürel evrim sürecini izlemek; insanlaşma sürecinde rol oynayan iç ve dış dinamiklerin ışığında insanın tarihöncesi evrimini anlamaya çalışmak.

Önerilen kaynaklar

1) 50 Soruda İnsanın Tarihöncesi Evrimi, Metin Özbek, Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
2) İnsanın Yükselişi, Jacop Bronowski, Say Yayınları.
3) İnsan ve Evrim Gerçeği, Adam Şenel, Özgür Üniversite Kitaplığı.

Tarih: 27-28 Kasım 2010 (Cumartesi-Pazar)

Saat: 11:00 - 17:00

Yer: Üniversite Konseyleri Derneği Salonu

Adres: Kuloğlu Mahallesi, Gazeteci Erol Dernek Sokak, Hanif İşhanı, No: 11/5, Beyoğlu/İSTANBUL

ANKARA KURSU

Evrim Kuramı

Öğretmen: Doç. Dr. Ergi Deniz Özsoy

(Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümü Öğretim Üyesi)

Kursun içeriği

Kursun ikinci ders grubu, doğal seçilim ve genetik çeşitlilik üzerine odaklanacak. Çeşitliliğin (varyasyonun) temel durumları özetlenerek, doğal seçilimle çeşitliliğin korunması ya da farklı yönlere evrilmesi, populasyon genetik temellerle ifade edilecek.

Önerilen kaynaklar

1) Üçlü Sarmal, Richard Lewontin, TÜBİTAK Yayınları.
2) Harun Yahya Safsatası ve Evrim Gerçeği, Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
3) Evrim Kuramı, John Maynard Smith, Evrim Yayınları.

Tarih: 27-28 Kasım 2010 (Cumartesi-Pazar)

Saat: 11:00 - 17:00

Yer: Nazım Hikmet Kültür Merkezi Sinema Salonu

Adres: Karanfil Sokak, No:58, Kızılay/ANKARA

İstanbul kurslarına kayıt ve bilgi için başvuru: Eren Taymaz ● Tel: 0216-345 26 14

E-posta: bgbilimkursu@gmail.com ● www.bilimvegelecek.com.tr

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nde

KAMPANYA 1 — HİKMET KIVILCIMLI KİTAPLARI

- ✓ Eyüp Konuşması, Derleniş Yayınları, 2003, 3 TL
- ✓ Tarih Devrim Sosyalizm Derleniş Yayınları, 2006, 18 TL
- ✓ Osmanlı Tarihinin Maddesi Sosyal İnsan Yayınları, 2007, 30 TL
- ✓ Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi Sosyal İnsan Yayınları, 2007, 15 TL
- ✓ Anayasa (Teklifi) Sosyal İnsan Yayınları, 2007, 5 TL
- ✓ Kuvayimilliyeciliğimiz ve II. Kuvayimilliyeciliğimiz Sosyal İnsan Yayınları, 2007, 10 TL
- ✓ Karl Marx - Kapital Sosyal İnsan Yayınları, 2007, 10 TL
- ✓ Marks - Engels ve Lenin'den 1935 Çevirileri Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 15 TL
- ✓ Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı, Sosyal İnsan Yayınarı, 5,00 TL
- ✓ Bergsonizm Göçen Sermaye Dervişliği Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 10 TL
- ✓ Emperyalizm Geberen Kapitalizm Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 10 TL
- ✓ Devrim nedir? Derleniş Yayınları, 2008, 10 TL
- ✓ Oportünizm nedir? - Halk Savaşının Planları - Devrim Zorlaması Demokratik Zortlatma Derleniş Yayınları, 2008, 20 TL
- ✓ 27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 20 TL
- ✓ Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 15 TL
- ✓ Metafizik Sosyolojiler Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 15 TL
- ✓ Dinin Türk Toplumuna Etkileri Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 8 TL
- ✓ Marksizm Kalpazanları Kimlerdir? Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 10 TL
- ✓ Edebiyatı Cedide'nin Otopsisi Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 15 TL
- ✓ Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 5 TL
- ✓ Durum Yargılaması ve 5 Mart Toplantısı Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 10 TL
- ✓ Gençliğe Yazılar Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 10 TL
- ✓ Dev-Genç Seminerleri Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 15 TL
- ✓ Kadın Sosyal Sınıfımız Sosyal İnsan Yayınları, 2009, 5 TL
- ✓ Karl Marks'ın Özel Dünyası Sosyal İnsan Yayınları, 2010, 10 TL
- ✓ Deccal Kapımızı Nasıl Çalıyor? Sosyal İnsan Yayınları, 2010, 8 TL
- ✓ Fetih ve Medeniyet Derleniş Yayınları, 2 TL
- ✓ Türkiye Köyü ve Sosyalizm Derleniş Yayınları, 5 TL
- ✓ Günlük Anılar Sosyal İnsan Yayınları, 2008, 30 TL

✓ **Broşür dizisi**
(8 kitaplık dizi: Diyalektik Materyalizm Nedir?, Finans Kapital ve Türkiye, Kısaca Marksizm Düşünüşü, Leninizm Nedir?, Marx-Engels, Türkiye'de Sınıflar ve Politika, Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler, Üretim Nedir?)

Sosyal İnsan Yayınları, 2008, dizi **fiyatı 32 TL**

✓ **TKP'nin Eleştirel Tarihi / Yol** *(9 kitaplık dizi)*

Sosyal İnsan Yayınları, 2009, dizi **fiyatı 79 TL**

Hikmet Kıvılcımlı kimdir?

Sosyalist lider ve kuramcı, yazar, yayıncı ve çevirmen. 17 yaşında gönüllü olarak Kurtuluş Savaşı'na katıldı. İstanbul Tıp Fakültesi'ne girdi, öğrencilik süresince direniş faaliyetlerini sürdürdü. Kurtuluş, Aydınlık gibi TKP yayınları yoluyla giderek sosyalist fikirlerle tanıştı ve 1920'lerin başında TKP üyesi oldu. 1925'de TKP Merkez Komitesi'ne seçildi. 1925'ten 1950'lere kadar sürekli kovuşturmalara maruz kaldı ve toplam 22,5 yıl hapis yattı. 1938 yılında Nâzım Hikmet'le birlikte yargılandığı Donanma Davası'nda 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı, 12 yıl yattıktan sonra tahliye oldu. 1954 yılında Vatan Partisi'ni kurdu. 1965 yılında Tarihsel Maddecilik Yayınları'nı kurdu ve yönetti; Marks, Engels ve Lenin'in eserlerinden birçok çeviriler yaptı ve yayımladı. Das Kapital'in bir bölümünü çevirdi. İktisattan antropolojiye, Marksist düşüncenin tarihsel ve kuramsal gelişiminin açıklanmasına ve Türkiye'de bir işçi sınıfı devriminin strateji ve taktik sorunlarına kadar çeşitli konularda çok sayıda telif eseri vardır. 12 Mart darbesinde arandığı için, ağır hasta olduğu halde yurtdışına çıkmak zorunda kaldı. 11 Ekim 1971'de Belgrad'da öldü.

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü, Hikmet Kıvılcımlı külliyatından, Broşür ve Yol dizisi hariç
toplam fiyatı 344 TL olan 29 kitabı, yüzde 30 indirimle 240 TL'ya sunuyor.

Yol dizisini oluşturan 9 kitabı ve Broşür dizisini oluşturan 8 kitabı da,
111 TL yerine yüzde 30 indirimle 78 TL'ya edinebilirsiniz.

Ekim Ayı Kampanyaları!

KAMPANYA 2 KIRMIZI KEDİ YAYINEVİ'NDE İNDİRİM

Banu Avar'la Konuşma
Ömür Kurt, 2010, 170 s., 11 TL
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 7,7 TL

Sinema: Tarih-Kuram-Eleştiri
Seçil Büker, 2010, 3929 s., 22 TL
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 15,4 TL

Hollywood Sinemasında Oryantalizm
Hilal Erkan, 2009, 268 s., 15 TL
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 10,5 TL

Zeitgeist Ne Anlatıyor?
Emrah Alpat, Tunca Arslan, Erol Bilbilik, Haluk Hepkon, Karin Liebhart, 2009, 122 s., 7.61 TL
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 5,3 TL

Savaş Sanatlarında 36 Gizli Strateji
Hiroshi Moriya, 2009, 240 s., 15 TL
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 10,5 TL

Ahlaksızlar
Ken Bruen, 2008, 215 s., 12 TL
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 8,4 TL

Ay Çarpması
Juan Ramon Biedma, 2009, 210 s., 12,50 TL
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 8,75 TL

Dostoyevski'yi Okumak
Victor Terras, 2010, 250 s., 16 TL
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 11 TL

Tanrı Misafirleri Oteli
Timur Soykan, 2009, 153 s., 10 TL
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 7 TL

House Daha Yüksek Dozda
Michael Reufsteck, Jochen Stockle, 2010, 274 s., 18 TL
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 12,6 TL

Derin Dünya Devletinin Adamları
Erol Bilbilik, 2010, 250 s., 16 TL
Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü fiyatı: 11 TL

ve KIRMIZI KEDİ'nin diğer tüm kitaplarında % 30 indirim...

KAMPANYA 3 BİR YAZAR İKİ KİTAP

Douwe Draaisma'nın iki kitabı:

Douwe Draaisma kimdir?

1953 doğumlu Draaisma, Hollanda'daki Groningen Üniversitesi'nde psikoloji ve felsefe eğitimi almıştır ve halen aynı üniversitenin psikoloji tarihi ve teorisi bölümünde öğretim üyeliği yapmaktadır. Bellek dili ve otobiyografik belleğin işleyişi, zaman ölçümünün ve nörolojinin tarihi konusunda çalışmalar yapmaktadır.

Bellek Metaforları - Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi-
MetisYayınları, Çev. Gürol Koca, 2007, 344 s., 21 TL

Draaisma'nın belleğin metaforik doğasıyla ilgili olarak hazırladığı tezi *Bellek Metaforları* adıyla kitaplaşmış ve Hollanda Ulusal Psikologlar Enstitüsü'nün ödülünü almış ve büyük ilgi görerek sekiz dile çevrilmiştir.

Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer?
-Belleğimiz Geçmişimizi Nasıl Şekillendirir?-,
MetisYayınları, Çev. Gürol Koca, 2008, 306 s., 20 TL

Draaisma'nın otobiyografik belleğin işleyişini ele aldığı *Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer?*, çevrildiği on bir dilde de büyük ilgi uyandırmıştır.

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nde:
İki kitap 41 TL yerine, % 30 indirimle 28,70 TL

Baskısı olan tüm kitapları Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü'nden temin edebilirsiniz.

Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü, yeni çıkan kitapları sizin için takip ediyor. Her pazartesi günü, son günlerin yeni çıkan kitaplarını, kolay rastlanılmayacak indirimli fiyatlarıyla birlikte içeren bir bülteni, Bilim ve Gelecek Kitap Kulübü, üyelerine e-posta olarak gönderiyor.

100 TL'ye kadar alışverişlerinizde kargo ücreti 5 TL,
100 TL ve üzeri kitap alımlarınızda kargo ücreti bizden.

Üye olmak için
bgkitapkulubu@gmail.com
adresine boş bir e-posta atmanız yeterli.
Bilgi almak için tel: (0216) 349 71 72

‘Korku İmparatorluğu’nun ‘bilimsel’ temeli!

Bilim ve Gelecek dergisinin idari işlerini yürüten, aynı zamanda editörlüğünü yapan Baha Okar arkadaşımız tutuklandı. Olmadık yalan ve iftirayla... Bu yazıda işi biraz şakaya vurduk, durumun acayipliğini, hukuksuzluğun, yalanın dolanın, iftiranın boyutunu anlatabilmek için. Bütün bunlar şaka değil gerçek; bir Türkiye gerçeği. Ülkemizin AKP marifetiyle sokulduğu, referandum sonrası gemi iyice azıya alan bir hattın uygulamaları bunlar.

Ender Helvacıoğlu

Bilim ve Gelecek dergisinin idari işlerini yürüten, aynı zamanda editörlüğünü yapan **Baha Okar** arkadaşımız, 21 Eylül sabahı 04.00’de emniyet güçleri tarafından evi basılarak gözaltına alındı. Okar, 4 günlük gözaltı süresinin sonunda 25 Eylül sabahı tutuklanarak cezaevine gönderildi.

Baha Okar, kamuoyuna “Devrimci Karargâh” diye sunulan bir operasyonun bünyesinde başka 12 kişi ile birlikte tutuklandı. Sorgusu sırasında kendisine şu suçlamalar yöneltilmiş: 1,5 yıl kadar önce İstanbul-Bostancı’da çıkan çatışmada öldürülen bir Devrimci Karargâh üyesinin evinde Okar’ın tek bir adet parmak izine rastlandığı; bir PKK itirafçısının Okar’ın 2005 yılında Kuzey Irak’taki PKK kamplarında kaldığını söylediği; Okar’ın annesine ait olduğu iddia edilen bir telefondan şu anda Ergenekon davasının sanığı olan bir Ulusal Kanal çalışanının defalarca arandığı…

Bir televizyon reklamından esinlenerek söyleyelim: Vay, vay, vay, vay, suçlara bak! Bizim Baha hem Devrimci Karargâhçı, hem PKK’cı, hem de Ergenekoncu! Artık hangisinden tutturursan!

Avukatının aktardığına göre Baha Okar bütün bu iddialara bildik sakin tavrıyla yanıt vermiş. Söz konusu kişilerin (öldürülen Devrimci Karargâhçı, PKK itirafçısı, Ulusal Kanal çalışanı) hiçbirini tanımadığını, 2005 yılının her gününde nerede olduğunu rahatlıkla kanıtlayacağını (tanıklardan bazıları da ben ve diğer *Bilim ve Gelecek* çalışanları, eğer Baha geceleri Kuzey Irak’a ışınlanmıyorsa!), söz konusu telefon numarasıyla hiçbir ilgisinin olmadığını, annesinin telefonunun belli olduğunu, parmak izinin ise eğer doğruysa tamamen tesadüf olacağını, bunun zaten sadece bir adet parmak izinden söz edilmesinden de anlaşılabileceğini bir bir anlatmış. Fakat savcı yine de Baha Okar’ı tutuklama ihtiyacı hissetti.

Sevgili arkadaşımız Baha Okar bilinmedik bir kişi değil. *Bilim ve Gelecek* dergisinin neredeyse çıkışından bugüne dek çalışanı. Derginin önce teknik ve grafik işlerini, sonra bütün idari işlerini ve ek olarak editörlüğünü yaptı. Dergimizin birçok dosyasında, makalesinde ve sürekli bölümünde imzası var. *Bilim ve Gelecek*’in okurları ve yazarları tarafından bilinen, olumlu insani nitelikleriyle çok sevilen, ülkemizin bilim ve yayıncılık camiasının tanıdığı bir şahsiyet. Yeri yurdu, yaptığı ettiği, yazdığı çizdiği ortada olan bir kişi. Bu kadar illegal örgütün üyeliğini, hem de kimseye çaktırmadan nasıl becerdi, hayret ki hayret! Tabi aslında bunu beceren Baha değil, bu iddiaları öne süren veya ciddiye alan bildik savcıların beyinleri!

***

Ülkemizde hâlâ devam eden bazı davalarda da tanık olduğumuz bu tür iddiaların nasıl üretilebildiğini, ne tür beyinlerin ve nasıl bir düşünüş biçiminin ürünü olabileceklerini -bu kez de Baha’nın davasının özelinde- düşünürken birdenbire kafamda bir ışık çaktı. Evet, evet, bu tür iddialar son derece bilimsel! Neden?

Biz yıllar önce *Bilim ve Ütopya* dergisini çıkarırken bir çeviri makale yayınlamıştık. Başlığı: “Onu tanıyan birini tanıyan birini tanıyan birini tanıyorsunuz” (*Bilim ve Ütopya*, Sayı: 55, Ocak 1999, s.40-42). O dönem yayınladığımızda da çok ilgimi çektiğini anımsadığım makalenin özeti şu: “Dünyadaki herhangi iki insan en çok 6 tanışıklık halkasından oluşan bir zincirle birbirine bağlıdır.” Aslında 6 halka pek görülmüş bir şey de değil; çünkü dünyada bu kadar alakasız iki kişi bulmak zor. Çoğu kişiye 2-3 tanışıklık halkası ile ulaşabilirsiniz. Örneğin benim Atatürk ile aramda sadece 1 halka var. Stalin ve Mao Zedung ile de sadece 1. Yazmaya korkuyorum (!) ama Öcalan’la da 1. Neyse ki Sayın Başbakanımızla ve ünlü kanaat önderimiz Fethullah Hoca’yla da 1. Hitler biraz uzak, onunla aramda 2 halka var. Lenin’le de 2. Çoğu Ergenekon sanığıyla aramda halka bile yok. Usame Bin Ladin veya Çakal Carlos’a da sanırım 2, bilemedin 3 halkayla ulaşırım! Aslında bu tür

tanınmış insanlara ulaşmak herkes için çok kolay. Ama herhalde bir Amazon yerlisine veya Avustralyalı bir Aborjin'e veya bir Eskimo'ya da 3-4 tanışıklık halkasıyla ulaşabilirim. Şöyle bir düşünün, sizin için de aynı durum söz konusu. Ve tabi Baha için de…

İşte sayın savcılar bu bilimsel gerçeğe dayanıyorlar. Sanırım iddianameleri bu bilimsel "Tanışıklık Halkaları Teorisi"nden esinlenerek hazırlıyorlar. Soruyorlar: Şunu tanıyor musun? Yanıt doğal olarak: Yok kardeşim, tanımıyorum. Tanıyorsun, tanıyorsun; onu tanımasan bile onu tanıyan birini tanıyorsun; olmadı, onu tanıyan birini tanıyan birini tanıyorsun. Vallahi haklılar! Bu yöntemle Türkiye'de yaşayan herkes, taş çatlasa 3 halkayla herhangi bir illegal örgüt üyesi yapılabilir! Tabi bu halkalar parmak izleri, telefon konuşmaları, msn sohbetleri veya fotoğraflarla, hiçbiri yoksa düzmece ifadelerle kanıtlanabilir! Gülmeyin; gidin bu tür davaların iddianamelerini inceleyin, bütün bunları göreceksiniz.

Komedi, değil mi? Hiç de değil. Çıplak bir gerçek. Sevgili Baha arkadaşımız cezaevinde yatıyor. Yaşamına yok yere el konmuş durumda. Bundan daha büyük bir gerçek var mı? Komedilerin trajediler yarattığı bir ülkeyiz biz! Ah, Aziz Nesin yaşasaydı, kim bilir ne öyküler üretirdi bu yaşananlarla.

***

Gelelim şu parmak izi meselesine. Buradan yola çıkarak da çok esaslı olasılık teorileri geliştirilebilir. Hiç düşündünüz mü, kimlerin evinde parmak iziniz olabilir? Aklınıza hayalinize gelmeyecek kişilerin evinde parmak iziniz bulunabilir. Veya tersi: Aklınıza hayalinize gelmeyecek kişilerin parmak izleri sizin evinizde bulunabilir.

Diyelim ki, bir kitabevinden veya bir marketten bir kitap, bir CD veya bir DVD aldınız. O kitap, CD veya DVD'ye daha önce kim bilir kimler dokundu. İşte onların hepsinin parmak izleri şu anda sizin evinizdedir! Veya sizin kitabevinde veya markette alışveriş yaparken dokunduğunuz ama almadığınız onlarca kitabı, CD'yi daha sonra alan birinin evine artık sizin parmak iziniz girmiş bulunmaktadır! Hele bir de yayıncıysanız, her ay yüzlerce kişiye dergi yolluyorsanız, kitabeviniz varsa ve gelenlere kitap satıyorsanız, parmak izinizin bulunduğu ev sayısı geometrik seri biçiminde artacaktır.

Diyelim ki, kalabalık bir caddede yürümeye çalışıyorsunuz, dolu bir otobüste veya minibüste kendinize alan açmaya uğraşıyorsunuz, tıklım tıklım dolu olan bir konserde veya maçtasınız… Kim bilir kaç kişiye dokundunuz veya kaç kişi size dokundu. Hepsinin montunda, ceketinde parmak iziniz vardır artık. Ve onların parmak izleri de sizin montunuzda ve ceketinizde. Montlar ve ceketler öyle sık sık da yıkanmaz; dolayısıyla parmak izleri evinizin demirbaşı olacaktır.

Ya paralar? Cebinizdeki paralarda kim bilir kimlerin parmak izi vardır? O paralar aracılığıyla sizin parmak iziniz kim bilir kimlerin cebine girivermiştir? Daha böyle pek çok aracı bulunabilir. Ama bildik savcılar için bundan âlâ kanıt mı olur?

"Parmak İzi Teorisi", "Tanışıklık Halkaları Teorisi"nden bile daha etkili olabilir. Çünkü insan tanımadığı insanlar (veya onların eşyaları) üzerinde de parmak izi bırakabilir. Bunun olasılığını hesaplamak neredeyse olanaksız, çünkü kaotik bir durum. Ama parmak izi halkaları kurulursa, sanırım en fazla denilen sayı 6'dan az olacaktır.

Tabi burada kritik mesele kaç tane parmak izinin bulunduğu. Örneğin bir evde 10 ayrı yerde parmak iziniz çıkarsa, bu, o eve girdiğinizin ve zaman geçirdiğinizin bir kanıtı olabilir. Ama tek bir tane parmak izi saptanmışsa, işte o zaman yukarıdaki teori gündeme gelecektir.

Bu parmak izi "kanıtı"ndan kurtulmak için tek çare yaz-kış eldivenle dolaşmak. Yani bir tür paranoyak olmak. Ama asıl paranoyak olan siz misiniz, yoksa bu tür olguları kanıt sayıp insanların hayatlarını kesintiye uğratma hakkını kendinde gören savcılar mı?

Kaldı ki sorun parmak izi bırakmamakla bitmiyor ki. Ya telefon konuşmaları, msn yazışmaları, e-postalar vb.? Bunlara ne çare bulacaksınız? Günde kaç kişiyle telefonda konuşuyorsunuz, kaç kişiye e-posta çekiyorsunuz, msn veya facebook'ta sohbet ediyorsunuz? Bunların hepsi tespit edilebilir ve halkaların kanıtlarıymış gibi sunulabilir.

Telefonda ne konuştuğunuz, msn'de ne yazdığınız da önemli. Örneğin "dergiler geldi mi?" dediniz. Ya bu "dergi" sözcüğü "silah"ın kodu olmasın?! Sizin "dergi" derken aslında silahlardan söz etmediğinizi nereden bilsin savcı!?

Yetmedi. Biri sizin hakkınızda yalan ifade verebilir; vermese bile verdirtirler. Yalancının söylediğini kanıtlama gereği yok, ama sizin yalanın yalan olduğunu kanıtlama derdiniz var! Yalancının mumu yatsıya kadar yanar, ama yatsıya kadar içerde yatarsınız. İşte Baha Okar arkadaşımız cezaevinde yatıyor… Ailesinden, sevdiklerinden, yaşamdan, işinden gücünden koparıldı, hem de yok yere…

***

Bu yazıda işi biraz şakaya vurduk, durumun acayipliğini, hukuksuzluğun, yalanın dolanın, iftiranın boyutunu anlatabilmek için. Bütün bunlar şaka değil gerçek; bir Türkiye gerçeği. Ülkemizin AKP marifetiyle sokulduğu, referandum sonrası gemi iyice azıya alan bir hattın uygulamaları bunlar. Gelecek sayılarımızda bu konuyu ayrıntılarıyla tartışacağız. Bu sayımızın kapak dosyası: "Ölü Aydınlar Ülkesi"; en değerli beyinlerimizin nasıl karanlık cinayetlerle katledildiğini, böylece nasıl bir korku toplumu yaratıldığını anlatıyoruz. Şimdi artık yöntemler çeşitlendi. Yukarda anlattığımız yöntemlerle ülkemiz bir "korku imparatorluğu"na, paranoyak bir topluma dönüştürülüyor. Genel bir yılgınlık iklimi yerleştirilmeye çalışılıyor. Bunun adı "faşizm"dir! Bize düşen bu gidişata direnmek, elbirliğiyle rüzgârı tersine çevirmek.

Bütün gücümüzle haykırıyoruz: Baha Okar'a özgürlük! Türkiye'ye özgürlük!

En büyük değerlerimizi karanlık cinayetlerde yitirdik

Ölü aydınlar ülkesi

İlerici, yurtsever aydınların katledilmediği bir ülke, bir bölge ve bir dünya diliyoruz elbette. Bunun gerçekleşmesinin hayal olmadığını da biliyoruz. Bugün, bu katliamları yapanların yargılanacağını söyleyenlerin, katliamı yapanlar olduğunu da... Bir ülkede aydınların katledilmesini engelleyecek tek şeyin, o ülkenin aydınlara düşman olmayan bir emekçi iktidarı olduğunu da... Bu ölü aydınlar ülkesini, bir emek ve yaşam ülkesine çevirmek isteyenlere ve bu uğurda canını verenlere selam olsun!

Özlem Özdemir

Tam çağı işe başlamanın doğan günle / Bul içine tükürdüğün kitapları yeniden / Her satırında buram buram alın teri / Her sayfası günlük güneşlik / Utanma suçun tümü senin değil / Yırt otuzunda aldığın diplomayı / Alfabelik çocuk ol / Yollar kesilmiş, alanlar sarılmış / Tel örgüler çevirmiş yöreni / Fırıl fırıl alıcı kuşlar tepende / Benden geçti mi demek istiyorsun / Aç iki kolunu iki yanına / Korkuluk ol!"

Rıfat Ilgaz, böyle seslenmişti ülkemizin aydınlarına ve soruyordu: Aydın mısın?

Aydınlar yani bilim insanları, yazarlar, müzisyenler, şairler, heykeltıraşlar, ressamlar…

Yani bir ülkenin en eğitimli, ileri görüşlü insanları. Aydın, toplumu geliştirdiği ve ileri götürdüğü için aydındır. İşte bu yüzden tehlikelidir aynı zamanda "birileri" için. Sömürü ve baskı düzeninin devamından çıkar sağlayanlar için tehlikelidir aydınlar… Toplumu karanlıkta bırakmak isteyenlerin hedefleridirler bu nedenle.

Dünyanın her yerinde böyle olmuştur. Aydınların katledilmesinin temel nedeni, entelektüel üretimlerine son verme amacının yanı sıra, toplumu karanlığa hapsetmek ve genel bir yılgınlık yaratmaktır.

Türkiye bir "ölü aydınlar ülkesi". Siyasi çekişmelerin sertleştiği, ülkenin rotasının değiştirilmeye çalışıldığı dönemlerde, -tepki toplayacağı açık olan- kimi adımları atmadan önce, toplumdaki huzursuzluğu artırmanın en iyi yolu, tanınan, sevilen aydınların katledilmesidir.

Tıpkı Irak'ı işgal eden ABD askeri güçlerinin ilk olarak üniversitelerdeki bilim insanlarını ve sanatçıları öldürmesi gibi. ABD Irak'ta binlerce aydını katletti. Çünkü bir ülkenin tarihini unutturmak istiyorsanız, geleceğini kendi istediğiniz şekilde yazmak istiyorsanız, bir halkı sahipsiz bırakmak istiyorsanız, önce o ülkenin yetiştirdiği yurtsever, ilerici yazarları, bilim insanlarını ve sanatçılarını yok etmelisiniz. Sonra? Sonra da sizin gibi düşünenlerden "aydıncıklar" ve "bilim insancıkları" yaratırsınız.

Sadece Irak'ta değil, tarih boyu pek çok ülkede benzer şeyler yaşandı. Son yüzyılı ele alalım: Franco döneminde İspanya'da, Mussolini döneminde İtalya'da, Hitler döneminde Almanya'da, iç savaş döneminde Yunanistan'da, ABD'nin arka bahçesi olmayı reddeden her Latin Amerika ülkesinde, Endonezya'da, Ortadoğu'da… Türkiye'de de dünyada da aydınlar, ilerici, yurtsever ve cesur oldukları için hedeftirler.

Bu sayının kapak konusu, Türkiye'de belirli dönemlerde hedef alınmış ve öldürülmüş aydınlar. Neden böyle bir araştırma konusu seçtiğimiz üzerine kısa bir açıklama yapmak gerekiyor. Ülkemizin en üretken aydınlarını katlettiler. Ve biz katledilen aydınlarımızı zaman geçtikçe unuttuk, bize başka hikâyeler anlatıldı ve bunlara inanmayı tercih ettik. Belki isimlerini unutmadık, çünkü ölüm yıldönümlerinde ya da başka tartışmalarda gazetelerde, televizyonlarda geçiyor isimleri hâlâ. Ancak isimlerini bilmemiz, gerçekten onları anımsadığımız anlamına mı geliyor?

20. yüzyılın sonundan itibaren, birçok kavramın içi hızla boşaltılıyor. Yurtseverlik, ilericilik, sanat, sanatçı, toplum… İçi hızla boşaltılan diğer bir kavram da "aydın" elbette. Artık şirketlere proje üretenlere, üniversite kürsüsünden "burası tartışma yeri değil, 'iyi' bir iş bulabilmeniz, 'iyi' bir hayat kurabilmeniz için mezun olmanız gereken yer" diyenlere, iktidarın her adımını düşünmeden destekleyerek,

destek almak için kahvaltılara iştirak edenlere, ödül almak ya da okunmak için AB'ye ya da ABD'ye selam gönderen kitapların yazarlarına ya da "halk anlamaz zaten sanattan, felsefeden, bilimden biz birbirimize yeteriz bu yüzden" diyenlere aydın diyoruz artık. Elbette diplomalarını, kürsülerini satılığa çıkarmayan öğretim görevlileri, her davete iştirak etmeyen sanatçılar, halk anlamaz denilen konuları olabildiğince sade bir biçimde anlatmaya çalışan yazarlar da var ülkemizde. Ancak bu tür emekçi aydınları azınlıktalar artık.

Oysa bu topraklar ne büyük değerler yetiştirdi ve bu topraklarda ne büyük değerler katledildi… Ülkemizin en üretken ve değerli aydınlarının bazıları katledildi, bazıları cezaevlerine kapatıldı yıllarca, bazıları ise yaşamak için bu ülkeden gitmek zorunda kaldı ve gurbette öldü; Nazım Hikmet, Yılmaz Güney, Ahmet Kaya gibi.

Türkiye'de katledilen ilerici gençlerin, gazetecilerin, aydınların, emekçilerin sayısı bir yazıya sığdırılabilecek kadar az değil ne yazık ki. Tüm isimleri tek tek işleyememizin nedeni budur. Mustafa Suphi ve yoldaşlarını, Denizleri ve katledilen diğer devrimci gençleri, 1978-1980 arasında sokaklarda çatışmalarda ya da karakollarda işkenceden ölen ilerici insanlarımızı, 12 Eylül darbesiyle idam edilen, gözaltında "kaybolan" yüzlerce devrimciyi unuttuğumuz için değil, sayıları on binleri bulduğu için tek tek işleyemiyoruz. Başka yazılara bırakıyoruz ama unutmuyoruz bu isimleri.

On binleri bulan bir listede bir sınırlama yapmak zorunda kaldık. Biz bu yazıda, Türkiye'de bilim ya da sanatın herhangi bir alanında önemli eserler üretmiş, toplumun geniş kesimleri tarafından tanınan, bu yüzden özel olarak hedef alınmış ve öldürülmüş aydınlarımızı inceleyeceğiz. Bu incelemeyi yaparken, isimler üzerine yapılmış afaki tartışmalara ya da tetikçilerinin isimlerine değinmeyeceğiz. Çünkü ne tek tek tetikçilerin kim olduğu ne de aslında o nedenle değil de bu nedenle öldürüldü tartışmaları bu yazının konusu değil. Biz burada öldürülen aydınların ülkemize kattığı ürünleri ve katledilmelerinin sonuçlarını açıklamaya çalışacağız.

***

Türkiye'de aydın katliamlarının yoğunlaştığı iki dönem vardır:

1978-1980 arası: 1978-1980 arasında öldürülen aydınları iki gruba ayırabiliriz. Birincisi, sosyalist olduğu bilinen, örgütlü aydınlar. (Necdet Bulut, Bedrettin Cömert, Kemal Türkler, Ümit Kaftancıoğlu…) Diğeri ise, tarafsız bir tutum alan, herhangi bir siyasi oluşumla ilişkisi olmayan aydınlar. (Abdi İpekçi, Bedri Karafakıoğlu…) Sosyalist aydınların hedef olması daha anlaşılabilir dönem açısından. Ancak tarafsız olduğunu ifade eden bilim insanlarının, gazetecilerin ya da sanatçıların katledilmesinin nedeni üzerinde durmak gerekiyor. 1978-1980 arasında, toplumun geniş kesimleri tarafından tanınan, herhangi bir siyasi konumu sahiplenmediği bilinen isimlerin hedef olarak seçilmesinin, bir psikolojik savaş yöntemi olduğunu söylemeliyiz.

Şöyle bir düşünelim: Tanınan bir gazeteci, öğretim üyesi ya da sanatçının öldürülmesi toplumda korku, yılgınlık ve umutsuzluk yaratır. Abdi İpekçi ya da Bedri Karafakıoğlu'nun öldürülmesi bu duruma örnek verilebilir. Abdi İpekçi öldürüldükten sonra, toplumun geniş kesimi şöyle düşünmüştür: "*Milliyet* gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni'ni bile vurabiliyorlarsa, herkesi öldürebilirler." Bu çatışma ortamından, korku ile yaşamaktan kurtulalım da nasıl olursa, hangi yöntemle, iktidarla olursa olsun düşüncesi böyle yaratılmıştır. 12 Eylül 1980 tarihinde askeri darbe yapıldığında birçok insan bu darbeyle en azından ölümlerin, suikastların, çatışmaların duracağına inandırılmıştır.

1990-1995 arası: Türkiye tarihinde aydın katliamlarının arttığı bir diğer zaman aralığı 1990-1995 dönemidir. Bu dönemde işlenen cinayetlerin failleri devletin gizli örgütlenmeleri (JİTEM gibi) ve onların taşeron örgütleridir (Hizbullah gibi). 1990-1995 yılları arasında Türkiye'de en çok tartışılan konular, şeriat, laiklik, aydınlanma ve din konularıyla; bölünme ve yükselen iç savaştır. Ülkenin batısında bağımsızlığı ve aydınlanmayı savunan aydınlar öldürülürken; doğusunda Kürt hareketinin bölgedeki önemli isimleri, birlikten ve kardeşlikten yana aydınlar, gazeteciler, öğretmenler öldürülüyordu.

Bu dönemde tek tek hedef alınarak yapılan suikastlar dışında, toplu aydın katliamı olarak nitelenebilecek "Sivas katliamı" da yakın tarihimizin en önemli olaylarından biridir.

Türkiye tarihinde bu iki önemli dönemden sonra, aydın katliamları; 1999'da Ahmet Taner Kışlalı'nın öldürülmesiyle tekrar gündeme geldi. Son olarak da 2007 yılında çalıştığı gazetenin önünde vurularak öldürülen Hrant Dink… Hrant Dink, Türkiye'de Ermeni meselesi tartışmalarının sertleştiği ve esas olarak AB, ABD gibi merkezlerden alınan talimatlar sonucunda belirli adımların atıldığı bir dönemde öldürüldü. Ermeni ve Türk halklarının arasında bir sorun olmadığını, devletler arasındaki sorunların ise başka merkezlerle değil, halklar arasındaki kardeşlikle çözülmesi gerektiğini söyleyen, Türkiyeli Ermeni bir aydındı Hrant Dink. Katledildi…

İlerici, yurtsever aydınların katledilmediği bir ülke, bir bölge ve bir dünya diliyoruz elbette. Bunun gerçekleşmesinin hayal olmadığını da biliyoruz. Bugün, bu katliamları yapanların yargılanacağını söyleyenlerin, katliamı yapanlar olduğunu da… Bir ülkede aydınların katledilmesini engelleyecek tek şeyin, o ülkenin aydınlara düşman olmayan bir emekçi iktidarı olduğunu da…

Bu ölü aydınlar ülkesini, bir emek ve yaşam ülkesine çevirmek isteyenlere ve bu uğurda canını verenlere selam olsun!

TÜRKİYE'NİN KATLEDİLEN AYDINLARI

Sabahattin Ali
(2 Nisan 1948)

Sabahattin Ali'yi, belki de en çok "mapushane türküleri" ile tanıyor halkımız… "Aldırma Gönül" ya da "Leylim Ley" ile…

Sabahattin Ali, yoksul bir ailenin çocuğuydu. İlkokulu bitirdikten sonra Balıkesir Öğretmen Okulu'na girdi, daha sonra İstanbul Öğretmen Okulu'na geçti ve oradan mezun oldu. Bir yıl Yozgat'ta öğretmenlik yaptıktan sonra, MEB'in açtığı sınavı kazanarak Almanya'ya yüksek eğitim almaya gitti. 1930'da Türkiye'ye döndü ve Almanca öğretmeni oldu. Konya'da, bir arkadaş toplantısında Mustafa Kemal'i eleştiren bir şiir okuduğu gerekçesiyle tutuklandı. Önce Konya, sonra da Sinop Cezaevi'nde bir yıl yattı. 1933'te ilan edilen afla serbest kaldı.

Sabahattin Ali, *Değirmen, Kağnı, Hanende Melek, Ses* adlı öykülerinden sonra, 1937'de *Kuyucaklı Yusuf* adlı ilk romanını yayımladı. Adı geçen roman, Türk edebiyatında gerçekçi romanın ilk örneklerinden biri olarak kabul edilir. 1940'da, tartışma yaratacak romanı *İçimizdeki Şeytan* yayımlandı. Nihal Atsız, bu romanla ilgili Sabahattin Ali'ye hakaret eden bir yazı yazdığından, Ali, Nihal Atsız'a karşı dava açmıştır. Bu dava sürecinde Sabahattin Ali'nin çok zor günler geçirdiğini biliyoruz. Bu dönemde çok fazla sıkıntı çektiği için İstanbul'a gelmiş, ancak Tan Matbaası baskını nedeniyle çalıştığı gazeteler kapanınca işsiz kalmıştır.

Sabahattin Ali yazdığı romanlar, öyküler ve şiirler dışında Türkiye'ye çok önemli bir katkıda daha bulundu. Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz ile birlikte Türkiye'nin ilk mizah dergisi olan *Markopaşa*'yı çıkarmaya başladılar. *Markopaşa*, Türkiye basın tarihinde en yüksek tirajlı haftalık mizah dergisidir ve Türkiye'nin politik mizah dergilerinin temeli olmuştur. Muhalefetin yasaklandığı bir dönemde, Türkiye'nin en değerli aydınları, iktidarı ve yaşanan gelişmeleri bu dergide eleştiriyorlardı. Bu nedenle dergi ve yazarlar hakkında birçok dava açıldı. *Markopaşa* kapatılınca dergi aynı ekip tarafından, *Merhumpaşa, Malumpaşa, Yedi-Sekiz Hasan Paşa, Hür Marko Paşa, Bizim Paşa, Ali Baba ve Kırk Haremiler* adları altında yeniden çıkarılmıştır.

Sabahattin Ali dergilerde çıkan yazılarından dolayı üç ay hapis yatmış, karşılaştığı baskılardan bunalarak yazdığı ve *Ali Baba* dergisinde yayımladığı "Ne Zor Şeymiş" başlıklı yazısında, içinde bulunduğu durumu şöyle anlatmıştır: "Çalmadan, çırpmadan bize ekmeğimizi verenleri aç, bizi giydirenleri donsuz bırakmadan yaşamak istemek bu kadar güç, bu kadar mihnetli, hatta bu kadar tehlikeli mi olmalı idi?"

Sabahattin Ali bir başka dava nedeniyle 1948'de Paşakapısı Cezaevi'nde üç ay yattı. Çıktıktan sonra zor günler geçirmeye başladı, işsiz kaldı. Yurtdışına gidebilmek için pasaport almak istedi ama alamadı. Yasal yollardan yurtdışına çıkma olanağı bulamayınca Bulgaristan'a kaçmaya karar verdi, fakat para karşılığı anlaştığı Ali Ertekin adlı kaçakçı tarafından jandarma karakolunda katledildi. Cesedi 2 Nisan 1948 tarihinde Bulgaristan sınırında bulundu.

Sabahattin Ali'nin eserleri:

Şiir kitapları: *Dağlar ve Rüzgar* (1934), *Kurbağanın Serenadı ve Öteki Şiirler* (1937).

Öykü kitapları: *Değirmen* (1935), *Kağnı* (1936), *Hanende Melek* (1937), *Ses* (1937), *Yeni Dünya* (1943), *Sırça Köşk* (1947).

Oyun: *Esirler* (1937).

Roman: *Kuyucaklı Yusuf* (1937), *İçimizdeki Şeytan* (1940), *Kürk Mantolu Madonna* (1942).

Sabahattin Ali, 2 Nisan 1948'de öldürülen yazarımız.

Doğan Öz
(24 Mart 1978)

Doğan Öz Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli hukuk insanlarından biriydi. 1962 yılında başladığı mesleğinde, görev yaptığı her yerde ve her zaman iyi bir hukuk adamı olmaya çalıştı. Hukuksuzlukların hukuk sayıldığı bir ülkede, adalet için mücadele ediyordu.

1968'de "Yeniden Milli Mücadele Hareketi" adlı örgütle ilgili hazırladığı dosya nedeniyle Konya'daki gerici örgütlerin tepkisini aldı. 1970 yılında idam cezasının kaldırılması için attığı bir imza nedeniyle idari soruşturmaya uğradı. Denizli'de savcı yardımcısıyken, Necmettin Erbakan'ın kardeşi Akgün Erbakan'la ilgili bir yolsuzluk soruşturması başlattı. Bunun üzerine tehditler aldı.

1973 yılında DGM'lerin kuruluş kanununa karşı imza kampanyası başlattı, ancak o dönemde bu kampanya çok fazla destek görmedi. 1978 yılında kontrgerillayı araştırmaya başladı. Aslında Doğan Öz'ün kontrgerilla faaliyetlerini araştırmaya başlamasını sağlayan, 19 Ocak 1978 tarihinde Ankara Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi Levent Özyürek'in Site Öğrenci Yurdu'nda öldürülmesi olayıdır. Levent Özyürek'in faşistler

Gerici örgütlerle ve kontrgerilla faaliyetlerle mücadele eden savcı Doğan Öz.

tarafından öldürüldüğü gece, katillerin Site Öğrenci Yurdu'nda saklandığı bilgisini alan Doğan Öz, yurtta arama yapmak istedi. Kendisi gelmeden önce arama yaptıklarını söyleyen polislere güvenmeyen Doğan Öz, tekrar arama yaptırdı ve yurttaki dolaplarda silah ve delici aletler bulundu. Savcı Öz, Site Öğrenci Yurdu'nda gözaltına aldırdığı 70 öğrenci hakkında çeşitli nedenlerle dava açtı. Site Öğrenci Yurdu'nda arama yapılması ve bazı MHP'li öğrenciler hakkında dava açılması, MHP'yi çok rahatsız etti. MHP Konya milletvekili İhsan Kabadayı meclis te yaptığı konuşmayla Doğan Öz'ü hedef gösterdi.

24 Mart 1978 sabahı, Doğan Öz evinden çıktı, arabasına bindi ve arabasını çalıştırdıktan sonra karşıdan açılan 6 el ateş sonucu yaşamını yitirdi. Katil koşarak uzaklaşırken geride 18 tanık bıraktı. Tanıkların verdikleri ifadeler sonucu katilin robot resmi çizildi. Aylar sonra, sokakta bir kadını rahatsız ettiği için gözaltına alınan İbrahim Çiftçi, sorgusunu yapan polis tarafından robot resimdeki katile benzetildi. Bunun üzerine tekrar sorguya alındı, tanıklarla yüzleştirildikten sonra Doğan Öz'ü öldürdüğünü kabul etti. Ankara Ülkü Ocakları Başkanı tarafından kendisine talimat verildiğini itiraf etti. Ancak 1 No'lu Ankara Askeri Mahkemesi, İbrahim Çiftçi'nin katil olduğu tespit edilmesine rağmen, üst mahkemeden gelen karar nedeniyle serbest bırakılmak zorunda olduğunu, sonuç metninde açıklıyordu. İbrahim Çiftçi, serbest bırakıldı, 17 Haziran 1997'de de MHP Genel Başkanlığı'na aday oldu.

Doğan Öz'ün kontrgerillayla ilgili hazırladığı raporun bir örneği, suikasttan sonra eşi Sezen Öz tarafından çalışma odasında bulundu ve kamuoyu ile paylaşıldı. Aslında 1978 yılında yazdığı bu raporla, Doğan Öz, Türkiye'nin nereye sürüklenmek istediğini ve bunun nasıl planlandığını açıklamıştı. Doğan Öz'e göre kontrgerilla faaliyetinin Türkiye'deki temel amacı, halkı umutsuzluğa itmek ve bastırmak, ABD'nin hem ülkede hem de bölgedeki çıkarlarının gerçekleşmesini sağlamaktı. Kontgerilla, eylemler için MHP ve onun alt örgütlenmelerini kullanıyordu. Bu faaliyetlerin gelirleri, mahallelerden, öğrencilerden toplanan haraçlar dışında, uyuşturucu, silah kaçakçılığı ve fuhuşla sağlanan paralardan ve devlet ihalelerinden elde ediliyordu. Kontrgerilla faaliyetlerini yürütenler Genelkurmay Harp Dairesi'ne bağlı olarak çalışıyor, yani devletin kontrolü altında "hizmet" veriyorlardı.

Doğan Öz, yaptığı araştırmalar sonucunda, belki bizi şu anda şaşırtmayan, ancak raporun yazıldığı dönem açısından bilinmeyen ve ülkemizi bir uçuruma sürükleyen kimi güçleri ortaya çıkarmıştır.

Halkla bütünleşmek gerektiğini sık sık eşiyle ve dostlarıyla paylaşan, okuma yazması olmayan insanlarımız için dilekçe yazan, onlara anlaşılır bir biçimde ne yapmaları gerektiğini anlatan, ülkenin her yerinde görev yapmaya hazır, çocuklarına "yeni insan, yaratıcı insan olmak gerekir" diyen bir savcıydı Doğan Öz…

Bedrettin Cömert *(11 Temmuz 1978)*

Bedrettin Cömert, Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli sanat tarihçilerinden biriydi. 38 yaşında, bir insanın en verimli olacağı yaşlardayken, katledildi.

Bedrettin Cömert, yatılı okuduğu Sivas Lisesi'ni bitirince, bir sene boyunca hem üniversite sınavlarına hazırlandı hem de geceleri bir fabrikada puantörlük yaptı. Türk-İtalyan Kültür Anlaşması çerçevesinde açılan bir sınava girdi. 1960 yılında sınavı kazanan tek kişi olarak, devlet bursuyla İtalya'ya gitti. İtalya'da iki yıl boyunca Perugia Yabancı Üniversitesi'nde İtalyanca ve Latince okudu. Dil eğitimini tamamladıktan sonra Roma Üniversitesi İtalyan Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi. 1967 yılında lisans diplomasını aldı. Roma Üniversitesi, Bedrettin Cömert'e asistanlık teklif etti. Ancak Bedrettin Cömert, Türkiye'ye dönerek, ülkesindeki kültürel yaşama katkı yapmayı seçti. Türkiye'de bir dönem üniversiteye kabul edilmedi. 1970 yılında Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'ne asistan olarak girdi. Bu sırada doktora tezini tamamladı, 1971 yılında Roma Üniversitesi Felsefe Enstitüsü'nde, "Son Elli Yılda Türkiye'de Sanat Eleştirisi" konulu teziyle estetik alanında doktora derecesi aldı. Böylece 1972 yılında HÜ Sanat Tarihi bölümüne öğretim görevlisi olarak atandı.

Bedrettin Cömert, Türkiye'nin en üretken sanat tarihçisi, estetik uzmanı.

Bedrettin Cömert, hem sanat tarihcisi, hem estetik uzmanı, hem de bir edebiyatçıydı. Sivas Lisesi'nde okuduğu yıllar, İtalya'da eğitim aldığı dönem ve öğretim görevliliği yıllarında yazdığı 50'yi aşkın şiir, deneme, eleştiri ve çeviri *Varlık* ve *Forum* gibi önemli edebiyat dergilerinde yayımlandı.

1977 yılında Gombrich'in *Sanatın Öyküsü* adlı eserini Türkçe'ye ilk kez çevirdi ve bu çeviriyle TDK Çeviri Ödülü'nü kazandı.

38 yaşına kadar yaşayabildi. Yaşasaydı Türkiye'nin en önemli sanat tarihçilerinden, felsefecilerinden, çevirmenlerinden biri olacağı kesindi. Genç yaşta birçok ürün verdi. *Sanatın Öyküsü* kitabını çevirmek dışında, *Croce'nin Estetiği, Estetik, Giotto'nun Sanatı, Mitoloji ve İkonografi* eserlerini yazdı.

Bedrettin Cömert, 1978 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde çıkan olayları araştırmak için kurulan soruşturma komisyonuna başkanlık etme görevini kabul etti. O dönemde birçok akademisyen korktukları için bu görevi kabul etmiyordu. Aynı zamanda Tüm Öğretim Üyeleri Derneği Başkanı olan Bedrettin Cömert, tehditler almaya başladı. 11 Temmuz 1978'de TDK Kurultayı'na gitmek için bindiği arabasında katledildi. Tetikçilere ölüm emrini veren kişinin, dönemin ÜGD Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu olduğu öğrenildi.

Bedrettin Cömert, sanat tarihi alanında dünyadaki en önemli eğitim kurumlarından biri olan Roma Üniversitesi'nden yapılan asistanlık teklifini kabul edip orada kalsaydı, şüphesiz erkenden ölmeyecekti. Ancak o, ülkesine karşı sorumluluk duygusu taşıyor, bir bilim insanı olarak ülkesinde ürün vermek istiyordu. Çeviriler yapmak, Türkçe'ye yeni kelimeler katmak, sanat eleştirmenliğini geliştirmek, sanat tarihçileri yetiştirmek istiyordu. Şöyle yazmıştı:

"Yurtdışında okumak gibi bir olanağa sahip oldum. Bilimsel etkinliğini üniversitede sürdürme talihine kavuşan ve mesleğine çıldırasıya tutkun bir bilim adamıyım. Bu nedenle, şimdiye dek savsaklanmış önemli yapıtları çevirme eylemine ben de kendimce katkıda bulunmak istiyorum. Aldığım eğitim, özümlediğim bilgiler, bulunduğum bilimsel yer, karşılarına çıkıp doğruları anlatmaya çalıştığım öğrenci kitlesi, koşulsuz itiyor beni çeviri eylemine. Yoksa niçin sanat, niçin yazın, niçin daha insanca gelecek için bir savaşım? Tek yaşam göstergesi eylemdir. Bir bilim adamı için de tek bilimsel varolma göstergesi, işinin gereklerini yerine getirmektir, ürün vermektir."

Bedri Karafakıoğlu *(20 Ekim 1978)*

Bedri Karafakıoğlu, 1932'de İstanbul Mühendis Mektebi'ne (şimdiki adıyla İTÜ) girdi, 1937'de Paris'te yükseköğrenimini tamamladı. Türkiye'ye döner dönmez de Yüksek Mühendis Mektebi'nde 1939 yılında doçent, 1948'de ise profesör oldu.

Bedri Karafakıoğlu, İTÜ'de birçok idari görev aldı. Yaptığı pek çok başarılı çalışma nedeniyle 1960 yılında kendisine ordinaryüs unvanı verildi. 1964-1965 yıllarında İTÜ Elektrik Fakültesi Dekanlığı, 1965-1969 yılları arasında da İTÜ Rektörlüğü görevlerini üstlendi. 1977 yılında tekrar Elektrik Fakültesi Dekanlığı'na seçildi.

İTÜ öğrencilerinin çok sevdiği, dekanlık ve rektörlük de yapmış Bedri Karafakıoğlu.

Bedri Karafakıoğlu, kendisini herhangi bir siyasi tarafta görmüyordu. Bu nedenle öldürülmesi, Necdet Bulut ya da Bedrettin Cömert'ten farklı biçimde ele alınmalıdır. Üniversitede idari yöneticilik yaptığı dönemde, sağ görüşlü öğrencilere de sol görüşlü öğrencilere de aynı mesafede duruyordu. Meslektaşlarıyla hiçbir siyasal tartışma içine girmediği söylenir. O halde Bedri Karafakıoğlu neden hedef olarak seçilmiş olabilir? Yazının giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi her suikast aynı nedenle yapılmadı, ancak hepsinin sonucu aynı oldu: Aydınların, toplumun önde gelen değerlerinin katledilmesi sonucunda, genel bir yılgınlık ve korku iklimi yaratmak. Bedri Karafakıoğlu, siyasi bir taraf olmasa da, İTÜ'de genel olarak tüm öğrencilerin saygı gösterdiği, alanında önemli çalışmalar yapan bir bilim insanıydı. Onun öldürülmesi kitlelerde umutsuzluk ve korku yaratacaktı.

Yapılan polis soruşturmalarında, katledilme biçiminin Doğan Öz suikastıyla benzerlik taşıdığı anlaşıldığı için şüphelilerin dönemin Ülkü Ocakları'ndan olduğu düşünüldü. Ancak Bedri Karafakıoğlu'nun katilleri bulunamadı. Suikast amacına ulaştı, siyasi tarafı bilinen aydınlar için her zaman devam eden tehditler, taraf-sız olarak kendini tanımlayan bilim insanları ve aydınlar için de gerçeklik kazandı. Umutsuzluk ve korku genel olarak tüm toplumu ele geçirmeye başladı.

Necdet Bulut *(8 Aralık 1978)*

Necdet Bulut, Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli bilim insanlarından biridir. 1960'ta İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Jeofizik Bölümü'nden mezun oldu. 1969'da

Türkiye'nin bilgisayar alanında doktor unvanını alan ilk bilim insanı Necdet Bulut.

ODTÜ Elektronik Hesap Bilimleri Enstitüsü'ne programcı olarak girdi. 1970'te ABD'de Purdue Üniversitesi'nde lisansüstü çalışmalarına başladı. 1972'de bilgisayar bilimleri dalında yüksek lisans, ertesi yıl da yine aynı dalda doktora derecesi aldı. "Yazılım Fiziği" alanında yaptığı bilimsel çalışma o dönemde ilk olma özelliği taşıyordu. Necdet Bulut, Türkiye'nin bilgisayar alanında doktora yapan ilk bilim insanıdır. Bir süre Purdue'da yardımcı profesör olarak çalıştı. 1974'te ODTÜ'ye döndü. 1975'te Türkiye Bilişim Derneği (TBD) Genel Başkanlığı'na seçildi. Ayrıca Tüm Öğretim Üyeleri Derneği'nde genel yazmanlık görevini yürütüyordu.

1974'te ODTÜ'ye geri döndü. Hasan Tan'ın ODTÜ'ye rektör yapılmaya çalışıldığı dönemde, ODTÜ Üniversite Konseyi'nde görev yapıyordu. ODTÜ'deki 26 işçinin işlerine son verilerek, yerlerine 700 ülkücü işçinin alınmasına karşı verilen mücadelede en ön safta yer aldı. Bu dönemde, ODTÜ'de birçok ilerici öğrenci, öğretim görevlisi ve işçi saldırıya uğruyordu.

1977 yılında Türkiye İşçi Partisi listesinden İzmir senatör adayı oldu.

Necdet Bulut, 1978'de ODTÜ'den izinli olarak KTÜ'ye Elektronik Hesap Merkezi yönetmenliğine getirildi. KTÜ Bilgisayar Merkezi'ni kurmak için gerekli çalışmaları yaptı, altyapıyı kurdu, ancak merkezin açıldığını göremeden öldü.

Necdet Bulut, 1974 yılından öldürüldüğü 1978 yılına kadar, ODTÜ ve KTÜ'de bilgisayar merkezleri kurmaya çalıştı; öğretim görevlilerini örgütledi; üniversitede düşünen, sorgulayan öğrencilerin yetişmesi için emek verdi ve TİP'in Trabzon il örgütünü kurmak için çalıştı.

26 Kasım 1978 gecesi çapraz ateşe alındı, ağır yaralandı. Trabzon'dan uçakla Ankara'ya getirildi. Uçakta Prof. Mehmet Haberal ve onun dışında iki doktor görevliydi. Necdet Bulut'un eşine ikram edilen sütlü kahve doktorlar tarafından Necdet Bulut'a da içirildi. Sütün içinde bulunan ve karın yaralanmalarında en fazla mikrop üreten madde olduğu için kesinlikle hastadan uzak tutulması gereken peritonit maddesi, böylece Necdet Bulut'un vücuduna girmiş oluyordu. Ankara'ya getirilen Bulut, herhangi bir açıklama yapılmadan, ameliyat için bir gün bekletildi. Bu bir gün boyunca, peritonit madde vücudunun tamamına yayıldı. Ameliyat başarılı olmadı. 12 gün boyunca yoğun bakımda direnen Necdet Bulut, 8 Aralık 1978 tarihinde öldü. Askeri Yargıtay, Necdet Bulut'un ölüm nedeninin "meslek ve sanatta acemilik" olduğuna karar verdi.

Abdi İpekçi *(1 Şubat 1979)*

Abdi İpekçi, *Yeni Sabah, Yeni İstanbul, İstanbul Ekspres* gazetelerinde çeşitli görevler aldıktan sonra, 1954 yılında *Milliyet* gazetesinde Yazı İşleri Müdürü oldu. Kısa bir süre sonra da aynı gazetede Genel Yayın Yönetmenliği'ne başladı. Genel Yayın Yönetmenliği dışında, Türkiye Gazeteciler Sendikası Başkanlığı, Uluslararası Basın Enstitüsü ikinci Başkanlığı gibi görevler aldı.

Abdi İpekçi, 1 Şubat 1979'da otomobiliyle evine giderken uğradığı silahlı saldırı sonucu öldü.

Abdi İpekçi'nin öldürülmesi dışında suikastın günümüzde de tartışılmasını sağlayan, elbette katil Mehmet Ali Ağca'nın "ünü"dür. Abdi İpekçi suikastının gerçekleri yıllar sonra ortaya çıktığında, karşılaştığımız isimler ve ilişkiler suikastın nedenlerini ele veriyor. Mehmet Ali Ağca, Oral Çelik, Abdullah Çatlı, İbrahim Şahin, Yalçın Özbey… Gladio'nun Türkiye oluşumunun temel isimleri de bunlardı.

Abdi İpekçi, Türkiye'nin en büyük gazetelerinden birinin Genel Yayın Yönetmeni'ydi, bu nedenle ölümü sol görüşlü olduğu için faşistler tarafından katledilen aydınlardan farklılık taşır. Abdi İpekçi, öldürülmeden önce, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'i hükümet kurması için destekleyen Gümrük ve Tekel Bakanı Tuncay Mataracı'nın döneminde kaçakçılığın arttığını işliyordu yazılarında. Bu dönemde ayrıca *Milliyet* gazetesinin satışı gündemdeydi ve Abdi İpekçi gazetenin satışına karşı çıkıyordu.

Abdi İpekçi'yi öldürdüğü için tutuklanan Mehmet Ali Ağca, Kartal-Maltepe Askeri Cezaevi'nden kaçırıldı ve birkaç yıl sonra İtalya'da Papa'ya silahlı bir saldırı düzenledi. Türkiye'de verdiği ifade *Milliyet* ga-

Milliyet gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi, 1 Şubat 1979'da öldürüldü.

zetesinin satışına karşı çıktığı için Abdi İpekçi'yi öldürdüğünü söyleyen Ağca, İtalya'da verdiği ifade ise kaçakçılık meselesini irdelediği için cinayeti işlediğini anlatıyordu.

Abdi İpekçi, bu iki nedenden ya da bambaşka bir nedenden öldürülmüş olabilir. Ancak Abdi İpekçi provokasyon dönemi olarak adlandırılan ve darbe hazırlıklarının yapıldığı, Türkiye'yi yeni bir yola sokma kararlarının alındığı 1978-1980 yılları arasında öldürüldü. Türkiye'nin en büyük gazetesinin genel yayın yönetmeninin öldürülmesi, katilinin askeri cezaevinden kaçırılması ve sonrasında yaşananlar; toplumda yılgınlık, güvensizlik ve umutsuzluk oluşturdu.

Cevat Yurdakul
(28 Eylül 1979)

Ülkemizde bir zamanlar hangi sınıftan olduğunu bilen, işçilerle emekçilerle kol kola yürüyen polisler vardı: Pol-Der'li polisler, yani halkın polisleri. Pol-Der'li bir polisin nasıl katledildiğini anlatacağız şimdi. Cevat Yurdakul'u anlatacağız.

Cevat Yurdakul, çok zor koşullarda ilkokulu okuyan, emekçi bir ailenin çocuğuydu. Liseye devam edebilmesi için yatılı bir okul kazanması gerekiyordu. Bunun için Ankara Polis Kolej'ini kazandı. 1962'de mezun oldu. 1965'de Polis Enstitüsü'nün yüksek kısmını bitirdi. Göreve başladı. Askerliğini tamamladıktan sonra, 1968 yılında, çeşitli güvenlik konularında kurs görmek üzere Paris'e gitti. 1970 yılında Türkiye'ye döndü. Ankara Polis Eğitim Merkezi'nde meslek dersleri ve trafik öğretmenliği yaptı. Bütün bu görevleri sürdürürken aynı zamanda Hacettepe Üniversitesi Fransız Filolojisi Bölümü'nde eğitimine devam etti.

1977 yılında Hatay İl Emniyet Müdürü oldu. 1978'de yapılan Maraş katliamının davası Adana'da devam ediyordu. MHP, Adana Sıkıyönetim Mahkemesi'nde devam eden davanın "istenilen" şekilde yürümesi için, kentte terör estiriyordu. Adana'da birçok solcu öldürülüyor ancak, failleri bir türlü bulunamıyordu. Bunun üzerine dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, başarılı ve dürüst bir emniyet müdürü olan Cevat Yurdakul'u Adana İl Emniyet Müdürlüğü'ne atadı.

Cevat Yurdakul Adana'da göreve başlar başlamaz, faili meçhul cinayetleri araştırmaya başladı. 6 aylık görev süresi boyunca bombalama, cinayet, silahlı tarama gibi eylemlere katılan 50'den fazla ülkücüyü yakaladı, 17 faili meçhul cinayeti aydınlattı. Cevat Yurdakul'un çalışmaları MHP yönetimini rahatsız etmeye başladı. 1 Eylül 1979 tarihinde, *Hergün* gazetesinde yayımlanan röportajında, MHP Milletvekili Cengiz Gökçek, "Emniyet müdürü, militanları MHP'ye saldırtıyor" açıklamasında bulundu. Bu açıklamadan hemen sonra MHP Milletvekilleri Cengiz Gökçek ve Ali Gürbüz, Adana'da yaptıkları basın toplantısında, "Cevat Yurdakul görevi bıraksa da, yurtdışına kaçsa da, yakasını elimizden kurtaramayacak" diyorlardı.

Pol-Der'li Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul: Halkın Polisi.

Cevat Yurdakul sadece faili meçhul cinayetleri aydınlatmakla kalmıyor, halkın yoksulluk çektiği bir dönemde, stok yaparak yağ sıkıntısına neden olduğu belirlenen fabrikalara baskın düzenliyordu. Bu baskınlarda, 500 ton margarinle 10 bin ton ham yağ stoku ele geçirildi. Yurdakul, Adana Belediye Başkanı'nın akrabalarını, bu işe bulaşan emniyet görevlilerini yolsuzluktan gözaltına almış; bu nedenle Süleyman Demirel tarafından sert bir biçimde eleştirilmişti.

Bu sırada, 19 Eylül 1979'da, Adana Yapı Meslek Lisesi'nin öğretmen lojmanına saldıran ülkücüler, 7 öğretmeni öldürdüler. Cevat Yurdakul eşine, "Ne olursa olsun, bu olayı aydınlatacağım" diyordu. Ancak bu olayı aydınlatamadan, 28 Eylül 1979'da lojmanından 150 metre uzaklıkta, arabasında katledildi.

Cevat Yurdakul'un öldürülmesinden sonra, katillerin yakalanması için Pol-Der'li 191 polis direnişe geçti. Telsizlerini kapattılar ve katillerin sıkıyönetim tarafından yakalanmasını talep ettiler. Direnen polislerden 25'i gözaltına alındı, bunlardan 14'ü tutuklandı. Tutuklanan polislerin hepsi rütbeliydi.

Cevat Yurdakul, yani "halkın polisi" için Adana'da on binlerce kişi yürüdü. Ankara ve memleketi Ordu'da düzenlenen eylemlere de binlerce insan katıldı.

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı'ndaki iddianamede, Cevat Yurdakul'un öldürülmesi için emri Alparslan Türkeş'in verdiği ifade ediliyordu. Halkın polisi Cevat Yurdakul, Ankara'da törensiz biçimde toprağa verildi.

Ümit Doğanay
(20 Kasım 1979)

Ümit Doğanay, 1953'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden iyi dereceyle mezun olunca, Almanya'da doktora öğrenimine başladı. 1956'da hukuk doktoru unvanını aldı, Türkiye'ye döndü ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Medeni Hukuk Kürsüsü'nde, araştırma görevliliğine başladı. 1969'da profesör oldu.

1971 yılında hükümetten gelen talep üzerine, toprak reformu yasa tasarısını hazırlayan komisyonda

Cumhuriyet

Prof. Ümit Doğanay öldürüldü

Bakırköy MHP eski ilçe Başkanı Dr. saldırganlara ateş eden polis öldürüldü

BM, Rum yanlısı karar tasarısını kabul etti

İÜ SBF'nin kurucularından Ümit Doğanay'ın öldürülmesiyle ilgili haber.

görev aldı. Üniversitede aldığı görevler dışında, Milli Gençlik Teşkilatı, Türk Devrim Ocakları ve Öğretim Üyeleri Derneği'nde uzun yıllar yöneticilik yaptı.

1979'da İstanbul Üniversitesi SBF'yi kurmak için görevlendirildi.

Anayasal özgürlükler ve insan hakları konularında yapılmaya çalışılan tüm kısıtlamalara karşı, halkı bilgilendirmek için seminerlere ve toplantılara katılarak konuşmacı oldu. Bu seminerlerde, 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükleri ve insan haklarından asla vazgeçilmemesi gerektiğini savundu.

Ümit Doğanay, 20 Kasım 1979 günü, arkadaşı Kimya Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Fikret Baykut'un makam aracında beklerken, 4 kişinin açtığı yaylım ateş sonucunda hayatını kaybetti. Doğanay, ceza hukuku, orman hukuku, kamu hukuku gibi pek çok alanda yaptığı araştırmalar ve çalışmalarla özgün görüşler ortaya atan bir bilim insanıydı.

Cavit Orhan Tütengil
(7 Aralık 1979)

Cavit Orhan Tütengil, öğretmen, felsefeci, iktisatçı ve sosyolog. 1944'de öğretmenliğe başladığında, İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden de mezun oldu. 1950-1951'de Fransa'ya gitti. Paris'te, 1956'da "Montesquieu'nun Siyasi ve İktisadi Fikirleri" adlı

Felsefe, sosyoloji ve iktisat alanında birçok eser üreten aydınımız Cavit Orhan Tütengil.

teziyle doktor unvanı aldı. 1953 yılında İktisat Fakültesi'nde sosyoloji asistanı olarak göreve başladı. Asistanlık yaptığı dönemde İktisat Fakültesi'nde eğitim aldı ve mezun oldu. 1960'da doçent, 1970'de profesör oldu.

Cavit Orhan Tütengil, Türkiye'nin en önemli ve güncel sorunları üzerine, derinlikli araştırmalar yapan ve çözüm üretmeye çalışan bir aydındı. Köy enstitüleri, eğitim alanında yaşanan sorunlar, Türkiye'de kentleşme ve köy kültürü, Türkiye'nin kırsal bölgelerinin sıkıntıları, gazeteciliğin ilkeleri, sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, ilk sosyologlarımızdan Ziya Gökalp'in eserleri ve düşünceleri gibi birçok farklı alanda, olabildiğince üretken bir biçimde ürün verdi.

Türkiye'nin yetiştirdiği en üretken toplumbilimcilerden olan Tütengil, 7 Aralık 1979 günü, üniversiteye gitmek için beklediği otobüs durağında, 4 kişi tarafından yapılan silahlı saldırı sonucunda hayatını kaybetti.

9 Eylül 1979'da yapılacak cenaze törenine katılmak isteyen on binlerce kişiye jandarma ve polis müdahale etti. Kitlenin üstüne ateş edildi. Cenaze törenine katılmak isteyen 1 kişi öldü, 8 kişi ağır yaralandı. Cavit Orhan Tütengil, üniversitede sevilen, aydınlanmacı kimliğiyle tanınan, üretken bir bilim adamıydı. Neden öldürüldü? 1978-1980 arasında katledilen aydınların hepsi için söylenecek ortak sözü yineliyoruz: "karanlık bir ortamda herkes bir kurşuna hedef olabilir korkusunun yaygınlaştırılması" için…

Cavit Orhan Tütengil'in eserleri:

Ziya Gökalp'in Bibliyografyası (1945), *Köy Enstitüsü Üzerine Düşünceler* (1948), *Prens Sabahattin* (1954), *Ziya Gökalp Üzerine Notlar* (1956), *Gazete ve Dergileri İnceleme Metodu* (1961), *Azgelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı* (1961), *Türkiye'de Bölge Basını ve Diyarbakır Gazeteciliği* (1962), *Köyden Şehire Göç Meselesi* (1963), *Köy Sorunu ve Gençlik* (1967), *Ağrı Dağı'ndaki Horoz* (1968), *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod* (1969), *Yeni Osmanlılardan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği* (1969), *Türkiye'de Köy Sorunu* (1969), *Az gelişmenin Sosyolojisi* (1970), *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları* (1975), *Temeldeki Çatlak* (1975), *Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak* (1975), *Montesquieu* (1977).

Ümit Kaftancıoğlu
(11 Nisan 1980)

Bugün hepimizin söylediği birçok türküyü derleyen bir halkbilimci, yoksul çocukların hayatlarını anlatan bir edebiyatçı, önemli araştırmalar ve röportajlar yapan bir gazeteciydi Ümit Kaftancıoğlu. Yoksul bir ailenin 7 çocuğundan

Türkiye'nin en önemli halkbilimcilerinden Ümit Kaftancıoğlu.

biriydi. Okumayı erken yaşta öğrendi, Cılavuz Köy Enstitüsü'nü bitirdikten sonra, ilkokul öğretmenliğine başladı. Bu dönemde Eğitim Enstitüsü'nde edebiyat bölümünde eğitim aldı.

TRT'nin açtığı sınavı kazandı ve köy yayınları bölümünde göreve başladı. TRT'de görev yapmaya başladığı günden itibaren, Türkiye'yi il il gezerek, halk kültürünü araştırdı, halkın söylediği türküleri kayda aldı. Bugün Türkiye'nin her yerinde, kına gecelerinde söylenen "Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar" türküsü Ümit Kaftancıoğlu tarafından derlenmiştir. TRT'de yaptığı "Dilden Dile" adlı program, en çok dinlenen radyo programlarından biriydi.

Ümit Kaftancıoğlu, sadece halkbilimci değil, aynı zamanda bir edebiyatçıydı. 1970 yılında *Dönemeç* adlı öykü kitabıyla TRT Büyük Ödülü'nü aldı. Yazar, *Dönemeç*'te yoksul bir köylü çocuğun, eğitimde fırsat eşitsizliğine, içinde yaşadığı yoksulluğa, zor koşullara rağmen, parasız yatılı okulunu kazanmak ve okumak için verdiği mücadeleyi anlatıyordu. Kaftancıoğlu, birçok çocuk kitabı yazdı. Öldürülüşünden on gün önce basımı tamamlanan *Altın Ekin* adlı kitap, aslında Kültür Bakanlığı'nca 150.000 tane basılmış, ancak sakıncalı görülerek, dağıtımı engellenmiş ve depoda tutulmuştur.

Sadece edebiyat alanında değil araştırma-inceleme alanında da eserler verdi. Köroğlu üzerine yaptığı inceleme, alanında bir ilk olma özelliği taşır.

1972'de "Hakullah" adlı röportajıyla *Milliyet* gazetesinden ödül aldı. Bu röportajda hem Alevi kültürünü anlatıyor, hem de bu kültür içindeki bazı çıkarcı ilişkileri açıkça eleştiriyordu.

Ümit Kaftancıoğlu, Cavit Orhan Tütengil'in cenaze törenine katılmak istemiş ve çıkan olaylarda böbrek kanaması geçirerek hastaneye kaldırılmıştı. Tütengil'in öldürülmesinden dört ay sonra, 11 Nisan 1980'de kızını okuluna bırakmak için beklediği arabasının önünde, iki kişinin yaylım ateşine tutuldu. Olay yerinde ağır yaralanan Kaftancıoğlu, hastanede ameliyata alınamadan öldü.

Geride hepimizin hâlâ en mutlu ya da hüzünlü günlerinde söylediği ve onun derlediği yüzlerce türküyle, halk kültürünü anlattığı kitaplarını bıraktı.

Ümit Kaftancıoğlu'nun eserleri:

Dönemeç (öykü, 1972), *Hakullah* (röportaj, 1972), *Yelatan* (roman, 1972), *Tek Atlı Tekin Olmaz* (halk masalları, 1973), *Tüfekliler* (roman, 1974), *Köroğlu Kolları* (halk destanları, 1974), *Çarpana* (öykü, 1975), *İstanbul Allak Bullak* (öykü, 1983); **Çocuk kitapları:** *Kekeme Tavşan* (1974), *Çizmelerim Keçeden* (1979), *Altın Ekin* (1979), *Dört Boynuzlu Koç* (1979), *Kan Kardeşim Doru Tay* (1979), *Hızır Paşa* (1980), *Çoban Geçmez* (1980), *Şülgür Deresi* (1981), *Salih Bey* (1981).

Kemal Türkler
(22 Temmuz 1980)

Kemal Türkler, işçi sınıfının önderlerinden, işçilerin ekonomik mücadeleyle siyasal mücadeleyi birbirinden ayırt etmemesi gerektiğine inanan, mücadeleci bir sendikacıydı.

1947'de hem İstanbul Hukuk Fakültesi'ne başladı, hem de işçi olarak Emayetaş fabrikasında çalışmaya. 1948 yılında Maden- İş sendikasına üye oldu. 1954 yılında yapılan genel kurulla Maden-İş Genel Başkanlığı'na seçildi. İşçi sınıfının bir siyasi partisi olması gerektiğine inanarak Türkiye İşçi Partisi'nin kurucuları arasında yerini aldı.

Kemal Türkler, Türkiye tarihinde işçi sınıfının haklarını kazanması için mücadele eden bir sendikacı oldu. Bu haklardan en önemlisi, 1961 Anayasası'nda yer almasına rağmen uygulanmayan, toplu sözleşme ve grev haklarıydı. Bu nedenle, 31 Aralık 1961'de İstanbul'da, Türkiye'de ilk kez tüm sendikaların ve işçilerin katıldığı bir miting düzenlendi.

Kavel fabrikasında patronun, işçilerin yasal hakkı olan ikramiyelerini ve bazı ekonomik haklarını kesmek istemesi üzerine, Kemal Türkler'in önerisiyle işçiler direniş başlattı. 173 işçinin greve başlaması ve direnmesi sonucu, Toplu İş Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu, hemen meclise gönderildi ve 24 Temmuz 1963'de yasalaştı.

Türk Demir Döküm fabrikasındaki işçiler, 1969'da, patronun sendikayı engellemeye çalışması nedeniyle direnişe başladı. Kemal Türkler, direnişin başına geçti ve direniş işçilerin başarısıyla sonuçlandı.

Kemal Türkler, Lastik- İş Genel Başkanı Rıza Kuas, Basın-İş Başkanı İbrahim Güzelce, Gıda-İş Başkanı Kemal Nebioğlu ve Zonguldak Maden İşçileri Sendikası Başkanı Mehmet Alpdündar ile birlikte bağımsız ve devrimci bir işçi konfederasyonu kurma kararı aldı. DİSK'i kurdular. 1970 yılında DİSK'in kapatılmaya çalışılmasına karşı, Türkiye tarihindeki en büyük işçi direnişlerinden olan 15-16 Haziran direnişini 13

Kemal Türkler, 1 Mayıs 1977'de Taksim meydanında işçilere seslenirken.

günde örgütlemeyi başardı. Yüz binlerce işçi, sendikaları için, DİSK için yürüyorlardı. Bu şanlı direniş nedeniyle İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildi. Kemal Türkler ve DİSK yöneticileri tutuklandı.

Kemal Türkler, işçilerin eğitimine önem veren bir sendikacıydı. DİSK'e bağlı Gönen Eğitim tesislerini, "İşçi Üniversitesi" haline getiren de odur.

1976 yılında Kemal Türkler'in çabaları sonucunda, 1 Mayıs, Takrir-i Sükun Yasası'ndan sonra ilk kez, kitlesel olarak bir kent meydanında kutlandı. 1 Mayıs 1977'de 500 bin emekçi yine aynı alanda, Taksim meydanında buluştu. Kemal Türkler'in yaptığı konuşmadan hemen sonra, alana ateş açıldı ve 36 emekçi yaşamını yitirdi.

Kemal Türkler, 22 Temmuz 1980 tarihinde, grevci işçileri ziyarete gitmek için evinden çıkıp arabasına bindiğinde, silahlı saldırıya uğradı ve hastaneye götürülürken öldü. Kemal Türkler'in öldürüldüğü haberi tüm Türkiye'de hızla yayıldı. DİSK'e bağlı tüm sendikalar, Türk-İş'e bağlı bazı sendikalar ve kimi bağımsız sendikalar iş bırakma kararı aldılar. 24 şehirde tamamen, diğer illerde kısmen üretim durduruldu.

Sendika yöneticiliğinin, muhtemel milletvekilliğine veya yüksek gelir oranına dönüştüğü, direnişe başlayan işçilerin, kendi sendika yöneticileri tarafından yolun yarısında bırakıldığı günümüzde; Kemal Türkler'in sendikacılığı, mücadelesi daha büyük bir önem kazanıyor.

Kemal Türkler, Türkiye'deki yüz binlerce işçinin güvendiği bir işçi önderiydi. Askeri bir darbenin, faşizmin geleceğini öngördüğü için; defalarca buna karşı hazırlık yapılması gerektiğini ifade etti. Ne tür önlemler alınması gerektiğini yakın çalışma arkadaşlarıyla görüşüyordu.

Kemal Türkler'in öldürülmesinin nedeni çok açık; örgütlü kitleleri umutsuzluğa sürüklemek ve yapılacak olan 12 Eylül darbesine karşı direniş başlatamayacak kadar güçsüzleştirmek için en temel hedef DİSK'in Genel Başkanı Kemal Türkler olurdu. Böylece, işçiler, emekçiler öndersiz bırakılacak, direnmenin bir çözüm getirmeyeceğine ikna olacaklardı. Yılgınlık ve korku içine düşerek darbeye, faşizme karşı direnmeyeceklerdi. Böyle de oldu.

Kemal Türkler, vurulduktan sonra hastaneye götürülürken, kucağında yattığı eşine, "Benden işçilere selam söyle" dedi; son sözü buydu.

İlhan Erdost, kızıyla beraber.

İlhan Erdost
(7 Kasım 1980)

Türkiye'nin Marx, Engels, Lenin, Stalin, Politzer ya da Darwin kitaplarıyla ilk kez buluşmasını sağlayan isimlerden biridir İlhan Erdost. Ağabeyi Muzaffer Erdost 1960'lı yılların ortasında Sol Yayınları'nı kurdu. İlhan Erdost, bu dönemde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenciydi. Hem okuluna devam etti hem de yayınevinde ağabeyine yardım ederek, işleri öğrendi.

1971 darbesinde, Muzaffer Erdost'un tutuklanması ve 3,5 yıl cezaevinde kalması nedeniyle, yayınevi işlerini İlhan Erdost yürütmeye başladı. Bu dönemde İlhan Erdost, Onur Yayınları'nı kurdu ve yayınevinin ilk kitabı olarak Darwin'in *İnsanın Türeyişi*'ni yayımladı.

İlhan Erdost ve Muzaffer Erdost, Türkiye gençlerine, Türkiye'deki Marksizm literatürüne çok önemli katkılarda bulundular. Marks'ın, Engels'in, Lenin'in eserlerini Türkçe'de yayımladılar. Bugün hâlâ başvuru kaynağımız olan bir yayınevinin temellerini beraber attılar. Türkiye'de daha fazla insan, bilimle, aydınlık düşüncelerle buluşsun diye, tehditler, yargılamalar, yasaklamalara rağmen hedeflerinden vazgeçmediler. Türkiye'ye koca bir literatür armağan ettiler.

İlhan Erdost ve Muzaffer Erdost, beraber gözaltına alındılar. Karakoldan, cezaevine götürüldükleri arabada, cezaevinin önünde, içinde, dakikalarca bitmek bilmeyen bir biçimde dövüldüler. İlhan Erdost, bu yoğun şiddete daha fazla dayanamadığı için öldü.

Dayak emrini veren astsubay, Erdostlar'a, "10 yaşındaki bebeleri zehirlediniz, içerisi sizin zehirlediklerinizle dolu" diyor ve askerlerine emri veriyordu; "Bunlar birer yılandır, bunların analarını ağlatmazsanız, ben sizin ananızı ağlatırım." Cemal Süreya, *İlhan'ın Anısına Türkü* adlı şiirinde, İlhan'ın ağzından, "Bir bardak su içsem şimdi / Yaralarımdan dökülür" diye anlatacaktı, bu katliamı.

Muzaffer Erdost'un gözleri önünde öldü kardeşi. Türkiye'nin en önemli aydınlarından biri, bir yayıncı, Türkiye'de genç aydınlar yetişsin diye çabalayan bir sosyalistti İlhan Erdost. Bunun için öldürüldü. Astsubayın "bebeleri zehirlemek"ten anladığı buydu: Marksist eserleri Türkçe'ye kazandırmak, bilimsel düşüncenin gelişimine büyük ve hâlâ devam eden bir katkı yapmak…

Muammer Aksoy
(31 Ocak 1990)

Muammer Aksoy, 1937'de İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1952'de SBF'de doçent oldu. Demokrat Parti'nin üniversiteyi baskı altına almasına tepki göstererek, 1957'de tüm akademik görevlerinden istifa etti. 27 Mayıs darbesinden sonra üniversiteye geri döndü.

Muammer Aksoy'un, Türkiye'nin en özgürlükçü anayasalarından olan 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında çok önemli katkıları vardır. Aynı zamanda Kurucu Meclis'te anayasanın sözcülüğünü yapmıştır.

Muammer Aksoy, TBMM'de konuşma yaparken.

1965'de yayımlanan *Türkiye'nin Petrol Faciası ve Çıkar Yol* adlı kitabında, Amerikalı uzmanlar tarafından hazırlanan Petrol Kanunu'nun Türkiye'nin zararına olduğunu savundu.

12 Mart 1971'de tutuklandı, ancak kısa süre sonra serbest bırakıldı. 1977'de CHP'nin İstanbul Milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 12 Eylül 1980'e kadar Anayasa Komisyonu Başkanlığı görevini de yürütmüştür. 1981'de Ankara Barosu Başkanlığı'na seçildi. Özellikle 12 Eylül darbesinden sonra artan hukuksuzluklara karşı mücadele etti, birçok kitap yayımladı. 1989'da Bahriye Üçok ve diğer aydınlarla beraber Atatürkçü Düşünce Derneği'ni kurdu.

Aksoy, öldürülmeden önce, özellikle laiklik ve şeriat tehlikesi hakkında, üniversitelere türbanlı öğrencilerin alınmasının YÖK'ün Anayasa'yı ihlal etmesi anlamına geldiğini savunan yazılar yazmıştır.

Muammer Aksoy, 31 Ocak 1990 günü, evinin bulunduğu apartmanın girişinde, silahlı saldırı sonucu öldürüldü. Aksoy'un öldürülüşü, birçok insana 1978-1980 yılları arasında, darbeye hazırlık yapılan dönemde katledilen aydınları anımsattı. Çünkü bu dönemde de, "tetikçi" olarak devlet desteğiyle güçlenen radikal dinci örgütler ortaya çıkmıştı. Dinci örgütler, çıkardıkları gazetelerde hedeflerini açıklamaktan çekinmiyorlardı. Muammer Aksoy'un öldürülmesiyle başlayan bu dönem, birçok aydının öldürülmesi ve hatta Sivas Katliamı gibi toplu aydın katliamlarıyla devam edecekti.

Aksoy gibi özellikle aydınlanmacı düşünceyi savunan, laiklik konusunda yazılı çalışmalar yapan aydınlar, bu dinci-gerici örgütlerin ve iktidarların hedefi olacaktı.

Muammer Aksoy'un eserleri:

Sosyalist Enternasyonal ve CHP (1977), *Laikliğe Çağrı* (1989), *Önümüzdeki Cumhurbaşkanlığı Seçimi* (1989), *Atatürk ve Sosyal Demokrasi* (1997), *Atatürk ve Tam Bağımsızlık* (1998), *Devlet Hukukla Yaşar* (2010).

Çetin Emeç
(7 Mart 1990)

1990-1995 yılları arasında yapılan suikastlar ve katliamlar arasında en akıl karıştıran suikast Çetin Emeç suikastıdır.

Çetin Emeç, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1952'de babası Selim Ragıp Emeç'in yanında gazeteciliğe başladı. 1972'de Hürriyet grubuna geçti. 1986 yılında *Hürriyet* gazetesinde Genel Koordinatör oldu. Aynı zamanda Yönetim Kurulu Üyeleri'nden biriydi. Öldürüldüğü tarihe kadar, *Hürriyet* gazetesinde günlük yazılarını sürdürdü.

Çetin Emeç, 7 Mart 1990 günü, sabah evinden çıkıp arabasına bindiği sırada, iki kişinin açtığı ateş sonucu öldü. Yapılan saldırıda Emeç'in şoförü Ali Sinan Ercan da hayatını kaybetti. Saldırıyı Hizbullah'ın uzantısı olduğu belirlenen, 1987'de Batman'da kurulan İslami Hareket Örgütü üstlendi.

Hürriyet gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Çetin Emeç, 7 Mart 1990'da öldürüldü.

Çetin Emeç'in eşi Bilge Emeç, verdiği bir röportajda, MİT Müsteşarı Hiram Abas'ın, suikasttan birkaç gün önce Çetin Emeç'i arayarak, "Dikkatli olun! Hiç değilse eve gidip gelirken farklı güzergâhlar ve farklı saatler kullanmaya çalışın" diyerek uyardığını söylüyor.

Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Cengiz Çandar ile yaptığı görüşmede, 1990-1993 yılları arasında öldürülen aydınlarla Çetin Emeç cinayetinin farklı olduğunu belirtiyor.

Çetin Emeç cinayeti, aslında Abdi İpekçi cinayetiyle benzerlikler taşır. Türkiye'nin iki büyük gazetesinin Genel Yayın Yönetmenleri, düşünceleri nedeniyle değil; toplumda korku ve yılgınlık yaratmak için öldürülmüşlerdir.

Turan Dursun
(4 Eylül 1990)

Turan Dursun, Türkiye'nin aydınlanma savaşçılarından biriydi, din konusundaki derin birikimiyle, dinci gericilikle cepheden savaştı. Turan Dursun'un babası, onun kendisi gibi din adamı olmasını istediği için, onu ilkokula değil, Kuran kurslarına gönderdi. Turan Dursun, küçük yaşta Arapça öğrendi. 17 yaşına geldiğinde hem 11. ve 12. yüzyıl Arapçasını hem de 7. ve 8. yüzyıl Arapçasını biliyordu. Müftü olabil-

Turan Dursun, Türkiye'nin aydınlanma neferiydi.

mek için ilkokulu açıktan okudu ve diploma aldı. Dine ilişkin görüşleri değiştikten sonra, 31 yaşında müftülüğü bıraktı. 1966'da TRT'de program yapmaya başladı. TRT'den emekli olduktan sonra, *Kur'an Ansiklopedisi* adlı eserini bitirdi. 1988-1990 yılları arasında *2000'e Doğru, Saçak, Teori* dergilerinde yazıları yayımlanmaya başladı.

Turan Dursun, aslında bir din adamı olmasına rağmen; okuyan, araştıran, sorgulayan bir insan olması niteliğiyle, kendi aydınlanmasını kendisi yaratmıştır. Önce kendini, sonra tüm toplumu aydınlatmaya çalışmıştır. Turan Dursun'un özellikle *Kuran* ve İslam dini üzerine yaptığı araştırmalar, yayımladığı eserler, dünyanın en önemli ve bilimsel din araştırmaları arasında sayılır. Turan Dursun, eski bir din adamı olarak, insanların din inancıyla nasıl aldatıldığını, aklın, düşünmenin dine, bağnazlığa üstün gelmeden aydınlanmanın yaşanamayacağını anlatmıştır.

Turan Dursun'un hedef alınması garip gelmiyor bu nedenle… Bu kadar üretken, tek bir geri adım atmayan aydınlanmacı ve cesur düşünce biçimi, aydınlanma karşıtlarını korkutmuştur mutlaka. Ağustos 1990'da *Teori* dergisinde yayımlanan yazısında şöyle diyor Turan Dursun: "…Çıkarları din karanlığı üstüne kurulu olanlar, bu karanlıktan türlü biçimde yararlananlar, tüm karanlık böcekleri benden korksunlar. Ne imzalı, ne imzasız yalanları beni yıldırabilecektir. Korksunlar elimdeki ışıktan. Bir mum ışığının bile koca bir karanlık odayı nasıl parçaladığını anımsasınlar."

Turan Dursun, bir mum ışığından daha fazlasıydı Türkiye için. Üstelik tehditlerden korkmayan, cesur bir aydındı. İşte bu yüzden 4 Eylül 1990'da, evinin yakınlarında uğradığı silahlı saldırıda 7 kurşunla, sokak ortasında öldürüldü.

Turan Dursun, insanların dini inançlar yoluyla sömürüldüğünü, haklarını aramalarının engellendiğini, yoksulların daha yoksul, zenginlerin ise daha zengin olmalarına göz yumulmasının sağlandığını düşünüyordu. Bugün hâlâ Türkiye'nin en önemli aydınlarındandır Turan Dursun; hatta belki bugün daha da önemlidir yazdıkları, söyledikleri…

Turan Dursun'un kitapları:

Din Bu (3 cilt), *Kulleteyn, Müslümanlık ve Nurculuk, Allah, Dua, Kur'an, Kutsal Kitapların Kaynakları* (3 cilt), *Şeriat Böyle, Din ve Seks, Evren Bir Şaka mı?, İlhan Arsel'e Mektuplar, Ünlülere Mektuplar, Turan Dursun Hayatını Anlatıyor.*

Bahriye Üçok
(6 Ekim 1990)

Bahriye Üçok, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi, Ortaçağ Türk-İslam Tarihi Bölümü mezunuydu. Mezun olduktan sonra 11 yıl öğretmenlik yaptı. 1953'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne asistan olarak girdi. 1964 yılında "İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar" adlı teziyle, aynı bölümde doçent oldu.

Bahriye Üçok, sadece bir öğretim görevlisi değildi. 1971 yılında senatörlüğe seçildi. 1983'de kurulan Halkçı Parti'nin kurucu üyeleri arasındaydı. Aynı yıl yapılan seçimlerde, Ordu'dan milletvekili seçildi. 1986 yılında SHP'ye üye oldu. SHP Parti Meclisi'nde çeşitli görevler alan Sabriye Üçok, özellikle laiklik üzerine çalışma raporları hazırlıyordu.

Bahriye Üçok, özellikle kadın ve islam dini konularında önemli çalışmalara imza atmıştır. 12 Eylül darbesinden sonra, tarikatların, dinci gerici örgütlerin artan toplumsal etkileri, toplumsal hayatta dinin yerinin tartışılmasını zorunlu kılmıştır. 80'lerin sonunda Türkiye'de en çok tartışılan konular, kadınların örtünmesinin dinen zorunlu olup olmadığı, üniversiteye türbanla girmenin laiklikle çelişip çelişmediği konularıydı. 1987'de YÖK, üniversitelerdeki türban yasağını uygulamaya devam etme kararını açıkladı. Bunun üzerine İstanbul, Ankara, Adana, Bursa, Konya ve Erzurum'da "türban eylemleri" yapılmış ve bu eylemler başka illere de sıçramıştır. Bahriye Üçok, bu eylemler üzerine TBMM'de yaptığı konuşmada, türban eylemlerini başlatanların dincigerici örgütlerin militanları olduğunu, kıyafet yönetmeliğine uyulması gerektiğini belirtiyor ve durumun tehlikeli bir hal almasına engel olmak gerektiğini söylüyordu. Bahriye Üçok'un halkın geniş kesimi tarafından tanınmasını sağlayan ise, 1988'de TRT'de yayınlanan, türban konusunun işlendiği tartışma programı olmuştur. Bu programda Üçok, İslamiyet'te kadınların örtünme zorunluluğu olmadığını *Kuran*'dan ayetlere dayandırarak anlatıyordu.

Laiklik ve aydınlanmayı savunan, ilahiyat fakültesi hocası Bahriye Üçok.

Bu tartışma programından sonra Bahriye Üçok'un aldığı tehditler artmaya başladı; en sonunda 6 Ekim 1990 tarihinde, kargoyla gönderilen ve iki dini kitabın içine yerleştirilen bombanın patlamasıyla öldü. Suikastı İslami Hareket adlı örgüt üstlendi. Örgüt yaptığı açıklamada "tesettür konusundaki düşünceleri yüzünden Sabriye Üçok'u cezalandırdıklarını" belirtiyordu. Bahriye Üçok, din nedeniyle toplumsal hayattan uzaklaştırılan kadınların haklarını savundu. Aydınlanmacı kimliğiyle bir ilahiyatçı olarak, halkı aydınlatmaya çalışıyordu.

Bahriye Üçok'un eserleri:
İslam'dan Döneneler, Yalancı Peygamberler (1967), *Atatürk'ün İzinde Bir Arpa Boyu* (2000), *Şeriat Sarmalında Türkiye* (2010), *İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar*.

Vedat Aydın
(7 Temmuz 1991)

1990'lı yıllarda Hizbullah ya da onun uzantısı olan dinci-gerici örgütler, sadece aydınlanmayı savunan aydınları öldürmüyordu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Kürt hareketinin bölgedeki önderleri ve aydınlar, JİTEM ya da Hizbullah tarafından öldürülüyordu. 1990-1995 yılları arasında, doğu bölgelerimizde onlarca gazeteci, aydın ve öğretmen öldürüldü. Bu isimlerden biri de Vedat Aydın'dır.

Vedat Aydın, 1953'te Diyarbakır'ın Bismil İlçesi'ne bağlı Kürthacı Köyü'nde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Bismil'de yaptı. 1979'da Diyarbakır Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü'nden mezun oldu. 12 Eylül askeri darbe döneminde tutuklanıp 4 yıl hapis yattı. Cezaevinden çıktıktan sonra, yaşadığı bölgede muhalefetin örgütlenmesi için çalışmaya başladı. 1990'da İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi oldu.

Bölgede yaptığı İHD çalışmaları nedeniyle sık sık gözaltına alındı. Öldürülmeden 8 ay önce, 28 Ekim 1990 tarihinde Ankara'da yapılan İHD'nin 3. Büyük Kongresi'nde konuşmasını Kürtçe yaptığı için tutuklandı. Çıkartıldığı mahkemede Türkçe konuşmayı reddetti. Birkaç ay tutuklu kaldı, tahliye olduktan sonra 1990 yılı sonlarında İHD Diyarbakır Şubesi Başkanlığı'na seçildi. Bu dönemde Diyarbakır ve çevresindeki bütün direnişlerde, haksızlığa uğrayanların yanında Vedat Aydın vardı. 1991 Haziran'ında yapılan HEP Diyarbakır İl Kongresi'nde başkanlığa seçildi. Vedat Aydın gerek İHD'de gerek HEP çalışmalarında, her şeyden önce halkın sorunlarını dinleyen ve çözüm üretmeye çalışan, sevilen bir insandı. Bu dönemde bölgede öldürülen insanlara baktığımızda, karşımıza çıkan tablo da budur zaten.

Vedat Aydın, JİTEM'in öldürdüğü Kürt aydınlardan biri.

Bölge halkının saygı duyduğu, derdini, sıkıntısını anlattığı, önder olarak benimsediği aydınlar katledilmiştir bu dönemde.

Vedat Aydın 5 Temmuz'da evinden gözaltına alındı, 7 Temmuz'da cesedi bulundu. 5 Temmuz 1991 Cuma günü saat 23.45'te polis tarafından evinden alınan Vedat Aydın'ın ailesi ve HEP Diyarbakır İl Örgütü'nün, Emniyet Müdürlüğü, OHAL Valiliği, Diyarbakır Savcılığı ve Merkez Jandarma Komutanlığı'na yaptıkları başvurular, "Bilgimiz yok" cevabıyla sonuçsuz kaldı. Aydın'ın yoğun işkence izleri taşıyan cesedi, Ergani-Maden yolu üzerinde bulundu.

Cesedin bulunmasından sonra, 10 Temmuz günü HEP İl binası önünde toplanan on binlerce kişi, arabalarla Maden'e doğru yola çıktı. Yol boyunca binlerce insan konvoya katıldı. Konvoy Diyarbakır'a ulaştığında kitlenin sayısı 100.000'i çoktan aşmıştı. Kılınan cenaze namazından sonra surların üzerinden ve Mardinkapı Polis Karakolu'ndan kalabalığın üzerine ateş açıldı. Ölülere ve yaralılara rağmen, cenaze toprağa verildi.

Musa Anter
(20 Eylül 1992)

Musa Anter, en üretken Kürt aydınlarından biriydi. 1941'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne başladı, ancak 2 yıl sonra karar değiştirerek Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırdı. Hukuk Fakültesi mezunu olmasına rağmen, hayatı boyunca hiç avukatlık yapmadı. Zaten Musa Anter'in hayatı incelendiğinde, kendisinin genel olarak sanık kürsüsüne oturan ve yazdıkları nedeniyle sürekli tutuklanan bir aydın olduğu görülecektir.

1959'da Adnan Menderes Hükümeti tarafından 50 Kürt aydının tutuklanması ve bu aydınlardan Emin Batu'nun hücrede ölmesi sonucu, tarihe 49'lar olarak geçen olayda, Musa Anter de ilk tutukluluğunu yaşadı. Anter yargılandıktan sonra, Çanakkale'ye sürgün edildi.

Musa Anter, 1951 tevkifatı, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül dönemlerinde, yazdıkları ve düşünceleri nedeniyle defalarca tutuklanmış ve toplamda 11,5 yıl cezaevinde kalmıştır. Cezaevinde kaldığı 1959'da yazdığı *Brina Reş* (Kara Yara) adlı piyes, Kürtçe ve Türkçe yayımlanır. Türkiye'de yasaklanmasına rağmen, piyes birçok dile çevrildi ve yurtdışında çeşitli tiyatro ekipleri tarafından sahneye kondu ve ilgi gördü.

1969 yılında *Doğu* dergisini çıkarmıştır. Daha sonra *Dicle Kaynağı, Şark Postası, İleri Yurt, Barış Dünyası, Deng, Yeni Ülke, Welat, Rewşen, Tewlo* gibi dergilerde yazıları yayımlanmıştır.

Musa Anter, Apê Musa (Musa Amca) olarak bilinirdi. Bunun bir nedeni yıllardır görüşlerinden taviz vermeyen bir aydın olması, diğer nedeni de Kürtler arasında yaşanan çatışma ya da sorunlarda, hakemlik yaparak sorunun çözülmesini sağlamasıydı. Apê Musa, Kürt halkının sorunlarını yazarken hiçbir durumda milliyetçilik yapmamış ve halkların kardeş bir biçimde bir arada yaşaması gerektiğini savunmuştur.

Musa Anter, 1992 Eylül'ünde Diyarbakır Kültür ve Sanat Festivali'ne katılmış ve okurlarının yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır. Yıllardır tehdit alan ve öldürüleceğini söyleyen

Musa Anter, Diyarbakır Kültür ve Sanat Festivali'nde okurlarıyla beraber.

74 yaşındaki Musa Anter, 20 Eylül 1992 akşamı, kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından açılan ateş sonucu öldürüldü. Yıllar sonra bir PKK itirafçısı, olayın JİTEM tarafından yapıldığını iddia etti. Bunun dışında da birçok iddia vardı. Musa Anter, öldürülmeden önce Hizbullah'ın kendisini öldüreceğini düşündüğünü yakın çevresine söylemiş ve aldığı tehditleri anlatmıştı.

"Musa Anter, Güneydoğu'da *2000'e Doğru* dergisinin muhabiri Halit Güngen'le başlayan gazeteci cinayetlerinin 9. hedefi olmuştu." (Cumhuriyet, 21 Eylül 1992)

Musa Anter'in eserleri:

Hatıralarım I (1991), *Hatıralarım II* (1992), *Kımıl* (1962), *Vakayiname* (1992), *Brina Reş* (1959), *Fırat Marmara'ya Akar* (1999), *Çinara Min* (1999).

Uğur Mumcu *(24 Ocak 1993)*

Türkiye'de araştırmacı gazetecilik denilince akla gelen ilk isimdir Uğur Mumcu. Yaptığı araştırmalar, toplumun ilgisini çekmiş ve tartışma yaratmıştır.

Mumcu aslında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Kısa bir süre avukatlık yaptı daha sonra avukatlığı bırakıp gazeteciliğe başladı. İlk yazıları *Yön* dergisinde yayımlandı. *Türk Solu, Devrim, Ant* dergilerinde çalıştı. 1975'de *Cumhuriyet* gazetesine geçti. Öldürüldüğü tarihe kadar, düzenli olarak köşe yazılarına devam etti.

Uğur Mumcu, 24 Ocak 1993 günü, arabasına yerleştirilen bombanın patlaması sonucu hayatını kaybetti. Aldığı tehditler nedeniyle dikkatli davranıyor ve eşi ve çocuklarını arabaya bindirmeden önce kendisi arabaya binip çalıştırıyordu. Yine öyle yaptı ve eşinin, çocuklarının da kendisiyle birlikte ölmesini engelledi. Saldırıyı İslami Kurtuluş Örgütü üstlendi. Birkaç saat sonra ise İBDA-C ve de saldırıyı üstlenen örgütler arasında yerini aldı.

Uğur Mumcu'nun öldürülmesine halk büyük bir tepki gösterdi. 12 Eylül darbesinden sonra ilk kez on binlerce insan Uğur Mumcu'nun cenaze töreninde toplandı. Bu aynı zamanda dinci örgütlere karşı yapılan en büyük protesto gösterisiydi.

Uğur Mumcu sadece bir köşe yazarı değildi. Öldüğünde geriye 31 kitaptan oluşan bir külliyat bırakmıştı. Uğur Mumcu'nun araştırdığı ve hakkında kitap yayımladığı konular, 1919-1925 arasında gerçekleşen Şeyh Sait ayaklanması, 27 Mayıs darbesi, Türkiye'de meclise giren tek sosyalist parti olan TİP'teki bölünmenin neden ve nasıl olduğunu canlı tanıklarıyla görüşerek anlattığı kitap, 12 Eylül ve sonrasında yaşanan gelişmeler, tarikat-ticaret-siyaset ilişkileri, liberalizmin Türkiye'deki gelişme dinamikleri, Mehmet Ali Ağca vb.

Uğur Mumcu, görüleceği üzere, Türkiye'nin güncel sorunlarını ya da konuşulmayan, tartışılmayan konularını araştırarak; toplumca tartışılmasını, en azından haberdar olmasını sağlayan bir gazeteci, bir aydındı.

Türkiye tarihinde, asılan, dövülen, vurulan tüm gençler, aydınlar, yazarlar, bilim insanları için yazdığı şiirde şöyle diyordu Uğur Mumcu: "İsteseydik, diplomalarımızı mor binlikler getiren birer senet gibi kullanırdık / Mimardık, mühendistik, doktorduk, avukattık. / Yazlık, kışlık katlarımız, arabalarımız olurdu. / Yüreğimiz işçiyle birlikte attı, köylüyle birlikte attı. / Yaşamımızın en güzel yıllarını, birer taze çiçek gibi verdik topluma / …. Vurulduk ey halkım, unutma bizi!"

Uğur Mumcu'nun eserleri:

Mobilya Dosyası, *Suçlular ve Güçlüler*, *Sakıncalı Piyade*, *Bir Pulsuz Dilekçe*, *Büyüklerimiz*, *Çıkmaz Sokak, Tüfek İcad Olundu, Silah Kaçakçılığı ve Terör, Söz Meclisten İçeri, Liberal Çiftlik, Devrimci ve Demokrat, Aybar ile Söyleşi, İnkılap Mektupları, Rabıta, 12 Eylül Adaleti, Bir Uzun Yürüyüş, Tarikat- Ticaret- Siyaset, Kazım Karabekir Anlatıyor, 40'ların Cadı Kazanı, Kürt İslam Ayaklanması 1919-1925, Gazi Paşa'ya Suikast, Söze Nereden Başlasam, Bu Düzen Böyle Mi Gidecek?, Bomba Davası ve İlaç Dosyası, Sakıncasız, Eğilmeden Bükülmeden, Kürt Dosyası.*

Uğur Mumcu, pek çok farklı konuda araştırma yapan ve üreten, aydın.

Sivas katliamı
(2 Temmuz 1993)

Sivas katliamı, Türkiye tarihinde en korkunç katliamlardan biridir. En değerli aydınlarımız Sivas Madımak Oteli'nde, diri diri yakılarak öldürüldü. Sivas katliamında kaybettiğimiz aydınlarımızdan söz etmeden önce, olayların nasıl geliştiğini kısaca hatırlayalım.

1 - 4 Temmuz 1993 tarihinde yapılacak olan geleneksel Pir Sultan Abdal Şenlikleri başlamadan önce, 30 Haziran 1993'de Sivas'ta ve çevre illerde bir bildiri dağıtıldı. "Müslüman Kamuoyuna" başlıklı ve "Müslümanlar" imzalı bu bildiride, etkinliklere katılacak isimlerden biri olan Aziz Nesin hedef gösteriliyordu. Müslümanları eyleme çağıran bu kışkırtıcı bildirilerle, İBDA- C terör örgütünün kamuoyuna yansıyan bildirileri arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu bildirilerle harekete geçen saldırganlara, bir de diğer ilerden gelen saldırganlar eklendi. 2 Temmuz 1993'de saldırılar 13.30'da başladı. Önce Kültür Merkezi'ne taş ve sopalarla saldırdılar. Saldırı üzerine Kültür Merkezi boşaltıldı. Saldırganların yeni hedefi Valilik binasıydı. Valilik binasını taşlayan saldırganların bir kısmı, Halk Ozanları heykeline yöneldi, bir bölümü ise Atatürk heykeline.

Aydınlar, daha güvenli olacağı düşünüldüğü için Madımak Oteli'ne getirildiler ve otelden Sivas Valisi'ni, Emniyet Müdürü'nü, Başbakan'ı, Başbakan Yardımcısı'nı, İçişleri Bakanı'nı, milletvekillerini aradılar; önlem alınmasını istediler. Tüm yetkililer aynı açıklamayı yapıyordu, "Korkmayın, bütün önlemler alındı!" Vali'nin ilerleyen saatlerde yetkilileri arayarak, protesto gösterilerinin katliama dönüşeceği uyarısı yapmasına rağmen, değişen hiçbir şey olmadı. Sekiz saat boyunca kurtarılmayı bekleyen aydınlar, şeriat istediklerini haykıran ve can almadan otelin önünü terk etmeyeceklerini söyleyen saldırganların durdurulacağını umuyorlardı. Ancak olmadı, saldırganlar en sonunda oteli ateşe verdi. İtfaiyenin uzun süre olay yerine müdahale etmemesi sonucunda, 33 aydınımız ölmüş, 51'i ise yaralanmıştır.

Yaşananlardan sonra dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in yaptığı açıklama, katliamın kimler tarafından yapıldığının "anlaşılmasını" sağlamıştır: "Çok şükür, otel dışındaki halkımız bu yangından zarar görmemiştir! Halktan kimsenin burnu kanamamıştır ve ölenler de çıkan yangından boğularak ölmüşlerdir. Olayı bu kadar büyütmek yanlış, bir futbol maçında da bu kadar insan ölebilirdi."

Sivas, Madımak Oteli önü, 2 Temmuz 1993.

Sivas katliamında kaybettiğimiz eleştirmen Asım Bezirci.

Asım Bezirci

Türkiye'deki en önemli edebiyat eleştirmenlerinden biriydi. Nurullah Ataç'ın öznel / izlenimsel edebiyat eleştirisi anlayışını eleştirerek; nesnel / bilimsel edebiyat eleştirisi akımını başlattı. Asım Bezirci, hayatını devam ettirebilmek için 26 yıl boyunca muhasebecilik yapmak zorunda kaldı, ancak edebiyatı asla bırakmadı. Üretken bir yayıncıydı.

Eserleri: *Çok Kapılı Oda* (1961), *Edip Cansever* (1961), *Günlerin Götürdüğü-Getirdiği* (1962), *Bilimden Yana* (1963), *Abdülhâk Hamit ve Tarık yahut Endülüs Fethi* (1966), *Okudukça* (1967), *Orhan Veli Kanık* (1967), *Ahmet Haşim* (1967), *Nurullah Ataç* (1968), *Dünden Bugüne Türk Şiiri* (1968), *Metin Eloğlu* (1971), *On Şair On Şiir* (1971), *Seçme Romanlar* (1973), *İkinci Yeni Olayı* (1974), *Sabahattin Ali* (1974), *Nazım Hikmet ve Seçme Şiirleri* (1975), *Bilimden Yana Sosyalizme Doğru* (1976), *Halk ve Sosyalizm İçin Kültür ve Edebiyat* (1979), *1950 Sonrasında Hikâyecilerimiz* (1980), *Seçme Hikâyeler* (1981), *Abdülhâk Hamit* (1983), *Orhan Kemal* (1984), *Pir Sultan* (1986), *Halkımızın Diliyle Barış* (1986), *Şairlerimizin Diliyle Barış* (1987), *İnceleme ve Şiirlerle Türk-Yunan Dostluk ve Barışı* (1987), *Rıfat Ilgaz* (1988), *Deyimlerimizin Sözlüğü* (1990), *Oktay Akbal* (1991).

Muhlis Akarsu

Türkiye'nin bağlama ustalarından biriydi Muhlis Akarsu. İlk plağını 1970'li yıllarda çıkardı. Bu yıllarda aynı zamanda, Mahsuni Şerif'in yolunu takip ediyor ve onun deyişlerini seslendiriyordu. Mahsuni Şerif dışında, Hacı Bektaşi Veli, Pir Sultan Abdal, Aşık Veysel, Karacaoğlan gibi ozanların deyişlerini, türkülerini seslendiriyordu.

1980'li yıllarda söylediği türküler nedeniyle yargılandı ve 3 yıl cezaevinde kaldı.

1980'li yılların başlarında Alevi

Türkiye'nin bağlama ustalarından Muhlis Akarsu (sağda) ve 3 telli curanın Türkiye'deki son ustası olan Nesimi Çimen (solda).

dedelerinin çaldığı kısa kollu bağlamayı tekrar gündeme getirdi ve halk müziğinin niteliğini yükseltti. Muhabbet Grubu'nun (Arif Sağ, Muhlis Akarsu, Yavuz Top, Musa Eroğlu) oluşum fikri Akarsu'dan çıkmıştı.

Nesimi Çimen

Nesimi Çimen, söylediğimiz birçok türküyü derleyen halk ozanıdır. Alevi deyişlerini, Pir Sultan Abdal ve Hatayi'nin nefeslerini cura ile söylemiştir. Nesimi Çimen, 3 telli curanın Türkiye'deki son ustasıdır. İlk plağını 1964'te yayınlamış, devrimci bir halk ozanıdır.

Hasret Gültekin

Gün Olaydı albümünü 16 yaşında çıkardı. 1989'da çıkardığı *Gece ile Gündüz Arasında* adlı albümünde hem sesi hem şelpe tekniğiyle dikkatleri çekti. Çok sayıda sanatçının albümünde müzik yönetmenliği yaptı. 1991'de *Rüzgârın Kanatlarında* adlı bir albüm daha çıkardı. *2000'e Doğru* dergisinin etkinlikleri kapsamında, yurtdışında birçok konser verdi. Pir Sultan Abdal Kültür Festivali'ne katılmak üzere gittiği Sivas'ta, 22 yaşında hayatını kaybetti. Ölümünden 72 gün sonra, 13 Eylül 1993'te Roni Hasret adı verilen bir oğlu oldu.

Katliamdan hemen önce, Hasret Gültekin Madımak Oteli'nin içinde.

Metin Altıok

Türkiye'nin en iyi şairlerinden biridir. *Kendinin Avcısı* eseriyle, 1980'de Ö. F. Toprak Şiir Ödülü'nü; *Gerçeğin Öte Yakası* eseriyle 1990'da Cemal Süreya Şiir Ödülü'nü kazandı. Türk şiirinin lirik türünde önemli şiirler yazdı. Sivas katliamından ağır yaralı olarak kurtuldu, ancak 9 Temmuz 1993'de hastanede öldü.

Türk şiirinin en önemli şairlerinden Metin Altıok.

Metin Altıok'un eserleri:

Gezgin (1976), *Yerleşik Yabancı* (1978), *Kendinin Avcısı* (1979), *Küçük Tragedyalar* (1981), *İpek ve Klabtan* (1987), *Gerçeğin Öte Yakası* (1990), *Süveyda* (1991), *Alaturka Şiirler* (1992), *Şiirin İlk Atlası* (1992), *Hesap İşi Şiirler* (1993).

Ahmet Taner Kışlalı *(21 Ekim 1999)*

Ahmet Taner Kışlalı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden 1963'te mezun oldu. Öğrencilik yıllarında bir taraftan da *Yeni Gün* gazetesinde spor muhabirliği yapıyordu. Fransa Devleti'nden aldığı bursla Sorbonne Üniversitesi'ne gitti ve doktora yaptı. Doktora tezinin adı: "Modern Türkiye'de Siyasi Güçler" idi.

Türkiye'ye döndüğünde, 1971'de TRT Bilimsel Başarı Ödülü'nü aldı. 1972'de Hacettepe Üniversitesi siyaset sosyolojisi alanında doçent oldu. 1977'de CHP'den İzmir milletvekili seçildi. 1978-1979 yılları arasında Kültür Bakanlığı görevini getirildi. Bakanlığı sırasında yaptığı önemli işlerden biri, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayımına son verdiği klasik kitaplar dizisini tekrar yayımlamak oldu. Ayrıca *Ulusal Kültür* adlı bir dergi çıkarılmasını sağladı.

12 Eylül darbesinden sonra tekrar üniversiteye döndü. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim görevliliğine devam etti. 1991'de *Cumhuriyet* gazetesinde köşe yazarlığına başladı. Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin düzenlediği toplantılarla konuşmacı olarak neredeyse tüm Türkiye'yi, en ücra kasabasına kadar gezdi.

Ahmet Taner Kışlalı, kızıyla birlikte.

Bu toplantılarda ve köşe yazılarında Ahmet Taner Kışlalı'nın en çok üzerinde durduğu ve anlatmaya çalıştığı konular; laiklik, aydınlanma, insan hakları, demokrasi ve özellikle cumhuriyet devriminin anlaşılmasıdır.

Kışlalı'nın yazdığı yazılar, özellikle dinci-gerici çevrelerde tepki toplamıştır. Mayıs 1999'da *Akit* gazetesi, Kışlalı'nın üzerine çarpı konulmuş fotoğrafını yayımlayarak, onu hedef gösterir. Kışlalı, 21 Ekim 1999 günü arabasının üzerine konulan bombanın patlaması sonucu hayatını kaybetti. Saldırıyı İBDA-C üstlendi.

Ahmet Taner Kışlalı'nın eserleri:
Modern Türkiye'de Siyasi Güçler (1968), *Öğrenci Ayaklanmaları* (1974), *Siyasal Sistemler - Siyasal Çatışma ve Uzlaşma* (1993), *Atatürk'e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği* (1993), *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi* (1994), *Seçimsiz Demokrasi* (1995), *Bir Türkün Ölümü* (1997), *Siyaset Bilimi* (1999), *Ben Demokrat Değilim* (1999).

Hrant Dink
(19 Ocak 2007)

Hrant Dink, kardeşleriyle birlikte, Gedikpaşa'daki Ermeni Protestan Kilisesi'nin çocuk yuvasında büyüdü. İlköğretimini bu kiliseye bağlı İncirdibi İlkokulu'nda sürdürürken, yazları da okulun Tuzla'daki kampında barındılar. Hrant Dink ortaokulu Bezciyan Lisesi'nde okudu, liseye Üsküdar'daki Surp Haç Tıbrevank Yatılı Okulu'nda başladı, Şişli Lisesi'nden mezun oldu. İstanbul Fen Fakültesi'nde zooloji ve ardından Edebiyat Fakültesi'nde felsefe eğitimi aldı. Biyoloji felsefesi alanında akademik çalışma yürütmek istiyordu. Öğrencilik yıllarında devrimci mücadele verdi, siyasi çalışmalarının Ermeni kimliğiyle ilişkilendirilebileceği ve cemaatin bundan zarar görebileceği endişesiyle ismini mahkeme kararıyla "Fırat" olarak değiştirdi.

Hrant Dink ve eşi Rakel, yetiştikleri Tuzla Çocuk Kampı'nın yönetimini üstlenerek pek çok kimsesiz Ermeni çocuğa sahip çıktılar. Ancak bir süre sonra, "Ermeni militan yetiştirildiği" suçlamasıyla devlet tara-

Aydın katliamlarına dünyadan örnekler

Irak

ABD 2003 yılında Irak'ı işgal etti. ABD ordularının ilk hedefleri arasında üniversiteler vardı.

Irak'ta 2009 yılına kadar işgalci ABD; 2614 profesör, bilim insanı, üniversitede öğretim üyesi; 338 gazeteci (yazar-köşe yazarı); 480 ressam, müzisyen ve heykeltıraşı katletti. Yani Irak'ın yetiştirdiği en önemli insanlar, ABD'nin birincil hedefi oldu. ABD, bununla yetinmeyerek, Irak'ın tarihini de yok etmeye çalıştı. Irak'ta müzeler bombalandı, tarihi eserler yok edildi.

Samed Behrengi (İran)

Küçük Kara Balık, Bir Şeftali Bin Şeftali… Hepimize çok şey öğretti bu kitaplar. Özgür yaşama ve düşünmenin önemini, kardeşliği, paylaşmayı, eşitliği öğrendik daha çocukken bu kitaplardan. Kitapların yazarı, 18 yaşında tahtası, elektriği, sırası olmayan okullarda öğretmenlik yapan Samed Behrengi'ydi.

İran ve Azeri halk kültürü üzerine araştırmalar yaptı; efsaneleri, masalları derledi. Sırası, tahtası, sobası olmayan okullarda öğrencilerine umutlu masallar anlattı. Onun masallarını zararlı bulan İran şahı Muhammed Rıza Pehlevi, 1968 sonbaharında ajanlarına, bu masal anlatıcısı adamı öldürtür. Aras Nehri'nin kıyısında boğulmuş olarak bulunan Samed Behrengi, öldürüldüğünde 29 yaşındaydı.

Samed Behrengi: Çocuklara kardeşiliği, paylaşmayı ve eşitliği anlatan masalcı.

Victor Jara (Şili)

Victor Jara, Şili'nin yiğit ozanı. Şili'de, Salvador Allende ve sol partilerin ortak cephesi olan *Unidad Popular*'la beraber hareket ediyordu Jara. 11 Eylül 1973'de Augusto Pinochet'nin gerçekleştirdiği darbe sırasında, Victor Jara birçok yoldaşıyla beraber Estadio Chile'de (Şili Stadyumu'nda) işkence görür. Bir daha gitar çalamaması için elleri kırılır. Ancak Jara, işkence yapılırken Venceremos'u söylemeye devam eder. Jara, bir tüfekle öldürülür ve cesedi Santiago Mezarlığı yakınında bulunur.

Şili'nin yiğit ozanı Victor Jara, çocuklarla beraber.

fından Tuzla Kampı'na el konuldu.

Hrant Dink bunun üzerine kardeşleriyle birlikte bir kitabevi işletmeye başladı, 90'lı yıllarda Ermenice yayımlanan, günlük *Marmara* gazetesinde "Çutak" (Ermenice keman) rumuzuyla eleştiri yazıları yazdı. Bu yazılarda genel olarak, Türkiye'de yayımlanan ve Ermenileri anlatan kitapları eleştiriyordu.

Hrant Dink, Türkiye'de yaşayan Ermenilerin sıkıntılarının daha iyi anlaşılması için *Agos* gazetesinin kuruculuğunu, yayın yönetmenliğini ve başyazarlığını yaptı. 5 Nisan 1996 tarihinde ilk sayısı yayımlanan haftalık *Agos* gazetesi, İstanbul'da Türkçe-Ermenice yayımlanan ilk gazete olarak tarihe geçti. Gazetenin ana hedefleri; Türkiye'deki Ermenilerden anadilini bilmeyen kesimle dayanışmak, Türkiye Ermenilerinin sorunlarını dile getirerek geniş kamuoyunun desteğini almak ve Ermeni kültür ve tarihini Türk toplumu ile paylaşmaktı.

Agos, milliyetçi bir yayın organı değildi. Sol bir çizgiye sahipti. Zaten Hrant Dink de Türkiye ve Ermenistan devletleri arasında yaşanan sorunun halklar arasında düşmanlık yaratamayacağını savunuyordu. Türkler ve Ermeniler arasında yaşanan sıkıntıların, başka merkezler tarafından değil, halklar tarafından çözüleceğini vurguluyordu. Ermeni meselesi tartışmalarının yükseldiği bir dönemde, çözümü AB ya da ABD'den beklemeyen Ermeni bir aydındı.

Hrant Dink, *Yeni Yüzyıl* ve *Birgün* gazetelerinde de köşe yazıları yazdı. Birçok tartışma programına katılarak, emperyalist merkezlerin Ermeni meselesi üzerinde neden bu kadar çok durduğunu anlatmaya çalıştı. Hrant Dink 19 Ocak 2007'de Şişli'de Halaskârgazi Caddesi üzerindeki *Agos* gazetesinin önünde, 14:54'de yakın mesafeden yapılan üç el silah atışıyla öldürüldü. Hrant Dink, Türkiye'de 1909 yılından bu yana, suikast sonucu öldürülen 62. gazeteci oldu.

Hrant Dink, Ermeni kökenli Türkiyeli bir aydındı.

KAYNAKLAR

1) *Neden Öldürüldüler?*- Birinci Kitap, Orhan Tüleylioğlu, um:ag, Şubat 2007, Ankara.
2) *Neden Öldürüldüler?* – İkinci Kitap, Orhan Tüleylioğlu, um:ag, Ekim 2007, Ankara.
3) *Neden Öldürüldüler?*- Üçüncü Kitap, Orhan Tüleylioğlu, um:ag, Kasım 2008, Ankara.
4) *Neden Öldürüldüler?* – Dördüncü Kitap, Orhan Tüleylioğlu, um:ag, Ağustos 2009, Ankara.
5) *Hatıralarım I- II*, Musa Anter, Yön Yayınları, 1991, 1992.
6) 1978-1981 yılları arası *Milliyet* gazetesi arşivi.
7) 1990-1995 yılları arası *Cumhuriyet* gazetesi arşivi.

Federico Garcia Lorca (İspanya)

Yüzyılının en büyük İspanyol şairlerinden biri olarak kabul edilir. Şiirde, politikada ve ahlak anlayışında modernliği savunmuştur. Eşcinsel olduğu için Katolik Kilisesi'nin hedeflerinden biri oldu. Lorca, *Yerma* ve *Bernarda Alba'nın Evi* isimli oyunlarında, Katolik Kilisesi, yükselen Nazizm ve milliyetçilik akımlarını eleştirdi. Franco'yu masumiyeti katletmekle suçlamaktaydı. 19 Ağustos 1936'da, Franco'nun adamları tarafından kurşuna dizilerek öldürüldü.

En büyük İspanyol şairlerinden biri; Federico Garcia Lorca.

Naci el Ali (Filistin)

Hanzala, 10 yaşında, ayakları çıplak bir çocuk. Filistinliler için "devrimin vicdanı"… Tüm dünyaya İsrail'in yaptığı vahşeti anlatan karikatür kahramanı. Hanzala'nın çizeri, Naci Salim El Ali'ydi. Naci El Ali'nin karikatürleri tüm dünyada takip edilmeye başlayınca, İsrail devleti için bu, "10 yaşındaki çıplak ayaklı çocuk" da öldürülecekler listesine girdi. Hanzala'nın çizeri olan Naci El Ali, 22 Temmuz 1987'de Londra'da MOSSAD tarafından vuruldu, yaralı olarak hastaneye kaldırıldı. 29 Ağustos 1987'de ise öldü.

Ölümünden sonra Naci Ali "Kanı ile Filistin'i çizen sanatçı" olarak tanındı. Geride 40 bin eser bıraktı.

Hanzala kendini şöyle tanımlar:

Filistin özgür olana kadar yüzünü bize dönmeyecek olan çocuk: Hanzala.

"Ben Hanzala.

Babamın adı: Önemli değil.

Annemin adı: Nakba (Filistinliler işgalin ardından Filistin topraklarında İsrail Devleti'nin ilan edildiği 15 Mayıs 1948'i Nakba yani büyük felaket günü olarak tanımlar.)

Kız kardeşimin adı: Fatıma.

Ayakkabı numaram: Bilinmiyor. Çünkü ben hep yalın ayakla dolaşırım."

Bilimsel yöntem nedir?

Bilgi nedir? Gerçekliğin doğru bilgisi ne demektir? Bilgi edinmenin ne tür yöntemleri vardır? Bilimsel yöntemin özellikleri nelerdir? Bilimsel bilgi hangi gerçek anlayışına dayanılarak edinilir? Mutlak gerçek var mıdır? Bilim ne zaman, nerede, hangi koşullarda başladı? İnancın yerini düşünmenin almasının tarihsel ve sınıfsal koşulları nelerdir? Bilimsel düşünüşte hangi mantık kullanılır? Doğal, toplumsal, tarihsel her olgu "nedensellik" ile açıklanabilir mi?

Alâeddin Şenel

BİLİM BİR BİLGİ TÜRÜYSE BİLGİ NEDİR?

Bilim, yalnızca bir bilgi edinme etkinliği değildir. Onun bir eylem yönünün olduğu da unutulmamalıdır. "Bilimsel araştırma", "bilimsel davranış" gibi deyişler bilimin bu yönünü göstermektedir. Bunlar ileriye bırakılıp, "bilgi nedir?" sorusuna yanıt olarak şunlar söylenebilir:

Ötedünyada değil simgeler evreninde yaşamak

İnsan da doğanın bir parçasıdır. Öteki canlılar gibi nesneler dünyasında yaşar. Ancak, onlardan ayrı olarak, cansız doğa, canlı varlıklar ve kendisi hakkında bilgiler edinir. Bilgi edinmekle kalmaz, bilgilerine göre davranır. Bu bakımdan, "nesneler dünyası" yanı sıra bir "simgeler dünyası" içinde yaşadığı söylenebilir.

Hayvan belli bir anda bir şeyi yapar. Otlanır, avlanır veya çiftleşir. İnsan, onlardan farklı olarak, genellikle iki işi birden yapar. Yaptığı hemen her şeyi simgeleriyle kafasında da yapar ve belleğine atar. Bu gerçeğe dayanılarak, şimdilik, bilginin nesneler dünyasının insanın kafasındaki (beynindeki, zihnindeki) simgesel yansıması olduğu yanıtı verilebilir.

Nesneler dünyası ile simgeler dünyası bağlantısı

Ancak, düşünceler nesneler evreninin bir simgesel yansıması olarak başlasa da, düşünme eylemi onunla bitmez. İnsan nesneler kadar nesnelerin simgeleri üzerinde de düşünür. Bununla kalmaz, nesneler evreninde karşılığı bulunmayan simgeler yaratıp onlar üzerinde de düşünüp bilgi biriktirebilir. Daha önemlisi, simgeler, simgelerden kurulu düşünceler, her zaman kafatasının sınırları içinde kalmaz. İnsanın eylemini, davranışını, dolayısıyla dönüp nesneler evrenini etkileyebilir.

Emek etkinliğinde düşüncenin, bilginin yeri

Bu noktada bilginin ne olduğunu daha eksiksiz kavrama yolunda bir adım daha atma olanağı buluyoruz. İnsanın doğayı ve doğanın bir parçası olarak kendisini, toplumunu öğrenip etkilemesi "emek etkinliği" yoluyla gerçekleşir. Gene hayvanlarla bir karşılaştırma yapılabilir. Hayvanlar gereksinimlerini karşılama, yaşamda kalabilme yolunda "çabalama" denebilecek davranışlar gösterirler. İnsan bunun yanı sıra "emek" döker. Emek etkinliği ise, bedensel çalışma ile kafayı çalıştırmanın ve "maddesel araçlar" ile "simgesel araçlar" olmak üzere dördünün birlikte kullanılmasıyla gerçekleştirilir.

Maddesel araçlar ile simgesel araçların ayrımı

Kimi bilginlerin, insan için, "araç yapan canlı" anlamına gelen, Latince bilim kavramıyla *Homo faber* deyişini kullanmaları boşuna değildir. Kavramı ilk olarak (paratonerin de bulucusu olan Amerikalı bilgin ve politikacı) Benjamin Franklin (1706-1790) kullanmıştı. Marx (1818-1883) *Kapital* adlı başyapıtında, emek etkinliğinin önemini vurgular-

ken dipnotunda, insanların arı, karınca gibi hayvanlardan ayrı olarak, araçlarını değiştirip geliştirdiklerini yazmıştı. İngiliz bilimcisi Kenneth P. Oakley yapıtına "araç yapan insan" (ing. *Man The Tool Maker* - 1967) adını vermişti. Burada söz konusu ettiğimiz yalnızca "maddesel araçlar" değil, aynı zamanda "simgesel araçlar"dır. Simgesel araçların önemine Alman bilgin Ernst Cassirer (1874-1945) dikkat çekmiştir. Öteki hayvanların da bazı nesneleri araç olarak kullanabilip, tek tük araçlar yapabilirken, bir araç türünün yalnızca insanlarca yaratılıp kullanıldığını yazmıştır: simgesel araçlar. Bu olgudan giderek insanı *Homo symbolicum* olarak tanımlamıştır.

Bilen özne bilinen obje ayrımı

Yukarıdaki bilgilerin ışığında, genel olarak bilginin insanın "simgesel araçlar" takımını oluşturduğu söylenebilir. Onu daha iyi kavramak için, nasıl edinildiğine, nasıl kullanıldığına bakmak gerek. Ondan sonra "bilimsel bilgi" türünün incelenmesine geçilebilir.

Bilgi edinmenin önkoşulu "bilen özne" ile "bilinen obje" ayrımının varlığıdır. Bunun anlamı, canlılığın evriminde simge işleyebilecek niceliğe (iriliğe) ve niteliğe (bozmaddeye) sahip bir beyine ulaşmış olmasıdır. Yetmez, bu olgunun, yani simge işleme (düşünme) yetisinin bilincine erişmiş olması gerekir. Bilinen evrende bu anlamda bilince sahip tek varlığın insan olduğu da kabul edilmiş olmalıdır.

Bunun "sözünü etmeye bile gerek olmayan apaçık bir gerçek" olduğunu söyleyebileceklere bir yanıtımız var: Onlara, ancak "imge" işleyebilip "simge" bile işleyemeyecek düzeyde bir beyne sahip hayvanların düşündüğünü söyleyenleri gösterebiliriz. Dahası bitkilerin, hatta cansız doğa güçlerinin bile düşündüğünü düşünenlerin dün olduğu gibi bugün de bulunabileceğini anımsatırız.

Öte yandan doğru düşünme ve gerçeği bilme yetisini tek "bilen özne" insandan "esirgeyenler" vardır. Gerçekten, "her şeyi bilme" gücünü, beyni şöyle dursun hiçbir maddesel varlığı bulunmadığını söyleyen "aşkınözne" denebilecek sanal varlıklara "bağışlayan" inançlara sahip kimselerin varlığına ne demeli? Bu kimselerin, insanlığın kültürel evriminde, "bilim çağı" denebilecek düzeye ulaşılan bir yüzyılda, bilimsel eğitim kurumlarını bile ele geçirebildikleri akıldan çıkarılmamalı.

İnsan, öteki canlılardan farklı olarak, "nesneler dünyası" yanı sıra bir "simgeler dünyası" içinde de yaşar.

Nesnel karşılığı bulunan düşünceler ve bulunmayan düşünceler

Adı "Bilimsel Araştırmalar Vakfı" olan bir kuruluşun kurucusunun, *Hayalin Diğer Adı: Madde* (2001) adını taşıyan yapıtına bakın: Kapak resminde ve içinde, bir parkta görülen ağaçların, insanların kafadaki imgesinin ve bilgisinin gerçeği (gerçekliği) yansıtmadığı ileri sürülmekte. Kanıtı: bunların beynimizdeki elektrik sinyallerinden başka bir şey olmadığı. Dolayısıyla bu tür görüntülerin ve bu tür görüntülerden oluşmuş bu dünya bilgilerimizin birer görüntü, aslında yanılsama olduğu. Buradan giderek "düşünür ve yazar" parkın, ağaçların ve insanların (bu dünyanın) aslında var olmadığı yargısına varmaktadır. Bu kanıtlarını "madde yoksa Allah vardır ve bütün o görüntüleri yaratan Allah'tır" (s.194) sonucuna bağlamaktadır. Ne yazık ki bu görüşlerini destekleyecek düşünceleri felsefede (örneğin Platon'un ve Plotinus'un düşüncelerinde) ve dinde (dünya yaşamının bir oyun olduğu hakkında bkz. *Kur'an*, En'am, 32; Ankebut, 64; Allah'ın her an yaratması hakkında Rahman, 29) arayıp bulmakta güçlük çekmeyeceklerdir.

Kimi bilginler, insan için, "araç yapan canlı" anlamına gelen *Homo faber* deyişini kullanırlar. Kastedilen sadece maddesel araçlar değil simgesel araçlardır da.

Parkın, ağacın, insanın kafamızdaki yansısı, kuşkusuz, nesnel dünyadan gelip duyu organlarıyla, elektrik akımlarına kodlanarak sinirler üzerinden gönderilen sinyallerden beyinde oluşturulmuş görüntülerdir. Gözümüze ağacın budağı girip, beynimizde mikroskobik boyutlara indirilmiş insanlar dolaşacak değil ya! İnsanın bütün bilgileri (yazarın bu dünyayı yadsıyan görüşleri içinde) simgelerden kurulan düşüncelerden oluşur. Nereden gelir bu düşünceler? İnsan doğarken beyninde tek bir bilgi ile (örneğin bilginin taşıyıcısı anadilden edinilmiş tek bir sözcükle) gelmediğine göre, kaynağı başka yerde aranmalı. İlk kaynağı doğa nesneleri ve doğa olaylarıdır. Son kaynağı, doğanın, duyu organlarımız kanalıyla ışık, ses gibi uyarıcı özelliklerine dayanılarak beyinde yaratılan imgelerle ve simgelerle kurulan görüntüleridir. Giderek, onların ister ("guguk kuşu" gibi) do-

ğadan alınan, ister ("doğa yasası", "orman yasası" gibi) kafada yaratılan simgelerine dayanılarak verilmiş adlar, kavramlardır.

Ancak, kafamızdaki görüntüler, adlar, kavramlar konusunda özen gösterilmesi gereken bir gerçek var. Kafamızda olsun, televizyon ekranında olsun iki tür görüntü bulunmaktadır: Doğada nesnel karşılığı bulunanlar ve bulunmayanlar. Parkta gördüğümüz (göstericileri coplayan) polisin kafamızdaki görüntüsüyle televizyondaki bir aksiyon filminde gördüğümüz (çatıdan çatıya uçan) polisinki, "ikisi de görüntü" diye, aynı çuvala konup varlıkları yoklukları hakkında ikisini de kapsayacak yargılara varılmamalı. Aynı çuvala koymak, çarpık bir gerçek, çarpık bir "bilim", çarpık bir "araştırma" anlayışı olur.

Dinciler ve idealist düşünürler, dünya bilgilerimizin birer görüntü, aslında yanılsama olduğunu ileri sürerler.

Telefondaki ses onun sesi değildir, ama düş de değildir

"Bilgi nedir?" sorusunun yanıtına, somuttan alınan bir örnek ve ona dayanacak soyut bir yargı ile şöyle nokta konabilir: Uyurken telefonunuz çalıyor. Açıyorsunuz, sevgilinizin sesi. Doğum gününüzü kutluyor. Düş mü gerçek mi? Bir haftadır dargınsınız. Duyduğunuz kuşkusuz onun (kendi) sesi değildi. Sesinin, yarattığı titreşimlerle, elektrik sinyalleriyle birçok aracıda ve birçok aşamada dönüştürülüp kodlanmış karşılığıdır. Onun gerçek duygularını yansıtıp yansıtmadığını belki bilemezsiniz. Ama gerçek konuşmasını yansıtıp yansıtmadığını, düşünüzde konuşup konuşmadığını anlamak güç değil. Ertesi gün gidip sorarsınız: "Sen mi telefon açmıştın dün gece yarısı; uykuluydum ne demiştin tam anlayamadım?" Yüz yüze gelmenize bile gerek yok. Sabahleyin uyanınca telefon açıp onaylatmanız yeter.

Gerçekliğin doğru bilgisine "gerçek" denir

Yukarıdaki örneğin de gösterdiği gibi, imgeler (özürlü algılama ürünleri de olabilirler) simgeler (içlerinde gerçekliği yeterince doğru yansıtmayanlar da bulunabilir) kavramlar (gerçekliği yeterince karşılayıcı olmayabilirler) bilgiler (duygularla çarpıtılmış olabilir ya da yeterli gözlemlere dayandırılmış bulunmayabilirler) gerçekliğin, simgelerden kurulu olup, onu çeşitli oranlarda kapsayıp yansıtan "modelleridir".

Gerçekliği (kasıtlı kasıtsız) yanlış yansıtan, çarpıtan, tepetakla gösteren modeller de üretilmiş olabilir. Onların gerçekliği doğru yansıtıp yansıtmadıkları, ne ölçüde yansıttıkları araştırılabilir. Böyle bir araştırma bir yandan (mantıksal tutarlılığına bakmakta olduğu gibi) simgesel araçlarla kafada, konuşmalarda ve tartışma yazılarında yürütülebilir. Öte yandan, gerçekliğin (olguların) simgesel modelleri, yaşam pratiğiyle, deneyimle, emek etkinliği (üretim etkinliği) sırasında sınavdan geçirilebilir. Gerçekliği yansıtma dereceleri, konu ona uygunsa laboratuvar deneyleriyle bilimsel doğrulama-yanlışlama yöntemleriyle ortaya konabilir.

Örneğin "ısıtılan metallerin genleştiği" sanısı doğmuşsa ya da ortada böyle bir kanı varsa, o "bilimsel varsayım" değerindedir. Gerçekliği yansıtıp yansıtmadığı araştırılabilir: Bir at arabası tekerleği çemberi, dar gelip takılmazken, ısıtılınca tekere kolaylıkla geçirilmiş, soğuyunca sımsıkı sarmışsa, o konudaki bilgimiz gerçekliği doğru yansıtmaktadır. Bu örnek de gösteriyor ki, bilen özne olarak insan, gerçekliğin doğru bilgisini hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak kesinlikle edinebilir.

BİLGİ EDİNMENİN BİLİMSEL OLMAYAN YÖNTEMLERİ

İnsanlığın "kültürel evrim" serüveninin, ilk maddesel aracını yontarken aynı zamanda kafasında onun simgesel karşılığını kurmasıyla başladığı söylenebilir. Kültürel evrimi boyunca hem maddi araçlarını (teknolojiyle) hem simgesel araçlarını (bilgi edinmeyle) geliştirme yolunda çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Simgesel araçlar edinmenin belli başlı yöntemleri olarak pratik, soyut düşünüş, sezgi ve onun dinsel biçimleri olan "vahiy", "spekülasyon" ile "gözlem ve deney" sayılabilir.

Günlük tekil olaylardan somutun bilgisini edinmek

Her insanın başvurup, zanaatçıların ustası oldukları pratikten elde edilen bilgiler, yani, nesneler, olgular, olaylar hakkında somut bilgiler bilgi edinmenin ilk yoludur. Sovyet bilgini V. P. Alekseyev, *İnsan Türünün Kökeni ve Gelişimi* başlığıyla Türkçe'ye de (1993'te) çevrilen yapıtında (s.239'da) insan bilincinin geliştiği üç alandan söz etmektedir. Birincisi "ampirik deneyim alanı" (ki somut bilgiler edinilen dönemle bağlantılandırabiliriz). İkincisi "ampirik deneyimin sonuçlarının genelleştirildiği alan" (bunun da soyut düşünüşün başlatıldığı dönemle bağlantılı olduğu söylenebilir). Üçüncüsü, "soyut düşünce alanı".

Genellemelerle kafada soyut düşünceler geliştirmek

Soyut düşünce üretme yöntemleri olarak az çok kronolojik bir sırayla vahiyden, spekülasyondan, gözlem ve deneyden söz edilebilir. Dinsel

düşünüşte geliştirilen, ilk örneğiyle Musa'nın olduğu sanılan *Zebur* kutsal kitabında (*Kutsal Kitab*'ın ilk beş bölümünde) karşılaşılan, Muhammet'de doruğuna ulaştırılan (bir tür sezgi olarak) "vahiy" yoluyla edinildiği söylenen bilgiler "kutsal" denilen kitapları doldurmaktadır. İkincisi, felsefi düşünüşle (MÖ 6. yüzyıl İyonya'sında) başlatılan, Platon ile (MÖ 4. yüzyılda) doruğuna ulaştırılan "kafadan bilgi çıkarma" demek olan (felsefede "rasyonalizm" olarak bilinen) salt "spekülasyon" yöntemidir.

Bundan sonra yükselen burjuva dönemi düşünürlerince geliştirilen gözlemden, yaşam pratiğinden, deneyden elde edilen bilgilerin gerçeklik değerinin "bilimsel" düzeyde olacağı söylenen "ampirik" bilgi edinme yöntemi bilinçli olarak izlenmiştir.

Sezgi, vahiy gibi öteki uçuk yöntemler

Felsefede gerçeğin ancak birey insanın kafasının içinde bulunup kişiden kişiye değişeceği görüşünün savunulduğu "solipsizm" uçuk bir gerçek anlayışıdır. Gerçeğe, gözlem, düşünce gibi "onu durdurma" (?) olduğu ileri sürülen yollarla değil, bilincin evrensel "oluş süreci" içine katılıp, gerçeğin bir anda kafaya dank etmesiyle, yani kişinin aydınlanıvermesiyle ulaşılacağı savunulan sezgicilik (entüvizyonizm) gibi bilimsel açıdan hiçbir değer taşımayan bilgi anlayışlarına dayanan bilgi edinme yöntemleri vardır.

Tüm bu bilgi edinme yöntemlerinin altında farklı gerçek anlayışları yatmaktadır. Onlara bakılarak da bilimsel olup olmadıkları, ne derecede bilimsel oldukları konusunda bir görüş edinilebilir. Söz konusu gerçek anlayışları ise "mutlak gerçek", "pragmatik gerçek", "pratik gerçek" başlıkları altında sınıflandırılabilir.

"Vahiy" yoluyla edinildiği söylenen bilgiler "kutsal" denilen kitapları doldurmaktadır.

BİLİMSEL BİLGİ HANGİ GERÇEK ANLAYIŞINA DAYANILARAK EDİNİLİR?

Bilimsel düşünüşle amaçlanan, gerçekliğin doğru bilgisine, demek ki gerçeğe ulaşmaktır. Bilimsel pratiğin hedefi; söz konusu gerçeklik (örneğin hastalıklardaki gibi) olumsuzsa, ona yol açan "nedenleri" etkileyerek, değiştirerek, hatta ortadan kaldırarak, onu olumluya dönüştürmektir. Genelde gerçekliği insan yararına olarak geliştirmektir.

Gerçeklik ile gerçek ilişkisi

Gerçeklik, bilgisi edinilecek "obje"nin (nesnenin, olgunun, olayın), "özne"den bağımsız durumudur. Üzerinde "özne" tarafından onun bilgisinin edinilmesini sağlayacak, onu etkileyip değiştirecek bir karışmada bulunulmasından önceki nesnel (öznenin algılanmasına bağlı olmayan) varlığıdır. Bilgi, bir gerçeklik hakkında insanın (bilen öznenin) kafasında kurulan simgesel modeldir. Bu model gerçekliğe uygunsa (gerçekliği kavramada çağın bilgi birikiminin, çağın bilgi edinme yönteminin gerçekliği yansıtmada ulaşılan duyarlılık derecesine yakınsa) bir kimsenin kafasındaki modelin ya da söze, yazıya, görsel materyale dökülmüş düşüncesinin "gerçek" olduğu söylenebilir. Ya da bir kimse söz konusu gerçeklik hakkındaki düşüncesinin gerçekliği doğru yansıttığı görüşüyle "doğru bilgi" yani "gerçek" olduğunu ileri sürebilir. "Söylediklerin doğru mu?" ya da "gerçekten mi?" gibi sözler, gerçek kavramının bu anlamda kullanıldığını gösterir.

Mutlak gerçek anlayışının özü, bilen özne olarak insanın yerine aşkınöznelerin konmasıdır. Düşüncelerin bu kimselerin sözlerini içerdiği söylenen "kutsal kitap"lara dayandırılmasıdır.

Doğru kavramının iki farklı anlamı

Burada özen gösterilmesi gereken bir nokta, "doğru"-"yanlış" kavramlarının, bilgibilim (epistemoloji) alanındaki bu anlamı dışında, felsefenin etik (ahlak felsefesi) alanında ve günlük yaşamda farklı bir anlamda kullanılmasıdır. Bu nokta göz önüne alınarak, iki anlam takımı birbirine karıştırılmamalı. Biri, gerçekliği doğru ya da yanlış yansıtan bilgiler olarak olgusal yargılardır; "olan" ile ilgili "gerçeklik yargıları"dır. Ötekisi "olması gereken" hakkında, davranışlarla ilgili değer yargılarıdır.

Çeşitli gerçek anlayışları

Bilgibilimde ve bilimde, bilimsel düşünüşte kullanılan, "doğru bilgi" (gerçekliğin doğru bilgisi) anlamında "gerçek" sözcüğüne bakalım: Birbirinden farklı anlamda üç gerçek kavramının bulunduğu söylenebilir. Bu, üç "doğru bilgi" anlayışının olduğunu gösterir: "mutlak gerçek", "pragmatik gerçek" ve "pratik gerçek" anlayışları. Burada

hemen "pratik gerçek" kavramıyla "kuramsal düzeye yükseltilmemiş bilgiyi amaçlamadığımızı belirtmeliyiz. Pratikten, eylemden süzülen, kafada mantığın, kuramın imbiğinden geçirilerek soyut bilgi niteliği kazandırılan, onun somut gerçekliği ne ölçüde yansıttığı yeniden somutta sınanan bilgi türü (bilişsel praksis) anlamında kullandığımızı söyleyebiliriz.

Barrington Moore, Jr, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* adıyla (1966'da yayımlattığı) Türkçe'ye de çevrilen yapıtında (bkz. s.599'da) bilimsel yöntem ve nesnellik sorununu tartışırken, biri büyük harfle, ötekisi küçük harfle yazılan iki gerçek anlayışından söz eder. Bu anlayışlardan büyük harfle yazılana, kavramlaştırılarak, "mutlak gerçek" denebilir. Küçük harfle yazılan gerçek ile amaçladığının, (değişmeyecek derecede doğru olduğu savını hiçbir zaman taşımamakla birlikte) varlığından kuşkulanılmaması gereken nesnel gerçekliğin doğru bilgisine ulaşılabileceği düşüncesine dayandırılan "bilimsel gerçek" anlayışı olduğu (yazdıklarından) anlaşılıyor. Moore'un gerçek hakkındaki bu düşüncelerinden esinlenilerek, üç gerçek anlayışı kavramlaştırılabilir. Daha doğrusu biz böyle kavramlaştırmış bulunuyoruz.

Pragmatizmin Amerika'daki sözcüsü John Dewey (1859-1952), Cumhuriyet'in eğitim ilke ve kurumları hakkında rapor hazırlaması isteği üzerine Türkiye'ye de gelmişti.

"Mutlak gerçek" savı

Mutlak gerçek, görüşlerini aşkınöznelere duyulan inanca dayandıran kimselerin ve toplulukların anlayışıdır. Öznelerin içinde bulundukları "gönüllü düşünsel kulluk" durumundan beslenir. İnancın akla; tanrıların, peygamberlerin insana üstünlüğü, insan istenç ve aklının yetersizliği sanılarıyla birlikte görülür. Varlığına inanılan aşkınöznelerin olduğu söylenen sözlerin, buyrukların, yasakların her yerde ve her zaman için geçerli, değişmez (mutlak) gerçekler olarak kabul edilmesidir.

Mutlak gerçek anlayışının özü, bilen özne olarak insanın yerine aşkınöznelerin konmasıdır. Aslında, kendilerinin aşkınöznelerin vekili veya sözcüsü olduklarını ileri süren kimselerin sözlerine kulak verilmesidir. Ya da düşüncelerin bu kimselerin sözlerini içerdiği söylenen "kutsal kitap"lara dayandırılmasıdır. Bu gerçek anlayışının ayırt edici özelliği, gerçek öznelere, "mutlak doğrular" sayılan düşünceleri irdeleme, onlardan kuşkulanma, onlar üzerinde (onaylayıcı düşünceler geliştirmekten öte) düşünme hakkı ve olanağı tanınmamasıdır.

Hemen tüm dinlerin sofuları yanı sıra, bazı yersel (dinsel olmayan, seküler) ideolojilerin kurucularının ve izleyicilerinin gerçek anlayışları bu nitelikte olabilmektedir. Mutlak gerçek anlayışı, eşitsizlikçi uygar toplumun tarımsal geçim ve yaşam biçiminin egemen olduğu ilk evresinde egemen sınıflarca, yöneticilerce (aristokrasi tarafından) ve de onların ideologlarınca ortaya atılmıştır. Eğitim, yönetim ve çıkar düzenekleri aracılarıyla taşınıp, çalıştırılan, yönetilen sınıflara dayatılmıştır. Düşünsel gönüllü kulluk koşulları içinde bulunan bu sınıflarca içselleştirilmiştir.

"Pragmatik gerçek" anlayışı

Böyle bir başlık altında toplanabilecek "doğru bilgi" anlayışı, mutlak gerçek anlayışını eleştiren kimi burjuva düşünürlerince geliştirilmiştir.

Pragmatizmin (yararcılık) kurucularından Jeremy Bentham (1748-1832).

Bu anlayıştakilere göre, kimsenin gerçekliğin nesnel, kesin doğru bilgisine ulaştığı söylenemez. Hemen her konuda farklı düşüncelere sahip olabilen insanları, kimilerince "doğru" sayılan düşünceleri benimsemeye zorlamak doğru değildir. Öyle evrensel doğrular yoktur.

Öyleyse, gerçeğin, yani doğru bilginin ölçeği, ondan sağlanan yarar olmalıdır. Kısacası, hangi düşünce ya da inanç, kime yarar sağlıyorsa, yani kimi mutlu ediyorsa, o düşünce o kimse için doğrudur. Zarar verip mutsuz eden düşünce yanlıştır. Pragmatik yarar anlayışının altında pragmatizm denen felsefe akımı yatmaktadır. Daha doğrusu, pragmatizm (yararcılık) "pragmatik gerçek" denebilecek bir doğru bilgi anlayışını beslemiştir.

İngiltere'de (pragmatizm ile hemen hemen aynı anlama gelen bir sözlükle) utiliteryanizmin kurucusu Jeremy Bentham (1748-1832) oldu. Felsefesini "en büyük sayının en büyük mutluluğu" (etik) ilkesine dayandırmıştı. Bu hedefe, bireylerin yararına olanın toplumun da yararına olacağı düşüncesiyle ulaşılacaktı. Bir toplumu oluşturan bireylerin bireysel çıkarlarını artırmalarının, bireylerin toplamından oluşan toplumun da çıkarına olacağı düşüncesinin benimsenmesiyle varılacaktı. Böylece "sınıf" olgusu ve "sınıfsal çıkar farklılığı" gerçeği gözlerden kaçırılmış oluyordu.

Aynı düşüncelerin "pragmatizm"

adıyla Amerika'daki sözcüsü John Dewey (1859-1952) aynı gerçek anlayışını savunacaktı. Ve bu gerçek anlayışı, aynı zamanda bir eğitimci yazar olan Dewey'in Cumhuriyet'in eğitim ilke ve kurumları hakkında bir rapor hazırlaması isteği üzerine Türkiye'ye getirilecekti.

Yararcı felsefenin her iki düşünürünün gerçek ile ilgili düşünceleri, John Locke'un ampirizm felsefesinden esinliydi. John Locke, "İnsan Anlağı [Zihni] Üzerine Bir Deneme" başlıklı (1690 tarihli) yazısında, doğru bilgi ile ilgili düşüncesini şu sözleriyle dile getirmişti: "Zihni örneğin beyaz bir kağıt (Lat. *tabula rasa*) olarak düşünelim… nasıl dolar o? Buna tek bir sözcükle yanıt vereceğim: deneyimle."

Her üç düşünürün ekonomik liberalizmin savunucusu olmaları, doğru ile yararı özdeşleştiren "yararcı gerçek anlayışı" olarak etiketlendirilebilecek bir düşüncenin hangi sınıfın çıkarlarından yana yontacağının ipuçlarını vermektedir. Öte yandan böyle bir gerçek anlayışının "bilimsel gerçek" kavramıyla uzlaştırılabilecek nitelikte olmadığı apaçık ortada. Bilimsel gerçek kavramına en yakın anlayışın ise "pratik gerçek" olduğu söylenebilir.

"Pratik gerçek" kavramı önerisi

Burada bir kez daha "pratik" sözünün "soyut bilgi düzeyine yükselmemiş" anlamında kullanılmadığını belirtmeliyiz. Buradaki "pratik gerçek" ile daha önce sözünü ettiğimiz "her insanın başvurup, zanaatçıların ustası olduğu, yaşam, üretim pratiğinden elde edilen, nesneler, olgular, olaylar hakkında somut bilgiler"in amaçlanmadığını açıklamalıyız. Bu kavramla, pratikten, deneyimden süzülen somutun bilgisiyle başlatılan, onun kafada mantığın ve kuramın işleminden geçirilip genel, soyut bilgiye dönüştürülmesiyle süren, bu biçimiyle somut gerçekliği ne ölçüde kapsayıp onu ne oranda yansıttığını ortaya çıkarmak üzere, pratiğin, eylemin sınavından, onayından geçirilen bilgi amaçlanmaktadır.

Pratik gerçek anlayışı, hem mutlak gerçek hem pragmatik gerçek anlayışının eleştirisi niteliği taşır. Ama eleştiriden öte, gerçekliğin doğru bilgisini edinmede bilimsel düzeyde bir gerçek anlayışıdır. İnsanın gerçeklik hakkındaki doğru bilgisinin salt düşünme yoluyla (vahiy alıyormuş gibi) kafadan çıkarılamayacağı, edilgin bir gözlemle (film izler gibi) doğadan da edinilemeyeceği görüşüne dayanır. Gerçeklikle (emek etkinliğinde, üretim pratiğinde olduğu gibi) onu değiştirici, dönüştürücü karşılıklı bir etkileşim (praksis) içine girilmesi, gerçekliğin en doğru bilgisini kazandıracaktır, bu anlayışa göre.

Bu konuda Fransız devrimcilerinin, kendisinden devrimin eğitim ve bilim kurumlarını kurmasını istedikleri Destutt de Tracy'nin "ideoloji" (düşünbilim) adını verdiği (1801 tarihli) yapıtındaki "doğru bilgi" anlayışı, "pratik gerçek" anlayışının bir örneği olarak gösterilebilir: "Bir şeyin doğru bilgisini edinebilmemiz için onun bize direnmesi gerekir." Tam da devrim sırası toplumsal gerçekliği değiştirme girişimlerine ve buna gösterilen dirence uygun bir gerçek anlayışı. Ne demek istediğini, bedenimizin üzerindeki atmosfer basıncının doğru bilgisini, onun değişmeden sürdüğü zamanlardan çok, artıp eksildiği ve böylece önümüze çözmek zorunda kaldığımız durumlarda edinebileceğimizi, düşündüğümüzde daha iyi anlarız.

Yineleyelim; pratik gerçek anlayışını savunanlara göre, gerçekliğin doğru bilgisini edinme süreci, somuttan, pratik yoluyla, etkileşimle edinilen bilgiyle başlar. Onlara kafada genel soyut biçimler verilmesiyle sürer. Böylece kurulan varsayımların (geçici neden-sonuç ilişkilerinin) dönülüp, pratikle (üretim etkinliğinde, toplumsal ilişkilerde, laboratuvarda) somut gerçekliği ne ölçüde yansıttığını gösterecek sınavlardan geçirilmeleriyle, sonuçta doğruluklarının ya da yanlışlıklarının onaylanmasıyla tamamlanır.

Böyle bir gerçek anlayışının, insanlığa yükselen dönemindeki burjuvazinin olduğu kadar, endüstri üretimi içindeki kol ve kafa emekçilerinin devrim sırası ve devrimin hemen sonrası yaşayış biçimlerinin ürünü olarak edinildiği söylenebilir. Onlar yanı sıra, teknoloji yoluyla endüstri üretiminde kullanılabilecek bilgileri üretme işini üstlenmiş bilimcilerce benimsenmiş bir gerçek anlayışıdır.

"Postmodern gerçek" yaklaşımı

Yukarıda özetlenen, her biri neredeyse bir sınıfın yaşayış biçiminin ürünü olan üç gerçek anlayışından hiçbiri içine sokulamayacak bir anlayışdahavardır: "postmodern gerçek" anlayışı. Hiçbir anlayış içine sokulamamakla birlikte, üç anlayışı da içine sindirebilen bir anlayıştır. Açıkçası, ister analojiyle, ister tümdengelimle, ister tümevarımla olsun; ister mutlak, ister pragmatik, ister pratik gerçek anlayışına dayansın; ister sihirsel, ister dinsel, ister bilimsel tüm bilgilerin "eşdeğer" yani aynı derecede doğru bilgi, yani gerçek sayılması gerektiği ileri sürülen anlayıştır. "Bilimsel bilgi" savlarına düşman bir yaklaşımdır.

Pratik gerçek anlayışına göre, gerçekliğin doğru bilgisini edinme süreci, somuttan, pratik yoluyla, etkileşimle edinilen bilgiyle başlar. Onlara kafada genel soyut biçimler verilmesiyle sürer.

BİLİM NE ZAMAN, NEREDE, HANGİ KOŞULLARDA BAŞLADI?

Bilimi, ilk aracını yontan ilk insanla (bilinmeyen bir yerde), ilk uygarlıkla (Sümer'de), ilk felsefeci düşünürlerle (Yunan'da) başlatanlar vardır. Kaynağını Türklerle (Orta Asya'da), İslam'la (Arabistan'da) gören yazarlar da çıkmaktadır. Bilimi, kâğıdın, pusulanın, barutun bulunduğu yerde (Çin'de), Aydınlanma akımı ile (Avrupa'da) olmak üzere çeşitli tarihlerde, çeşitli yerlerde bulanlar az değildir. Bu konuda "tarihsel gerçekliği" yansıtan bir sonuca varabilmek için, bilimsel düşünüşün ve bilimsel üretimin önkoşullarına göz atmak gerekir.

Günlük yaşam pratiğinden edinilen somut bilgiler dönemi

İnsan kuşkusuz, ilk maddesel aracını yontup ilk simgesel aracını düşünmesinden başlayarak, doğa yasalarından yararlanagelmişti. Örneğin maden cevherinin yüksek ısıda ergitilip cürufundan arındırıldıktan sonra kalıplara dökülerek araç ve silah üretildiği (MÖ 3. binyıl gibi) "erken tunç çağı" içinde bilimsel denebilecek bir davranış göstermişti. Ama bu, o işi başaranların, doğa yasalarının bilincine erdiklerini göstermez. Doğa yasalarından bilinçsizce, yordamlamayla yararlandıklarını gösterir. Gene de insan topluluklarının bu tür pratiklerinin, ilerde doğa yasalarının bilincine erilmesine varacak gerekli bilgi birikimine katkıda bulundukları söylenebilir.

Tarihçilerce bilinen somut bir örnek vermek gerekirse (MÖ 6. yüzyıl gibi erken bir tarihte) ürettiği kaplara imzasını atan Atinalı çömlekçi ustasının düşünüşü ve davranışı ele alınabilir. "Bilimsel" denebilecek ama yordamlamayla bulunmuş teknikleri kullanarak, bugün müzelerde hayranlıkla baktığımız çömlekleri üretebiliyordu. Gene de, bazı kapların (bilmediği "gazların genleşme yasası" ürünü) fırından çatlak çıkabilmesi olasılığını önlemek için, onların içindeki alev cinlerini çıkaracağını umduğu sihir işlemlerine başvurmaktan geri kalmıyordu.

Demirci Tanrı Hephaistos'u Akhilleus'un zırhını yaparken gösteren 17. yüzyıldan kalma bir çizim.

İnançtan ve kafadan çıkarılan genel bilgiler dönemi

Akhilleus'un (*İlyada*'da anlatılan) ünlü tunç kalkanının betimlenişinden, tunç döküm ve işleme sanatının kuşaklar boyu deneyimlerin birikimi sonucu bilgiler ortaya dökülür. Ama kalkanı demirci tanrı Hephaistos'un yaptığı anlatılan dizelerde bilimsel denebilecek bir düşünüşün kanıtları bulunup gösterilebilir mi?

"Ya Pythagoras, Euklides gibi Yunan matematikçileri; Thales, Herakleitos gibi İyonya doğa felsefesi düşünürleri de bilimsel bilgiler üretmemişler miydi?" denecektir. Böyle bir soru, sorunun tam da özüne değinip yanıtın yönünü gösterecektir. Hemen belirtelim matematik bir bilim değildir. Alışverişte, günlük pratiklerde olduğu kadar, "ebced hesabı", "sayı mistisizmi" meraklılarının gösterdiği gibi, bilimdışı "metafizik" bilgilerin de üretilmesinde kullanılabilen bir "simgesel teknik"tir. "Eşek davası" da denen geometri teoreminin bulucusunun aynı zamanda ruhgöçü (reenkarnasyon) inancına dayandırılan bir din felsefesinin de (MÖ 6. yüzyılda) kurucusu olması anlamlıdır. Bu gerçek Pythagoras'ın düşüncelerinin, buluşlarının bilimsel düşünüşün ürünü sayılamayacağı görüşünü desteklemektedir.

İyonya doğa felsefesi düşünürlerince ortaya atılan *physis* (fizik) kuramına gelince, onun bilimsel bilgi üretimini başlatıp başlatmadığına, tarihsel bağlamına oturtularak karar verilebilir. Bilgi edinmenin aşağıda özetlenecek olan ondan önceki ve ondan sonraki biçimleri, doğa felsefesinin bilim karşısındaki konumunu da ortaya koyacaktır.

"Meslekten (profesyonel) düşünce üreticileri" ilk kez Sümerlerde ortaya çıkmıştı.

Uygar, sınıflı toplum ile soyut bilgi üretimi bağlantısı

Eşitlikçi yapılı yalın (ilkel) topluluklar döneminde ne mal yapımında

ne düşünce üretiminde uzmanlaşmış insanlar vardı. Dolayısıyla, bu dönemde sahip olunan düşünceler, yaşam pratiğinden edinilmiş "somut bilgi" olma düzeyini aşamazdı. Soyut bilgi üretimine, Yunan'dan çok önce, ilk uygarlıkla, toplumsal artıyla beslenen bir "meslekten (profesyonel) düşünce üreticileri"nin yaratılışıyla geçildi.

Sınıflı uygar topluma ilkin Aşağı Mezopotamya bölgesinde (MÖ 4. binyılda) geçildiği (bkz. Şenel, *İlkel Topluluktan Uygar Topluma*) tarihsel bir geçeklik olarak ortaya çıkarılmış bulunuyor. Anlaşılan, göçebe bir kabileler federasyonunun (MÖ 5000 dolaylarında) Mezopotamya'yı çevreleyen dağların yamaçlarındaki yerleşik çiftçi topluluklar üzerinde egemenlik kurup yerleşmeleriyle, uygar topluma ilk geçişin koşulları gerçekleşir. Yöre halklarını Dicle ile Fırat ırmaklarının taşkın ovalarında su denetleme (kanal, baraj, set, akaçlama) işlerinde "büyük emekçi orduları" oluşturarak çalıştırdıkları kesin. Sonucu hem büyük çaplı toplumsal artı (ürün) aktarma düzeneklerinin kurulması, hem de etkili bir iş ve toplum yönetiminin geliştirilmesi olmuştur.

Uygar toplumun bu yönde gelişmesi, çok geçmeden, toplumsal artı aktarımının olanak vereceği bir işbölümü ve uzmanlaşmayla, "meslekten düşünce üreticileri" kesiminin gelişmesine yarayacaktır. Onların (kolektif) bilgi üretimi, astroloji ve mitoloji gibi soyut bilgiler, sonuçta (günümüze dek sürecek) bir "dinsel ideoloji" dizgesinin üretilmesi ile noktalanacaktır.

"Dinsel ideoloji"nin ilk örneği Sümer yaratılış destanı *Enuma Eliş*'te görülür.

Pythagoras'ın düşünceleri, buluşları bilimsel düşünüş ürünü sayılamaz.

Düşünce üreticileri ile inanç tüketicileri farklılaşması

Bu iki etmenin etkisi, toplumun (MÖ 3500 dolaylarında) çalışan-çalıştıran, yöneten-yönetilen farklılaşmalarına uğraması olmuştur. Her iki farklılaşma bir anlamda kafa-kol işleri işbölümüdür. Farklılaşma eğilimi bu noktada durmamıştır. Sayı ve yazı gibi simgesel araç dizgelerini bulup kullanan kimselerin, toplumsal artıyla beslenen meslekten (profesyonel) düşünce üreticileri kesimi olarak toplum yaşamında yer almalarına varmıştır. Onların karşısındaki çalışan ve yönetilen çokluk, hazır düşünceleri (inanç yoluyla) tüketen kimseler konumuna düşürülmüştür. Bu yolda tanrı kavramını ve din kurumunu geliştirenler (olasılıkla göçebe çobanlık dönemi şamanlığı kökenli olup) sihirsel düşünüşten dinsel düşünüşe geçilmesini sağlayan simgesel araç uzmanlarıydı.

Dinsel ideolojinin üretilmesi

Meslekten düşünce üreticileri, içinde yaşadıkları uygar, sınıflı toplumun efendi-köle (çalışan-çalıştıran), yöneten-yönetilen ilişkilerinden etkilenip esinlenerek, sınıflı toplumun eşitsizliklerini onaylayan düşünceler, sonunda bir "dinsel ideoloji" geliştirdiler. Bu ideolojinin yazıya dökülmüş biçimi olan (bkz. *Enuma Eliş*) yaratılış destanında açıkça yansıtıldığı gibi, tanrılar çalışmayan efendilere, yöneticilere benzetildi. İnsanlar, onların gereksinimlerini karşılayacak, ayak işlerini görecek hizmetçileri, uyrukları, köleleri olarak görüldü.

Böylece, insanın yaratılmasının amacının, "tanrıların ayak işlerini" görecek kimseler sağlamak olduğu, yani insanların tanrıların "araçları" olarak görüldükleri (*Enuma Eliş* içinde) açıkça belirtilen bir "dinsel ideoloji" kurulmuş oldu.

Dinsel ideoloji, (toplumsal gerçeklikte çalışan-çalıştıran, yöneten-yönetilen ilişkilerinin simgeler evrenindeki bir yansısı olarak) tanrı-kul eşitsizlikçi ilişkisi ekseni çevresinde döner. İzlenecek bir örnek olarak sunulan bu ilişki modelinden, dönüp, doğa hakkında, "bilgiler", toplum hakkında "yasalar" türetilecektir. İnançlar biçimi verilmiş söz konusu "hazır bilgiler" ve "yasalar", eşitsizlikçi düzene direnilmeksizin (gönüllü kullukla) boyun eğilmesini ve düzenin yeniden üretilmesini sağlama işlevi görecektir.

İnsanların zararına da işlese, onların meslekten düşünce üreticilerinin bu tür düşüncelerine karşı çıkmaları beklenemez. Karşı çıkmak şöyle dursun, kimin yararına kimin zararına olduğunu araştıracak "eleştirel düşünme" olanakları bile yoktur. Bu durumda tek seçenekleri, hap gibi sunulan düşüncelere "inanmak" ya da inanmamaktır. İnanmamak kişiye pahalıya patlayacaktır. Böylece yerleştirilen dinsel düşünüşte, toplumsal önem taşıyan hemen her konuda ve her sorunda, belli inançlardan yapılan "tümdengelimci" çıkarsamalarla düzene uygun düşünceler üretilecektir.

İnancın yerini düşünmenin almasının tarihsel ve sınıfsal koşulları

Bir toplumun maddesel üretim araçlarını tekelinde tutan egemen

sınıf, düşünce üretme olanaklarını (simgesel üretim araçlarının denetimini) da ele geçirmiştir. Bu gerçek, Marx ve Engels'in *Alman İdeolojisi* adlı yapıtı yazdıklarından (1846'dan) beri biliniyor. Söz konusu denetim ne zaman kırılır? Konumuzla bağlantılandırarak sorulursa, hangi koşullarda bir inancın yerini bir başka inanç, daha önemlisi inancın yerini düşünme, dinsel düşünüşün yerini bilimsel düşünüş alır?

Bir toplumda toplumsal artı belli bir egemen sınıf tarafından (örneğin toprak sahiplerince) belli bir egemen üretim alanından (örneğin topraktan, geleneksel tarımdan) aktarılarak denetlendiği sürece, üretilen düşünceler, ister istemez o sınıftan yana yontmaya yarar. Daha önemlisi, toplumsal önem taşıyan bir konuda, bir sorunda, ortada tek bir görüş, tek bir düşünce olacaktır. Ortada, ona inanmaktan başka seçenek bulunmayacaktır. Yalnızca belli bir konuda ortada birden çok düşüncenin bulunması durumundadır ki, inancın yerini (hangisinin doğru olduğunun irdelenebilmesi gereğiyle) "düşünme" alacaktır.

Tarihte bu durumun önemli örneklerinden birini, Mezopotamya uygarlığı ile Mısır uygarlığı kültür gelenekleri bölgeleri arasında yaşayan İbraniler'in tektanrıcı düşünüşe varacak inançları (MÖ 10. yüzyılda) üretmeye başlamalarında (bkz. William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, s.96'da) görüyoruz. Benzeri koşullar, Mezopotamya ile Hint kültür gelenekleri arasında kalan İran'da, zoroastercilikle (MÖ 6. yüzyılda) görüldü.

Yükselen-batan sınıflar ile inanma-düşünme bağlantısı

Benzer bir durum (inançların yerini düşünmenin alabildiği) sınıf savaşı koşullarında doğabilir. Bu, toplumsal artının iki farklı sınıfça, iki farklı kaynaktan aktarılmasının sonucudur. Düşünce üretim araçlarının iki sınıf tarafından denetlenmesi durumundan doğan sonuçtur. İyonya'da (MÖ 6. yüzyılda) gerçekleşen durum budur. Ya da artıyı eski egemen sınıfın elinden kurtarıp kendi denetimine geçirecek bir sınıfın yükselişinde görülebilecek bir durumdur. Böyle bir durum ise (17. yüzyılda) Avrupa'da görülecektir.

Yunan anakarasında, Yunan adalarında ve Yunan kolonileri olarak kurulan İyonya (Batı Anadolu kıyıları) kent devletlerinde, topluma, artıyı tarımdan sağlayan toprak sahibi aristokratlar egemendi. Artının daha da artırılmasının, yani kent devletlerinin karasal devletlere, imparatorluklara dönüştürülebilmesinin önünde, gerilerindeki güçlü Pers imparatorluğu bulunmaktaydı. Kent devletlerinin bu yüzden denizde genişleme yolunu tuttukları anlaşılıyor. Bu yolu tutanların, daha çok toprakları olmayan ve aristokratlar gibi soylarını tanrılara dayandırmayan kentli kesimlerden gelmesi normaldir. Deniz ticareti yoluyla varsıllaşan bu kesim, yönetime aday olur. MÖ 6. yüzyılda patlak veren iç savaşlardan da anlaşılacağı gibi, yönetimi ele geçirme girişiminde bulunur.

Homeros destanlarının her okunuşunda yeniden üretilen dinsel inançlar, "tanrısoylu" aristokratlardan yana vuruyordu.

Kentli sınıfların amaçlarına ulaşabilmeleri için ellerinde para ve parayla sağlanabilen silah vardı. Ama (o tarihlerde) parayla sağlanamayan ideolojik silahtan yoksundular. Çünkü, Homeros destanlarının her okunuşunda yeniden üretilen dinsel inançlar, "tanrısoylu" aristokratlardan yana vuruyordu. Aristokratlar, onlara dayanarak, toplumu yönetme hakkına ve yeteneğine doğuştan sahip olduklarını ileri sürebiliyorlardı. Dinsel inançlara karşı çıkmak ise neredeyse olanaksızdı. Kimi kentli kesimlerce aristokratların bu ideolojik hegemonyasını, yordamlamayla, arkasından dolanarak vurma stratejisinin geliştirildiği anlaşılıyor.

İyonya doğa felsefesinin doğuşu

İyonya düşünürleri, yükselen sınıfın ideologları olarak, dini doğrudan karşılarına almadılar. Onu yok sayarak ya da ona sözde kalan bir saygı göstererek, düşüncelerini doğayı anlamaya yönelttiler. Enerjilerini, doğanın bilgisini edinip yaymada harcadılar. Böyle bir tutum, olup bitenin tanrıların istenciyle ya da yazgıyla (nedenlerle değil ereklerle) açıklanmasına tersti. Olup bitenin nedenlerle, doğa yasalarıyla açıklanması, zamanla ağırlık kazanıp inançların temelini oyacaktı.

İyonya düşünürlerinin bu yolda ürettikleri düşünceler, ilerde "doğa felsefesi" olarak adlandırılacak bir düşünce akımı yarattı. Böyle bir felsefe, ticaretle hız kazanan zeytinyağı, şarap, çömlek, tekne, silah gibi (cansız) malların üretilmesiyle bağlantılıydı. Böylece tanrısal toplum yasaları (Yun. *nomos*) bir yana bırakılıp, doğa yasaları anlamına gelen, günümüzün "fizik" sözcüğünün kaynağı olan bir sözcükle (Yun. *physis*) adlandırılan bilgi alanı oluşturuldu. Yanıtlandırılmaya çalışılan soru, "varlığın kurucu maddesi (Yun. *arkhe*) nedir?" idi. Su mu, toprak mı, hava mı, ateş mi? Ana madde nasıl gelişip öteki çeşitli maddelere nasıl dönüşebiliyordu?

Ne var ki, bu tür soruların yanıtları, kaba gözlemler dışında, doğada (üretim etkinliğinde, mal yapımında) aranmadı. Kafalarının içinde, tartışmalarda arandı. Gerçi

Yunan anakarasında bilgibilim, Pyrho (MÖ 275) gibi "kuşkuculuk" (septisizm) denen bir akımı başlatan düşünürlerin çıkmasına varana dek gelişme gösterdi.

nomos'dan *physis*'e geçilmesi, doğanın, (ilerde ise) toplumun olgularının ereklerle açıklanmasının yerine, nedenlerle açıklamaya geçildiğini göstermekteydi. Gene de bu düşünüş biçiminin "bilimsel bilgi üretimi" sağladığı söylenemez. Olsa olsa içinde bilimsel bilgi edinme ve bilimsel etkinlik gösterme gizilgücü taşıyan bir "erken bilim" olduğu söylenebilir.

Varlıkbilimin ve bilgibilimin kuruluşu

İçlerinde "bilim" sözcüğünü taşıyan kavramlar olmalarına karşın, bu iki ilgi ve bilgi dalı, bilim değil felsefe alanı içine girer. Aslında, din yerine getirilen, bilim değil felsefedir. Varlığı (Marx'ın dediği gibi) "değiştirme" değil, anlama, yorumlama girişimdir. Hangi koşullarda başlamıştır? Anımsanırsa önemli bir toplumsal sorunda ortada tek bir düşünce varsa, ona inanma yoluna gidiliyordu. Aynı konuda birbirine zıt olan iki düşünce bulununca, ikisinin birden doğru olacağına inanılmaz. Ya biri ya öteki doğrudur. Tartışmalar, bir olasılığın daha bulunduğunu ortaya çıkaracaktır: İkisi de yanlış olabilir. O zaman soruşturma "gerçekliği doğru yansıtan düşünüş biçimi var mıdır?" yönüne yönelecektir. Dahası gerçekliğin doğru bilgisini edinebilir miyiz, edinemez miyiz?" soruları karşımıza dikilecektir. Bu sorulara verilmeye çalışılan yanıtlarda, bilginin içeriği (gerçeklik) yanı sıra, bilginin kendisine, bilgi edinme yöntem ve sürecine odaklanma görülecektir. Böylece, felsefenin bilgibilim (Yun. *epistemoloji*) dalı uç vermiş olacaktır.

Doğa felsefesinin fizik bilimine dönüşemeyiş nedenleri

Yanıtlanmayı bekleyen bir nokta daha kaldı. "Yunan'da doğa felsefesi niçin bilime dönüşemedi?" İnsanlığın kültürel evriminde, "erken bilim" sayılabilecek bir nedensellikçi düşünüş düzeyine ulaşılmışken, gerisi niçin gelmedi? Hele matematik gibi ona sayısal bir araç sağlayabilecek düşünsel teknik bilgi birikimi yeterli düzeye ermişse?

Bu sorunun çeşitli yazarlarca ileri sürülmüş çeşitli yanıtları var. En akla yakını, pazar ekonomisine bile az çok geçilmiş olmasına karşın, doğayla ilgili kuramsal bilgilerin teknolojiye dönüştürülmüş olmamasıdır. Böylece, cansız doğa, madde hakkında geliştirilmiş varsayımların, kuramların, üretim pratiği sınavından geçirilmeyişidir. Bilimsel bilginin bir ayağının gelişememesidir.

Aynı konuda birçok varsayım (örneğin evrenin ana maddesinin su, toprak, hava, ateş olduğu görüşleri) sonul bir yanıt alınamadan, varlıklarını yan yana sürdürebilmiştir. Öyle ki, biri de (Anaksagoras) çıkıp (MÖ 427'de) (çok ince bir madde olduğunu kabul etmiş olsa da) varlığın kurucu ilkesinin (*arkhe*'nin) düşünce (Yun. *nus*) olduğunu ileri sürebilmiştir. Bir başkası (Platon, MÖ 375'te) nesneler evreninin idea dediği düşüncelerin silik ve bozuk kopyaları olduklarını söyleyebilmiştir.

Yunan anakarasında bilgibilim, Pyrho (MÖ 275) gibi "kuşkuculuk" (septisizm) denen bir akımı başlatan düşünürlerin çıkmasına varana dek doğru bilgi arayışından bilimsel bilgiye geçildiği düşüncesini yaratacak denli gelişme gösterdi (bkz. Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi*, s.235). Bu yolda, sofistlerin çıkışının da tarihsel bir önemi vardı. Mezopotamya'nın dinsel ideoloji üreticileri belli tapınaklara, hatta (Nippur'da odaklaşan) tapınaklar birliğine bağlı "kapıkulu düşünürleri" denebilecek bir konumdaydı. Buna karşılık Yunan'da sofistler, "serbest düşün emekçileri" denebilecek bir durumdaydılar. Paralı dersler veren söylev öğretmenleri olarak çeşitli kentlerden, ülkelerden geldikleri gibi, hiçbir sınıfa bağlı olmaksızın bilgi ürettiler. Bilginin (aristokratların inancı zıddına) öğretilip öğrenilebileceği savını savundular.

Bu konumları ürettikleri, öğrettikleri bilgilerin gerçekliğe uygunluğu bakımından bir artıydı. Ama aynı zamanda, kitlelere maledilecek nitelikte olmaması bakımından bir eksi oluşturdu. İlginç, aykırı, dağınık bilgiler olarak kaldı. İçeriği bakımından belli bir düşünce akımı oluşturamadı. Kısacası kurumsallaşamadı ve bilimselleşemedi. Toplumsal pratiğin (politikanın) sınavından geçirilemedi. Toplumsal gerçekliği dönüştürme çabasına yol açmadı. Eski Yunan'da düşünce üretimi, doğa felsefesi ("erken bilim") düzeyine yükselmişse de, orada takılıp kaldı.

Gerçek anlamda ve toplumsal çapta bilimsel bilgi üretimi ve bilim pratiği ise yukarıda sözü edilen koşulların oluştuğu, kafada kurulan yanı geçici neden-sonuç ilişkilerinin üretimin, teknolojinin sınavından geçirilebileceği Avrupa'da, endüstri devrimiyle başlatılacaktı.

Yunan'da doğa felsefesi bilime dönüşemedi. İnsanlığın kültürel evriminde, "erken bilim" sayılabilecek bir nedensellikçi düşünüş düzeyine ulaşılmışken, gerisi gelmedi.

BİLİMSEL DÜŞÜNÜŞTE HANGİ MANTIK KULLANILIR?

Bu sorunun yanıtını, bir inançtan "tümdengelimci" çıkarsamalarla bilgi üretiminin yerini, hangi tarihsel ve toplumsal koşulla "tümevarım" mantığına ve "ereksellikçi" düşünüşün yerini "nedensellikçi" düşünüşe bıraktığına kısaca göz attıktan sonra vermek uygun olur.

Bilimsel düşünüşün tarihsel koşulları ve sözcüleri

Ortaçağ (Hıristiyan) Avrupa toplumunun "iç çelişkileri", çözülmesi kolay olmayan iki çetin sorun yaratmıştı: Biri, topraklar ve verimlilik aynı kalırken yüzyıllar boyunca nüfusun artmasının düzen bakımından olumsuz sonuçlarıydı. Serflerin sayılarının artması, bir yandan beylere toplumsal artı (ürün) aktarımını azaltırken, öte yandan bir beye kapılanamayanlar katman (zümre) toplumunu tehdit edecek çapa ulaşmıştı. Ötekisi, toprakların ve beylik sanının (dolayısıyla derebeylik toprakları üzerinde yöneticiliğinin) en büyük oğula (Lat. *primo genitura*) bırakılması uygulamalarının olumsuz sonuçlarıydı. Beylerin topraksız ve sansız öteki çocuklarının yaratacağı rahatsızlıklardı.

Bir taşla iki kuş vurularak her iki sorunun çözümü Haçlı Akınları (11. yüzyıl başı - 13. yüzyıl sonu) ile "dışta" aranmış görünüyor. Ne var ki Haçlı Akınları beklenmeyen sonuçlar da yarattı. Yağma akınlarını, denizaşırı ticarette (17. yüzyılda) "ticaret devrimi" olgusunda doruğuna ulaşacak gelişmeler izledi. Sonuçta, toprak sahipleriyle yarışabilecek denli güçlü bir sınıf (burjuvazi) oluştu. Bu sınıfın düşünüş biçimi öncülerinin ve sözcülerinin Machiavelli ile Bacon olduğu söylenebilir.

"Olması gereken" ile "olan" ayrımı

Burjuvazi, doğayı ve toplumu anlamada (onu dönüştürmeyi de içeren) yeni bir düşünüş ve kendine özgü bir dünya görüşü geliştirme yoluna girdi. Yeni düşünüş arayışının erken sözcüsü İtalyan Machiavelli (1459-1527) oldu. *Prens* adlı (1512 tarihli) yapıtında doğayı anlama ve dönüştürme ile ilgili görüşleri, verdiği "sel" örneğinde işlediği "yazgı" anlayışında olanca açıklığıyla yansıtılmış bulunmaktadır: Dinsel inançlara katılıyor görünerek yazgının (olup bitenin) değiştirilemeyeceğini kabul eder. Ama sel gelip geçtikten sonra, suların böyle birikip boşalmasının nedenleri araştırabilir. Söz konusu nedenleri engelleyecek (kanal, baraj, set gibi) önlemlerle ileride sellere kurban verilmesi önlenebilir.

Toplum olaylarını anlama ve dönüştürme konusunda da "bilimsel" denebilecek görüşler geliştirmiştir: Önce "olması gereken" değil "olan" araştırılmalı. Sorun İtalyan birliğinin sağlanması mı örneğin, birliğini sağlamış Fransız ve Türk devletlerinde siyasal erkin nasıl ele geçirilip, birliğin nasıl kurulup nasıl sürdürüldüğüne bakılmalı. Oysa Machiavelli'nin *Prens*'inden önce yazılan yapıtlarda yapılan *Kutsal Kitab*'ın açılıp neler yapılması gerektiğini gösteren bilgiler üretmekti. Machiavelli'nin tutumu, bilgi üretmede "dinsel düşünüş" yolunu bırakıp "bilimsel düşünüş" yoluna yönelmektir (bkz. Machiavelli, *Prens*).

Burjuvazi, doğayı ve toplumu anlamada (onu dönüştürmeyi de içeren) yeni bir düşünüş ve kendine özgü bir dünya görüşü geliştirme yoluna girdi. Yeni düşünüş arayışının erken sözcüsü İtalyan Machiavelli (1459-1527) oldu.

Ampirik bilgi ve tümevarım mantığı

Bilimsel düşünüş yöntemi üzerinde özgül olarak duran düşünür (Machiavelli'den yüz yıl kadar sonra yaşayan) İngiliz Francis Bacon (1561-1626) oldu. Bu iki düşünürden birinin ticaret devrimini, ötekinin endüstri devrimini başlatacak ülkelerde çıkması anlamlıdır.

Bacon, "inancın" yerine, doğru bilgiye ulaştıracak düşünsel tutum olarak "kuşkuyu" koydu. Bilgiyi, aristokratik bir "merak" doyurmadan çok insana "yarar" sağlama amacına bağladı. Bu amaçla "insan bilimleri"nden çok "doğa bilimleri" üzerinde çalışılmasını önerdi. Aynı amaçla, gözlemden, deneyimden ve deneyden çıkarılacak "ampirik bilgi"nin savunusunu yaptı. Etin bozulmasının soğukta tutularak durdurulabileceğini, kesilmiş bir tavuğu karlar içinde günlerce tutarak gösterdi. Genel bilgilere sıçrama ve onlardan düşünce üretme (tümevarım) yerine tek tek somut olayların incelenmesiyle adım adım ilerlenecek doğru bilgilere ulaşılabilmesi demek olan (Aristoteles'ce daha önce formülleştirilmiş) "tümevarım" mantığını öne çıkarıp ayrıntılarıyla işledi. Bilimsel düşünüş yöntemini ortaya koyan tüm bu düşüncelerini, adları da ipuçlarını taşıyan *The Advencement of Learning*, 1605 (öğrenme yolunda ilerleme) ve *Novum Organum*, 1620 ("yeni mantık aracı" olarak çevrilebilecek) yapıtlarında işlemişti (bkz. Timuçin, *Düşünce Tarihi*, s.344).

Bilimde tümdengelimin yeri

Tümdengelimin, bir inançtan yapılan çıkarsamalar biçiminin, bilimsel bilgi edinme yolu olmadığı gibi dinsel düşünüşün temelinde

Bilimsel düşünüş yöntemi üzerinde özgül olarak duran düşünür İngiliz Francis Bacon (1561-1626) oldu.

yatan mantık olduğu söylenebilir. Bununla birlikte böyle bir saptama, tümdengelim mantığının bilimsel düşünüşte hiç kullanılmadığı anlamına gelmez. Tümdengelimci çıkarsamalarla kurulan bir önerme, bir inanca değil, bilimsel yöntemlerle edinilmiş bilgilere dayandırılmış olabilir. Örneğin laboratuvar ya da alan çalışmaları sonucunda ulaşılmış bir doğa yasasının özgül, somut koşulları ne ölçüde kapsadığının araştırılmasında tümdengelim mantığı kullanılmaktadır. Tekil ve somut olguların gözlemlerinden ve incelenmesinden, soyut ve genel yargılara (tümevarımla) ulaşıldıktan sonra yeniden somuta ve tekile bakma (somut => soyut => somut) sürecinin son evresinde tümdengelim mantığı kullanılabilir. Kullanılabilir olmasından öte kullanılması bir gerekliliktir.

Bu durum, bilimler alanı içinde bulunmamakla (ahlak felsefesi, normatif bilgiler alanı içinde bulunmakla) birlikte hukuktan alınacak bir örnekten yararlanılarak daha da aydınlatılabilir: Bir yasadışı eylemin doğru cezasının saptanmasında, söz konusu eylemin yürürlükteki ceza yasasının hangi maddesine sokulacağı tümdengelimci mantıkla yapılacak yargılara bağlıdır.

Benzetme mantığının bilimdeki işlevi

Ceza hukukundaki belirsizliklerde ve boşluklarda "örnek karar" ile karşılaştırma yöntemi benzeri düşünce üretme yoluna bilimde de başvurulur. Benzetme (analoji) mantığından sihirsel düşünüşte "başrolü" oynamasına karşılık bilimsel düşünüşte "yardımcı oyuncu" rolünde yararlanıldığı söylenebilir.

Somut, tekil olgular, olaylar arasındaki benzerliklerden genel, soyut kategorilerin kurulmasında yararlanılabilir. Bir farkla ki, sihirsel düşünüşte benzerlikler olayların nedeni görülebilirken, bilimsel düşünüşte, doğrulukları ya da yanlışlıkları, neden-sonuç bağlantılarına bakılarak anlaşılacak varsayımların (geçici neden-sonuç ilişkilerinin) kurulmasına yarar.

Genelde benzetme insan (hatta yüksek primat) beyninin yapısıyla bağlantılı bir düşünsel eğilim olup, çağrışım yetisine dayanır. Gerçekten bilgi edinmenin ilk adımı, algılanan nesnelerin, olayların, kişilerin benzerlerinin bellekten çağrıştırılıp bilinçte karşılaştırılmaları sonucunda varılan yargılarla atılır. Dolayısıyla benzetme mantığı ne insan düşünüşünden ne de bilimsel düşünüşten çıkarılıp atılabilir.

DOĞAL, TOPLUMSAL, TARİHSEL HER OLGU "NEDENSELLİK" İLE AÇIKLANABİLİR Mİ?

Çok sık karşılaşılan bir düşünsel tutumla, cansız doğa olayları ile canlı doğa olayları (bilinç ve istenç ürünü davranışlar) karıştırılarak aynı çuvala konup ereksel açıklamaları yapılır. Benzeri ama bunun tersi yönde bir karıştırma (her türlü ereksel açıklamaya karşı çıkılıp) cansız doğa ve canlı doğa olguları kadar düşünsel davranışların toptan nedensel açıklamalarına kalkma çabalarında görülür.

Varlığın üç karmaşık düzeyi: Jeosfer-biyosfer-noosfer

Bu karışıklığa, 1930'lu yıllarda, biri Sovyet bilgini (V. İ. Vernadsky), ötekisi Fransız Katolik paleontolog (Teilhard de Chardin) ayrı ayrı, ama aynı kavramları (jeosfer-biyosfer-noosfer) kullanarak son verip az çok bir düzen getirdiler. Açıklamaları aşağı yukarı şöyle: Varlığın üç farklı görünümü, farklı karmaşıklık derecelerinde üç düzeyi vardır. En önce, en az karmaşıklıkta olup "yerküre" anlamına gelen bir sözcükle "jeosfer" denilen bölüm (yani cansız doğa) bulunur. Ondan sonra, onun üzerinde, canlıların görüldüğü "biyosfer" (yani canlı doğa) durur. Biyosfer, denizin dibindeki, toprağın üzerindeki, atmosferin içindeki canlıları da içeren ve jeosferi çepeçevre kuşatan bir sanal küre olarak düşünülebilir. Onun da üzerinde (Eski Yunanca'dan alınan, "düşünce" anlamına gelen bir sözcükle, küre anlamına gelen bir başka sözcüğün birleştirilmesiyle verilen adla) "noosfer" denilen bir katmanın (yani düşünce dünyasının) bulunduğu varsayılmıştır. Yeryüzündeki insan istenç (irade) ve emeğinin ürünü olarak gerek cansız doğada, gerek canlı doğada yapılan değişiklikler, yaratılan yenilikler noosfer içine konmaktadır. Örneğin bir kaya parçası jeosfer içindedir. Ama insan onu alıp kaldırım taşına, yontu-

Jeosferde yani cansız doğada hemen her olgu, her olay, maddeyle, maddede gözlemlenen neden-sonuç ilişkisiyle açıklanabilmektedir.

ya dönüştürmüşse, noosfere taşımış demektir. Bir yabanıl tahıl bölgesi biyosfer içinde sayılır. Ama zamanımızdan 10-15 binyıl önce, Ortadoğu topluluklarının kadınları, toplayıcılığını yaptıkları bu tahılların bulunduğu bölgeleri, bir kuraklıkta sulayıp, bir kıtlıkta tohumlarını sulak yerlere taşıyıp ekmişlerse, tahıl yetiştirilen yerler ve yetişen (evcil) tahıl noosfer içine alınmış olur.

Bu açıklamalara (V. İ. Vernadsky'nin ve de Chardin'in eksik bıraktığı boşluk doldurularak) jeosferi kavrayıp açıklamak için "nedensellik", biyosfer için "işlevsellik", noosfer için "ereksellik" kavramlarıyla yaklaşılması gerektiğini eklemekteyim.

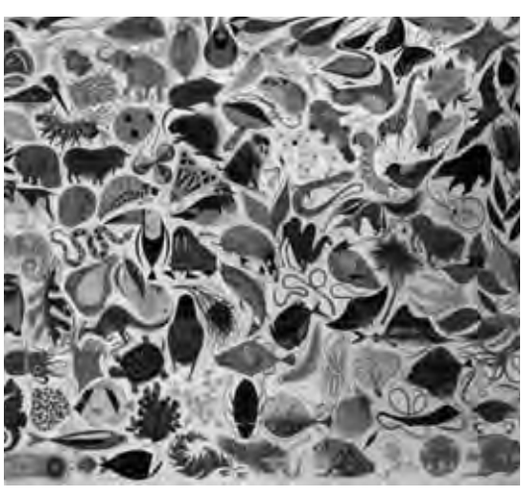
Söz konusu kavramların, varlığın çeşitli düzeylerindeki karmaşıklık derecelerinin (evriminin) kavranmasında sağlayacağı yararlar vardır. Biyosfer de jeosfer gibi ("bilimsel" diye) nedensellik kavramıyla anlaşılıp anlatılmaya kalkılırsa, bazı şeyleri açıklamada güçlükle karşılaşılır. Hele noosferle ilgili açıklamalarda güçlükler daha da artar. Bir duygu, bir düşünce olayı, moleküller arası neden-sonuç ilişkileriyle açıklanamaz. Kuşkusuz duygunun, düşüncenin varlığı için moleküllerin ve moleküller arası etkileşimin varlığı gerekli-

dir. Ama alyuvarların götürdüğü oksijenle şekerin yakılmasında açığa çıkan enerji, beyinde bir kararın oluşumunu ve kişinin o kararını gerçekleştirmek amacıyla eyleme geçmesini açıklamaya yetmez. Maddenin (moleküllerin) devinimiyle, etkileşimiyle, tepkime üzerinden bir neden-sonuç bağlantısıyla kafada ne tür çağrışımların oluşacağı nasıl söylenebilir ki? Bu duruma bakan kimi kimseler, maddeden bağımsız, giderek madde dünyasından üstün bir duygu ve düşünce evreninin varlığı inancına varabilmektedir. Bu da evrim karşıtı, yaratılışçı görüşleri pekiştirmektedir.

Jeosferde nedensellik

Oysa maddeden bağımsız bir düşünceler dünyası yoktur. Böyle bir yanılgıya düşülmemesi için varlığın üç karmaşık düzeyinin ortak ve farklı özelliklerine bakmak yetebilir: Jeosferde yani cansız doğada hemen her olgu, her olay, maddeyle maddede gözlemlenen neden-sonuç ilişkisiyle açıklanabilmektedir. Açıklamadan öte, söz konusu neden-sonuç ilişkilerinin varlığı kavranan neden-

Biyosferde (kurucu öğeleri madde olduğu için) neden sonuç ilişkileri sürmekle birlikte, maddenin karmaşıklaşmış biçimine uygun olarak, "işlevsellik" olgusu görülür.

ler etkilenerek istenen sonuçların sağlanması ya da istenmeyenlerin engellenmesi yoluyla kanıtlanabilmektedir.

Biyosferde işlevsellik

Biyosferde (kurucu öğeleri madde olduğu için) neden sonuç ilişkileri sürmekle birlikte, maddenin karmaşıklaşmış biçimine uygun olarak, söz konusu ilişkiler de çok karmaşıklaşmıştır. Sonuç organlaşma ve organların canlıda farklı işlevler görmeleridir. Bu "işlevsellik" dediğim, biyosfere özgü bir olgudur. İşlevselliği açıklamak için sularda yaşayan bir tekhücreliler kolonisi örnek alınabilir. Bir tekhücreliyi etkileyen fizik, kimya, biyoloji yasaları (bölünerek çoğalmayla oluşan kolonide her bir canlı ötekilerin klonu, kopyası, özdeşi olduğu için) ötekilerini de aynı derecede etkileyecektir. Ancak bu, kuramdaki durumdur. Yaşamda durum bundan biraz farklı olacaktır. Güneş ışınlarının etkisini ele alalım. En dıştaki tekhücreliler ışınlardan en çok etkilenenler olacaktır, alt sıradakiler giderek daha az etkilenecektir. Öyle ki en ortadaki tekhücreliler belki güneş ışığını hiç alamayacaklardır. En üsttekiler, bol ışının etkisiyle, kolooninin en hızlı bölünen, ama en çok yıpranıp, en önce ölen tekhücrelileri olacaktır. Böylece ötekilerden farklılaşmış olacaklardır. Bu örneğin yaşamdaki benzeri deri hücreleridir. Hücre suyu oranı içerdekilerden daha az olan deri hücreleri kuru, olumsuz dış etkilere (örneğin güneş ışınlarının zamanla öldürücü etkisine) karşı içtekileri koruyan bir kalkan oluşturmuştur. Koruyucu bir organ işlevi kazanmıştır. Ancak bu farklılaşma ne deri hücrelerinin "içerdeki kardeşlerimizi koruyalım" amaçlarının, ne de onları yarattığı söylenen tanrının verdiği görevin (ereğin) ürünüdür.

İşlevsellik, doğa yasaları (neden-sonuç ilişkisi, yani nedensellik) dışı bir olgu değildir. Onun bir "çoklu ve karmaşık

nedensellikler paketi" olduğu söylenebilir. Sayısıza dek uzanabilen nedenleri bir bir ortaya koyarak bir hastalığı anlamak ve sağaltmak kolay, gerekli, bazen de olanaklı bir iş değildir. Bir bütün olarak nedensellikler paketine bakılabilir ve söz konusu organın işlevini neden yerine getiremediği araştırılarak hastalık, ölüm nedeni anlaşılabilir. Böyle bir kavramın (işlevselliğin) eksikliği durumunda (hele kara kutulardan biri olan hücre çekirdeğinin açılmadığı zamanlarda ve yerlerde) biyosfer olgularının karmaşık nedenlerle değil (yaradanın ona yüklediğine inanılan) ereklerle açıklanmasına şaşılmamalı.

Noosferde ereksellik

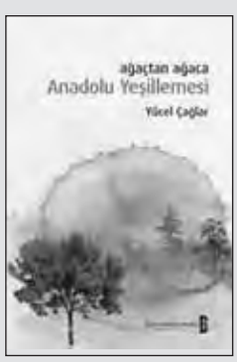
Gelelim varlığın en karmaşık düzeyi ve görünümü olan noosfere. Noosferde durum biyosferdekinden çok farklı, çok daha karmaşıktır. Gerçi (son yüzyıla dek ikinci kara kutu durumunda bulunan) beyin de doğa yasaları, nedensellik ilişkileri dışında değildir. Ayrıca beynin, duygu ve düşünce üretim odağı olması, işlevsellikçi yaklaşımın onun için de geçerli olacağını gösterir. Ama beynin bunlardan öte bir özelliği daha vardır. Bu, düşünceler yoluyla erekli davranışlar üretmesidir. Onun bu niteliği "bebek ile soba" örneğiyle daha iyi anlatılabilir: "Diyelim ki bir köy evinde, Zonguldak'ta 30 işçinin yaşamı pahasına, ucuza çıkarılan kömürle soba yakılmış. Evin çocuğu yürümeyi yeni öğrenmiş. Sobanın kızıllığının albenisine kapılıp sobaya dokunuyor; eli yanıyor (neden), yanan elini refleksle çekiyor (sonuç). Aradan bir iki ay geçiyor. Elinin yarası iyileşmiş. Sobaya yaklaşınca nar gibi kızarmış olduğunu görüyor. Kendiliğinden bir çağrışımla, kızarmış sobanın yol açtığı elinin acısını anımsıyor. Ve eli bir daha yanmadan, yanmasın diye (erek) elini çekiyor (sonuç). Çocuğun (yanmadan, yanmasın diye) elini çekişi ereksel bir eylemdir. Noosferdeki bu olay, jeosferdeki neden-sonuç ilişkisiyle (nedensellik ile) değil, erek-sonuç ilişkisiyle (ereksellik ile) anlaşılıp açıklanabilir.

Buna karşın noosferin de biyosfer gibi nedensellik dışında olmadığını belirtmek için şöyle bir anlatıma gidilebilir. Jeosferde yalnızca nedensellik ilişkisi vardır. Biyosferde, nedensellik yanı sıra bir de işlevsellik bulunur. Noosferde ise nedensellik ve karmaşık nedensellikler paketi olan işlevsellik yanı sıra, nesneler değil, simgeler arası (çağrışım, karşılaştırma gibi işlemlerde yürütülen) ilişkiler olarak, nedensellikten bambaşka bir olgu (ereksellik) söz konusudur. Ve bu olgunun noosferin belirleyici öğesi olduğu söylenebilir. Öyleyse jeosferde evrimin (maddenin evriminin) neden-sonuç ilişkileriyle, biyosferde evrimin (canlının evriminin) işlevsellik ilişkisiyle, noosferde (duygular, simgeler, düşünceler, istenç-irade, emek ürünü nesne ve olaylar dünyasında yani "kültürel evrim" alanında) ereksellik doğrultusunda geliştiği söylenebilir.

Noosferde (duygular, simgeler, düşünceler, istenç-irade, emek ürünü nesne ve olaylar dünyasında yani "kültürel evrim" alanında) evrimin ereksellik doğrultusunda geliştiği söylenebilir (Rodin'in *Düşünen Adam* heykeli).

BİLİM VE GELECEK KİTAPLIĞI'NDAN...

ağaçtan ağaca Anadolu Yeşillemesi / *Yücel Çağlar*

Ormanın seslerini hayal etmeye çalışın. Ne geliyor hatırınıza? Yücel Çağlar'a yönelse bu soru, Toros Göknarı Senfonisi, Sedir Ormanları Konçertosu, Makiler Korusu der. Çoksesli bir müzik gibi duyar, algılar ormanı... Tüm bedeni kulak kesilmiştir ormanda, mümkün her sesi duymuştur, ruhuna kaydetmiştir; anlarsınız.

Ağaçlarından doğru sever, Anadolu'yu. Sevmek bilmektir, der. Bildiğini bildirmek ister herkese; "yeşilleme" dökülür kaleminden. Ağacı, ormanı, yeşillemeyle güzeller. Kavakları duygusal bulur, halepçamını kanaatkâr; göknarları aristokrat, kayınları şiirsel; meşelerin, çınarların, kızılçamların direncine hayrandır oldum olası... Kendi sözleri yetmez, Nermi Uygur'dan, Oruç Aruoba'dan, Herodotos'dan, Evliya Çelebi'den, Nazım Hikmet'ten, Ahmet Arif'ten, İlhan Berk'den, Sunay Akın'dan, İtalo Calvino'dan, Fernand Braudel'den, Halikarnas Balıkçısı'ndan ödünç alır; o da yetmez, ülkemizin kendisi gibi yeşil âşıklarına, bitkibilimcilerine başvurur; o da yetmez, Tanrı Nanni'yi, Kıtlık Tanrısı'nı, Tanrıça Demeter'i yardıma çağırır... Yeter ki biz de sevelim diye. Tüm Anadolu'yu yeşilleyelim diye...

Abdülhamid siyasetleri ve 'Hasta Adam' Osmanlı

Çözülüş, parçalanma, dağılma ve yeniden kuruluşun iç içe geçtiği Abdülhamid döneminde, Osmanlıcılık daha İslamcı daha siyasal bir nitelik kazanır, yeni bir resmi ideoloji yaratma çabasına girişilir. İslami önderlik iddiası öne çıkar. Dışa bağımlılık artar, Düyun-u Umumiye kurulur. Yeni okullar açılır, eğitim müfredatında İslamcılık hâkim kılınır. Hafiyelik teşkilatı kurulur, jurnalcilik itibarlı meslek haline gelir. Sansür o güne kadar görülmedik boyutlara ulaşır. Halk düşmanlığı egemen kılınır.

Ahmet Geyik

AKP hükümeti ile ülkenin içinden geçtiği dönüşüm sürecinde, AKP'nin klasikleşmiş "Osmanlı torunlarıyız" söyleminin ötesine geçmesi, Abdülhamid'e iade-i itibar girişimleri, Ulu Hakan güzellemeleri, padişahlık, halifelik hayalleri, Abdülhamid siyasetinin incelenmesini zorunlu kılıyor. Abdülhamid'in Osmanlıcılık ve Pan-İslamizm politikalarının bir gereği olarak ortaya çıkan demiryolu projeleri, Almancılığı, Hamidiye Alayları ve sistematikleşen sansür uygulamaları masaya yatırılmadan, AKP'nin dönüşüm-yıkım politikalarının tarihi meşruiyet boyutunun eksik kalacağı kanısındayım.

Osmanlı Batılılaşması

Osmanlı'nın 18. yüzyılda Avrupalı devletler karşısında askeri alandaki yenilgileri, devletin yüzünü ister istemez Batı'ya dönmesine neden olur. Avrupa'ya Devlet-i Aliyye'den temsilciler gönderilerek incelemeler yaptırılır. Avrupa devletlerinin özellikle askeri alandaki başarılarının sırları aranır. Avrupa'nın başarısının sırlarını kurumlarında gören Osmanlı Devleti, iktisadi, askeri ve idari alandaki Batı tipi kurumları taklit ederek yaşadığı sorunları aşmayı hedefler.

Osmanlı batılılaşması-modernleşmesi olarak tarif edilen süreç, ilk olarak III. Selim'in ordudaki düzenlemeleri ile başlar. İdari, siyasi, ekonomik ve toplumsal alandaki batılılaşma çabaları ile devam eder. Aynı zamanda bu dönüşümler Osmanlı'nın kapitalistleşmesinde motor görevi görür. Osmanlı'nın yarı-sömürge ülke haline gelmesine kadar sürer ve devam eder, çöküşü hızlandırıcı etki yapar.

18. yüzyılın son çeyreğinde başlayan bu süreç, batılılaşma-modernleşme-kapitalistleşme ve sömürgeleşme bağlamında birbirinin devamıdır. Bazı kırılma anları, dönüm noktaları olsa da süreç pekişerek devam etmiştir. Özellikle Abdülhamid dönemi, Osmanlı Devleti'nin yarı-sömürge veya batılı devletlerin tabiri ile "hasta adam" durumuna düşmesi açısından büyük önem arz eder.

Abdülhamid dönemi politikalarını, bugün "-izm" olarak adlandırmakta sakınca görmediğim Hamidizm mertebesine çıkartan nedenlerin başında, hasta adamın meşruiyet bunalımı yaşadığı bir momentte reorganizasyonun yaşanmasıdır. Çözülüş, parçalanma, dağılma ve yeniden kuruluşun iç içe geçtiği bu dönemde, Osmanlıcılık daha İslamcı daha siyasal bir nitelik kazanır, yeni bir resmi ideoloji yaratma çabasına girişilir. İslami önderlik iddiası öne çıkar. Demiryolu ve karayolu inşasında bir sıçrama yaşanır. Dışa bağımlılık artar, Düyun-u Umumiye kurulur. Yeni okullar açılır, eğitim müfredatında İslamcılık hâkim kılınır. Hafiyelik teşkilatı kurulur, jurnalcilik itibarlı meslek haline gelir. Sansür o güne kadar görülmedik boyutlara ulaşır. Halka övgüler düzülürken, halk düşmanlığı egemen kılınır.

20 üvey anne ve 36 kardeş

Abdülhamid 20 üvey anne ve 36 kardeş arasında bir yaşam sürer. Babası I. Abdülmecid, genç yaşta, 16 yaşında tahta çıkar. 21,5 yıl Osmanlı tahtında kalır, gene genç denilebilecek bir yaşta 38 yaşında veremden ölür. "Osmanlı hanedanı bu genç padişahın, her yıl iki çocuk babası olacak kadar yoğun sulbüyle yepyeni bir yaşam türüne girmişti. Veremden ileri gelen ölümünde, aşırı kadın, zevk ve içki düşkünlüğünün rolü herkesçe bilinir." (1) Abdülmecid'in tahta çıkışının üçüncü yılında Tir-i Müjgân Hanım'dan Abdülhamit dünyaya gelir.

Tahta çıkmayı beklediği 33 yıl boyunca Abdülhamid, harem içi çekişmelerin, dedikoduların kamuoyunda daha açık tartışıldığı hatta gazete sütunlarına yansıdığı bu dönemde, gerek Murat-Abdülaziz gerekse cariyeler arasındaki çekişmelerde taraf olmamış, kendini unutturmayı bilmiş, daha çok olaylar karşısında sessiz kalmayı, tepki vermeden dinlemeyi tercih etmiştir. Tahta çıkmak için oğul-baba-kardeş katlinin fütursuzca uygulandığı bir gelenekten gelen Abdülhamid için bu 33 yıllık bekleyiş kuşku, kuruntu ve güvensizlik içinde geçmiştir. Çok uzun sayılabilecek bu yaşam tarzı, Abdülhamid'in ketum ve kuruntulu kişiliğinde ve tahta çıkışından sonraki uygulamalarında kendisini fazlasıyla hissettirecektir.

Abdülhamid yöntemleri

Abdülhamid'in siyasete kazandırdığı ve günümüz burjuva siyasetçilerinin sık sık başvurduğu, hatta ilke haline getirdiği, "Abdülhamid yöntemleri"ni okuyucunun sabrına sığınarak, uzun sayılabilecek bir alıntıyla aktarmaya çalışalım. Hem bizden hem de Abdülhamid'in kendi hatıralarından: "Abdülhamit öyle hafife alınacak türden bir padişah değil. Bugün de Türkiye politikasında, bilerek veya bilmeyerek Abdülhamit yöntemlerini uygulayanlar sayılmayacak kadar çok. Bu yöntemlerden birisi şöyle: 'Harcamak için önce yükselt'. Bir diğerinin adını ise bizzat kendisi koymuş: 'Kurtlarla birlikte ulumak'" (2) Abdülhamid ketum kişiliğine rağmen anılarında açık sözlülüğü elden bırakmaz. Hatıratında Kanun-î Esasi'ye dair bölümde içini döker: "Anlaşılan kurtlarla birlikte ulumak gerek! İyi de olsa kötü de olsa. Meclis-i Mebusan'ı açmak ve Kanun-u Esasî'yi ilan etmek suretiyle, ifa edeceğim vazifenin ehemmiyetine inandığımı göstermeliyim." (3) Yalçın Küçük kitabında Hamid'e yer verdiği bölümü şu sözlerle sonlandırır: "Anlaşılan Türkiye politikasında Sultan Hamit kadar, kararlı ve içten ikiyüzlü az bulunur." (4) Halihazırda siyaset alanına bir adım atmışken, Abdülhamid politikalarını belirli başlıklar dahilinde açıklama gayreti içine girebiliriz.

Hasta Adam'ın meşruluğu

Osmanlı devleti, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ülke topraklarında ve dış siyaset arenasında varlığı tartışılan, sorgulanan bir ülke haline gelmiştir. Osmanlı yönetimi ile Osmanlı halkı arasında derin uçurumlar vardır, belirli bölgeler otonom bir yaşam sürmektedir.

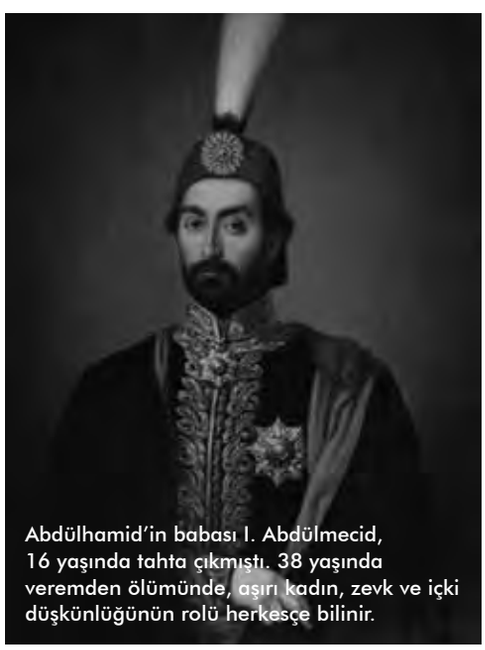
Abdülhamid, meşruiyet sorununun dış boyutunu fuarlara katılarak, savaşan ülkelere yardımlar göndererek, yabancı ülkelere ziyaretler gerçekleştirerek aşma yolunu seçer. İçte ise hem fiziki hem de ideolojik olarak, ülke topraklarına ve halka ulaşma çabası göze çarpar. Demiryolları inşa edilir, telgraf ve posta teşkilatları kurulur. Aşiret mektepleri ve iptidailer açılır. Madalya, nişan ve unvanlar ile eşrafın ileri gelenlerini merkezi iktidarın egemenliğine ikna etmeye çalışır. İkna edemediklerini sopasıyla acımasızca yok etmeye girişir.

İçte Osmanlıcılık dışta Pan-İslamizm

Abdülhamid döneminin Pan-İslamizmi, Osmanlıcılığın dış siyaset boyutunu ifade eder. Osmanlı aydınının yıkılışa giden yolda çare olarak gördüğü Osmanlıcılık, 19. yüzyılın son çeyreğine kadar kısmen dinler üstü bir nitelik taşır. "Tanzimat'ın en canlı döneminde (1839-1876), görünüşte dinler üstü nitelikte olmakla birlikte, Osmanlıcılık bir dönüşüme uğrayacak ve II. Abdülhamid döneminde daha İslamî bir nitelik kazanacaktı." (9) Abdülhamid'in elinde daha da İslamcılaşan ve gericileşen Osmanlıcılık, devletin yeni resmi ideolojisi olarak kendini gösterir. Yaratılan bu resmi ideoloji içte daha baskıcı, dışta ise "kapsayıcı" olacaktır.

Abdülhamid'in Osmanlıcılığı, dışta "kapsayıcı" görünümüne rağmen içte Hanefi Sünniliğin dışındaki mezhep ve dinlere tahammül göstermez; inanç alanında bir tekleşme çabası içersine girilir. Günümüzün Abdülhamid özentileri, Abdülhamid'in kişiliğinde ve yönetiminde hoşgörü keşfetmeye çalışadursun, Abdalhamid hatıratında "hoşgörüsünü" şöyle açıklar: "Bir devlet içinde muhtelif dinlerin ve mezheplerin mevcudiyeti zararlıdır, dahilî mücadelelerin şiddetlenmesine sebep olur, bu da devlet idaresine tesir eder." (10)

"İhtişamlı" günlerinde hilafet makamına özel bir vurgu yapmayan Osmanlı padişahları, Osman-

Abdülhamid'in babası I. Abdülmecid, 16 yaşında tahta çıkmıştı. 38 yaşında veremden ölümünde, aşırı kadın, zevk ve içki düşkünlüğünün rolü herkesçe bilinir.

Abdülhamid 1890 yılında.

lı Devleti'nin emperyalizmin elinde yıkılışa doğru uygun adım ilerlediği dönemde, Osmanlıcılığın da bir gereği olarak hilafet makamına özel bir vurgu yaparlar. Bu vurgu, Abdülhamid döneminde doruğa çıkar. Abdülhamid tarikat ve cemaatleri destekler, hatta bazı tarikat şeyhlerini propagandacı olarak Afrika'da, Ortadoğu'da görevlendirir. Tarikatları ve cemaatleri ihya edilen şeyhler, Osmanlı topraklarında ve birçok bölgede Abdülhamid'in maaşlı propagandacıları olarak çalışırlar.

Abdülhamid, Almanya'nın desteğiyle, hilafet makamının aracılığıyla, Pan-İslamizmde sınır tanımazken, dünya müslümanlarının liderliğine soyunurken; bir taraftan emperyalistlere karşı cihad çağrısını bir koz olarak kullanır, diğer taraftan sömürgeleştirilmiş Müslüman halklarla baş edebilmek için halifeliğin kullanılabileceği mesajını verir. Abdülhamid'in hatıratından: "İslamiyet'in birliği devam ettiği müddetçe İngiltere, Fransa, Rusya, Hollanda elimde sayılırlar. Çünkü tabiiyetlerinde bulunan Müslüman memleketlerinde, halifenin bir sözü cihadı (mukaddes harp) meydana getirmeye kâfidir ve bu Hıristiyanlar için felâket demektir." (11) Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti'nin meşruiyet sorununu çözme ve Abdülhamid'in batı emperyalizmi karşısında pazarlık gücünü artırmaya yönelik girişimlerdir. Abdülhamid, batı sömürgeciliğine karşı gelişen kurtuluşçu ve halkçı öğeler taşıyan İslami radikalizme her zaman mesafeli yaklaşır, yatıştırmacı bir yaklaşım sergileyerek, batı sömürgeciliğini hiçbir zaman karşısına almaz.

Demiryolcu Abdülhamid'in Almancılığı

Osmanlı ve Abdülhamid güzellemecisi, günümüzün yeni-Osmanlıcıları, gerçekleri çarpıtarak, gizleyerek veya yok sayarak Abdülhamid'in demiryolculuğuna methiyeler düzmede sınır tanımazlar.

Demiryolu projeleri, sömürgeleşmenin bir göstergesi ve sonucu olarak, Osmanlı'nın da ötesinde uluslararası boyut taşıyan siyasi bir projedir. Anadolu, Bağdat ve Hicaz demiryolu projeleri, Almanlara verilir. Bu projelerde hem Abdülhamid'in hem de Almanların ortak çıkarları vardır; ama büyük vurgunu Almanlar gerçekleştirir.

Abdülhamid, demiryollarının yapımı ile düzenli vergi toplama, Avrupa ülkelerine hammadde satışı, ulaşımı güç olan bölgelere asker sevkiyatı, iktidarını sağlamlaştırma, meşruiyet sorununu çözme gibi amaçlar güderken; Almanlar, İngilizlerin Hindistan'a ve Ortadoğu'ya uzanan hâkimiyetini sınırlamayı kafalarına koymuştur. "Almanların temel düşüncesi, Türkiye toprakları üzerinden Basra Körfezi'ne, İngilizlerin Süveyş Kanalı yolundan geçen deniz yoluna koşut bir demiryolu kurmaktı." (5) Almanlar sadece İngilizlere karşı zafer kazanmış olmadı, İzmit-Ankara demiryolu projesi ile "İmtiyaz sahibi, bunun yanı sıra yolun iki yanındaki 20 kilometrelik bir alanda tüm maden ocaklarını işletme hakkını, demiryolu hattının dolaylarında bulunan ormanları kesme, mağazalar ve depolar yapma ve başka haklar aldı." (6)

Abdülhamid, kendi iktidarını sağlamlaştırmak için, demiryolunun geçtiği sancaklardaki halkın aşar vergileri ile yapımı sağlanan demiryolu projelerini büyük bir hevesle imzalar. Vatan toprağını yeraltı ve yerüstü kaynakları ile birlikte Almanlara altın tepside sunar, hem de iltifatlar eşliğinde: "Sempatimi Almanlar'a tevcih etmem için sadece Kayser'in şahsı kâfidir. O, gayr-ı ihtiyarî sevilen, itimat telkin eden, hakikaten hayran olunacak bir insandır." (7) "Zaten Almanlar, Fransızlar'a nazaran daha sevimlidirler ve tabiatları itibariyle Osmanlılara daha yakındırlar." (8) Almanların sevimliliği hayranlığa eklenince gelsin talan…

Osmanlı'da Kazak modeli: Hamidiye alayları

"Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması, çok fazla büyümüş olmasındandır. Birçok milletin bir araya gelmesi idare güçlüğünü artırmıştır." (12) Osmanlı Devleti'nde birçok halkın varlığının yarattığı idare güçlüğünden söz eden "ver kurtulcu" Abdülhamid, küçülerek kuvvetlenme hesabı yaparken, içte de halkları birbirine hedef göstermekten geri kalmaz. Hedef göstermenin de ötesinde Kürt aşiretlerinden askeri örgütlenmeler yaratarak, imhaya, asimilasyona girişir.

"1891 yılında Sultan Hamit tarafından kurulan ve adına bağlanarak Hamidiye alayları adını alan bu kuruluşlar, tümüyle Osmanlı Ermenistan'ındaki Ermenilerin canlarını ve mallarını hedef alıyordu ikinci olarak da Türk-İran hududunu koruma misyonları vardı." (13) Abdülhamid siyasetinde sadece Ermeniler hedef tahtasına yerleştirilmez, bölgenin Müslüman halkı da Hamidiye alaylarının şiddetine maruz kalır. "Başlangıçta iki alay olarak düzenle-

Osmanlı İmparatorluğu'nun yatalak vaziyetteki "hasta adam" biçiminde çizildiği bir karikatür.

nen alaylar, 30 Ekim 1897'de 57 alaya ulaştılar. Bu alayların halka yaptığı işkenceler sonucu, Diyarbakır'da (1905), Erzurum'da (1907) ayaklanmalar oldu." (14)

Abdülhamid, yaratmaya çalıştığı yeni resmi ideolojide merkezileştirmeye büyük önem verir. Otonom bir yaşam süren Kürt aşiretlerini merkezi yönetimin siyasetine bağlamanın bir aracı olan Hamidiye alayları, Osmanlıcılık siyasetinin bölgeye dair askeri boyutunu ifade eder. Alaylar aşiret yapıları esas alınarak örgütlendirilir. Aşiret reisleri, rütbe, nişan verilerek, maaş bağlanarak kendi aşiretlerinin başına albay rütbesi ile komutan yapılır. Alaylarda görev alan aşiret mensuplarına ise maaş verilmez; hedef olarak bölge halkının, özellikle Ermenilerin malları işaret edilir. Hamidiye alayları, gerçekleştirdiği saldırılar ile Ermenilerden ve bölge halkından ciddi miktarlarda servet transferi sağlamıştır.

Hamidiye alayları, Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni etkisini kırma ve Kürt aşiretlerini merkeze bağlama ihtiyacından ortaya çıksa da, başka amaçlar da vardır. Hamidiye alayları, Kürt aşiretleri arasında kök salma potansiyeli taşıyan Kürt milliyetçiliğinin önünü alma projelerinden biridir. Abdülhamid Kürt aşiretlerini askere alarak Kürt milliyetçiliğini törpüleme, bağımsızlık isteklerini tüketme amaçlarını da taşır. Abdülhamid hatıratlarında Kürtleri asimile etmenin gerekleri üzerinde durur: "Rumeli'nde ve bilhassa Anadolu'da Türk unsurunu kuvvetlendirmek ve her şeyden evvel de içimizdeki Kürtleri yoğurup kendimize mâletmek şarttır." (15)

Sansürün kurumsallaşması

Osmanlı yazınının 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren canlanması, Osmanlı Devleti'nin yazın alanını yönlendirme, denetleme, kontrol altında tutma, istenmeyen yayınları engelleme ve yabancı yayınların ülkeye girişini kısıtlama uğraşını da beraberinde getirir. Osmanlı'da yazın alanında sansür, Abdülhamid'in halefleri döneminde başlasa da, onun 33 yıllık iktidarı süresince daha kurumsal ve sistematik bir hâl alır. Sansür kurulları kurulur, sansür memurları tayin edilir. Sansür uygulamaları, gazete sahiplerine maddi cezalar verme, gazete kapatma, yazarları sürgüne gönderme, kitap aramaları ve kitap yakmalara kadar vardırılır.

Gazetelere uygulanan sansür

1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi ile gazete çıkarmanın sıkı kuralları, makale ve haberlerde padi-

Abdülhamid'in sansürcübaşıları: Yusuf Mehmed Arifi Bey (üstte solda), Yusuf Behçet Bey (üstte sağda), İbrahim Hıfzı Bey (altta solda) ve Ebulmukbil Kemal Bey (altta sağda) sırasıyla Matbuat Müdürlüğü yapmışlardı.

şahça sakıncalı görülecek yazıların yayınlanmaması, gazete sahiplerine uygulanacak cezai işlemler karara bağlanır. Matbuat Nizamnamesi ile yetinilmeyerek, 11 Mayıs 1876 tarihli yeni bir sansür kararnamesi hazırlanır. Bu kararnameye göre, ülkenin her yerinde yayınlanacak gazeteler, basılmadan önce İstanbul'da Matbuat İdaresi'nce, taşrada yerel idarenin tayin edeceği memur tarafından incelenecek, sansür memurlarının onayından geçtikten sonra yayınlanabilecektir.

Kanun-i Esasi'nin yayınlanmasıyla, I. Meşrutiyet'in getirdiği kısmi özgürlük ortamında, (1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmamış olsa da) Osmanlı basını bir nebze rahat nefes alır. Abdülhamid'in, İdare-i Örfiye Kararnamesi ve 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı kapatmasıyla, sıkıyönetim basın için de yeniden başlar. Artık, Osmanlı yazını sistematik sansür mekanizmasının dişlilerinde ezilmeye mahkûmdur.

Devlet matbaasının (Matbaa-ı Amire) düzenli çalışmasını sağlamak gibi "masumane" bir görevle kurulan Matbuat Müdürlüğü (1862), Abdülhamid döneminde oluşturulan sansür kurulunun çalışma ofisi ve sansür mekanizmasının merkezi olur. "Nitekim II. Abdülhamid'in 1878 yılında sadık adamlarından oluşturduğu sansür kurulu, Matbuat Müdürlüğü bünyesinde çalışmalarını sürdürmüştür. Zaman içersinde Matbuat Müdürlüğü'nün işlevleri artmış ve basını kontrol eden bir kurum haline gelmiştir." (16) 1901 yılında Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğüne atanan, Sansör olarak ünlenen Hıfzı Bey'in Saraçhane'deki konağının yoğunluğundan sansür mekanizmasının daha işler hale geldiği sonucunu çıkarmaktayız: "Hıfzı Bey Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü'ne getirilince, sansür işlerini Saraçhane'deki konağından yürütmeye başlamıştır. Bu konağın kapısı sık sık çalınmakta ve gazete matbaalarından hamallar gazete provalarını getirmektedir. Hıfzı Bey bunları inceleyip beğenmediği yerleri düzeltmekte, Padişah'ın hoşuna gitmeyeceğini düşündüğü ifadeleri ise kaldırmaktadır. Bazen üç dört sütunluk bir yazıyı baştan aşağı çizmekte veya makalenin başına 'sorulması' yazmaktadır. Bu şekilde 'sorulması' veya 'sual' şeklinde işaretli makaleler baskıya alınmamaktadır." (17) Abdülhamid sansürünün dişlilerinde ezilen sadece gazete sahipleri, gazete yazarları değildir. Kitap basımevleri ve kitap yazarları da sansürden kurtulamaz.

Kitap ateşiyle hamam sefası

Abdülhamid, babası I. Abdülmecid'den devraldığı kitap basımını denetleyen Matbaa Nizamnamesi'ni,

iktidarı süresinde değiştirerek, kitap basımında, dağıtımında sansür uygulamalarını kurumsallaştır ve sistematikleştirir. 1888 ve 1894 yıllarında hazırlattığı nizamnameler ile sansür Abdülhamid ismi ile özdeşleşir.

1879 yılında kurulan Telif ve Tercüme Dairesi, 1881 yılında Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurumu adını alarak kitapların basım öncesi denetimini yapar. Saray ile direkt işbirliği halinde çalışan bu kurullarda, kitabın basımına izin vermemek için "kitabın dinen, ahlâken veya siyaseten aykırı olduğu" gerekçe gösterilir. Bazı durumlarda hiçbir gerekçe gösterilmeden de kitabın basımının yasaklanması söz konusudur. Sansür kurulları basımına izin verilen ve verilmeyen kitapların listesini oluşturarak bir nüshasını da saraya sunar.

Abdülhamid tarafından, Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurumu'nun sansürü yeterli görülmemiş olacak ki, Maarif Nezareti bünyesinde Tedkik-i Müellefat Komisyonu kurularak, incelenen kitapların ikinci incelemesi, 1901 yılından itibaren de Matbuat-ı Dahiliye Müdürlüğü tarafından üçüncü incelemesi yapılır olmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda yasaklı kitaplar listesi bir hayli kabarıktır: Yabancı yazarlar arasında Victor Hugo, Machiavelli, Hammer, Dante, Jules Verne, Jean J. Rousseau, Marquis de Sade, Emil Zola, Lamartine, Piere Loti, Walter Scott, James White, Milton, Myers, Shakespeare, Henry Layard, Lord Byron gibi yazarlar dikkati çekmektedir. Türk yazarlar arasında ise Namık Kemal, Mizancı Murad, Ziya Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Selim Sabit Efendi gibi isimler ön plana çıkmaktadır. (18) Kitap yasaklama, sansür, basımevi kapatma ve gümrüklerde kitap denetimi gibi uygulamalar ile Osmanlı toplumunun aydınlanma açlığının önünü alamayan Abdülhamid, kitap aramalarına ve kitap yakmalara kadar işi vardırır. Artık sansür memurları kitap avındadır.

Vatan şairi Namık Kemal'in bütün kitapları yasaklanmış, kendisi de sürgüne gönderilmişti.

Abdülhamid 1908 Devrimi'yle sürgüne gönderilirken.

Yasak kitap aramaları, 1902 yılının ağustos ayında Dahiliye ve Maarif Nezareti memurlarından oluşan bir teftiş heyeti kurularak daha da sistematikleştirilir. Heyetin görevi kütüphanelerde, kıraathanelerde, kitapçı dükkânlarında ve gazete idarehanelerinde bulunan kitap veya gazete koleksiyonlarını incelemektir. (19) Kitap aramaları sonucu ele geçirilen kitaplar, Maarif Nezareti'nde incelendikten sonra zararlı görülenlerin ortadan kaldırılmasına (yakılmasına) karar verilir. Kitapların basımı, dağıtımı ve okunmasını engelleme Abdülhamid'i güç bir işle karşı karşıya bıraksa da, asıl güçlük toplanan kitapların nasıl ortadan kaldırılacağıdır. En etkin ortadan kaldırma yönteminin yakma olduğuna kanaat getirilmesiyle, 1902'nin mayıs ayında Kağıthane'deki açık bir alanda yakma işlemi gerçekleşir. Nedeni bilinmemekle birlikte açık alanda kitap yakma planı değiştirilerek, kitapların Maarif Nezareti'ne yakın bir yerde bulunan Çemberlitaş Hamamı'nda yakılmasına karar kılınır. Çemberlitaş Hamamı'nda 1902 yılının mayıs ayında yakılan kitaplar 131 kalem ve toplam 29.681 adettir. Maarif Nazırı'nın saraya gönderdiği 24 Mayıs 1902 tarihli yazısının ekinde belirtilen yakılan kitapları da ilave edersek bu sayı 30.302'ye çıkmaktadır. (20) Yakılanlar arasında Namık Kemal'in *İntibah*, *Zavallı Çocuk*, *Vatan Yahud Silistre*, *Cezmi*, halk edebiyatından *Leyla Mecnun Hikayesi*, *Aşık Ömer*, *Köroğlu* gibi kitaplar bulunmaktadır. *Karagöz Hikâyesi* de yakılan kitaplar arasındadır.

DİPNOTLAR

1) O. Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2007, s.16.
2) Y Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 2*, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2003, s.26.
3) Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hatıratım*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1999, s.51.
4) Küçük, age, s.26.
5) A. D. Noviçev, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi*, Onur Yayınları, 1979, s. 26
6) Noviçev, age, s.25.
7) Sultan Abdülhamit, age, s.100.
8) Sultan Abdülhamit, age, s.100.
9) S. Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji*, YKY, 2007, s.67.
10) Sultan Abdülhamit, age, s.129.
11) Sultan Abdülhamit, age, s.132.
12) Sultan Abdülhamit, age, s.71.
13) Y. Küçük, *Sırlar*, İstanbul, İthaki Yayınları, 2005, s.168.
14) S. Parlar, *Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet*, İstanbul, Bibliotek Yayınları, 1997, s.33.
15) Sultan Abdülhamit, age, s.51.
16) F. Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2007, s.45.
17) F. Demirel, age, s.51, Ahmed İhsan Tokgöz'den yaptığı aktarma.
18) Demirel, age, s.98.
19) Demirel, age, s.99.
20) Demirel, age, s.104, yakılan kitap listesi için bkz. s.173.

DİĞER KAYNAKLAR

1) Y. Tekin, *II. Abdülhamit'ten Cumhuriyete Miras*, İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2009.
2) Ş. Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.
3) O. Tiftikçi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Burjuvazinin Evrimi*, İstanbul, El Yayınevi, 2003.
4) T. Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara, İmge Kitapevi, 2004.
5) G. Kök, *Gericiliğin Abdülhamid'i ve Abdülhamid Gericiliği*, Gelenek, Kasım 2009, sayı: 107.

İnsan doğasının evrimi ve müzik

Müziğin insanlar üzerinde eşsiz bir duygulanım yaratma ve etkileme gücü vardır. Farkında olalım ya da olmayalım müzik günlük yaşantımızın birçok alanında bu gücünü üzerimizde hissettirir. Konfüçyüs'ün de dediği gibi "müzik, insan doğasına onsuz yapamayacağı bir haz verir". Kendi doğamıza bu kadar derinlemesine işlemiş olan müziğin evrimimizdeki rolü nedir? Müziği ne için ve hangi amaçlarla kullanmaktaydık?

Can Kayacılar
İstanbul Üniversitesi Deneysel Tıp Araştırma Enstitüsü
Sinirbilim Anabilim Dalı İleri Nörolojik Bilimler Programı
Ceren Özkan
İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü

İnsan beyninin hızlı denilebilecek evrimi ve bunun zaman içinde görülen davranışsal yansımaları insan doğasının oluşmasını sağlamıştır. İnsan beyni, genetik olarak en yakın akrabası olan şempanzelerin beyinlerinden yaklaşık 3,5 kat daha büyüktür. İlk primat akrabalarından ise yaklaşık 8 kat daha büyük bir beyine sahiptir. Beynin hızla büyümesi, beyin bölgeleri açısından heterojen bir şekilde gerçekleşmiştir. İnsan beyninin özellikle frontal lobu hacimsel olarak diğer primatlara göre daha büyüktür. Frontal lop insanda yaratıcılığın merkezi sayılabilir ve yürütücü işlevlerden (plan yapma, karar verme, hata düzeltme vb.) sorumludur. (1) Biliyoruz ki insan canlısı, evrimsel olarak yakın sayılabilecek akrabalarından, sergilediği üstün sanatsal yaratıcıkla (müzik, resim, heykel, seramik, gravür vb.) ayrılmaktadır. Paradoksal bir şekilde, anatomik olarak modern insan (büyük ve gelişmiş bir beyin, dik duruş, serbest ve başparmağının pozisyonunun da getirdiği avantajla her şeyi kavrayabilen ellere sahip olan) yaklaşık 200.000 yıl önce Afrika kıtasında evrimleşmiş olmasına karşın, sanatsal davranışların gelişmesi ve sergilenmesinin başlangıcı günümüzden yaklaşık olarak 50.000 yıl, tarımın gelişmesi 11.000 yıl, yazının icat edilmesi ise sadece 4500 yıl öncesine denk gelmektedir. (2) İnsan evrimindeki antropolojik sorunsallardan biri de bu geciken ama hızla gelişen sanatsal yükselişimizin nedenidir.

Sanatsal faaliyetlerimiz arasında bizleri en çok etkileyen türün, müzik olduğunu söyleyebiliriz. Müziği günlük yaşamımızın pek çok alanında etkin bir biçimde kullanmaktayız. Kişisel müzik çalarlarımızdan dinlediğimiz müziklere ek olarak, tüm alışveriş mekânlarında, eğlence yerlerinde, dinsel törenlerde, televizyonda, radyoda, sinemalarda ve daha birçok alanda sürekli olarak müzikle iç içe yaşamaktayız. Günümüzde müzik endüstrisi, ilaç endüstrisinden kat kat büyüktür. (3) İnsanlar sağlıktan çok müziğe para harcamayı yeğlemektedirler. Bir diğer örnek de gıda sektöründen verilebilir. Üniversitelerimizde gıda ile ilgili bölümlerin sayısı yeni yeni artış göstermekteyken, müzik ile ilgili bölümler birçok üniversitemizde, neredeyse kuruluşlarından beri mevcuttur. Bu durum müziği ne kadar önemsediğimizi açıkça ortaya koymaktadır.

Müzikle olan iç içeliğimiz çok eski zamanlara dayanır. Gelmiş geçmiş tüm toplumlarda müziğin izlerine rastlamaktayız. Geçmiş zamanlarda birçok kabile, müziği, hastalıkları tedavi etmek, kötü ruhları kovmak, bir şeyleri kutsamak ya da tinsel amaçlar için yoğun olarak kullanmıştır. Antropolojik kazılardan elde edilen bilgiler ışığında, bulunan ilk müzik aleti ise yaklaşık olarak 35.000 yıl öncesine aittir. (4)

Müzik insanlar için evrensel niteliktedir. Bu evrenselliğin biyolojik temelleri, bir bebeğin doğumundan itibaren rahatça gözlenebilir. Bebekler müziksel olarak doğarlar. Anneleriyle ilk iletişim sözel değil, müziksel bir içeriktedir. Müzik dinlemeye ve yapmaya olan yatkınlığımız çok küçük yaşlarımızdan itibaren mevcuttur. Gelişimsel sü-

reçte, müziğe karşı olan ilgimiz ergenlik çağında doruk noktasına ulaşır. Bu dönemde insanlar müziği bir sosyal iletişim, paylaşım ve duygulanım aracı olarak yoğun bir biçimde kullanırlar. İlerleyen yaşlarda müziğe olan ilgi genel olarak azalsa bile müziksel yaşantı sürdürülmektedir.

Müziğin yaşantımızla olan bağlantısının doğası hakkında bu zamana kadar birçok görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşler genel olarak adaptasyoncu ve buluşçu görüş olarak iki ana gruba ayrılabilir. Adaptasyoncu görüş müziğin biyolojik bir adaptasyon olduğunu ve insanların hayatta kalabilmesi için yaşamsal bir değerinin bulunduğunu ileri sürer. Bu görüşün savunucuları müziğin kökeninin insanlar arasında gerçekleşen seksüel seçilimlere dayandığını iddia ederler. Bu açıdan baktığımızda müziğin evrimsel geçmişimizin derinliklerine dayandığı öngörülebilir. Buluşçu görüş ise, müziğin aynı yazı yazmak gibi bir insan icadı olduğunu ve insanlar açısından yaşamsal bir değerinin olmadığını savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında müzik dinlemek ya da yapmak insanlar için ancak hedonik bir amaca hizmet etmektedir. Genel olarak tüm bu görüşler: "Müzik neden insanlar için evrenseldir?", "Neden müziği yaşamımızda bu kadar yoğun olarak kullanıyoruz?", "Müziğin insanlar üzerinde duygulanım yaratmasının nedenleri nelerdir?", "Müziğin yaşamsal bir değeri var mıdır?", "Müzik ne içindir?" gibi sorulara cevap aramak için üretilmişlerdir. Müziğin duygulanım oluşturmasının biyolojik nedenleri ve müziğin evrimsel kökenleri gibi konuların bilimsel olarak araştırılması, aslında insan doğasının anlaşılabilmesi için de vazgeçilemez niteliktedir. Müziğin insan doğası üzerindeki evrimsel rolü üzerine öne sürülen görüşler şu şekilde sıralanır:

Almanya'da Geissenklösterle Mağarası'nda 2004 yılında yapılan kazıda bulunan ve 35.000 yıllık olduğu tespit edilen kemikten flüt.

Müzik, eş seçiminde etkin bir rol üstlenir

Müziğin evrimsel kökenleri üzerine ilk bilimsel yaklaşım Charles Darwin tarafından 1871 yılında yayımlanan *İnsanın Türeyişi* isimli kitabında dile getirilmiştir. Darwin, müziği, kuşların ötüşüne benzeterek, insanların da müziği, kuşların birbirlerini seksüel anlamda etkilemesine benzer bir amaçla kullandığını ve müziğin bir seksüel seçilim ürünü olduğunu ileri sürmüştür. Darwin'e göre, seksüel yoldan üreyen türlerde karşı cinsi cezbetmeye yarayan her özellik, o türde yayılma eğilimi gösterir. Bu özelliklerin birçoğunun, ait olduğu canlının hayatını zorlaştırmasına rağmen var olmaya devam edişi, önceliğin karşı cins tarafından seçilmek olduğu gerçeğini gösterir. Öyle ki, Darwin'in de gözlemlediği üzere erkek kuşlar karşı cinsi etkileyebilmek için öterken, kimi zaman yorgunluktan ölebiliyorlardı. Erkek kuşların uzun ve kuvvetli bir şekilde öterek karşı cinsi etkileyip eşleşmeyi sağlaması ve bu etkileyici karakterlerin yavrulara aktarılması, gelecek nesillerde ötmenin daha sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesini sağlar. Ötme davranışıyla karşı cinsi etkilemenin hem fiziksel açıdan, hem de av-avcı ilişkileri açısından büyük bir bedeli vardır. Öyle ki, öten bir kuş, avcıları tarafından derhal fark edilir ve açık bir hedef haline gelebilir. Tüm bu bedellere rağmen tür içinde kuvvetli ve farklı biçimlerde ötebilmek, karşı cins tarafından da sıklıkla seçilebilmeyi sağlamaktadır. Darwin kitabında insanların da müziği benzer biçimde kullandığını şu cümlesiyle özetler: "Müzikal ton ve ritimler insanlığın yarı-insan ataları tarafından, tüm hayvan çeşitlerinin cinsel isteği en güçlü olandan etkilendiği, eşleşme döneminde kullanılmıştır". Müzik, bu görüşe göre bir çiftleşme sinyalidir. (5)

Darwin, müziği, kuşların ötüşüne benzeterek, insanların da müziği, kuşların birbirlerini seksüel anlamda etkilemesine benzer bir amaçla kullandığını ileri sürmüştür.

Müziğin seksüel bağlamda insanlar arasında kullanıldığını öngören bu görüş 2000'li yıllara kadar pek ilgi görmedi. Evrimsel psikolog Geoffrey Miller tarafından 2000 yılında yayınlanan bir argümanla, müziğin seksüel seçilimin ürünü olduğu güçlü bir biçimde savunuldu. (6) Miller'a göre, eğer müzik birincil olarak seksüel seçilim altında evrildiyse, etrafta özellikle de genç ve çekici birçok bireyin bulunması, müzikten alınan zevkin daha çok olmasını sağlayabilmektedir. Yaşam boyunca, müzik yapma eylemi ergenlikle birlikte yükselişe geçer, genç yetişkin döneminde yani eşleşmenin gerçekleştiği dönemde doruk noktasına ulaşır ve yaşlandıkça kademe kademe düşer. Bu gözlem Miller'ın ortaya koyduklarını destekler niteliktedir.

Müzik, sosyal bağlılığın oluşmasını ve sürdürülebilirliğini sağlar

Müziğin evrimiyle ilgili görüşlerden bir diğeri ise, müziğin bireysel olarak değil toplu halde yapıldığını,

Müziğin toplu yaşamın bir gerekliliği olduğu ve grup çalışmalarının koordinasyonunu gerçekleştirdiği savunulmaktadır.

gruplar arası etkileşimi sağladığını ileri sürerek, müziğin tüm etkilerinin seksüel seçilimle açıklanamayacağını savunan **sosyal kaynaşma** görüşüdür.

İnsanlar, bireysel çekişmeler ile işbirliğinin dengede bulunduğu gruplarda yaşarlar. Toplu yaşamın gerektirdiği kendi türünü koruma içgüdüsü, yiyecek bulma, türün devamının sağlanması, hayatta kalma, güvende olma gibi davranışlar, topluluğu oluşturan bireyleri birbirine bağlayabildiği gibi, grup içi rekabet ve özel yaşam alanlarının ihlali gibi birçok durumda da bireyler arasında kargaşaya neden olabilir. Müzik yapmak ya da yapılan müziği dinlemek, grup dayanışmasına katkıda bulunmaktadır. Müziğin sergilendiği ortamda bulunan insanların yaşadığı ortak duygulanım ve bu duygulanımın paylaşımı, türün korunması adına gelişen fedakârlık duygusunun yoğunlaşmasına katkı sağlayarak, avcı ya da rakip bir klana karşı birlikte mücadele edebilme davranışının oluşmasına neden olur. (7) Bu görüş müziğin sosyal kaynaşma aracı olarak ortaya çıktığını savunmaktadır.

Müzik, grup çalışmalarının koordinasyonunu sağlar

Eski çağlarda, insan gücünün gerektiği ağır iş çalışmalarında müziksel bir yön bulunur. Ağır objelerin taşınması, gemilerin su üzerinde hareketi, halat yardımıyla bir nesnenin hareket ettirilmesi gibi, bir grup insanın birlikte çalışarak başarabileceği işlerde müzik etkin bir şekilde kullanılmaktadır. (8) Günümüzde bu davranış, inşaat işlerinde çalışan insanlarda sıkça görülebileceği gibi ayrıca toplu dans gösterilerinin yapılmasını da sağlamaktadır. Bu görüş, ortak insan gücü gereken grup çalışmalarında ya da savaşa gitme gibi durumlarda müziğin motivasyon amaçlı kullanılmasından yola çıkarak, müziğin toplu yaşamın bir gerekliliği olduğunu ve grup çalışmalarının koordinasyonunu gerçekleştirdiğini savunmaktadır.

Müzik algısal gelişimde önemli roller üstlenir

İşitme ile müzik arasında sıkı bir bağ bulunur. Müziği ya da sesi algılayacak bir kulağın olması gerekir. Kulağa gelen sesin de beyin tarafından algılanması ve değerlendirilmesi, müziksel işitmenin önkoşuludur. Seslerin işitilemediği bir ortamda müzikten söz etmek olanaksızdır. Bu nedenle, müziksel gelişimin insan için döllenmeden yaklaşık olarak altı ay sonra, işitme organlarının oluşması ile başladığı söylenilebilir. (9) Müziğe karşı duyarlılık, yaşamın ilk aylarından itibaren gelişip özelleşerek devam eder. Bebeğin anne karnındayken annesinin kalp atışlarından ve annesinin dinlediği müziklerden etkilendiği, böylece sese karşı ilk tepkilerini verdiği yapılan deneylerle kanıtlanmıştır. (10) İlk başlarda müziğe karşı sadece basit mimiklerden oluşan tepkiler zaman ilerleyip, fiziksel ve zihinsel gelişim ilerledikçe müziksel devinimlere ve ezgiye benzer bir takım seslere dönüşür.

Müziğin algısal gelişimdeki rolü, "zengin çevre fenomeni" ile açıklanabilir. Öğrenmenin ve algısal gelişimin sağlanabilmesi insan canlısında çevresel faktörlerin çeşitliliği ile doğru orantılıdır. Farklı sesler ve tonların duyulması ve bu türden zengin ortamlarda bir çocuğun yetiştirilmesi, çocuğun işitsel ve algısal gelişimi üzerinde olumlu etkiler yapar. Bu sayede müzik insanların çevrelerine karşı da daha duyarlı olabilmelerini sağlayabilir.

Müzik yavru bakımı için gereklidir

Bebekler biyolojik gelişimlerinde, diğer primatlara kıyasla oldukça erken doğarlar. Bunun muhtemel nedenleri iki ayak üzerinde durmanın getirdiği kısıtlı doğum kanalı ve diğer primat türlerine göre daha büyük bir kafatasına sahip olmamızdır. (11) Bebeklerin annelerine kendi rahatlarını ya da isteklerini bildirmek adına yaptığı müziksel çağrışımlar, bebeğin anne tarafından bakılmasını sağlar. Öyle ki bebekler doğumdan itibaren, yetişkin bir insan için oldukça yüksek sayılabilecek bir seviyede (~90 dB) ses çıkarabilmektedir. Bebeklerin çıkardığı çeşitli tonalitedeki bu çağrılar, anneyi yavru bakımı için uyaran niteliğindedir. Benzer şekilde annelerin bebeklerine melodik bir şekilde seslenmeleri, bebeğin psikolojik ve dilsel gelişimi açısından vazgeçilmezdir.

Müzik motor beceri geliştirmede etkin bir role sahiptir

Müzik yapmak ya da şarkı söylemek, belirli kas grubu hareketlerini ve bu hareketlerin koordinasyonunu gerektirir. Küçük yaşlardan itibaren müziğe ve özellikle de dansa ilgi duymak, motor hareketlerin gelişimini olumlu yönde etkiler. Örneğin, bebekler tarafından üretilen müzikal sesler, gelecekte konuşma becerisinin kazanılmasında önemli bir katkı sağlar. (12) Ayrıca tek başına dans etmenin haricinde grup olarak dans etmek, bir grup bilincinin oluşmasına ve böylece sosyal gelişimin sağlanmasına yarar.

Müzik grup içi çatışmaları azaltır

Grup olarak müzik yapımı ve paylaşımının, grup içi çatışmaların

azalmasında yardımcı olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin, kamp ateşi etrafında söylenen şarkılar, kişiler arası gerginliği azaltmada rol oynamakta ve ayrıca bu ortam vahşi yaşamda daha güvenli bir ortamın da oluşmasını sağlamaktadır. Bu görüş; müziğin duygulanım yaratmadaki rolünü öne çıkararak, duyguların müzikle insanlar arasındaki ortak bir paylaşım yarattığını ve bu paylaşımın grup içindeki bireylerdeki gerginlikleri sona erdirdiğini savunmaktadır.

Müzik kuşaklar arası iletişimde etkendir

Müziğin kültürel birikim sağladığı yadsınamaz. Kabilelerin geçmişinde yaşanılan olaylardan derlenen anılar, hikâyeler bir sonraki kuşağa müziksel etkinliklerle aktarılmakta ve müziksel içeriğinden dolayı da kuşaklar boyunca unutulmamaktadır. Halk türküleri ve destanlar göz önüne alındığında bu gerçek açık bir şekilde görülebilir. Bu görüş müziğin bir biyolojik adaptasyon değil, kültürel adaptasyon olduğunu öne sürer. (13)

Müzik ve dil (14)

Hayvanlar genellikle yırtıcılara karşı korunabilmek adına gruplar halinde yaşarlar. Büyük gruplar daha küçük gruplara oranla, yırtıcı hayvanları daha kolay fark edip kolayca savuşturabilirler. Ancak büyük bir grubun devamlılığının sürdürebilmesi ve muhafaza edilmesi zordur ve bunun büyük bedelleri vardır. Bu bedellerden biri, bulundukları alan içindeki beslenmenin daha yoğun oluşu nedeniyle bu grupların yemek bulmak adına daha uzak mesafelere yolculuk yapmak zorunda kalmalarıdır. Diğer bir bedel ise, grubun boyutu arttıkça iç çatışmalardan kaynaklanan tehditlerin, dışarıdan gelen tehlikelere oranla daha fazla oluşuyor olmasıdır. Bunun en belirgin örnekleri primatlardadır. Primatlarda, iç tehditlerin bir sonucu olarak, grup içindeki hayvanlar birbirleri ile birlik oluşturmaya başlarlar. Bu ittifaklar, iç çatışmaların çıkma olasılıklarını düşürür. Bu ittifakların kurulması ve bağların sürdürülmesi tımar davranışı ile sağlanır. Tımarlanma bireyin günlük aktivitelerinin yüzde 10'u ile yüzde 20'si gibi bir bölümünü kapsar. Tımarlanmanın başlıca amacının bireyler arasında birlik oluşturma olduğunu destekleyen kanıtlar vardır. Farklı primat türleri farklı grup büyüklüklerine sahiptir. Goriller, makaklar, şempanzeler ve cüce şempanzeler diğer grupların arasında, farklı ortalama büyüklüklerde bireyi olan gruplar kurmaya eğilimli olanlardır. Grup büyüklüğü ile tımarda harcanan zaman arasında tutarlı bir ilişki olduğu yönünde bir keşif gerçekleşmiştir. Grup büyüklüğü arttıkça ortalama tımarlanma zamanı da artar. Beklenmedik bu tespite ek olarak daha geniş gruba sahip hayvanların küçük gruptakilere oranla daha çok kirlendiğini ummanın bir nedeni olmadığı gözlemlenmiştir. Yani tımarlanmadaki artışın temizlikle alakası yoktur. Geniş bir grupta bir birey daha geniş arkadaş halkasına sahip olarak daha iyi geçinir ve primat arkadaşlıkların kurulmasının yolu karşılıklı tımarlanmadan geçmektedir. İnsanlar için ise, sıradan bir grup büyüklüğü kabaca 150 kişi olarak tahmin edilmektedir. Bu yaklaşık olarak dünyadaki birçok kırsal kasabanın büyüklüğüdür. Bu demek oluyor ki, insan grupları diğer primatlara kıyasla çok daha geniştir. Eğer modern insanlar tımarlamayı, sosyal bağları kuvvetlendirmenin tek yolu olarak kullanmayı denerse, diğer primatların yaptığı gibi, maymun ve insansı maymunlar hakkındaki denklemlere göre, biz insanların günümüzün yüzde 40'ını karşılıklı olarak tımarlanarak geçirmemiz gerekmektedir.

Antropolog ve evrimsel biyolog Robin Dunbar, dilin fiziksel tımarlanmaya bir alternatif olarak evrimleştiği tezini önermektedir. Fiziksel tımarlanma, yine arkadaşlıkların ve ittifakların yürütülebilmesi amacına hizmet eden sesli tımarlanma ile yer değiştirmiştir. Sesli tımarlamaların fiziksel tımarlamaya göre bariz bir avantajı vardır. Sesli tımarlama aynı anda birbirine bağlanan insanların sayısını artırmaktadır. Dilin bile aynı anda yaşanan çok sayıda sosyal etkileşim konusunda önemli sınırlandırmaları olduğunu belirtmek gerekir. Dunbar belirtmiştir ki, "dört sayısı sohbete dahil olan bireylerin kesin bir üst limiti olarak görülmektedir. Sohbete beşinci veya altıncı kişilerin katılması, bariz bir şekilde sohbetin üçe veya daha fazlaya bölünmesine yol açar. Sadece resmi konferans gibi durumlarda tek bir sohbet geniş bir grup içinde sürdürülebilmektedir". Tüm bunlar dilin yakın kişiler arası etkileşimlerde (tımarlama, kur yapma, komplo kurma gibi) çok kullanışlı olduğunu gösterir. Ancak ikili ya da üçlü gruplardan çok bütün grubu içeren sosyal grup aktiviteleri vardır. Bu grup aktivitelerinin başlıcası kendini savunmadır. Tehdit altındaki grubun ortak hareketliliği işe yarar bir güçtür ve küçük gruplara nazaran daha etkilidir. Bu noktada müziğin bu açıklamaya nasıl uyabileceği konusunda kafa yormak gerekiyor. Bir anlığına

Müziğe karşı duyarlılık, yaşamın ilk aylarından itibaren gelişip özelleşerek devam eder.

dilin fiziksel tımarlamanın yerini tutacak biçimde evrildiği hipotezinin doğru olduğunu ve böylece dilin, insanların mevcut kompleks sosyal ilişkilerle dolu daha geniş gruplarda yaşamasını sağladığını varsayalım. Kuşkusuz, müzik için benzer bir görev düşünebiliriz. Bazı yönlerden, müzik dile göre avantajlıdır. Şarkı söylemek konuşmaya göre daha seslidir, böylece şarkı söylemek, sohbet için belirlenen üst sınır sayısı olan dört ve daha çok birey içeren grup etkileşimlerinde kolaylık sağlayabilir. Müzik sosyal bağlanma adaptasyonu olarak kaynaklanmış olabilir, bilhassa, geniş gruplardaki birçok bireyin ruh halini uyumlu hale getirerek. Yani müzik grubun ahenk içinde olmasına yardımcı olur. Belki de kazların uçuşa geçmeden önce çıkarttıkları ses bu durumu hayal etmek açısından daha yararlı olacaktır. Tek bir kaz nasıl oluyor da tüm sürünün aynı anda uçuşa geçebilmesi adına davranışlarını senkronize etmeyi başarıyor? Kazların uçuşa geçmesini izleyen herkes kazların çıkardığı seste bariz bir artış görebilir. Kaz seslerinin gürültüsü genel olarak civardaki tüm kazları uyarana kadar yükselebilir. Bu artan uyarılar (nabzın artması da dahil) kazları uçuşa geçirebilecek enerjiyi verir.

Müziğin evrimsel kökenleri üzerine tartışmalar bilim dünyasında yoğun bir şekilde yaşanıyor. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte yeni bilimsel tespit metotları da gelişiyor. Örneğin, günümüzde fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) tekniğiyle beyinin işleyişi hakkında daha fazla bilgiye sahip olmaya başladık. Kognitif sinirbilimin, evrimsel psikolojinin ve antropolojinin ortaklaşa çalışarak vereceği bilgiler ışığında müziğin insan doğası üzerindeki evrimsel rolleri hakkında çok daha kesin bilgilere yakın bir zamanda erişebileceğiz.

KAYNAKLAR

1) P. Thomas Schoenemann, 2006, *Evolution of the Size and Functional Areas of the Human Brain*, Annu. Rev. Anthropol. 35:379–406.

2) Human Evolution by The Smithsonian Institution's Human Origins Program, Human Origins Initiative. Smithsonian Institution. *http://www.mnh.si.edu/anthro/humanorigins/ha/sap.htm.*

3) David Huron, 2001, *Is Music an Evolutionary Adaptation?*, Annals of the New York Academy of Sciences.

4) Nicholas J. Conard, 2009, *New flutes document the earliest musical tradition in southwestern Germany*, Nature 460, 737-740.

5) Charles Richard Darwin, 1871, *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*, syf. 1209.

6) Geoffrey F. Miller, 2000, *The mating mind: how sexual choice shaped the evolution of human nature*, London, Heineman.

7) NL Wallin, 2001, *The origins of music*, Music Perception, Univ California Press.

8) L. Perlovsky, 2010, *Musical emotions: Functions, origins, evolution*, Physics of Life Reviews
Volume 7, Issue 1, Syf. 2-27.

9) Stanley N. Graven, 2008, *Auditory Development in the Fetus and Infant*, Newborn and Infant Nursing Reviews, Volume 8, Issue 4, Syf. 187-193.

10) Abrams, R. M., 1995, *Some Aspects of the Fetal Sound Environment*, Perception and cognition of music, Philadelphia, PA: Psychology Press. Syf. 83–101.

11) Karen Rosenberg, 1995, *Bipedalism and human birth: The obstetrical dilemma revisited*, Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews, Volume 4, Issue 5, syf. 161–168.

12) **Birgit Mampe**, 2009, *Newborns' Cry Melody Is Shaped by Their Native Language*, Current Biology, Volume 19, Issue 23, syf. 1994-1997.

13) Daniel Leech-Wilkinson, 2009, *The Memetics of Music: A Neo-Darwinian View of Musical Structure and Culture* (review), Music and Letters, Volume 90, Number 1.

14) Robin Dunbar, 1997, *Grooming, Gossip and the Evolution of Language*. Faber & Faber. New York.

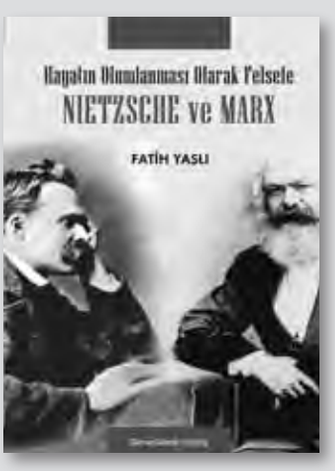
BİLİM VE GELECEK KİTAPLIĞI'NDAN...

yeni baskıları çıkıyor!

Cemal Yıldırım
BİLİMİN ÖNCÜLERİ

Onlar, insanlığın evreni ve doğayı algılayışını kökten değiştirdiler. Onlar evrenin sırlarına ermemizi sağladılar. Onlar bizi atomun sırlarıyla tanıştırdılar. Onlar bilimi yarattılar...

Fatih Yaşlı
NIETZSCHE ve MARX

Düşünceleri birbirinden çok uzak olsa da, iki düşünürün de emin olduğu bir şey vardı: Yaşanılabilir ve seviçli bir hayat, insanoğlu için imkânsız hale gelmişti.

Roman estetiğinde simgeciliğe yer var mı?

Romanda simgesel anlatım ve simge kişilikler

Belki de bugünün insanını anlatmakta en iyi yöntem, kısa ve etkin yöntem simgeci yöntem olabilir. Çünkü insanlar simgecilik gibi güçlü bir anlatım yolunu buldular bir kere, buna roman ne diye karşı dursun. Kadastro memurunun gerçekte kadastro memuru olmadığını bilmeyen kaldı mı? Ama hiçbir şey saydam değil artık. Yalınlaştırmak adına gerçeği elden kaçırabiliriz. Simge yalın değildir ama güvenlidir bir yol göstericidir. Her yerde koridorlar var. Yeni insan yeni anlatım yollarıyla, yeni beğenilerle, yeni arayışlarla gelecek.

Afşar Timuçin

Sanatta simge kullanımı sanatın tarihi kadar eskidir. Tarihöncesi'nde mağara ressamının hızlı koşan hayvanı belirlemek için ona dörtten çok ayak takması simgecilik değil midir? Simge belki de bütün sanatların içinde en çok şiire uygun düşerdi. Öteden beri şairler zaman zaman simgeler kullandılar. Bunu onlar her zaman bilinçli mi yaptılar? Bu konuda evet diyebilmek gerçekten zor! Baudelaire'in *Les fleurs du mal*'inin (Kötülük çiçekleri) yayımlandığı 1857 yılı şiirde simgeciliğin başladığı ve dolayısıyla yeni şiirin temellerinin atıldığı yıl olarak bilinir. Ondan önce şiirde simge vardı, ondan beri şiirde özellikle simge var. Bu da kolay şiirden zor şiire geçiş gibi algılanabilir. Simgeyi oluşturmak da okumak da belli bir yatkınlığı, belli bir alışkanlığı gerektirir. Yeni sanatın **seçkinci** diye algılanması buradan gelir. Sanatın daha çok tanrısallığa adandığı önceki zamanlarda sanat izleyicisi olmak bugünkü kadar güç değildi. Bugün yalnız şiirde değil öbür sanatlarda da çok zaman simgeler karşılıyor bizi ve bizden simge okumak konusunda belli bir yatkınlık ya da daha doğrusu belli bir ustalık bekliyor. Simgeyi aşamadığınız zaman tuvalin içine giremiyorsunuz, arkasına geçemiyorsunuz.

İşin şarlatanlığa yatkın yeri de burasıdır. Hevesli sanatçı simgelerin yapısına bakıp bu simge oluşturma işinin çok kolay olduğunu düşünebilir. Simgeciliği bir çeşit uydurmacılık olarak algıladığı için her uydurduğu şeyin bir anlama açılacağını, bir anlamı açacağını düşünüyor olabilir. Her sanat dalında işi raslantıya bırakma eğilimleri görürüz. Gelişigüzel oluşturulmuş bileşimlerin bizde belli bir duygu-düşünce oluşumuna yol açacağı kesindir. Ama gerçek sanatın bu kolaycılıkta gerçekleşebileceğini düşünmek için insanın pek kabasaba olması gerekmez mi? Simge yaratmak da simge okumak da son derece güç bir iştir. Bu yüzden çağdaş sanat izleyicisinin zorunlu olarak **sanatçı soyundan** bir aydın olduğu düşünülür. Sanat bundan böyle bir insan araştırması olduğuna göre sanatta insanı araştıracak gözün usta bir göz olması gerekir. Bu olmadığı zaman yapıtla izleyici arasındaki ilişki tümüyle raslantıya bırakılmış bir ilişki olacaktır.

Romanda simge kişilikler

Roman sanatı belki de simgeciliğe pek yakın durmayan, pek uygun olmayan bir sanattır. Şiirde gördüğümüz özel simgesel yapıları romanda görmemiz olası değil gibidir. Gene de biri çıkıp deneyebilir. Olası değil gibidir, çünkü roman daha çok somut yaşam kesitlerinin kurgulanmasıyla elde edilir. Bu ne demektir? Romanda zaman vardır, öznel zaman ve nesnel zaman vardır. Romanda olaylar dizisi vardır, bir başka deyişle olay örgüsü

vardır. Çok kaba bir deyişle yaşama en çok benzeyen sanatın roman sanatı olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden yüzyıllar boyu hep romanlar yazılmıştır, bu romanların bir takım özel özellikleri dışında birbirlerinden çokça ayrıldığı pek görülmemiştir. Gerçekçi romanla duygucu roman arasındaki ayrım yalnızca ve yalnızca insana şu açıdan mı yoksa bu açıdan mı bakmak gerektiğiyle ilgilidir. Duygucu daha çok içten bakarken gerçekçi daha çok dıştan bakar, tüm ayrım bu kadardır. Kendini bilen romancı hem içten hem dıştan bakar. O yüzden bugüne kadar estetiğin alanında çok değişik roman kuramlarıyla karşı karşıya gelmemişizdir. Romancının yaptığı her türlü yenilik onun bakış açısından gelen özelliklerle ilgilidir. Çalakalem yazan bir Balzac'ı özenli Flaubert'den ayıran büyük bir uçurum değildir.

Roman sanatı simgeleri çokça kullanmasa da onun simgelerden tümüyle arınık olduğunu söylemek elbette olası değildir. Her şeyden önce romancı bize ustalığının ürünü olarak simge kişilikler sunar. Bir kurgusal kişilik bir romancının yetkin anlatımında önünde sonunda bir simge özelliği kazanacaktır. Bu simge kişiliklerin çok sayıda olmadığı da kesindir. O simge kişiliklerden giderek biz insanlık durumlarına ulaşırız, o simge kişiliklerden giderek bir insan örneğine ulaşırız. Bu insan örneği kolayca çoğaltılabilecek gibi durur: yaşamda çok örnekleri vardır onun. Bir romancının yarattığı bir tip insanlığın bir ya da birkaç özelliğine apaçık bir biçimde karşılık olabilir ve böylece insanı kavramakta bize ışık tutabilir. Elbette burada sıradan romanların renksiz ve kokusuz kişiliklerinden sözetmek istemediğimiz bellidir sanırım. *Ezilenler*'in Nataşa'sı bugün de her toplumun değişik kesimlerinde şurada burada yaşamını sürdürüyor. Flaubert Madam Bovary'sinin Fransa'nın pekçok yerinde gözyaşı dökmekte olduğunu söylemişti. Bununla da yetinmemiş, Madam Bovary ben'im ya da ben Madam Bovary'nin kendisiyim gibilerden bir söz de etmişti. Bir gün bir trene binip bir yerlere gitmeye kalktığınızda Smerdiyakov'un, Anna Karenina'nın, Charles ve Emma Bovary'nin, Makar Alekseyeviç'in, bunlardan birinin ya da ikisinin karşınıza geçip oturduğunu görürsünüz.

Alain Robbe-Grillet ve 'yeni roman'

Romanın anlatım teknikleri çokça değişmeden mi kalıyor? Roman her şeye karşın şu son yıllarda dönüştü mü? Bu soruyu sorma hakkını kendimizde bulmamız roman alanında karşımıza çıkan bazı yeniliklerle ilgilidir. Özellikle Fransa'da epey zamandır varlığını sürdüren hatta belki de bitme noktasına ya da doyma noktasına gelmiş olan "yeni roman" anlayışı bu konuda özellikle ilgimizi çekiyor. Nathalie Sarraute'un, Alain Robbe-Grillet'nin, Margerite Duras'nın ve öbürlerinin romanları alışılmışın dışında bazı özellikler gösteriyor. Bu değişim çağın getirdiği koşullarla mı ilgilidir yoksa bazı yazarların her dönemde örneklerine çok çok raslanmış olan özgün yapıtlar oluşturma telaşıyla mı ilgilidir. Bunun için varsa kuramsal metinlere bir göz atmak yararlı olacaktır. Ne var ki bu alanda kuram uygulamanın çok altında kalmış görünüyor. Gene de bazı kaynaklar iyi ki elimizde var diyoruz. Bu kaynaklardan biri Alain Robbe-Grillet'nin *Pour un nouveau roman* (Yeni bir roman için) adlı çalışmasıdır. Bu yapıtın önemi yazarının aynı zamanda bir romancı olmasından geliyor.

Alain Robbe-Grillet **yeni roman**'ı tanımlarken onun ne olduğundan çok ne olmadığıyla ilgileniyor. En başta kendi romancılığıyla ilgili bir belirlemesi var: büyük halk kitleleri için yazmak gerektiğine inanmıştır ama "güç" bir yazar olarak anılmaktadır. "Birçok sayfada bile bile Yeni Roman terimini kullanıyorsam, bu bir okulu belirtmek için değildir, aynı yönde çalışan belli ve oturmuş bir yazarlar topluluğunu belirtmek için de değildir." Bu kişiler yeni roman biçimleri arayan, böylece "insanla dünya arasındaki yeni ilişkileri açıklayabilen (ya da yaratabilen)" kişilerdir. Çünkü zaman değişmiştir, "Stendhal gibi yazmak için 1830'da olmak gerekir". Bir XX. yüzyıl romancısı *Don Quijote* gibi bir romanı sözcük sözcük kopya etmeye kalksa sonunda Cervantes'inkinden tümüyle ayrı bir yapıt elde edecektir. Flaubert yeni romanı 1860'da, Proust yeni romanı 1910'da yazmıştır. "Her romancı, her roman kendi özel biçimini kurmalıdır. Hiçbir reçete bu sürekli düşünmenin yerini tutamaz." Alain Robbe-Grillet'ye göre sanatın işi bir doğruyu ortaya koymak değil sorular sormaktır. Yazara neden yazdığını sorduğunuzda onun söyleyeceği tek söz şu olabilir: "Niçin yazmak istediğimi bilmeye çalışmak için." Anlamlar dünyasında dolaşmak yerine daha sağlam daha dolaysız bir dünya kurmak da diyebiliriz buna. "Bugün bizi bu defa Balzac'dan ayıran, Gide'den ya da madam de la Fayette'den ayıran yeni bir öge var: 'derinlik' denen o eski mitosun yıkılması." Buna göre romancının gücünü oluşturan şey onun "model" sözkonusu olmadan tam bir özgürlük içinde çalışmasıdır. Böylece Alain Robbe-Grillet'ye göre önemli olan bir takım tutkuları ya da cinayetleri anlatmak değil yazma edimini gerçekleştirmektir. Neredeyse roman

Alain Robbe-Grillet'ye göre sanatın işi bir doğruyu ortaya koymak değil, sorular sormaktır.

Kafka'nın dünyasında her şey daha çok dıştan belirlenmiş, her şey daha çok dıştan çok iyi çizilmiştir: dünya yalnızca dıştan görüldüğü gibidir.

anlatılan'la değil anlatım'la ilgilidir diyebiliriz.

Bir sanat yapıtını simgeleştiren koşullar neler olabilir?

Oysa tarih boyunca yalnız anlatım değil, özellikle Balzac'ı düşününce, anlatılan da önemli oldu. Balzac yazı yazmayı bilseydi kim Balzac olacaktı gibilerden bir söz söylemişti Flaubert. Yukarda da söylediğimiz gibi simgecilikle ilgisi olmayan birçok sanatçının ortaya koyduğu yapıtlar ya da kişilikler simgeleşti, simge değeri taşır oldu. Molière'in Harpagon'u bir simgedir artık, Madam Bovary bir simgedir, *Karamazof kardeşler*'in Alyoşa'sı da *Ezilenler*'in *Alyoşa*'sı da simgedir. Eugénie Grandet, Goriot Baba ve hatta Albay Chabert birer simgedirler. Shakespeare'in Hamlet'i intikamı belirleyen bir simgedir, Macbeth'i ihaneti belirleyen bir simgedir. Hatta Shakespeare'i yalnız salonlarda izlemiş olmayanlar için hem Henry IV'de hem *The merry Wives of Windsor*'da (Windsor'ın şen kadınları) karşımıza çıkan şişman şövalye Sir John Falstaff bir simgedir. "Bu gece eğlenelim yarın dua ederiz" diyebilen, gününü gün etmeyi bilen, her zaman kolay yollardan giden ve bu yüzden şen kadınlara oyuncak olan bir Falstaff'tır bu. Ya da resim sanatını anımsayacak olursak örneğin Leonardo'nun *Mona Lisa*'sı, Rembrandt'ın kendi yaptığı portresi, Picasso'nun *Guernica*'sı simgeleşmiş yapıtlardır.

Bir roman kahramanını ya da hatta bir romanı simgeleştiren koşullar, daha geniş çerçevede bir sanat yapıtını simgeleştiren koşullar neler olabilir? Bir insanlık durumunu anlatmakta ortaya konan güç simgeleşmenin ölçütüdür. Bunu iki eski örnekle görmeye çalışalım. Bu iki örnekte ilginç olan iki kahramanın, Manon'un ve Marguerite Gautier'nin neredeyse birbirinin yerine konacak kadar benzeşmesidir. Bunlara akraba simgeler demek yanlış olmaz. Burada sanırım bir öykünmeden ya da en azından bir etkilenmeden sözedilebilir. Alexandre Dumas Fils'in 1852'de yayımlanan romanı *La Dame aux Camélias*'yla (Kamelyalı Kadın) Abbé Prévost'nun 1731'de yayımlanan romanı *Manon Lescaut* çağdaş romanın ilk büyük örnekleri arasında sayılabilir. Armand Duval "Kamelyalı Kadın" diye bilinen sevgilisi Marguerite Gautier'ye *Manon Lescaut*'yu götürür: bu nokta çok ilginçtir. *Kamelyalı Kadın*'ın üç ayrı yerinde *Manon Lescaut*'dan sözedilir. Marguerite'in okuduğu *Manon Lescaut* kaç defa gözyaşlarıyla ıslanmıştır. Abbé Prévost'nun bu duygusal romanı çağdaş romanın en güzel örneklerinden sayılır, aşk sevincini ve aşk acısını ama en çok da aşkın yıkıcı yüzünü en etkili biçimde anlatan yapıtların arasında yer alır. Gene de teknik açıdan epeyce ilkel bir romandır bu. Birçok yazarın başına gelen Prévost'nun da başına gelmiş, pekçok yapıt vermiş olan bu usta yazarın *Manon Lescaut*'su öbür yapıtlarını gölgelemiştir. Daha çok duygularıyla yaşayan ve fahişeliğin kaskatı çemberlerine hapsolan bu iki kadın, Marguerite'le Manon birbirlerine o kadar çok benzerler ki. Köyden kopup Paris'e düşmüş olan Marguerite kibar fahişe görünümünde lüks içinde ve borç içinde yaşar ve genç yaşta veremden ölür. Şövalye Des Grieux'nün Paris'e götürdüğü Manon da aşka açık olduğu kadar lükse tutkundur. Abbé Prévost gerçekten seven bir erkekle gerçekten seven bir kadının, bununla birlikte sevmeyi bilen bir erkekle sevmeyi beceremeyen bir kadının aşkını büyüleyici bir anlatımla bize sunar.

Romanda soyutlama

Sözünü ettiğimiz her iki roman da duygucu bir dönemin ürünleri olmakla birlikte insan gerçeğini insana hiç de ters gelmeyecek bir bakışın süzgecinden geçirmeyi bilirler. Simgeleşmelerinin temel anlamı budur. Bugün Manon'u da Marguerite'i de kime sorsanız gösterir. Klasikliğin özellikle tiyatroda yerini bulan evrensel çerçevede usçu-gerçekçi tutumu çok gerilerde kalmış, bireysel çerçevede bir duygu derinliği romanda onun yerini almıştır. Ussallık kadar duygusallık da bizimdir, gönül onların dengede kalmasını ister. Önünde sonunda kalıcılığın ilk ve son koşulu insan gerçeğini doğru biçimde ortaya koymak değil midir? Duygucu dönem bir yandan klasikliğin inceliklerini silerken öbür yandan nerdeyse doğar doğmaz klasikleşmeye hazırlanan yapıtlar da verdi. **Klasik** olmakla **klasikleşmiş** olmayı elbette birbirinden ayırmak gerekir. Gerçek anlamda klasik yapıtlar da klasik anlayışa bağlı olmamakla birlikte zamanla klasikleşmiş yapıtlar da insanı doğal olarak tüm yaşarlığı içinde gözlemleyen, onu karmaşık yaşamdan soyutlamalarla süzen ve oldukça yalın ve duru bir zeminde bize gösteren bir anlayışı sürdürmüşlerdir. Soyutlama deyişimiz burada soyut sanat anlayışını değil de sanatın zorunlu işlemi olan **soyutlamalarla kurma** yöntemini düşündürmelidir. Soyutlamak ayıklamaktır, seçimler yaparak bazı şeyleri dışta bırakmaktır. Yoksa yapıt da yaşam kadar karmaşık ve içinden çıkılmaz bir yapı ortaya koyardı.

İster duygucu olsun ister gerçekçi olsun, alışılmış anlamda her roman soyutlamacılığa zorunlu olsa da yaşamı olduğu gibi yani biçim-

bozmalara başvurmadan verir. Klasikleşmiş romanlarda bize sunulan her şey doğrudan doğruya yaşamdakine çok benzer görünümlerle sunulur: bir takım acemilikler ya da tutarsızlıklar sözkonusu değilse, onlarda bizi yadırgatacak hiçbir şey yoktur. Hemen tüm bildik romanlar bir bakıma **yaşamdan bir kesit** izlenimi verirler. Ne Marguerite Gautier'de ne Manon'da ne de benzerlerinde bize hadi canım dedirtecek bir öge bulabiliriz. 1821 doğumlu iki büyük romancıda, Flaubert'de ve Dostoyevski'de de aynı durum sözkonusudur. Belki Dostoyevski'de, özellikle Dimitri Karamazof ve Raskolnikov gibi kişilikler düşünüldüğünde **olan**'dan **olası**'ya doğru bir kaymadan sözedilebilir. Bu da artık sanatta ve her alanda insanın gelecekle özel olarak ilgili olmasının bir sonucudur. Kısacası klasikleşmiş roman anlayışında her şey yerli yerindedir, her şey yaşama uyar, her şey yaşamı **yaşama uygun** kurgulardan giderek açıklamak içindir. Zaten roman soyutlamalar konusunda öbür sanatlara göre biraz daha tutucu bir görünüm ortaya koyar. Soyutlamayı uç boyutlara götürerek simgeci bir anlatım tutturmak romana pek uymaz gibidir.

Simgecilik zamanla ya da daha doğrusu XIX. yüzyılla birlikte başta şiir olmak üzere bütün sanatların başlıca anlatım yöntemi oldu. Onu bir gün birilerince bulunmuş bir anlatım biçimi olarak görmek bizi yanlışa düşürür. Sanatta her biçimsel dönüşüm uydurma bir biçimcilik kaygısının geldigeçti ürünü değilse değişen değerlerle ilgili bir oluşumdur. Simgecilik de giderek karmaşıklaşan bir dünyada güç anlatılır olanı iletebilmek için bulunmuş bir yöntemden başka bir şey değildir. Hatta bir şeyleri bazı örtüler altına gizleme yöntemi de olabilir o. Simge gündelik yaşamdakinin tersine içine yoğun anlamlar sığdırılmış bir bütündür ve gücünü özgünlüğünden alır. Ne var ki bu simgecilik denen akım ya da anlatım yöntemi romana uyar gibi görünmüyordu. Zaten romancılar da başlangıçta simgeciliğe yakın durmadılar, ona erkenden bağlanmayı ve büyük ölçüde dolaylı anlatım özellikleri taşıyan romanlar yazmayı düşünmediler. Ancak Pierre MacOrlan'ın o eşsiz *Le quai des brumes*'ü (Sisler rıhtımı) gibi bazı romanlarda küçük ölçüde simgeleştirme eğilimleri görülebiliyordu. Ne var ki simgecilik kısa yoldan anlatmanın ve iyi kullanıldığı zaman en etkili biçimde anlatmanın hemen hemen tek yolu gibi görününce romancılar da simgesel ögeler kullanmaktan hatta zaman zaman tam anlamında simgeye yaslanmaktan geri durmadılar. Bu bazen de romancının toplumsal sorunlar karşısındaki duyarlılığını çok açık biçimde göstermemek adına seçtiği bir yol olabilirdi.

Robbe-Grillet'nin askeri nereye gidiyor?

Yeni roman akımının başlıca kişisi Alain Robbe-Grillet *Dans le labyrinthe* (Dehlizde) adlı romanının başında bizi uyarır. Bu romanın simgesel bir roman olmadığını, onun yalnızca şeyleri, davranışları, sözleri, olayları sergilediğini söyler. Buna göre sözkonusu roman nasıl bir romandır, yazar şeyleri, davranışları, sözleri, olayları yaşama bakarak mı derlemiştir, öyleyse bu romana olgubilimsel bir bakışla kaleme alınmış bir roman diyebilir miyiz, bir deney romanı ya da bir gözlem romanı diyebilir miyiz? Deney romanı ya da gözlem romanı diye bir şeyden sözedilebilir mi gerçekte? Zola romanın hem bir gözlem işi hem bir deney işi olduğuna inanıyordu ama biz kuramcı Zola'ya hiçbir zaman inanamadık. Gözlem tamam da deney nasıl bir şey? Deney de elbet yazmayla ilgili olacaktı. Sanatı bilimle eş tutmanın yanlışı içindeydi Zola. Deney romanı ya da gözlem romanı deyimlerinin roman sanatı için geçerli olamayacağı açıktır. Sanat her zaman kurgusal yapının somut gerçeklikle bir bütünlük oluşturduğu yerde varlığını duyurur. Buna göre estetikte deney romanı ya da gözlem romanı diye bir kavramın olmaması gerekir. Romancı da herkes gibi doğal bir gözlemcidir, o kadar. Önemli olan kurguda gerçekliği dile getirebilmektir.

Şato'daki kadastro memuru bize doğrudan Kafka'nın kendisi olarak görünür.

Pekiyi, Alain Robbe-Grillet romanının simgesel bir roman olmadığını söylerken ne demek istiyor? O bu romanında yalnızca bir takım görünür gerçeklikleri mi saptadı? Bir romancının ya da daha genel olarak bir sanatçının sanatıyla ilgili yönlendirici açıklamalarda bulunması sağlıklı bir iş olmasa gerek. Romancı romanını bana ulaştırdığı anda aradan çekilmek zorundadır. Ama öte yandan onun kuramsal öngörülerine gereksiz diyemem. Bu da benim çelişkimdir. Alain Robbe-Grillet'nin bu romanını okurken yazarın belki de hiç öngörmediği biçimde simgesel anlamlara ulaşmamız zor olmuyor. Öncelikle "dehliz"in uyandırdığı bir olumsuz çağrışım vardır. Dehliz uzun koridorlardan oluşmuş karmaşık uzun geçitler düzeneğidir. Asker karlı bir günde elinde adres bir yeri arar. "Bir sokağı arıyorum, oraya gitmem gerek" der. Nasıl bir sokaktır bu? Galabrier sokağı gibi, Matadier sokağı gibi, hatta Montoret sokağı gibi bir sokaktır aradığı. Koca kentte nasıl bulacak orayı? Askerin yanıtı hazırdır: "Bana söylediklerine göre sokak bu yakada." Ne yapmaya gidiyor asker oraya? "Birini bulmam

gerekiyor. Çok geç kalıyorum." O ara kapısını aralık bulduğu bir eve girer. Ev sahibesi ona şarap ikram eder. "Ne diyeceğini bilemiyor. Şimdi kalkıp gitmeli. Ama bardağı bitirince kadın ona ikinciyi koyuyor. O küçük yudumlarla içmeyi sürdürüyor, ekmeğin kalanını yavaş yavaş yiyerek." Yazar romanının simgesel olmadığını söylese de ortada birine bir şey götüren, gideceği yeri bilmeyen, hep geç kaldım duygusu yaşayan ve her şeye karşın ağır davranan biri var. Bilmediği bir yerde duruyor, adını bile doğru dürüst bilmediği bir yere gidiyor. Gidiyor ya da gittiğini sanıyor. Hep birileriyle karşılaşıyor. Hep yüzeysel ve geçici ilişkiler kuruyor. Bir daha hiç görmeyeceği insanlarla karşılaşıyor. Bu asker yaşamda sıkışıp kalmış çağdaş insan tipini simgeliyor olmasın?

Bana göre Alain Robbe-Grillet'nin askeri ya da asker kılığındaki bu şaşkın kişisi bize günümüzün nereden yola çıktığını ve nereye gideceğini bilmeyen yalnız ve toplumda sıkışmış insanını duyuruyor. Yüksek düzeyde toplumsallaşmış gibi görünen ama büyük ölçüde bir yandan atomlaşmış bir yandan aşırı karmaşıklaşmış olan modern dünyada insanın kaygan yaşamını, iğretiliğini, kaygılarını görüyoruz onda. Yeni insanın bu özelliklerini bilmediğimizi söyleyebilir miyiz, özellikle onun kısa yoldan umutsuzluklara açılan **bir köşeye atılıp kalmışlık** duygusunu tanımadığımızı söyleyebilir miyiz? Karlı bir günde, adımlara güçlük çıkaran bir ortamda asker elinde tuttuğu şeyi bilmediği birine götürürken varacağı yer konusunda kaygılı mıdır? Pek de öyle görünmüyor. Bir çarkın içinde dönmeye bırakılmış insan kendini bir şeylerden pek de sorumlu duymayabilir. Bireyden bireye ilişkinin enaza indirgendiği bir dünyada askercik kıyısı hiç olmayan dalgalı bir denizde gider gibidir.

Pekiyi kime ne götürmektedir? "Paketinde ne var?" diye sorar çocuk. "Bir şeyler" diye yanıt verir asker. "Nasıl bir şeyler?" "Benimle ilgili bir şeyler." İşin belki de en acı yanı bir yerlere giderken kime başkalarıyla ya da kendimizle ilgili ne götürdüğümüzü bilmiyor oluşumuzdur. Görevliyiz ama neyin görevlisiyiz? Pek belli değil bu. Hiçbir zaman da kesin belli olmayacak. Birileri yönlendiriyor bizi. Kadın savaş sonrasının bu yorgun askerine soruyor: "Pekiyi sokağın adını da bilmediğinize göre ne yapmayı düşünüyorsunuz?" Hiçbir şey yapmayı düşünmüyor, aramaktan başka. "Sorun çok önemli miydi?" Askerin yanıtı ilginçtir: "Evet… Hayır… Belki de." Asker sorunun ne olduğunu bilmiyor ki önemli olup olmadığını bilsin. Alain Robbe-Grillet bilerek ya da bilmeyerek, isteyerek ya da istemeyerek bugünün çok kötü ya da sakat biçimde toplumsallaşmış insanını simgeci bir tutumla anlatıyor. Alain Robbe-Grillet'nin bugünkü insana bakışı olgubilimsel çerçevede bir bakıştır, deyim yerindeyse dıştan bir bakıştır. Olguları gözlemliyoruz yalnızca. İç'i görebiliyor muyuz? Göremiyoruz. Kafka'da zaman zaman **içi görünür** gibi duran çağdaş bunalımlı insan tipi Alain Robbe-Grillet'de yoktur, bu sıkıntılı insan Alain Robbe-Grillet'de tümüyle dıştan veriliyor. Askerin anlaşılmaz çaresizliği, kendi açmazı karşısında boynu bükük duruşu bize Kafka'nın dünyasına kadar uzanan bir genişlikte çağdaş insanın iyileşmez

Albert Camus'nun 'başkaldıran insan'ı başkaldıramayan insanla ilgili gibidir.

korkusunu düşündürür. Bu korku ölüm korkusundan da etkili bir yaşam korkusu olabilir. Askerin kalıplı bir görünüm içinde olması yani üniformalı olması, bir yerin bir kesimin bir topluluğun insanı olması elbette anlamlıdır. Bu da simgeselliği tamamlayan bir ögedir.

Kafka'nın kadastro memuru

Günümüzün tepeden tırnağa dıştan ele geçirilmiş mutsuz insanı özellikle Kafka'nın kahramanlarının dünyalarından çok onun kahramanlarına yansıttığı kendi dünyasında anlatımını bulur. Sözkonusu insan bir kalıba sokulmuş insandır. *Şato*'daki kadastro memurunun durumu askerin durumundan daha iç açıcı değildir. Kadastro memuru bize doğrudan Kafka'nın kendisi olarak görünür. Kafka'nın yakın arkadaşı Max Brod, Gustav Janouch'un *Kafka bana dedi ki* adlı kitabına yazdığı kısa ve ilginç önsözde Milena'nın *Şato*'da Frida tipiyle karikatürleştirildiğini yazar. Frida, K'yı kurtarmak için kesin tutumlar alır. "Ona bağlanır, yoksullukta ve özveride bir yuva kurar, ama sevinç içinde ve kararlılıkla yapar bunu, sonsuza kadar onun olmak ister, onu gerçek yaşamın arılığına ve kendiliğindenliğine doğru alıp gitmek ister." Max Brod'a göre Bay Klamm, Milena'nın bir türlü içinden söküp atamadığı kocasıdır. Hancı kadın Milena'ya Kafka'yla ilişkilerinde yol gösteren dostlardan biri olmalıdır. "O yunan trajedilerindeki koronun yerini tutar." Frida'nın Olga'yı kıskanması ve ondan nefret etmesi Milena'nın o dönem Kafka'nın nişanlısı olan J.W.'yle ilgili duygularını açıklamaktadır. Milena o günlerde Kafka'ya J.W.'yle ve ailesiyle tüm ilişkisini kesmesi yolunda baskı yapmıştır. "Onun bu davranışı çok katıydı ve pek de haklı değildi, bunun böyle olduğunu Kafka da ona söyledi, bununla birlikte Kafka başeğmekten geri kalmadı."

Evet, simgecilik artık içinden çıkılmaz bir biçimde karmaşıklaşmış

bir dünyanın en iyi anlatım yöntemiydi belki de. Günümüzün insanına bakmayı bilenler onun nasıl başedilmez bir yazgının eline düşmüş olduğunu çok iyi gördüler. Sermayeci düzenin sözde özgür insanı gerçekte bir tutsaktan başka bir şey değildi. Kafka'nın dünyasında her şey daha çok dıştan belirlenmiş, her şey daha çok dıştan çok iyi çizilmiştir: dünya yalnızca dıştan görüldüğü gibidir. Ancak Kafka'da perdenin aralandığı, iç'in Bergson'cu bir algılamada bir an görüldüğü de olur. Dışın ağırlığı iç'in önemini ve değerini gölgeler. İnsanı yiyip bitirmeye hazır bir dış vardır. Canlı insanın yerini simgesel insan alır. Hepimiz kadastro işini hiç bilmeyen kadastro memurlarıyız. Elbette bunun gelişigüzel seçilmiş bir yöntem olduğunu söyleyemeyiz. Ayrıca Frida'nın yüzde doksan Milena olduğunu bilmek zorunda da değiliz. Kafka bize ben size kendimi değil insanı anlatıyorum dese ne diyebiliriz ki? Bu bir gerçekçilik bildirisidir. Ağır bir sav ortaya atılmıştır: çarkların acımasız döndüğü bu çılgın düzende insan hiç'e indirgenmiştir.

'Her yerde koridorlar var'

Her yerde koridorlar vardır. "Koridor" imgesini Bernard Groethuysen'in 1933'de yazdığı, daha sonra *Dava*'nın önsözü olarak yayımlanmış olan makalesinde buluyoruz. Evet, her yerde koridorlar vardır, askerin dolaştığı dehlize benzer sonsuz bir dehlizin içindeyizdir. "Kafka'nın dünyasında insanın sığınabileceği bir boşluk yoktur." Yürüyorsunuz, koridorlar boyunca yürüyorsunuz, bu yürüyüşte nereye çıkacağınızı, hangi koridordan nereye ulaşabileceğinizi bilmiyorsunuz. Başkaları var ama siz o başkalarıyla yalnızsınız, başkaları da sizinle yalnızdır. "Ben-olmayan benden öncedir. Geometri bilinci önceler." O koridorlar hepimizin koridorlarıdır. Burada şu soru aklınıza gelebilir: bu tutsaklık varoluşsal bir tutsaklık mıdır yoksa daha basitinden toplumsal bozuklukla ilgili bir tutsaklık mıdır?

Her yerde koridorlar vardır. O koridorlar hepimizin koridorlarıdır.

İşin yazgıyla mı yoksa toplumsallıkla mı belirgin olması neyi değiştirir? Varoluşsalı toplumsaldan nasıl ayıracaksınız? Mantığım dünyanın mantığına uymadığı için kaygan bir zeminde ilerlemek zorundayım. Başıma ne geleceğini hiç bilemem. İnsan kendini birden ve hiç istemeden bir kadastro memuru olarak bulabilir. Sen kadastro memurusun kardeşim. Gözleri üzerimde duyuyorum: her an suçlanabilirim. *Dava*'daki Bay K neyle suçlandığını bilmiyor ve durmadan kendini savunmak zorunda kalıyor. Bay K kötü hiçbir şey yapmadığı halde bir sabah tutuklandı. "K bununla birlikte bir anayasa devletinde yaşıyordu. Her yerde barış egemendi. Yasalara saygı gösteriliyordu." Kafka bu durumu Milena'ya yazdığı mektuplarından birinde toplumsal sorunların da ötesine geçerek çok açık bir biçimde formüller: "Yaşam rezillik aslında."

Albert Camus sanki yalnız simgesel anlatıma uygun düşer görünen bu sıkıştırılmış insan için başkaldırmanın koşullarını aradı. Onun *Başkaldıran insan*'ı başkaldıramayan insanla ilgili gibidir daha çok. Camus'den şu bildiriyi alırız: özgürlük mahkumun düşü olduğu zaman özgürlük değildir. Asıl sorun şu noktada kendini ortaya koyar: "İnsanlar herkesin benimsediği ortak bir değerde buluşamıyorlarsa, o durumda insan insan için anlaşılır olmaktan uzaktır." Kant **toplumdışı toplumsallık**'dan sözetmişti. Bu formül kişinin apaçık direnme hakkını olmasa da topluma bilinçli katılımını öngörüyordu. Konuyu daha geniş çerçevede ele alırsak bir **toplumsallaşamamış toplumsallık**'dan rahatça sözedebiliriz. Günümüzün insanı Ortaçağ'ın krala, kiliseye ve senyöre sıkı sıkıya bağlı serf'inden daha bağımsız olabilir miydi? Koca koca makinelerin tıkır tıkır işlediği uğultulu bir dünyada insan hangi koşullarda makineyi aşmış ya da aşacak olabilir? Hani her şey insan içindi? Her şey insan için değilse ne içindir? İnsanın üstünde bir başka insan var mı? İnsan bugün her yerde kalıpların içinde yaşıyor. Her şey onu tartışma gereği duymadan bağlandığı derme çatma kurumlara zorunlu kılıyor. Kurulu düzenlerin temel kaygısı şudur: "Bir yerin adamı olun da nerenin adamı olursanız olun, biz sizin ne olduğunuzu bilelim. Koridorlar sizi bekliyor, geç kalmayın. Kurtuluşu arıyorsanız kendinizden çıkmak ve bir kalıba girmek zorundasınız. Yoksa bir kadastro memuru olabilirsiniz ancak, başka bir şey olamazsınız." Kalıplanmış insandan özgür insana yani gerçek insana geçiş gerçekleşecekse hangi koşullarda gerçekleşecek? Locke'un ortaya attığı **zorbaya direnme hakkı**'nı kişisel bir seçim sorunu yapmak doğru olur mu?

Soruna yaşamı bir **simgeler ormanı** olarak gören Baudelaire gibi de bakabilirsiniz. Yoksa kendi yazgısını elinde tutmayı becerememiş insanla, kendini şeytana vermiş insanla mı karşı karşıyayız? Evet, bir de toplum sınıflarının en kaba kesimlerinden oluşan duyarsız insanlar kitlesi vardır. Doğumla ölüm arasına sıkışmış ve tarihin yarattığı değerlerin dışına düşmüş bu insanlar en bayağı arzuların peşinden gittikleri için bir bakıma sorunsuz bir arzular dünyasında yaşarlar. Bu bir sınıf sorunu değildir, her sınıftan kendini rüzgara vermiş insanlarla ilgili bir sorundur. Gündelik bilinçle yetinen bu kitleleri yarına

doğru devindirmek zordur. Amerikalıların Edgar Allan Poe'dan sonra enaz Amerikalı'sı olan Tennessee Williams'ın *Arzu adlı bir tramvay* oyununda simgesel bir anlatımla Blanche şöyle der: "Bana önce Arzu sokağına giden tramvaya binersin dediler, sonra iner Mezarlık sokağına giden öbür tramvaya binersin." İşte olup olacağımız budur. Gündelik bilinçle yaşayan bu kabasaba kitle insanlarının içinde seçkin görünümlü birileri de vardır. Anton Çehov'un *Vanya dayı*'sında Vanya dayı **seçkin profesör** Serebriyakov'u şu sözlerle anlatır: "Bak şimdi, tam yirmi beş yıldır sanattan hiçbir şey anlamaksızın sanat üzerine dersler veriyor ve yazılar yazıyor. Yirmi beş yıldır başkalarının gerçekçilik üzerine, doğalcılık üzerine, başka benzer saçmalar üzerine fikirleriyle geviş getiriyor. Yirmi beş yıldır, akıllı insanların zaten bildiği, ahmaklarınsa hiç mi hiç ilgilenmediği şeyler üzerine dersler veriyor, yazılar yazıyor." Baudelaire *Le Voyage* (Yolculuk) şiirinde bu insanlara "O cerveaux enfantins!" (Ey çocuk kafalılar) diye seslenir. "Kadın, aşağılık köle, mağrur ve ahmak, / Gülmeden kendine tapan, tiksinmeden kendini seven; / Erkek, açgözlü zorba, şehvet düşkünü, kaba ve doymak bilmez, / Kölenin kölesi, lağımda akan dere; / Cellat sevinç içinde, kurban gözyaşı döker; / Kan kokan, kan tadındaki bayram; / İktidarın zehriyle kudurur durur zorba, / Halk da sersemleten kırbaçlara tutkundur…"

Ancak bu bakış da ezilmiş insan gerçeğini ortadan kaldırmaz. Bir şeylere yenilmiş ya da kendine yenilmiş insan diye bir tanımlama da yapılabilir. Bugünün insanından yarının insanına gidecek olan yol, eli kolu bağlanıp alnına kızgın demirle **özgürdür** damgası vurulmuş tutsak insandan gerçek özgür insana giden yoldur. Bu yolu açmak gerekiyor ama kimse bu yolu tek başına açabilecek güçte değildir. Yetkin bilince ulaşmış insanlar çalışkanlıklarıyla bu yolu her gün biraz daha açabilmek için canlarını dişlerine takıyorlar. Başeğmiş yani onurunu yitirmiş insandan başkaldıran onurlu insana geçiş yoğun bir bilinçlenme ve ona bağlı olarak yoğun bir ahlak sorunu ortaya koyar. Gündelik bilinçle ancak bugünkü dünya kurulabilirdi. İnsanlığa yarının yolunu açacak olan tek güç yetkin bilince ulaşmış ve yetkin bilince ulaşmakla gerçek anlamda ahlaklı insan örneği ortaya koyan kişilikli bireylerin gücüdür. Gerçek insan olmakla yetersiz insan olmak, insan olmakla insana benzer bir şey olmak arasındaki ayrım önemlidir.

Bugün insanlık gerçek anlamda bir bilinç yetmezliği içinde bir çöküntüyü yaşıyor. Her yerde koridorlar var. Askerin elindeki adres büyük bir olasılıkla yanlıştır. O belki de Galabrier sokağı diye Ölüm sokağını arıyor. Rönesans'ı bütünüyle o dönemin çalışkan aydınlarının çabasına borçlu olan bizler yarını kurabilmek için o çalışkan insanı özlüyoruz. En büyük sevincin kendini başkalarına adamakta olduğunu görebilen insanlar gelecek. Bugünün küllerinden yarının güzellikleri doğacak. Çehov'un *Üç kızkardeş* oyununun sonunda İrina geleceğe açılan insanın simgesi olur, gevezelikle geçen boş yaşamlara inat şu sözleri söyler: "Bir zaman gelecek, herkes bütün bu şeyleri düşünebilecek, bütün bu acıların anlamını düşünebilecek. O zaman giz diye bir şey kalmayacak, ama bu arada yaşamak gerekiyor, çalışmak gerekiyor, yalnızca çalışmak! Yarın tek başıma gideceğim, okulda ders vereceğim, yaşamımı tümüyle ondan yararlanabilecek olanlara vereceğim. Şimdi güz mevsimi, kış gelecek, kar her şeyi örtecek, ben çalışacağım, çalışacağım..."

Bugün insanlık gerçek anlamda bir bilinç yetmezliği içinde bir çöküntüyü yaşıyor.

Belki bundan sonra roman da simgeciliğin koruyucu kanatları altına sığınacak. Alain Robbe-Grillet'nin ve Kafka'nın anlatımı romanda yüzyıllardır alışılmış olan anlatımların dışına çıkıyor. Belki de bugünün insanını anlatmakta en iyi yöntem, kısa ve etkin yöntem simgeci yöntem olabilir. Çünkü insanlar simgecilik gibi güçlü bir anlatım yolunu buldular bir kere, buna roman ne diye karşı dursun. Bu dolaylı anlatım **bu özgürlükçü düzende** biraz da başına iş getirmemenin yoludur. Simgesel romanda bir Zola'da, bir Balzac'da, bir Flaubert'de olduğu kadar saydam görünmüyor hiçbir şey. İyi bakabilen için bir bakıma da daha açık görünüyor. Kadastro memurunun gerçekte kadastro memuru olmadığını bilmeyen kaldı mı? Ama hiçbir şey saydam değil artık. Yalınlaştırmak adına gerçeği elden kaçırabiliriz. Simge yalın değildir ama güvenlidir bir yol göstericidir. Her yerde koridorlar var. Yeni insan yeni anlatım yollarıyla, yeni beğenilerle, yeni arayışlarla gelecek. Dünyanın toza ve dumana büründüğü bir dönemde dupduru ya da çırılçıplak bir sanat belki de yapay olurdu. Önce askerin ve Bay K'nın sorununu anlamak ve çözmek gerekiyor. Onların sorunları Goriot Baba'nın, Vanya Dayı'nın, hatta Prens Mişkin'in ve benzerlerinin sorunlarına pek benzemiyor olsa da onlardan iyiden iyiye de uzak değil. Umutsuzluk umuda giden yolu açan en büyük güçtür. Kadastro memurları her şeyi iyi ölçüp iyi biçmek zorundalar. Önemli olan her şeye karşın insandır. Bu anlatımla ya da başka bir anlatımla insanın sorunlarını tartışmak önemlidir. Alain Robbe-Grillet'nin *Dehlizde* romanı pek ilgi uyandırmış olmasa da.

Zorunluluk ve sorumluluk üzerine

Mutlak bir özgürlükten bahsedilebilir mi? İnsan bir karar verirken tamamen kendi dışına çıkabilir mi? İnsan tamamen kendi dışındaki bir bakış açısından değerlendirme yapabilir mi? Yapısal özelliklerini yani tüm kişilik ve değerler dünyasını bir tarafa bırakıp mutlak bir tarafsızlık içinde karar verebilir mi? Bütün bu sorulara "hayır" diyorsak, mutlak özgürlük yok demektir. Ama...

Prof. Dr. Oğuz İnel
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Kimya Mühendisliği Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

Bu yazı, gene bu dergide yayınlanmış iki yazımın (48. ve 61. sayılar) bir devamı olup, önceki yazıları bütünler mahiyettedir. Ancak bu sefer, okurların hoşgörüsüne sığınarak, düşüncelerimi daha iyi ifade edebilmek amacıyla "diyalog" formunu denemeye çalıştım.

Zorunluluk

- Özgür irade üzerine ne düşünüyorsun?
- Bence özgür irade bir yanılsamadır.
- O halde kadercisin.
- Hayır, kader de bir yanılsamadır.
- Eee, o zaman?
- Ben şöyle özetliyorum düşüncemi: "Ne kader, ne de özgür irade; yalnızca zorunluluk ve rastlantı, hepsi bu."
- Zorunluluk derken?
- Zorunluluk derken nedenselliği kastediyorum; basitçe, her şey bir neden-sonuç zinciri içinde olup bitiyor.
- Peki rastlantı derken?
- Gene nedenselliğe gönderme yapıyorum. Kastım, nedensel yörüngelerin çakışması.
- Nedensel yörüngeler mi?
- Bak, biraz önce sen ekmek almak için dışarıya çıkmıştın, ben de kafamı dağıtmak için dolaşıyordum. Fırının köşesinde karşılaştık, yani nedensel yörüngelerimiz çakıştı, onu demek istiyorum.
- "Yalnızca zorunluluk" derken, iradi eylemleri inkâr mı etmiş oluyorsun?
- Hayır, iradi eylemleri inkâr etmiyorum. Yanılsama dediğim şey, "özgür" denilen/zannedilen iradedir.
- İradenin özgür olması gerekmez mi?
- Hayır. Kuvvetli irade, zayıf irade vardır; fakat "özgür" irade olamaz.
- Nasıl olamaz?
- Özgür irademizle bir karar verdiğimizi iddia ettiğimizde, tam anlamıyla yani mutlak olarak özgür bir karar aldığımız söylenebilir mi?
- Bilmem ki.
- İstediğimiz kadar seçeneklere tarafsız kalmaya çalışalım, sonuçta karar verirken bin bir çeşit faktör bizi etkiler; genetik yapımız, kişilik yapımız, aldığımız eğitim, çevremiz, alışkanlıklar, gelenekler, takıntılarımız ve daha pek çok şey iş başındadır. Bu bir yana, bu seçenekler bile şu veya bu nedenle sınırlandırılmıştır, bu sınırlı seçenekler karşısında biz de sınırlandırılmış durumdayız.
- O zaman "özgür insan" bir hayal mi?
- Özgürlüğü mutlak özgürlük olarak alırsak hayal, fakat "özerk insan" kavramını belki kullanabiliriz.
- Özerk insan derken ne demek istiyorsun?
- Özerk insan derken, "olabildiğince" kendi kendisinin nedeni olabilen insanı kastediyorum.
- İnsan nasıl kendi kendisinin nedeni olabilir?
- Bilgilenerek ve bilinçlenerek.
- Hmm.
- Ne denli bilgilenir ve bilinçlenirsek, o denli "kendi" kararlarımızı verir hale gelebiliriz, bize empoze edilen şeyleri sorgular hale gelebiliriz, sürüdeki bir koyun olmaktan çıkıp bir "birey" haline gelebiliriz.
- Eee, bunu başarabilmek için gene de özgür irade gerekmez mi?
- Hayır efendim, "özgür irade" denilen şey değil, yalnızca "irade" denilen şey yeter. İrade zaten aklı-

mızın işleyiş şeklinin bir parçasıdır, kısaca bilinçtir.

- Anladığım kadarıyla sen "özgür" sıfatına karşısın.

- Evet. İrade kavramını illaki kullanmak istiyorsak kullanalım ama onun "özgür" olduğunu söylemek bana anlamsız geliyor. "Özgür seçim" yerine de "bilinçli seçim" demeyi yeğliyorum.

- Zorunluluk ve bilinçli seçim birbirini dışlamıyor mu?

- Hayır. Çünkü "bilinçli" dediğimiz seçimi yaparken de zorunluluk giriyor işin içine. Biraz önce bahsettiğim o "bin bir çeşit" faktör gene işbaşındadır, nedensel faktörler olarak işbaşındadır. Ancak, bilgili ve bilinçli bir insan, bilgisiz ve bilinçsiz bir insana kıyasla daha fazla "özerk" olabilir. Arada, nasıl desem, bir derece farkı vardır; yoksa mutlak bir özgürlükten bahsedilemez.

- Gene de bir paradoks içeriyor sanki bu düşüncelerin.

- Aslında bir ölçüde haklısın. Şöyle özetleyeyim olmazsa düşüncemi: "İnsan kendi kendisinin nedeni olabilir, fakat nedensiz neden olamaz."

- Şimdi daha mı açık oldu yani?

- "Doğru sözler paradoksal görünür."

- Kim demiş bunu?

- **Lao Tzu.**

- Hadi bakalım, taoculukla sıyrıldın işin içinden.

Düşünce tarihinde kısa bir gezinti

- Senin "özgün" düşüncelerin mi bütün bunlar?

- Hayır canım, ne haddime.

- Peki kimin düşünceleri?

- Gel, önce düşünce tarihinde kısa bir gezinti yapalım. Kimi büyük düşünürler, örneğin **Spinoza** ve **Nietzsche** özgür iradeyi kesin bir dille yadsımış ve özgür iradenin bir yanılsama olduğunu savunmuşlardır. Buna karşılık **Kant** ve **Sartre** ise özgür iradenin en ateşli savunucuları olmuş ve onu felsefelerinin temeline oturtmuşlardır. Kimileri ise bir ara yol arayışında olmuştur.

- Hangileri?

- Örneğin **Freud** ve **Marx**. Bu iki düşünürün bu konudaki düşüncelerini titizlikle inceleyen **Erich Fromm**'a göre, hem Freud hem de Marx insanın neden-sonuç yasalarıyla yönetildiğini, ama bilincini kullanarak kendi özgürlük alanını yaratabileceğini öne sürmüşlerdir. Onlara göre zorunluluğun zincirlerinden kurtulmak insanın kendisine kalmıştır. Freud'a göre bilinçaltının farkında olmak, Marx'a göre de toplumsal-ekonomik güçlerin farkında olmak, bu özgürleşmenin koşullarıdır. (1)

- Aynı paradoksal yapı var burada da.

- Daha da gerilere gidersek bu düşüncelerin kökenini **Aristo**'da bulabiliriz.

- Aristo neler söylemiş bu konuda?

- Aristo mutlak bir determinist değildir. Sıkı olmayan, "soft" diyebileceğimiz bir determinizmi benimsemiştir. Bu konuda verdiği güzel bir örnek vardır. Yapılacak bir deniz savaşı arifesinde bulunduğumuzu düşünelim der. Yarın ya bu savaş olacaktır ya da olmayacaktır. Öte yandan gelecek geçmişe nedensel bağlarla bağlıysa, bu savaşın olup olmayacağını şimdiden söyleyebilmemiz gerekir. Ancak, Aristo bu sonucu kabul etmez. Çünkü bunu kabul etmek, gelecekteki muhtemel bir olayla ilgili düşünüp taşınma gücümüzü yok saymak demektir. Oysa bu düşünüp taşınmanın kendisi de gelecekte meydana gelecek olayın nedenleri arasındadır.

- Gayet mantıklı.

- Kesinlikle. Belki de savaşacak taraflardan birisi, iyice düşünecek taşınacak ve şu veya bu nedenle son anda savaştan vazgeçecektir. Öyle değil mi?

- Bence de.

- Aristo'nun ifadesiyle, "yarın bir deniz savaşının olması veya olmaması zorunludur, ama onun ne olması ne de olmaması aynı ölçüde zorunlu değildir." (2)

- Çok güzel ifade etmiş doğrusu.

- Bu konuda kimi stoacılar da kafa yormuştur. Stoacı öğreti özünde mutlak determinist olmasına rağmen, **Krizippos** çıkış yolunu şöyle göstermiştir: Evet, evrende her şey belirlenmiştir, her şeyin bir nedeni vardır; dolayısıyla insanın iradi denen davranışlarının da bir nedeni vardır. Ancak, bu neden insanın kendisidir, insan zihninin kendisidir. İradi dediğimiz davranışlar, insanın kendi dışındaki bir neden tarafından değil de, bizzat kendisi tarafından belirlenmiştir. Bu yaklaşımın, günümüz terminolojisiyle, bir "self-determinasyon" olduğunu söyleyebiliriz. Yani, burada bahsedilen özgürlük, "kendi kendini belirleme" olarak ifade edebileceğimiz bir özgürlüktür. (3)

- Anladım.

- Toparlayacak olursak, "yalnızca zorunluluk" şeklinde özetlemeye çalıştığım düşünceler, uzun bir tarihsel arka planda, farklı nüanslarla dile getirilmiş kimi düşüncelerin yalnızca bir türevi veya çeşitlemesidir.

Zorunluluk ve sorumluluk

- Her şey, bir şekilde zorunluluk sonucu ise, sorumluluktan bahsedilebilir mi?

- Bu çok kritik bir soru. Adım adım gidelim istersen, bilinçli ve bilinçsiz seçimleri ayrı ayrı ele alalım.

- Peki, önce bilinçli seçimle başlayalım.

"İnsan kendi kendisinin nedeni olabilir, fakat nedensiz neden olamaz." (Escher'in *Hands* adlı çizimi)

Nietzsche: "İnsan özgür olduğu için değil, ama kendisini özgür sandığı için pişmanlık ve vicdan azabı duyar."

- Tamam. Bu durumda fail, seçiminden, dolayısıyla eyleminden sorumludur. Çünkü olası seçenekler irdelenmiş ve sonunda bir karara varılmıştır.

- İyi, güzel de sen bilinçli seçim yaparken de işin içine zorunluluk girer demiştin.

- Evet, dedim.

- Eee?

- İşin içinde zorunluluk var ama aynı zamanda belli ölçüde bilgilenmiş ve bilinçlenmiş bir birey de var. Karşımızda kararımızı etkileyebilecek bir sürü nedensel faktörün yanı sıra, bu nedenleri irdeleyen, nedenler arasından bir tanesini kendi nedeni olarak seçecek/belirleyecek kapasitede bilinçli bir birey de vardır. Bu kişinin hamuru belirli zorunluluklarla yoğrulmuş olsa da, bilgisiz ve bilinçsiz bir insana kıyasla daha özerktir. Ve bu kişiyi artık seçiminden dolayı sorumlu kabul etmek gerekir.

- Sorumlu kabul etmekten başka çaremiz yoktur desene şuna.

- Evet, başka çaremiz yoktur, bir başka ifadeyle bu kişiyi sorumlu kabul etmek "zorundayız". Çünkü tüm zorunluluk öğelerini, bu kişinin o kararı vermesine neden olan tüm nedensel faktörlerin izini sonuna kadar takip etmek mümkün değildir.

- Hah, şimdi oldu.

- Dediğin gibi, başka çaremiz yoktur.

- Bilemiyorum. Dediklerin doğru olabilir belki ama, bunlar onu sorumlu tutmak için yeterli midir, bilemiyorum. Neyse, gelelim bilinçsiz seçime.

- Bu durumda seçenekler yeterince irdelenmiş değildir. Bilinçsizce yapılan seçimler sonucunda işler sarpa sarınca failin savunması genellikle şöyledir: "Affedin, bilmeden yaptım". Böyle bir savunmaya karşı pek çoğumuz, "yok, bir de bilerek yapsaydın bari" deriz. Neden? Çünkü bilseydi öyle yapmayacağını düşünürüz.

- Doğru.

- Kanımca, bilinçsiz seçimlerde failin "esas" suçu, yaptığı şeyde değil, yapmadığı şeydedir.

- Nasıl yani?

- Yani, bu failin esas suçu, yeterince bilgilenmemesi ve bilinçlenmemesidir.

- Ya bunlar onun elinde değilse?

- Katılmıyorum. Her insanda -şayet zihinsel özürlü değilse- aklını kullanma potansiyeli vardır. Kimisi en olumsuz koşullarda dahi bunu kullanıp bilinçlenebilirken, kimisi de en uygun koşullarda bile bunu kullanmaz. Kullanamaz değil, kullanmaz. Failin suçu, bu potansiyeli kullanmamış olmasıdır.

- Acaba?

- Özetlersek, aslında, "mutlak" özgürlüğün olmadığı bir yerde, "mutlak" sorumluluktan bahsedilemez. Mutlak bir özgürlükten bahsedilebilir mi? İnsan bir karar verirken tamamen kendi dışına çıkabilir mi? İnsan tamamen kendi dışındaki bir bakış açısından değerlendirme yapabilir mi? Yapısal özelliklerini yani tüm kişilik ve değerler dünyasını bir tarafa bırakıp mutlak bir tarafsızlık içinde karar verebilir mi? Bütün bu sorulara "hayır" diyorsak, mutlak özgürlük yok demektir. Dolayısıyla mutlak anlamda bir sorumluluktan da bahsedilemez.

- Ama gene de dilimizden sorumluluk sözcüğü düşmüyor.

- Mutlak bir sorumluluk olmasa da, kişileri karar ve eylemlerinden dolayı, bir noktada sorumlu kabul etmek zorundayız. Yani bu "sorumlu" sıfatını kullanırken bile zorunluluk iş başındadır. Bir toplum içinde yaşamanın gerektirdiği bir zorunluluk olarak düşünüyorum bunu.

- Gene zorunluluğu çıkardın karşımıza bakıyorum.

- Evet. Zorunluluk, yalnızca zorunluluk.

İki büyük kötülük

-Sorumluluk kavramı hemen pişmanlık ve endişe kavramlarını çağrıştırıyor. Bunlar hakkında ne düşünüyorsun?

- Pek çok düşünür, örneğin **Epiküros**, insan yaşamına ilişkin iki büyük kötülükten bahsetmiştir. Bunlar pişmanlık ve endişedir. Pişmanlık geçmişe, endişe ise geleceğe yöneliktir. Bu nedenle, geçmiş ve gelecek insanın sırtındaki en ağır iki yüktür. Geçmiş ve gelecek, bugünün en büyük düşmanıdır. **Seneca**, bu iki kötülüğün üstesinden gelebilmek için şöyle düşünmüştür: "Olup bitenler 'artık' beni ilgilendirmiyor, gelecek ise 'henüz' ilgilendirmiyor".

- Sen de mi böyle üstesinden gelmeye çalışıyorsun?

- Hayır, bu bakış açısının yeterli olamayacağını düşünüyorum. Belki de insanlar gereksiz yere pişmanlık duymaktadır.

- Gereksiz yere mi?

- **Nietzsche** "İnsan özgür olduğu için değil, ama kendisini özgür sandığı için pişmanlık ve vicdan azabı duyar" demiştir.

- Basitçe özgür iradeyi yadsıyarak pişmanlıktan kaçabileceğimizi düşünmek rahatlatıcı bir düşünce belki ama bence yeterli değil.

- Haklısın.

- Bilinçli seçim durumunda fail eyleminden sorumludur demiştin.

- Evet.

- O halde, pişmanlık aranacaksa burada aramak gerekmez mi?

- Bunu tartışalım. Ancak öncelik-

le belirteyim ki, burada söz konusu edeceğim seçimler, hipodromda o ata değil de keşke bu ata oynasaydık veya karpuz kötü çıktı keşke kavun alsaydık türünden sıradan/basit seçimler değil. Ahlaki bağlamdaki seçimlerden bahsediyorum.

- Anladım.

- Ahlaki seçimlerde, çeşitli nedenler arasında kimileri daha baskın çıkar. Basit bir örnek olarak yalnızca evet veya hayır dememizi gerektiren bir durum düşünelim. Evet dememizi gerektiren çeşitli nedenler vardır, hayır dememizi gerektiren çeşitli nedenler vardır. Bunlar üzerinde düşünür taşınırız, eğrisini doğrusunu kendimizce tartarız ve sonunda bu nedenlerden birisi (veya birkaçı) baskın çıkar. İşte bu baskın neden bizi yönlendirir ve kararımızı buna göre veririz. Ve bu baskın neden (daha doğrusu bu nedenin arkasında yatan düşünce şekli) aslında bizim "etik" ilkemizdir. Bu etik ilke, kendimizi buna uymaya âdeta mecbur hissettiğimiz bir ilkedir.

- Bize yakışanın bu olduğunu düşündüğümüz bir ilke yani.

- Evet, herkesin kendi kişiliğine, dünya görüşüne, değerler sistemine uygun düşen bir ilke. Ancak, kimi durumlarda bu etik ilkeye göre yapılan seçimler üzücü sonuçlara yol açabilir.

- İşte ben de bunu söylüyorum, bu durumda pişmanlık söz konusu olmaz mı?

- Hayır.

- Neden?

- Bu etik ilkeye uymamış olsaydık, kendimize saygımızı kaybedecektik. Mesele artık bir onur meselesidir. Dolayısıyla o seçim yapılırken, seçimin olası sonucu değil, seçimin arkasında yatan ilke ön plandadır. İstenmeyen sonuçlardan dolayı tabii ki üzüntü duyarız, ancak bu pişmanlık duymamızı da gerektirmez.

- Hmm, haklı olabilirsin. Sanki **Kant**'dan alıntılar yapıyor gibisin.

- Kant'sız bir etik tartışma düşünemiyorum.

- Peki, ya bu iki büyük kötülüğün ikincisi, yani "endişe" için neler diyeceksin?

- Pişmanlık konusundaki argümanları burada da yinelemek gerekir. Ancak bu sefer zaman boyutu geleceğe yöneliktir.

- Nasıl yani?

- Burada da bu "etik" ilkeler ön plandadır. Ancak kimi durumlar için o anda ortaya koyduğumuz kimi ilkeler artık yalnızca o durum için değil, gelecekteki benzer pek çok durum için de "bağlayıcı" bir hal alabilir.

- Yani spesifik bir durum için geliştirdiğimiz bir etik ilke, gelecekte de bizi yönlendirir hale gelebilir, öyle mi?

- Evet. **Zizek** bu durumu, zaman boyutunu tersine çevirerek, şöyle ifade etmiştir: "nedenlerle belirleniyorum, ama ben geriye dönük olarak hangi nedenlerin beni belirleyeceğini belirleyebilirim". (4)

- Anladım.

- Fakat tekrar vurgulamak gerekir ki, "insanın kendi kendisinin nedeni olması" olarak ifade edilen kavrayış gerçek anlamını etik düzlemde bulur.

- Peki, bunun endişe ile ne ilgisi var?

- Çok ilgisi var. Gelecekte de bizi bağlayabilecek kapasitede olan bu türden temel/asli nitelikteki etik ilkeler, üzerinde ayağımızı sağlamca basabileceğimiz bir zemin oluşturur. Bu öyle bir zemindir ki, bize dayatılmış dini veya dindışı kimi ilkelerin oluşturabileceği bir zeminden çok daha sağlam ve güvenilirdir.

- Neden daha sağlam olsun?

- Çünkü artık bu zemin, bir sorgulama sonucudur. Artık bu zemin, üzerinde düşünülüp taşınılmış, doğruluğuna kanaat getirilmiş etik ilkelerden oluşur. Kısacası bu zemin artık bizimdir; bir anlamda kendi kendimize koyduğumuz bir kurallar manzumesidir.

- İyi de tekrar soruyorum, bunun endişe ile ne ilgisi var?

- İşte bu zemin, ayağımızı üzerine sağlamca bastığımız bu zemin, gelecekte karşımıza çıkacak pek çok karmaşık meseleye ilişkin belirsizliği dolayısıyla endişeyi bir ölçüde ortadan kaldırır. Çünkü bu zemin üzerindeyken, bize ileride sorulacak soruların cevaplarını "şimdiden" bildiğimiz söylenebilir.

- Sanki gireceğimiz sınavların cevap anahtarları elimizdeymiş gibi.

- Bu iki büyük kötülükle başa çıkabilmek için elimizde tek bir silah vardır; bu silah aklımızdır. Aklını kullanma cesaretini gösterebilen insan en önemli adımı atmış demektir. İnsan, aklını kullanarak önce elinden geldiğince bilgilenir. Bilgilenme ise bilinçlenmeyi getirir. Bilinçli insan artık dünyasını sorgulamaya hazırdır. İşte tüm bu sürecin yani bilgilenme-bilinçlenme-sorgulama sürecinin sonunda insan nihayet özerkliğini kazanır. Yalnızca özerk insanlar "kendi" etik değerlerini oluşturabilir ve yalnızca "kendi" etik değerlerimiz pişmanlık ve endişe ile başa çıkabilir.

- İyi, hoş da pek zorlu bir süreçten bahsediyorsun. Ben daha kolay, daha pratik, hemencecik uygulanabilecek öneriler bekliyordum. Kimileri böyle önerilerde bulunuyor. Kitapçılarda bu türden kitaplardan geçilmiyor.

- Bu türden kitaplardan çok sayıda olması, sence, işe yaradıklarını mı yoksa yaramadıklarını mı gösterir? Kolay çözümler öneremediğim için üzgünüm, ama iki "büyük" kötülükten bahsediyoruz. Bunlarla başa çıkabilmek için, zorlu bir süreçten geçmemiz doğaldır. Zaten, her şey bir yana in-

san olmanın gereği de budur.

- Anladım, sözü **Sokrates**'e getireceksin, fakat belki de Sokrates yanılıyordu. Kimileri, "sorgulanmamış değil, sorgulanmış yaşam yaşanmaya değmez" diyor.

- Bunu diyebilmek için de, gene, önce yaşamın sorgulanmış olması gerekir.

Bilgi

- Özerklikle sonuçlanacak bir süreci bilgilenmeyle başlatıyorsun, değil mi?

- Evet, işe bilimsel bilgiyle başlamalı.

- Kesin bilgi verdiği için mi hareket noktamız bilim olmalı?

- Önce şunu belirtmek gerekir: Bilimin söyledikleri kesin değildir; bilimsel bilgi her zaman tahmini bilgidir.

- Hadi canım?

- Bilim bir arayıştır, doğru arayışıdır. Yöntemi ise hataların ayıklanmasıdır.

- Onca gururlandığımız bilimsel kuramlarımız kesin değil mi?

- Maalesef. Bilimsel ilerleme, kesin kuramlara yeni kesinlikler eklemek suretiyle değil, kesin olmayan kuramların yerine daha iyilerinin getirilmesiyle gerçekleşir.

- Bilimi hiç de böyle algılamıyordum. Peki, bir kuram ne zaman bilimsel sıfatını hak eder? Yani bilimsellik kriteri nedir?

- Ünlü bilim felsefecisi **Karl Popper**'ın önerdiği bir kriter, bugün yaygın bir kabul görmektedir: Bilimsellik açısından kriter "yanlışlanabilirlik"tir. (5)

- Ne demek o?

- Bir hipotez (varsayım) çürütülebilmeye açık olmalıdır. Yani, bir hipotez, yanlışlığının gösterilebilmesine imkân tanımalıdır. Bilimsellik kıstası en azından "ilkece" yanlışlanabilirliktir.

- Hâlâ anlayamadım.

- Şöyle anlatayım. Dinsel iddiaları ele alalım. Kimileri Tanrı'ya dua yoluyla ulaşabileceğine inanır. Bu inancını onun hipotezi olarak düşünelim. Duadaki dilek ya gerçekleşir ya da gerçekleşmez. Gerçekleşirse sorun yok; o kişiye göre Tanrı'yla bağlantı kurulmuş demektir. Gerçekleşmezse o kişi için gene sorun yoktur. Neden? Çünkü Tanrı'yla bağlantı kurulmuştur kurulmasına da, dua kabul görmemiştir. Neden görmemiştir? İnançlı kişi bunu bilemeyeceğimizi söyler; çünkü bir kere "Tanrı'nın hikmetinden sual olunmaz". Anlatmak istediğim şu: Ortaya atılan bu türden dinsel bir hipotezi çürütebilmek mümkün değildir. Dinsel iddialar yapıları itibarıyla çürütülebilmeye açık değildir, dinsel iddialar yanlışlığının gösterilebilmesine imkân tanımaz.

- Anladım. Fakat bilimsel dediğimiz hipotezlerde durum farklı, öyle mi?

- Evet. İşler kabaca şöyle yürür: Önce bir hipotez ortaya atılır. Sonra bu hipoteze dayanarak kimi öngörülerde bulunulur ve daha sonra bu öngörüler doğru mu yanlış mı diye test edilir. Sonuç olumlu ise hipotez -bu seferlik- testi geçmiştir.

- Neden "bu seferlik" dedin?

- Çünkü bu sınama, pek çok olası sınamadan sadece bir tanesidir.

- Peki, sonuç olumsuz ise?

- Sonuç olumsuz ise hipotezin yanlış olduğu kanıtlanmıştır, yeni bir hipoteze ihtiyaç vardır.

- Bu anlattıkların bana şu beyaz kuğular hikayesini hatırlattı. Hani bir zamanlar tüm kuğuların beyaz renkli olduğuna inanırmış insanlar. Sonra gözlenen tek bir siyah kuğu bu inancı yanlış çıkarmış.

- Çok güzel söyledin. Pek çok beyaz kuğu gözlemiş olabiliriz ama tek bir siyah kuğu bile iddiayı geçersiz kılar. Ve buradan hareketle şöyle düşünülmüştür: Bir hipotezin bilimselliği için kıstas, doğrulanabilirlik değil, yanlışlanabilirlik olmalıdır.

- Eee, hani istisnalar kaideyi bozmazdı?

- Hayır efendim, istisnalar kaideyi bozar, zaten kaideyi bozmasalar istisna olmazlardı.

- Hmm.

- Bilim için Popper'in verdiği bir tanımı çok beğenirim: "Bilim, hataların sistematik olarak eleştirildiği ve zaman içinde düzeltildiği belki de tek insan etkinliğidir."

- Ama bilimde kesinlik yok.

- Evet, yok. Popper'ın deyişiyle, "bilgi, doğru arayışıdır; kesinlik arayışı değil." (6)

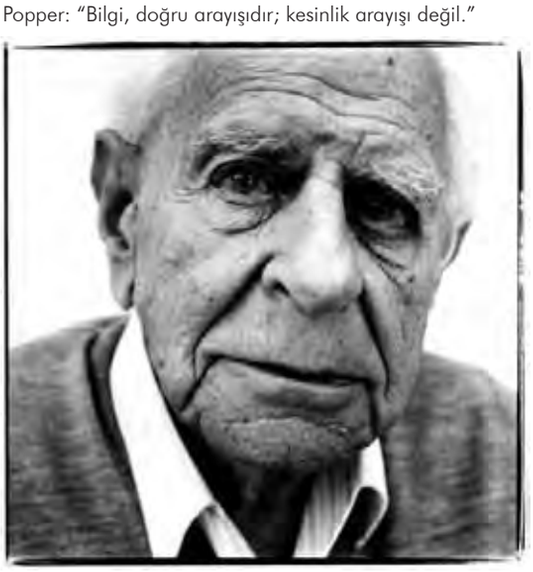
- "Doğru"dan kasıt nedir?

- Bir önerme, gerçeklerle örtüştüğü ya da uyuştuğu sürece ya da olaylar, önermenin öngördüğü biçimde geliştiği sürece "doğrudur".

- Anladım.

- Kesinlik konusunda bilimin yapısal bir sorunu vardır, fakat gene de güvenebileceğimiz tek rehber bilimdir. Çünkü bilim dogmatik değildir; hatalı olabilir ama hatalarını da gene kendisi düzeltir. Ve bu özellik, rehber olduğunu iddia eden diğer kaynaklarda kesinlikle bulunmaz.

Popper: "Bilgi, doğru arayışıdır; kesinlik arayışı değil."

KAYNAKLAR

1) E. Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, 6. baskı, Çev. Y. Salman, N. İçten, Payel Yayınları, s.117.
2) A. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 4; Helenistik Dönem Felsefesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.234-236.
3) A. Arslan, age, s.343-345.
4) S. Zizek, *Paralaks*, Çev. S. Gürses, Encore Yayınları, s.204.
5) G.Skirbekk, N. Gilje; *Felsefe Tarihi*, Çev. E. Akbaş, Ş. Mutlu, Kesit Yayınları, s.543-545.
6) K. R. Popper, *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*, 3. baskı, Çev. İ. Aka, Yapı Kredi Yayınları, s.14, 15, 91.

Risklerin azaltılması politikalarında ülkemiz ne durumda?

Deprem stratejimiz var mı?

"Planlamacı" değil de "kapmacı" ve "rantçı" bir zihniyetle oluşan yerleşmelerde yalnız deprem değil, sel, heyelan vb. kökenli kayıplarımızın miktarı hızla artıyor. Plansız kentleşmenin sonucu olarak Türkiye artık nüfus ve yatırım yoğunluklarının deprem riski altında olduğu bir "kent depremleri" sürecine girmiş bulunuyor. Büyük yerleşmeler risk havuzlarına dönmüş durumda. Peki, nasıl bir strateji izlemeli?

Prof. Dr. Haluk Eyidoğan
İTÜ Jeofizik Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Murat Balamir
ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

Ülkemizde deprem dahil afet risklerinin istenilen düzeyde azaltılamamasının temel nedenleri; ileriye dönük ve ödünsüz uygulanan bir "Ulusal Afet Stratejisi" oluşturamamamız ve plansızlık ve denetimsizlik yüzünden oluşan "Afet Güvensiz Yerleşimler"dir. Anadolu'ya geldiğimiz yüzyıldan bu yana hâlâ bir yerden bir yere göç edip duruyoruz ve "afet güvenli yerleşim" işini çözemiyoruz. "Planlamacı" değil de "kapmacı" ve "rantçı" bir zihniyetle oluşan yerleşmelerde yalnız deprem değil, sel, heyelan vb. kökenli kayıplarımızın miktarı hızla artıyor. Plansız kentleşmenin sonucu olarak Türkiye artık nüfus ve yatırım yoğunluklarının deprem riski altında olduğu bir "kent depremleri" sürecine girmiş bulunuyor. Büyük yerleşmeler risk havuzlarına dönmüş durumda. (1) Birinci ve ikinci derece deprem bölgelerinde sayısı hızla artan ticari ve endüstriyel yatırımlar ve onun tetiklediği nüfus artışı, afet risklerini büyütüyor. İhracat potansiyeli milyar dolarlara yaklaşan illerimizin büyük bir bölümü birinci derece deprem bölgelerindedir. İstanbul dahil birçok kentimizde deprem tehlikesi değişmese bile plansız ve denetimsiz yerleşmeler ve yatırımlar nedeniyle afet kökenli kayıp riski üstel bir hızla artmaktadır. 1999 depreminden sonra birçok yasa ve yönetmelik çıkmasına karşın, istatistikler son yüzyılda deprem zararlarını azaltmada istenilen düzeyde başarılı olamadığımızı göstermektedir. 1992 Erzincan, 1995 Dinar, 1998 Adana-Ceyhan ve en son 1999 Kocaeli-Düzce depremleri bu sürecin acı örnekleridir. Ekonomik gücünü yükseltmeyi hedefleyen bir ülke, depremi en az kayıpla atlatma yolunda da başarılı olmak zorundadır.

Yapılması gereken yasal düzenlemeler

Ülkemizin deprem risklerini azaltma politikalarında alınması gereken tutumun en güncel özeti, 2002 yılında Ulusal Deprem Konseyi (2) tarafından hazırlanan "Deprem Zararlarını Azaltma Ulusal Stratejisi" belgesinde bulunmaktadır. Buradan kısaca alıntı yapılacak olursa, geniş ölçekte yasal düzenlemelere gereksinim vardır. Bunları şu genel başlıklar altında toplayabiliriz:

a) Deprem afetinin yol açtığı kayıpların azaltılmasında "yara sarma" politikası yerine "önceden alınan önlemlerle giderme" politikaları benimsenmelidir.

b) 1999 depremleri sonrasında benimsenen (fakat sonradan yavaşlayan) genel risk azaltma politikası anayasa dahil diğer yasal mevzuata geçirilmelidir.

c) Deprem ve afetler konusundaki kurumsal yapılanma siyasetin üzerinde olmalıdır.

d) Yeni kurumlar yaratmak yerine mevcutların birbirlerini tamamlar ve uyum içinde işler duruma getirilmesi hedeflenmelidir.

e) Afetler Yasası ve buna ait yönetmelikler, İmar Yasası ve buna ilişkin mevzuat ile Strateji Raporunda sayılan diğer mevzuat ilişkilendirilmelidir.

f) Yapı denetimi ve buna ilişkin mevzuat, vatandaşı afet sonrasında çaresizlik içinde bırakmayacak tarzda ele alınmalı, 4708 sayılı Yapı Denetimi Kanunu daha etkili hükümlerle güçlendirilmelidir.

g) Doğal Afet Sigortaları Kurumu (DASK) Kanunu, yeni düzenlemeler yapılarak bir an önce yaşama geçirilmelidir.

h) Teknik iş gücünün yetkinliği mevzuat düzenlemeleriyle sağlanmalıdır.

i) Belediye ve mahalli idarelerin yapılaşma ile ilgili hizmetlerinde düzeltmelere gidilmelidir.

j) Kamu hizmet binalarının projelerinin yeni bir anlayışla gözden geçirilmesi sağlanmalıdır.

Türkiye 1940'larda "deprem yönetmelikleri yapma" bilincinde olan bir ülke olmasına karşın günümüzde ne yazık ki 4-5 büyüklüğündeki depremlerde dahi beklenmedik kayıplarla karşılaşmaktayız. Bunun nedenleri, önümüzdeki şu kadar yılda şu büyüklükte deprem olabileceğini tahmin edememiz, onlarca televizyon kanalına, internete, radyoya rağmen insanlarımızın bunu bilmemesi veya bilim insanlarımız olmaması değil, "afet güvenli yerleşim" kavramının hiçbir düzeyde yerleşememesi ve yaptırımların sulandırılmasıdır. Mevcut afet, imar, denetim ve zorunlu sigorta ile ilgili yasa ve yönetmeliklerimizin eksikliği, ayrıca belediye yönetimlerimizin insan kaynakları yetersizliği ve siyasi zaafiyetleri nedeniyle uygulama ve yaptırım yetersizlikleri olduğu bilinmektedir. Ancak bu durum, fayın ve heyelanın üstüne, dere yatağına, çamura bina yapın, depreme dayanıksız bina inşa edin, demiri vasıfsız üretin, projeyi yanlış uygulayın anlamına gelmez. Eksiklikleri olsa bile, ülkemiz için şu anda bilinen deprem oluşma olasılıkları, karşılaşılabilecek sarsıntı şiddetleri ve jeolojik özellikler gibi bilgiler ciddiye alındığında ve bunlara göre deprem yönetmelikleri harfiyen uygulandığında deprem zararlarının önemli oranlarda azaltılması sağlanabilir.

1999 depremlerinden sonra, bu ülkede deprem zararlarının azaltılması uygulamalarında yeni yaptırımlar ve düzenlemeler getireceğini umduğumuz niyetler ve kurumsallaşma çabaları, beklenen oluşumları bugüne kadar sağlayamamıştır. 17 Ağustos 1999 depreminin yarattığı sonuçların da etkisiyle, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı 28 Eylül-1 Ekim 2004 tarihinde 360 üye katılımıyla başarılı bir Deprem Şurası düzenlemiş ve Türkiye'nin deprem gerçeğine duyarlılığını ve ilgili sorunlarına çözüm arayış niyetini devlete ve topluma açıklamıştır. (3) Ancak 34 maddelik Şura Kararları sonrası faaliyetlerin ve uygulamaların hızı beklentilerimizin altındadır. Doğaldır ki, deprem ve diğer afet risklerinin azaltılmasına katkı sağlayacak yasa ve yönetmeliklerin birbirlerini desteklemesi ve uyumlu olması beklenir. Ancak, depremden sonra geçen on yıl sonunda, bazı yasaların bugüne kadar çıkmaması nedeniyle bu uyumun sağlanamadığını gerekçe göstermek, durumu açıklamaya yeterli olamaz. Başbakanlık Proje Uygulama Birimi'nce 1997-1999 yıllarında yaptırılan "Afet Zararlarını Azaltmak Amacıyla İmar Sisteminin Revizyonu" raporu üzerinden on yıl geçmiş bulunuyor. İlgili meclis komisyonlarının arşivlerinde bekleyen İmar Yasası Taslağı daha ne kadar bekleyecektir? Yeni İmar Yasası'nda imar affı yasağı, yapı denetim kavramı, sakınım planı, kentsel dönüşüm ve mikrobölgeleme kavramları mutlaka yerlerini almalıdır.

1999 depreminden sonra birçok yasa ve yönetmelik çıkmasına karşın, istatistikler son yüzyılda deprem zararlarını azaltmada istenilen düzeyde başarılı olamadığımızı gösteriyor.

"Zarar azaltma" değil "risk azaltma"

Yasa ve yönetmeliklerde kullanılan sözcük ve kavramların gerçek anlamlarında kullanılması önemlidir. Afetlerle ilgili konularda Türkiye'de "zarar azaltma" ve "risk azaltma" kavramları birbirine karıştırılmıştır. Tercümelerden kaynaklanan kavram yanılsamaları, belirlenen politika ve stratejilerin anlaşılmasını ve topluma anlatılmasını zorlaştırmaktadır. Örneğin İngilizce "mitigation" karşılığı "zarar azaltma" olarak ifade edilmiş, ancak bu sözcüğün "risk azaltma" olarak anlaşılması gerektiği belirtilmiştir (Balamir, 2010). "Zarar" zayıflıklar oranında ortaya çıkan bir sonucu ve durumu göstermektedir. Dolayısıyla risk azaltma afet öncesi ve sonrasında tüm çalışmaları içeren bir sahadır. Bu tür yanlış kullanımlar İl Özel Yönetimi Yasasına (5302) ve Belediyeler Yasasına (5393) sızmış bulunmaktadır (4). "Deprem afetinden korunma ve zararlarını azaltma" yerine "deprem tehlikesinden korunma ve risklerini azaltma" cümlesi daha doğrudur. Tehlikeden korunuruz, riski azaltırız. Böylece afet olmaz veya çok az etkisi olur. Benzer şekilde "afet planı" yapmak yerine riskleri azaltacak "sakınım planı" yapmak gerekiyor.

1999 depremleri sonrası, afet öncesi risk azaltma önlemlerini devreye sokacak "Risk Yönetimine" ağırlık veren, dolayısıyla deprem anı ve sonrası "müdahale sistemi"nin işini hafifleten bir "Afet Yönetim Sistemi" kurulması gereği tartışılmaya başlanmıştır. (2) Ülke ve kent bazında afet yönetiminde koordinasyon ve yetki kargaşasının farkına varılmış ve bunun sona erdirilmesi birçok rapor ve toplantıda dile getirilmiştir. (1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9) Ancak kurumlar bir süre sonra yetkilerini

Plansızlığın ve rantçılığın karanlığında kentlerin har vurup harman savurulmasına göz yumanlar, şimdi son yeşil alanlarda, sınıf atlayanlar için astarı yüzünden pahalı "depreme dayanıklı", "adları şatafatlı" ve "mutlaka havuzlu" konutlar inşa etme sürecini başlattılar.

ve sahip oldukları güçleri başka kurumlarla paylaşmakta isteksiz davranmaya başlamışlardır. Kurulacak afet yönetimi sistemi, koordinasyon ve yetki karmaşasına son veren, risk azaltma çalışmalarına ağırlık verdiren ve yönlendiren, kaynak yaratmada katkı sağlayan, izleyen ve denetleyen, afet olayına hızlı ve doğru bir biçimde müdahaleyi sağlayacak donanım, yönetim şeması ve insan kaynaklarını harekete geçiren bir yapıda olmalı ve en önemlisi sistem profesyonelce işlemelidir. Afet yönetim sisteminin, bilgi tabanı ve iletişim ağını içeren ve acil müdahalede hızlı çalışan bir "afet bilgi sistemi" en kısa zamanda kurulmalıdır. Ulusal sismik ağ sistemi, afet bilgi bankası ve mikrobölgeleme haritaları bu sistemin vazgeçilmez unsurları olmalıdır.

Deprem Şurası sırasında yapılan tartışmalar sonrası Türkiye'de afet ve acil durum ile ilgili konularda koordinasyonu sağlayacak ve kurumları yönlendirecek bir başkanlık oluşturmak için bir kanun taslağı yazıldı, ilgili kurumlardan görüş alındı ve bu taslak 29/5/2009 tarihinde 5902 sayılı kanunla yürürlüğe konuldu. Kanunda "zarar azaltma" teriminin yer aldığı belirtilerek bunun "risk azaltma" şeklinde değiştirilmesi önerilmiştir (4). Kurulan başkanlığın adı "Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (10)" olup doğrudan başbakanlığa bağlıdır. İlgili kanunun amaç ve kapsamı (Madde 1) şöyle tanımlanmıştır (10):

"(1) Bu Kanunun amacı, afet ve acil durumlar ile sivil savunmaya ilişkin hizmetleri yürütmek üzere, Başbakanlığa bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının kurulması, teşkilatı ile görev ve yetkilerini düzenlemektir. Başbakan, Başkanlıkla ilgili yetkilerini bir bakan aracılığı ile kullanabilir.

"(2) Bu Kanun; afet ve acil durumlar ile sivil savunmaya ilişkin hizmetlerin ülke düzeyinde etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve olayların meydana gelmesinden önce hazırlık ve zarar azaltma, olay sırasında yapılacak müdahale ve olay sonrasında gerçekleştirilecek iyileştirme çalışmalarını yürüten kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması ve bu konularda politikaların üretilmesi ve uygulanması hususlarını kapsar. TC Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın açıklamalarından bu kurumun Türkiye'de afeti yöneten bir kurum olmayacağı, sadece ilgili kurumlar arasında koordinasyonu, işbirliğini, uyumu sağlamaya çalışacağı, yerelde afeti Valilikler kanalı ile mülki idare amirleri ile yöneteceği, merkezde ise TC'nin bütün bakanlıkları, hükümetin ve devletin bütün kurumları, sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyonu ve işbirliğini sağlayarak afet yönetimini gerçekleştirmeye çalışacağı anlaşılmaktadır. Kurum bu görevi yerine getirirken üniversite ve sivil toplum örgütleri dahil olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşlardan danışmanlık desteği almaktadır."

Doğal Afet Sigortaları Kurumu

Doğal Afet Sigortaları Kurumu (DASK) ve Yapı Denetim Yasası gereği kurulan yüzlerce yapı denetim şirketi 1999 depremleri sonrası başlayan olumlu çabaların ürünleridir. Ancak, uygulamalarda beklenen randımanın sağlanamadığı, yasaların bazı zayıflıklarının olduğu konusunda tartışmalar sürmektedir. Prim ödeyen üye sayısı 3,5 milyonu bulan DASK hâlâ kararname ile idare edilen bir kurum durumundadır; oysa ihtiyaçlar doğrultusunda yeni bir düzenlemeyle kanunlaşmalıdır. Sigorta sisteminin yaygınlaştırılması durumunda, giderek artan sayıda yapı sahibinin katılımı ile büyük ölçeklerde bir kaynağın gelişmesi sağlanabilir. Böylece, uzun vadede ruhsatsız yapıların da bu sisteme katılmak üzere tasfiyesi özendirilebilir (2). DASK, yeterli bir prim farklılaşması yaratmamakla sigortanın önemli bir üstünlüğünden yararlanmamakta, yurttaşları güvenli yapılarda ve kentsel çevrelerde oturmaya yönlendirecek yeterli bir güç oluşturamamaktadır. Öte yandan, yakında çok büyük ölçeklere erişmesi umulan sigorta kaynakları, yalnızca deprem sonrası zararları tazmin etme ödevini üstlenmiştir. Sigorta, bu durumu ile can kayıplarını ve bu kayıplara yol açan güvenliksiz ve niteliksiz çevre ve yapılaşmanın iyileştirilmesi gereklerini gözardı etmektedir. Sigorta kaynakları, bu edilgen tutumla, pasif bir birikim ve yalnızca tazminat parasını güvenceye alan bir sistem oluşturmaktadır. Ayrıca, DASK yö-

Kentlerimiz ve özellikle İstanbul, iki arabanın yan yana geçerken zorlandığı dar sokaklarla dolu.

Türkiye, özellikle çarpık yapılaşmanın yoğun olduğu kentsel alanlarda "kentsel dönüşümün" uygulanabilen çözümünü arayıp bulmalıdır.

netiminin yalnızca bir dizi finansal işlemler ailesinden ibaret değil, çok yönlü sosyal ve ekonomik düzenlemeler yapmayı hedef edinen bir vizyona da yönelmesi tavsiye edilmektedir. Bazı uygulamalara bakan vatandaş DASK sigortası ile devlet destekli konut yardımı tercihi arasında bocalamaktadır. DASK'ın prim havuzunda biriken meblağdan deprem öncesi zarar azaltmaya yönelik iyileştirme ve güçlendirme işlerinde vatandaşa teşvik ve destek sağlanabileceğini göstermesi, sigortaya katılan vatandaş sayısını artıracaktır.

Yapı denetimi meselesi

595 sayılı kararnameden, 2001 yılında 4708 sayılı yasaya dönüşen bir sürecin ürünü olan yapı denetim sistemi beklenen performansı gösterememektedir. Bu yasa kamuya ait yapı ve tesislerle, askeri gizlilik taşıyan yapılar ve köy yerleşik yerlerinde yapılan ruhsata tabi olmayan yapılar hariç, belediye ve mücavir alan sınırları içinde ve dışında kalan yerlerde yapılacak yapıların denetimini kapsamaktadır. Yeni yasada yapı denetim yapılması gereken il sayısı 27'den 19'a düşürülmüştür. Yapı denetim firmasının, yapının taşıyıcı sistemi üzerindeki sorumluluğu 15 yıl olarak belirlenmiştir. Yapı denetim uygulamalarındaki aksaklıkların giderilmesi için bugüne kadar yapılan tartışmalardan çıkan öneriler şunlardır (11, 12, 13):

- Yapı denetim Türkiye'nin vazgeçemeyeceği bir sistemdir.
- Sigorta sistemi yapı denetime bütünleştirilmelidir.
- Bütün illere yayılmalıdır.
- Yapı Denetim Komisyonları illere ve hatta ilçelere şube açmalıdır.
- Kamu yapıları da denetlenmelidir.
- Müteahhitlerin kendi yapı denetim şirketlerini kurma eğilimleri engellenmelidir.
- Halkın deprem güvenliği denetçi-müteahhit pazarlığına heba edilmemelidir.
- Yap-satçıların ve sat-yapçıların denetimi neden ceza olarak adlandırdıkları sorgulanmalıdır.
- Müteahhit yapı denetim şirketini seçmemelidir.
- Yetkin mühendislik sistemi yerleştirilmeli ve yapı denetim sistemi ile bütünleştirilmelidir.

Yapı Denetim Kuruluşları eski Genel Sekreteri Sayın Recep Keskin'in "insanların can ve mal güvenliğinin korunması ilkesinin pazarlığına yol açan bir sisteme dönüşme noktasına doğru gidiliyor" uyarısı dikkate alınmalıdır. Tartışmaların "özel şirket mi yapar yoksa kamu mu yapar" açmazından çıkarılıp "doğru, dürüst ve nitelikli" olarak yapılması çizgisine oturtulması gerekmektedir. "Mış" gibi yapı denetimi bizi 1999 depremi öncesi sürdürülen ve yozlaşan Teknik Uygulama Sorumlusu düzenine geri götürmektedir.

Türkiye'nin deprem karşısındaki zayıflıklarının nedenleri

Ülkemizdeki birçok kent ve yerleşim yeri, arzulanan planlı duruma geri getirilemez biçimde bozulmuştur. 1940'larda başlayan ve tarihi konutlar ile yeşil alanları tüketerek oluşturulan yanaşık düzen apartman modası şimdi site-villa veya residans modasına doğru kaydırılıyor. Plansızlığın ve rantçılığın karanlığında kentlerin har vurup harman savurulmasına göz yumanlar, şimdi son yeşil alanlarda, sınıf atlayanlar için astarı yüzünden pahalı "depreme dayanıklı", "adları şatafatlı" ve "mutlaka havuzlu" konutlar inşa etme sürecini başlattılar. Kentlerde planlı yerleşimi ıskaladığımız için bugün birçok yerleşim alanında "güçlendirme" veya "yıkıp yeniden yapma" açmazına gelinmiştir. Projesiz, kaçak veya projeli çürük on binlerce yapıyı güçlendirme veya yıkma kararlarını uygulamak sosyo-ekonomik analizi iyi yapılamamış ve yasal uygulamalarına temel oluşturacak yasal altyapısı tamamlanmamış zor bir iştir. Ayrıca bireysel güçlendirmenin parasal getirisi yoktur ve bu yüzden mülk sahiplerine çekici gelmemektedir. Sel yatağındaki evleri ve işyerleri istimlak edilip yeni evlere transfer edilmek istenenlerin yarattığı sosyolojik sorunlar biliniyor. Depreme dayanıksız olduğu anlaşılan yapılar söz konusu olduğunda çok daha büyük sorunlar karşımıza çıkacaktır. Prof. Dr. Murat Balamir'in "Yerleşim alanlarımızda yaratmış olduğumuz riskler yalnızca yapı sağlamlığı ile ilgili değildir. 'İnsanları öldüren yapılardır', 'depreme karşı alınacak önlem yapıların tamir takviye işleridir' gibi indirgeyici yaklaşımlar, konuyu dar bir meslek çerçevesinde tutmakla kalmıyor, kentlerimizde yarattığımız risk zenginliğini de gözardı ediyor" teşhisi gözardı edilmemelidir.

Balamir (4), Türkiye'nin deprem karşısındaki zayıflıklarının nedenlerini ve bu nedenlerin ülkemizdeki büyük yerleşim alanlarını nasıl "risk havuzlarına" dönüştürdüğünü ayrıntılı incelemiş ve şu başlıklar altında vermiştir:

- Son 50-60 yılda kentleşme ve yapı stoku artışı.
- İmara açılan alanların özelliği.
- Betonarme yapı teknolojisinin aldatıcı kolaylığı.
- Deprem öncesinde önlem alınamayacağı varsayımı.
- Sonradan verilen ek imar hakları ve imar afları.
- Denetimden yoksun kullanım biçimleri.

- Tehlikeli madde stokları.
- Altyapı ve sanayinin korunmasızlığı.
- Acil durum hizmetlerinin yetersizlikleri.
- Afet sonrasında "nasıl olsa devlet yardım eder" ön kabulü.
- Kurumsal-yasal düzenleme ve uygulamaların "yara sarma"ya yönelik olması.
- Afetlerde "yara sarmak" üzere hesapsız kaynak dağıtma yoluyla siyaset yapma alışkanlıkları.

Balamir, bu başlıklar altındaki konularda oluşan koşulların, "organize sorumsuzluk" ortamı yarattığını ve bunun bir kültürel yapıya dönüştüğünü belirtmiştir. Kentlerde yapılan gözlemler, ister istemez aklımıza birçok soru getirmektedir. Bu soruların yanıtlarını yerel yönetimler vermek durumundadır. Örneğin, İstanbul metropolünde sokaklarımızın yüzde 65'i 6 metreden daha dardır. İstanbul Deprem Master Planı yapılmasına rağmen şu anda yapılanlar (denetim dışı yapılanlar çoğunlukta) daha geniş midir? Nüfus yoğunluğu çok yüksek olan yerleşimlerde boş ve yeşil alan miktarı artmış mıdır? Yanaşık düzen yapılaşma hâlâ sürmektedir. Yumuşak ve zayıf kat sorunu ülkemizin en salgın hastalığıdır ve arazi darlığı olmayan yerlerde dahi bilinçsizliğin güncel örnekleri olarak bu tür yapılar yapılmaktadır. İki arabanın yan yana geçerken zorlandığı dar sokaklara yol açan veya aradaki sokakları yayalara kapalı olan "kondu gökdelenlerimiz" inşa edilmektedir. Deprem sırasındaki dolaylı kayıpları artıracak nitelik ve dağılımdaki plansız konut-endüstriyel tesisler birlikteliği nasıl düzenlenecektir? Kamu yapılarının ve afet görevli tesislerin deprem güvenli duruma getirilmesi ne kadar sürecektir?

Sokakları yayalara kapalı olan "kondu gökdelenlerimiz."

Daha da geç olmadan, Türkiye, özellikle çarpık yapılaşmanın yoğun olduğu kentsel alanlarda "kentsel dönüşümün" uygulanabilen çözümünü arayıp bulmak zorundadır. Ancak kentsel dönüşüm kavramı yozlaştırılmamalı ve bir rant uygulamasına dönüştürülmemelidir. "Toplu Konut İdaresinin İştirakinde" başlıklı ve fiyatları yüzbinlerce doları bulan "depreme dayanıklı prestijli konut" uygulamalarındaki başarıyı büyük depreme hazırlanması gereken kentlerimizde "gerçek kentsel dönüşüm" modeli uygulamalarında da görmeyi bekliyoruz. Örneğin, akademisyenlerin "konut fazlası" saptaması yaptığı Türkiye'de, nasıl bir kentsel dönüşüm modeli oluşturulacaktır? Şehirlere göç eden herkesin, terk ettiği yerde öyle veya böyle bir konutu vardır. Ancak, o konutunu bırakıp gelen kişi, şehirde "konutsuz" olarak kayda geçmektedir. Sonra, bu konutsuz insanlarımız ya başlarını sokmak için kendi imkânlarıyla kaçak konut yapmakta veya toplu konut hizmetlerinden konut alma mücadelesine girmektedir. Bu döngüde, Anadolu'nun birçok köy ve ilçesinde konutlar boş kalmakta, göç alan şehirler kaçak, mühendislik eli değmemiş konut deposuna (risk havuzları) dönüşmekte, çevre, su havzaları ve yeşil alanlar hızla yok olmaktadır. Görevi göçü önlemek olan yöneticiler, bu göçü inşaat sektörünün bir lokomotifi gibi görüp, hızla büyüyen kentleri inanılmaz bir vurdumduymazlıkla, geri dönülmez bir çevre ve güvenlik felaketine doğru götürmektedirler. Bu arada, Türkiye'de bir yerlerde hasar yapan veya yapmayan bir deprem söz konusu olunca, nüfus obezitesine uğramış İstanbul akla gelmekte ve "deprem olacak mı, olmayacak mı?" gibi kısır tartışmalar gündeme gelmektedir. Deprem risklerini azaltma sürecinde ileriye dönük planları ve kuralları ödünsüz uygulamadaki başarı, toplumun her bireyinin, sorunun çözümünde kendisinin de bir paydaş olduğunun farkına varmasıyla mümkün olacaktır.

1998 Adana depreminden bir görüntü.

KAYNAKLAR

1) http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=19&tipi=4&sube=0

2) *UDK Raporu,* 2002, Deprem zararlarını azaltma ulusal stratejisi, Nisan 2002, Ulusal Deprem Konseyi, Ankara, 100 s.

3) *Deprem Şurası Raporu* (2004), Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, İstanbul.

4) M. Balamir, 2010, Türkiye'de Kentleşme ve Deprem Türkiye Koşulları ve Uluslararası Yeni Politika Açısından Kentsel Risklerin Azaltılması İçin Alınması Gereken Önlemler, TBMM Deprem Komisyonu'na Sunulmak Üzere Hazırlanmış Rapor, 68 s.

5) *TBMM Meclis Araştırma Komisyonu Raporu,* 2000. http://www.belgenet.com/rapor/depremrapor.html

6) Devlet Planlama Teşkilatı, *Doğal Afetler Özel İhtisas Komisyonu Raporu,* 2000.

7) *Türkiye Ulusal Jeodezi ve Jeofizik Birliği (TUJJB) Deprem Raporu,* 2000.

8) *Türkiye İktisat Kongresi, Deprem Çalışma Grubu Raporu,* Izmir, 2004.

9) T.C. Sayıştay Başkanlığı 2002/2 - *İstanbul Depreme Nasıl Hazırlanıyor?, Performans Denetim Raporları* (http://www.sayistay.gov.tr/rapor/rapor3.asp?id=27).

10) http://www.afetacil.gov.tr

11) *Yapı Denetimi ve Yetkin Mühendislik Çalıştayı,* 2008, Ulusal Deprem Konseyi, TÜBİTAK Feza Gürsey Konferans Salonu, Kavaklıdere, Ankara.

12) *JICA Raporu,* 2004, *Türkiye'de Doğal Afetler Konulu Ülke Strateji Raporu,* Temmuz 2004, Ankara, 163 s.

13) 1. Ulusal Yapı Denetim Sempozyumu, 2008, 22-23 Kasım 2008, The Green Park Bostancı Hotel, İçerenköy, İstanbul.

Iraklı Bektaşilerin "yol" hikâyesi

Yüzyıllardır Irak'ta yaşayan Alevi-Bektaşilerin Şah İsmail zamanında buraya yerleştikleri sanılıyor. İktidarlar değişse de onların gördükleri baskı ve zulüm hiç sona ermemiş. Yeni yeni başını kaldıran Iraklı Alevi-Bektaşiler, kuracakları federasyon ile başta Anadolu olmak üzere dünyanın diğer bölgelerindeki yarenleriyle bağ kurmak istiyorlar.

Gül Atmaca

Her yıl ağustosta yapılan Hacı Bektaş Şenlikleri'ne sadece Türkiye'den değil dünyanın dört bir yanından Aleviler, Bektaşiler katılıyor. Şenliğin konukları arasında son iki yıldır Iraklıları da görmek mümkün.

"Irak'ta Alevi-Bektaşi var mı?" diyenlere "Evet, üstelik yüzyıllardır orada yaşıyorlar" yanıtını verirken bir yandan da "bu soruyu yadırgamamak lazım" diye düşünüyorum. Çünkü ülkemizde Irak'ta yaşayan Alevi-Bektaşilerle ilgili çalışmalar yok denecek kadar az.

Irak'ın Musul, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye kentleri ve çevresindeki köylerde yaşayan Alevi-Bektaşiler, Kakai, Ehlihaklar, Aliilahî, Şabak, İbrahimi veya Kızılbaş ismiyle anılıyorlar. Aşiret ve erkânları itibarıyla birbirlerinden farklılık gösterseler de pirleri var ve Hacı Bektaş-ı Veli'ye bağlılar.

Iraklı Alevi-Bektaşi temsilcileri ağırlayan Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (ORSAM) Başkanı Hasan Kanbolat, Şabak Bektaşileriyle ilk ilişkilerinin 2 yıl önce bir ziyaret sırasında başladığını söylüyor. Irak'ta, Anadoluda'ki Bektaşilerin gelenek, görenek ve yaşantısını sürdüren insanlarla karşılaştıklarını anlatan Kanpolat, bunun üzerine Irak'taki Türkmen Alevilerini ve Şabak Bektaşilerini daha yakında tanımak için Türkiye'ye davet ettiklerini belirtiyor.

Peki, kim bu Şabaklar?

Musul çevresinde yaklaşık 70 köyde yaşayan Şabakların nüfusunun 300 ile 500 bin arasında değiştiği tahmin ediliyor. Şabakların çoğunluğunu oluşturan Şiiler iki nesil önce Alevi-Bektaşiydi. Şabaklar, Şabaki adını verdikleri bir dil konuşuyorlar. Farklı kültürlerle çevrili oldukları için dillerinde Arapça, Kürtçe, Türkçe hatta Farsça kelimeler var.

Şabaklar, 1980'li yıllara kadar Türkiye ile olan ilişkilerini sürdürmüşler. Ne var ki Saddam Hüseyin'in baskıcı politikalarının başlamasının ardından Türkiye ile ilişkileri zayıflamış ve tamamen kopmuş. Bağların kopmasıyla Türkçe konuşanlar azalsa da bütün gülbanglar (tekrarlanan Türkçe dua), deyişler hâlâ Türkçe söyleniyor, Cem'ler Türkçe yapılıyor.

Şabakların *Buyruk* ya da *Kitab-ı El Menakıp* adı verilen kutsal kitabı iki bölümden oluşuyor. İlk bölümde (111 sayfa) Safevi Şeyhi Safi'nin yaşamı, oğlu Sadreddin ile arasında soru-cevap şeklinde geçen sufi diyalogu var. İkinci bölümde ise (50 sayfa) On iki İmamı öven Türkçe şiirler bulunuyor. Burası, İmam Ali ve Cafer-i Sadık ile bağlantılı çeşitli ders ve talimatları içeriyor.

Şabakların kökeni konusuna gelince Kürt, Türkmen ya da Fars oldukları yönünde değişik görüşler mevcut. Şabak Bektaşilerin liderlerinden Abbas Beyatli ise ne Türk, ne Kürt, ne de Arap olduklarını belirterek, farklı bir halk olduklarını söylüyor. Bölgeye, İran merkezli Safeviler (16-18. yüzyıl) zamanında mı yoksa Osmanlı zamanında mı yerleştikleri tartışmasında ise Safeviler görüşü ağırlık taşıyor. Tapu kayıtları, Osmanlılardan önce

de bölgede Alevi-Bektaşilerin yaşadığını gösteriyor.

Sünnileştirme ya da Şiileştirme çabaları

Şabaklar Bektaşî olmalarından dolayı Sünniler ya da Şiiler tarafından sürekli siyasi, dini ve kültürel baskıya maruz kalmışlar. Daha önce de belirttiğimiz gibi bugün Şiileşmiş Şabaklar önceden Alevi-Bektaşiydi; 1950'lere kadar kendi tekkeleri vardı. Şii Lider Muhsin el Hâkim 1960'da harekete geçip Musul'da ilk Şii camisini inşa etti. Şii merciin otoritesi giderek arttı. Şabak yerleşim yerlerinde Şiileştirme çalışmaları için Hüseyniye adı verilen mescitler kuruldu. Hüseyniyelerde özellikle İran'da eğitim görmüş kişiler görev yapıyorlardı. Bu arada, Şabakların Şiileşmesi hızla gerçekleşmiş. Bunda Şiiliğin ekonomik ve sosyal hayat açısından "getirileri" olması, Hz. Ali, On İki İmam gibi Alevilikle ortak unsurlar barındırmasının da etkisi gözardı edilemez.

Irak'ın Türkiye sınırına yakın olan ve Türkmen nüfusuyla dikkat çeken kenti Telafar'da Bektaşilerin Şiileşme süreci de 1940'larda başlamış ve 1970'lerden sonra hız kazanmış. Telafer'de 1940'a kadar bir tek Şii camisinin bulunmaması bunun en önemli kanıtı olarak gösteriliyor.

Şabakları Sünnileştirme çabaları ise daha eski. Osmanlı yönetimi, Tanzimat (19. yüzyıl) sonrasında Müslüman olarak kabul edilen fakat Sünnî olmayan topluluklara karşı "ıslah" programı uyguladı. Örneğin, 23 Eylül 1892 tarihli, dönemin içişleri ve eğitim bakanlıklarına iletilmesi istenen padişah emrinde Musul vilayetinde kendi istekleriyle İslamiyet'i kabul ettiklerini bildiren Şabaklara kolaylık sağlanması salık veriliyor. Emirde, Şabak köylerine İslam kaidelerini öğretmek amacıyla mescit, mektep, abdesthane, hoca ve kapıcılar için birer odanın inşa edilmesi; Şabak çocuklarına dini terbiye verecek öğretmenler tayin edilmesi isteniyor.

Ankara'ya gelen Iraklı Bektaşilerden bir temsilci.

İktidarlar değişiyor, baskılar bitmiyor

Şabaklar, şiddet olayları ve tehditler yüzünden asırlardır yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kaldılar. Köyleri tamamen boşaltılınca yerleşim yeri olma özelliğini yitirdi. 2003'teki Amerikan işgalinin ardından Şabakların sadece canına ve malına değil, kutsal saydıkları "ziyaret"lere de saldırılar oldu, buralar bombalanıp tahrip edildi.

Baas rejimi döneminde Saddam yönetimi tarafından büyük zulüm gören Şabaklar bugün farklı grupların baskısı altında. El Kaide terör örgütüyle bağlantılı Irak İslam Devleti, Musul'da dağıttığı bildirilerde Şabakların bir an önce bölgeyi terk etmelerini istemiş, aksi halde sonlarının geleceği tehdidinde bulunmuş. Diğer baskı grubu ise Kürtler ki, onlar da Şabakları Kürt gibi gösterip ya da Kürtleştirip Kuzey Irak'taki egemenlik sınırlarını genişletmeyi hedefliyorlar. Aslında, bu Kürtleştirme operasyonlarını sadece Şabaklara değil Keldani ve Yezidilere de uyguluyorlar. "Ben Kürdüm" demeyi reddedenlerin ise köylerini yakıyorlar. Yani, farklı grupların Kürtlerden çektikleri Saddam Hüseyin döneminden daha az değil, hatta belki daha fazla.

Türkiye'den beklentiler yüksek

Ankara'ya gelen Şabak temsilciler, Irak'ta sosyal ve siyasal yaşamdan dışlandıklarını belirterek asimilasyon sürecine engel olunması konusunda Türkiye'den beklentilerini dile getiriyor. Somut beklentileri arasında, üniversitelerde Şabak öğrencilere kontenjan ayrılması, Bağdat'ta "Bektaşi Evi" kurulması ve böylece Iraklı Bektaşilerin dü-

Musul'da Kırklar cemi

Ahmet Taşğın'ın "Irak'taki Bektaşi Topluluğu Şabaklar" başlıklı çalışmasına bakarak Irak'taki Aleviliğin Anadolu Aleviliğinden pek de farklı olmadığını bir kez daha görmek mümkün:

"...Musul çevresinde beş adet seyit bulunmakta ve Kırklar cemini sürdürmektedirler. Şabaklar ve diğer Alevî Bektaşî toplulukların hizmetini yürüten Pirler ve bu pirlerin de bağlı bulunduğu Pir-i piran bulunmaktadır. Pirler belirli bir yaşa geldikten sonra dünya işlerinden tamamen el çekmekte ve kendilerini tarikatın işlerine vererek, taliplerinin hizmetini görmektedirler. Pir olduktan sonra başlarına yeşil bir sarık sarmakta ve sakallarını uzatmaktadırlar. Pirler, sercem olarak her perşembe akşamı yapılan cemleri yürütmektedirler. Cemlerde çerağ uyandırılmakta, ceme gelen sofuların börk ve kuşak bağlamaları şart koşulmaktadır. Şabak topluluğu içerisinde ikrar almayan hiçbir kimse bu cemlere dahil edilmemektedir. Cemlerde Nesimi, Fuzuli, Virani, Yemini, Kul Himmet, Pir Sultan Abdal, Seyit Nizamoğlu'nun deyişleri okunmaktadır..."

Şabak çocukları

zenli olarak bir araya gelebilecekleri bir kurumun oluşması; Musul'da bir kültür merkezinin açılması ve Bektaşilik konusunda çalışmalar yürütmesi bulunuyor.

Şabak liderlerden Abbas Beyatli, Anadolu ve Balkanlar'daki Alevi-Bektaşilerle ilişkileri geliştirmek istediklerini dile getiriyor. Beyatli, kurmayı düşündükleri Alevi-Bektaşi Federasyonu ile bu coğrafyadaki diğer topluluklarla daha yakın işbirliğini hedeflediklerini de sözlerine ekliyor. Merkezi Telafar'da bulunacak Federasyon için iç tüzük hazırlanıp onaylanmak üzere Bağdat'a gönderilmiş. Bunun için yeni hükümetin kurulması bekleniyor.

ORSAM Başkanı Kanbolat, doğal bir aydınlık barındıran Iraklı Bektaşileri gelecek yılki ziyaretlerinde sadece belli kuruluş ve sivil toplum örgütleriyle değil Türkiye'deki Alevi aydınlarla da buluşturmak gerektiğine inanıyor. Farklı ülkelerde yaşayan Alevi-Bektaşilerin birbirleriyle daha iyi iletişim içinde olması kadar birbirleri hakkında yeterli ve doğru bilgi edinmesi önemli. Bu da daha fazla araştırma yapılması ve ortaya daha fazla eser konmasını gerektiriyor. Iraklı Bektaşiler "yol"a dönüş yaparken Hacı Bektaş felsefesinin yanına bilgiyi de kılavuz edecektir.

KAYNAKLAR

1) Ahmet Taşğın, "Irak'taki Bektaşi Topluluğu Şabaklar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2009.
2) "Iraklı Bektaşiler ORSAM'da", 13 Ağustos 2010, www.orsam.org.tr.
3) "Iraklı Bektaşiler Hacı Bektaş Şenlikleri'nde", Hasan Kanbolat, 10 Ağustos 2010, ww.orsam.org.tr
4) İsmail Kayusuz, "Kuzey Irak Alevilerinin (Şabak, İbrahimi, Kakai..) Dinsel İnanç Kitaplarından Buyruk Örnekleri ve Sünbülname", 17 Mart 2006, www.hacibektaslilar.com

Kimin için, kime karşı?

Piyasaya düşen sağlık ve sonuçları

Nobel ödüllü iktisatçı Kenneth Arrow, tıp hizmetlerinin standart bir rekabetçi piyasa gibi işleyemeyeceğini, çünkü belirsizlikler içerdiğini ve ayrıca doktorla hastanın becerileri arasında büyük bir uçurum olduğunu belirtiyor. Diğer taraftan genişleyen kapitalist ekonomik yapı içinde, uygarlık tarihi boyunca oluşan genel ilkelere ve modern tıbbın toplum yararına kullanılması amacına zıt bir biçimde, sağlık hizmetleri ticarileşiyor.

Dr. Deniz Akgün

Sosyal politika alanının eleştirel yazarlarından John Lister, *Sağlık Politikası Reformu: Yanlış yolda mı gidiyoruz?* adlı kitabında 1980'lerden sonra Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Sağlık Örgütü gibi küresel aktörler tarafından teşvik edilen sağlık reformlarının küresel bir endüstri haline geldiğini belirtmektedir. Lister'e göre özellikle gelişmekte olan ülkelerde birbiri ardına uygulanmaya başlanan piyasa tarzı sağlık reformları vaat ettikleri ilerlemeleri sağlayamamalarına karşın çoğalmaktadır. Bu tür sağlık reformları, hizmetlerin iyileştirilmesi, hizmetlere ulaşımda eşitsizliklerin giderilmesi gibi amaçlar yerine, piyasa ve aktörleri tarafından yönlendirilen ve temelde gereksiz tıbbi teknoloji, ilaç tüketimini ve kâr oranının yükseltilmesini amaçlayan politikaların ürünüdür.

Piyasalaşmış sağlık hizmetlerinin, tıp felsefesi açısından, sağlığın indirgemeci bir yaklaşımla "bir hastalığı olmamak" şeklinde algılanmasına neden olduğu belirtilmektedir. Buna göre piyasalaşmış tıp bilimi ve tıbbi teknoloji insanın biyolojik işlevlerine ve hastalıklarına odaklanmakta, insanın iyilik haline etki edebilen psikolojik, sosyal ve çevresel nedenler çoğu kez savsaklanmaktadır. (1)

Piyasalaşmış sağlık hizmetlerinin bir sektör olarak en gelişkin olduğu ülke ABD'ydi. 1980'li yıllarda "yönetilen sağlık bakım" (managed care) sistemi sektörünün doygunluğa ulaşacağı beklentisiyle yeni pazar arayışları ortaya çıktı. Öncelikle Avrupa pazarına yönelen, yönetilen sağlık bakım sistemi şirketleri, 1990'lı yıllarda Avrupa ülkelerinde bu sisteme olan ilginin beklenen düzeyde olmaması üzerine, gelişmekte olan ülke pazarlarına yöneldiler. Yönetilen sağlık bakım sistemi reformunun Avrupa'dan sonraki ilk uğrağı Latin Amerika ülkeleri oldu. Kamu sağlık kurumları ile sosyal sigorta fonlarının yönetiminin ve mülkiyetinin özelleştirilmesini amaçlayan bu tür girişimler Dünya Bankası tarafından etkin bir şekilde desteklendi. Dünya Bankası'nın "Sağlığa Yatırım" temalı 1993 yılı Dünya Gelişim Raporu'nda da özel sigortacılık, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, piyasa rekabeti ve birincil sağlık hizmetleri gibi konulara vurgu yapıldı.

Kapitalist sağlık sisteminin eleştirmenleri arasında yer alan Howard Waitzkin ve Celia Iriart "ABD sağlık reformunu üçüncü dünya ülkelerine nasıl ihraç ediyor?" başlıklı makalelerinde, 1990'lı yıllarda üçüncü dünya ülkelerinin sağlık bakım ve sosyal güvenlik sistemi fonlarının, yatırımcı gruplar için temel sermaye ve kâr kaynağı olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir. (2) Piyasalaştıran sağlık reformlarının ilk uygulandığı ve sonradan yapılan uygulamaların diğer bazı ülkelere model olarak gösterildiği ülkelerden biri Şili'ydi.

Şili sağlık reformu ve etkileri

Şili, 20. yüzyılın başında sosyal sigortacılık sistemi ile ilgili yasal düzenlemelerin yapıldığı Avrupa dışındaki ilk ülkeydi. Ülkede sosyal güvenlikle ilgili düzenlemelerin yapılmasına katkıda bulunan önemli bir isim toplumcu hekim Salvador Allende'ydi. Allende 1973 yılında ABD destekli darbe ile iktidardan uzaklaştırdı. Askeri darbenin ardın-

dan Şili'de gerçekleşen en önemli değişikliklerden biri, daha sonra dünyaya bu alanda yeni bir model olarak sunulan piyasacı sağlık ve sosyal güvenlik reformu oldu. *Sağlığın Gaspı* adlı kitabında Ivan Illich, Allende'nin askeri darbeyle iktidardan uzaklaştırılmasından sonraki bir hafta içinde toplumcu tıp yanlısı, açık sözlü birçok kişinin öldürülmesinin dikkat çekici olduğunu belirtmektedir.

Askeri darbeden sonraki dönemde Şili'de uluslararası aktörlerin de rol aldığı bir reform süreci başlatıldı. 1980 yılında sağlık hizmetlerinin sunumu ile finansmanı birbirinden ayrıldı. (3) 1981 yılında zorunlu sağlık sigortası alanında faaliyet gösteren kamu sağlık sigortası kurumu FONASA'ya (ulusal sağlık fonu) ek olarak ISAPRE'ler (sağlık refah kuruluşları) adlı özel sigorta fonlarının faaliyet göstermesi serbest hale getirildi. Sağlanan avantajlar sayesinde ISAPRE adlı özel sigorta kuruluşları sektördeki paylarını hızla artırdılar. Öyle ki 1983'te toplumun % 2'sini kapsayan ISAPRE kuruluşlarının payı, 1996'ya gelindiğinde % 27'ye ulaşmıştı.

1983 yılında Şili'de başlayan kurumsal değişikliklerle birlikte sağlık bakımı alanına artarak aktarılan kaynaklar, temelde prim kesintilerinden karşılanmaktaydı. Ancak yeni dönemde sigorta prim kesintilerinden işverenlerin de sorumlu olması yaklaşımından vazgeçilerek primlerin tümüyle çalışanlardan yapılan kesintilerle toplanması gündeme geldi. (4) Yeni sistemin finansman yükünün karşılanması amacıyla özelleştirme gelirlerinin bir kısmı kullanıldı ve açıkların finansmanı için yeni borçlanmalara gidildi. Harcamalar kısılarak vergi gelirleri, özellikle de KDV türü dolaylı vergiler artırıldı. (5)

Şili'de kamu sağlık sigortası FONASA her türlü başvuruyu kabul etmek zorunda olan, kolektif, sağlık riskinden bağımsız ve süresiz sözleşmelerle sağlık sigortacılığı yaparken; özel ISAPRE kuruluşları başvuruları kabul etmeyebilen, sağlık risklerinin göz önüne alındığı ve 12-24 ay süreli sözleşmeler yapan kuruluşlardı. ISAPRE kuruluşları, yüksek gelirli ve sağlık riskleri açısından en sağlıklı grupta yer alan kişilere odaklanmaktaydılar. Örneğin 2004 yılı verilerine göre aylık geliri 3.000.000 pesonun altında olan gelir gruplarında FONASA üyelerinin sayısı fazlayken, bunun üstü gelir grubunda ISAPRE üyeleri çoğunluktaydı. 2002 yılında özel sağlık sigortaları (ISAPRE'ler) üyelerinin sadece % 3,2'si 60 yaşın üzerindeyken, bu oran kamu sağlık sigortasından (FONASA) yararlananlar için % 12 idi. (6) Toplumun özel sigortalara üyeliğin en yüksek düzeyde gerçekleştiği (% 30'dan fazlası) 2000 yılında bile 65 yaş üzeri nüfusun sadece % 2,5'u ISAPRE fonlarının üyesi durumundaydı. (7)

Şili'de geliştirilen piyasacı sağlık finansmanı mekanizması, sağlık sisteminde eşitliksiz bir yapı ortaya çıkardı. Genişleyen özel sağlık ve emeklilik sistemi modeli, bireyleri riskler karşısında yalnız bırakan ve ortaya çıkacak zararları geçmişte biriktirebildikleri gelir oranında giderebilen bir sistem niteliğine büründü. Yurttaşların bir bölümünün kamu sektörü yerine özel sektörü seçmesi, kaynakların sağlık hizmetleri aracılığıyla yeniden dağıtımını önleyici bir rol oynadı. Genel vergilerle yapılan katkı sayılmazsa, en yüksek gelir grubundaki kişiler kamu sektörüne katkı sağlamamaya başladılar.

Yönetmen Michael Moore, *Sicko*'da ABD'deki sağlık sistemini sert bir dille eleştirdi.

Sağlık sigortası her yurttaş için zorunlu olmasına karşın, Şili'de özel sağlık sigorta şirketleri hedef gruplarını sigortalamadan önce incelemeye tabi tutmaya başladılar. Özel sağlık sigorta şirketlerinin yüksek risklerden kaçınma eğilimi, riskli kişileri aynı kalitedeki hizmetlere ulaşabilmek için yüksek katkı payları ödemek zorunda bırakıyordu. Bu kişilerin sağlık sisteminden faydalanabilmek için yüksek oranda ek ödeme yapmak zorunda kalması, bireysel sağlık harcamalarının artmasına yol açtı. Böylece özel sigorta şirketi üyelerinin bir bölümünün (yaklaşık 4'te 1'inin) genel giderlerin % 8,6'sını bulan yüksek kullanıcı ödentileri nedeniyle kamu sağlık kurumlarını kullanmak durumunda kaldığı bir sosyal güvenlik yapısı ortaya çıktı.

Reform süreci tarafından güdülenen sağlık kurumlarının teknolojik modernizasyonu ile birlikte 1990'lı yıllarda ulusal sağlık harcamalarında % 50'lik artış meydana geldi. Kamu hastanelerinin altyapı ve ekipmanına yönelik yatırım programı çerçevesinde 6 yılda toplam 500 milyon dolarlık harcama yapıldı. Bu yatırımların finansmanı ise devlet kaynaklarının yanı sıra yabancı ülkelerden sağlanan bir dizi kaynak aracılığıyla sağlandı. (6)

Ivan Illich, *Sağlığın Gaspı* adlı eserinde Şili'de sosyal sağlık sisteminin nasıl yok edildiğini inceliyor.

Türkiye'deki sağlık reformu ve etkileri

Şili'deki sağlık reformuna benzeyen bir süreç 1990'lı yıllardan bu yana ülkemizde de yaşanmaktadır. 2002 yılından sonra daha da hızlanan söz konusu reform süreciyle birlikte sağlık hizmetinin kapsamı biyo-medikal yaklaşım uyarınca daraltılmakta, topluma olan maliyetleri ise artmaktadır. Bu süreçte esnaf denetimi, gıda sağlığı, sağlığa zararlı olabilecek kuruluşlarla ilgili işlemler ile çevresel etki değerlendirmesi gibi süreçler kamu sağlık kurumlarının işlevi olmaktan çıkarılmıştır. Koruyucu sağlık hizmetleri arka plana itilirken, atıl yatak kapasiteli hastanelerin pıtrak gibi bittiği görülmüştür. Özel sağlık sektörü ve hastanecilik hizmetleri özendirilmiş, kışkırtılan sağlık hizmeti tüketimini karşılamak üzere de çok sayıda yeni hastanenin yurdun her köşesinde boy vermesi sağlanmıştır. Kamu hastanelerinin de özel hastaneler gibi işletme mantığı ile hizmet üretir hale getirilmesiyle, rekabet etmeyi kendine vizyon edinen kamu hastaneleri ortaya çıkmıştır.

Tıpta uzmanlaşma özendirilmiş, sağlık sorunlarını bütün boyutlarıyla ele alma becerisi göstermesi beklenen genel pratisyenlik adeta ikinci sınıf hekimlik olarak algılanmaya başlanmıştır. Aile hekimliği uygulamasıyla, hastane ortamında uzmanlık eğitimi gören hekimlerin sağlık ocaklarında çalıştırılması yoluyla, teknolojiye dayalı hekimlik pratiğinin 1. basamak sağlık hizmetine ve felsefesine nüfuz etmesi amaçlanmıştır.

Sağlık hizmeti sunucularının, hizmeti kullanacak kişileri müşteri olarak algılamaları beklenmiş, hasta hakları ve hastanın hekim seçme özgürlüğü gibi kavramların üst telden dile getirilmesiyle sağlık hizmetinin kapsamının hastanın kendisi tarafından belirlenmesi amaçlanmıştır. Böylece, hastanelerde uzmanlık birimleri aracılığıyla ve ileri teknoloji kullanılarak verilen hizmetlerin kullanımının, ne ölçüde bilinçli yapıldığı belirsiz vatandaş tercihleri yoluyla kışkırtılması söz konusu olmuştur.

Yaşanan reform süreciyle ülkemizin nasıl teknoloji odaklı sağlık hizmeti sunma anlayışına sürüklendiğini incelemek için Sağlık Bakanlığı hastanelerinde son yıllarda yapılan magnetik rezonans (MR) ve bilgisayarlı tomografi (BT) cihaz yatırımları incelenebilir. Buna göre Sağlık Bakanlığı hastanelerinde MR sayısı 1999 yılında 8; 2002 yılında 18 iken, 2008'de 200'e ve 2009 yılında 234'e ulaşmıştır. Benzer bir artış BT cihazı sayıları için de geçerli olmuş, BT cihazı sayıları aynı yıllar için sırasıyla 55, 121, 329 ve 356 olarak gerçekleşmiştir. (8) OECD verilerine göre bir milyon kişiye düşen magnetik rezonans görüntüleme cihazı sayısı (2004 yılı) Polonya'da 1,9, Macaristan'da 2,6, Fransa'da 3,2, Kanada'da 4,9 ve İngiltere'de 5 iken; Temmuz 2006'da Türkiye'de 6,1 olmuş; bir milyon kişiye düşen bilgisayarlı tomografi sayısı (2003 yılı) ise Polonya'da 6,3, Macaristan'da 6,5, İngiltere'de 6,7 iken Türkiye'de 7,3 olarak gerçekleşmiştir. (9)

Reform kapsamında yaşanan hızlı tıbbi teknolojik modernizasyon sürecinin sonunda, ülkemizdeki sağlık harcamaları da kısa süre içinde katlanarak artmıştır. Türkiye'de 2002 yılında sağlık alanına akıtılan toplam para miktarı 11 milyar dolarken, 2004'de bu miktar 19 milyar dolara yükselmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı verilerine göre toplam sağlık harcamalarının ulusal gelir içindeki payı, 2002-2004 yılları arasında yüzde 5,6'dan 6,3'e yükselmiştir. Son 10 yılda toplam sağlık harcamalarında gerçekleşen artışın sonucu olarak SGK'nın açığı ise 2000 yılında 3,84 milyar dolarken, 2008 yılında 20 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. (10)

Nobel ödüllü iktisatçı Kenneth Arrow, tıp hizmetlerinin standart bir rekabetçi piyasa gibi işleyemeyeceğini, çünkü belirsizlikler içerdiğini ve ayrıca doktorla hastanın becerileri arasında büyük bir uçurum olduğunu belirtmektedir. (11) An-

Allende, Şili'de sosyal sağlık sisteminin kurulmasını sağlayan hekim.

Reform bileşeni	Şili	Türkiye
Sağlık hizmetlerinin sunumu ve finansmanının ayrılması	+	+
Sağlık hizmeti veren kurumların tekelde toplanması	+	+
Sağlık kurumlarının hızlı teknolojik modernizasyonu	+	+
Sağlık hizmetlerinde tüketici tercihinin belirleyici hale getirilmesi	+	+
Sağlık harcaması ve tıbbi ekipman ithalinde artış	+	+
Hastalardan öngörülmeyen ve yüksek katkı paylarının alınması	+	**Kısmen**
Artan finansman gereksiniminin özelleştirmeler ve borçlanma yoluyla karşılanması	+	+
Özel sağlık sigortacılığının özendirilmesi	+	**Kısmen**
Özel ve kamu sigortasının farklı toplum kesimlerine yönelik olması	+	**Başlamadı**
Temel sağlık kurumlarının yerel yönetimlere devri	+	**Başlamadı**

Tablo 1: Piyasa yönelimli sağlık reformu sürecinin Şili ve Türkiye'deki bileşenleri

cak diğer taraftan genişleyen kapitalist ekonomik yapı içinde tıp hizmetlerindeki piyasalaşmanın karşı konulamaz bir süreç olarak ortaya çıktığı görülüyor. Bu yönüyle sağlık hizmetleri emeğin yeniden üretim araçlarından biri olmanın ötesinde bizzat sermaye birikim sürecine katkı sağlayan meta özelliği kazanıyor. (8) Uygarlık tarihi boyunca oluşan genel ilkelere ve modern tıbbın toplum yararına kullanılması amacına zıt bir biçimde, sağlık hizmetleri ticarileşiyor. Bu durumun altta yatan nedenlerinin biraz "eski"de aranması gerekir. Toplumsal üretimle ilgili süreçlerin bütünüyle ticarileşmesinin sermayenin en yüksek gelişim düzeyine ulaşması hedefinin gereği olduğunu belirten Marx'a göre, bütün gereksinimlerin ve üretimin bireysel ticari amaçla yapılması durumunu, modern sermaye birikimi sürecinin bir özelliği olarak görmek gerekir:

"Sermaye'nin en yüksek gelişimi, toplumsal üretim sürecinin genel koşulları sosyal gelirlerden yapılan kesintilerden karşılanmadığında ortaya çıkar. Bu durum bir taraftan toplumsal üretimin bütün koşullarının sermayeye tabi kılınma derecesine işaret ederken; diğer taraftan toplumsal üretici değerlerin kapitalize oluşunun yaygınlığına ve tüm gereksinimlerin ticari formlar aracılığıyla karşılanmasına; sadece tüketimin değil, bireylerinin ortaklaşa belirledikleri gereksinimlerinin ticari formlar aracılığıyla karşılanmasında olduğu gibi üretimin de ticari amaçla, bireysel ticari amaçla yapılmasına işaret eder." (K. Marx, *Grundrisse*, Bölüm 10) (12)

Türkiye'de sağlık sistemi, çıkartılan yasalarla daha fazla ticarileştiriliyor.

KAYNAKLAR

1) ABD Sağlık Sistemi. Kaynaklar kısıtlı retoriği, http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=27306
2) H. Waitzkin, C. Iriart; How the United States Exports Managed Care to Third-World Countries, http://monthlyreview.org/500waitz.htm
3) WHO (2000), The World Health Report 2000 Health Systems: Improving Performance, World Health Organization.
4) F. León (2000), The case of the Chilean health system 1983-2000, Çalıştay notları. Social Affairs Officer, Social Development Division, ECLAC, Santiago, Chile. http://www.who.int/trade/en/THpart3chap12.pdf. Ulaşım tarihi: 01.03.2008.
5) DPT web sayfası (2008). http://ekutup.dpt.gov.tr/kit/guvenr/ssk1.doc. Ulaşım tarihi: 01.03.2008.
6) A. Manuel (2002), The Chilean Health System: 20 Years of Reforms. Salud Publica Mex; 44:60-68.
7) J. Holst (2004), Chilean Health Insurance System. http://www.cerdi.org/Colloque/FSPD2005/papier/Holst_ppt.pdf. Ulaşım tarihi: 01.03.2008
8) M. Zincir, Sağlık hizmetlerinde metalaşma ve sağlık emekçilerinin sömürüsü kapitalizm ve sağlık hizmetleri, Toplum ve Hekim Dergisi, Mayıs-Haziran 2009.
9) P. Kayıhan, Türkiye sağlık sistemi nereye gidiyor?, Toplum ve Hekim Dergisi, Cilt:22, sayı:1-2, 2007.
10) A. Soyer, İlaç 4, Tedavi Harcamaları 7'ye Katlandı, http://bianet.org/bianet/bianet/120649-ilac-4-tedavi-harcamalari-7ye-katlandi
11) Walter Bortz, Sağlık hizmetlerini baştan icat etmek, Panacea'dan Hygeia'ya; Dünya'nın Durumu, 2010. Türkiye İşbankası Yayınları.
12) K. Marx K, The Grundrisse Notebook V. http://www.marxists.org/archive/marx/works/1857/grundrisse/ch10.htm

Hasan Torlak htorlak@gmail.com

Bereketin ve doğurganlığın sembolü İncir ağacı

İncir ağacımız, hoş kokulu olması, yatıştırıcı özellikleri, meyvelerinin besin değeri, dekoratif görünümü, yapraklarından çıkan sütten ve diğer unsurlarından ilaç yapılması ve maya kaynağı olmasıyla Anadolu inanç ve kültürlerini derinden etkilemiştir. Bir gün yolunuza ele benzeyen yapraklarıyla bir incir ağacı çıkarsa, siz de uzatın ona elinizi, kucaklayın gövdesini, kokulu yapraklarına sürün başınızı, bir insana sarılır gibi sarılıp koklayın, onun bir ağaçtan daha fazla bir şey olduğunu hissedeceksiniz.

Hasan Torlak

İncirin anavatanı Anadolu'dur. (1, 2) Ilıman ve güneşli iklimleri seven incir ağacının yaprakları ele benzer ve yüzeyi de derimsidir. (2) Ayrıca yaprakları koparıldığında içinden süt çıkma özelliği de eklendiğinde, incir ağacı, eski çağlardan bu yana insanlara veya memeli hayvanlara benzeyen niteliklerle algılanmıştır. İncir, *Ficus carica* olan bilimsel adını ülkemizin Muğla ve Aydın yöresindeki Karya uygarlığından almıştır; sözcük Türkçeye "Karyalı incir" olarak tercüme edilebilir.

Anadolu yazılı kaynaklarında incir ile ilgili metinleri ilk olarak Hititlerde görmekteyiz. Hitit ritüellerinde, Hititçe'de **Ma** veya **Marşikka** olarak adlandırılan incirle yapılmış kurbanlık kalın ekmekler bölünerek tanrıçaya sunulmakta, bu sunu yapılırken de "sen güçlü tanrıça, ye!" şeklinde seslenilmektedir. Bereket Tanrısı Telipinu'nun öfkelenip insanları terk ettiğinde ortaya çıkan kıtlığı gidermek, bereket tanrısının hiddetini dindirerek onun tekrar dönmesini sağlamak amacıyla yapılan büyüde, hoşa gidici ve yumuşatıcı meyvelerden incir sunusu yapılmaktaydı. Bu sunu yapılırken "Nasıl ki incir meyvesinde bin tohum saklıdır, Telipinu sen de içinde binlerce iyilik saklayasın" gibi çok hoş ve insancıl dualar edilmekteydi. (3)

Doğurganlıkla ilgili tanrıçaların ağacı

Yaz sonu ve güz başlangıcında incirin lezzetli meyvelerinden tadabilirsiniz. Taze incirin harika bir tadı vardır. Kimi meyvesinden dışarıya doğru meyve özü sızar. İçini açıp baktığınızda ise kırmızı bir ortamda yüzlerce tohumunu görürsünüz. Bu kutsal meyve hem görsel hem de tat açısından büyüleyicidir. İncir, Karya uygarlığında kutsal bir ağaçtı ve anatanrıçanın kendilerine verdiği bir armağan olarak görülürdü. Antik çağlarda da Tanrıça Demeter'e özgülenmişti. Demeter aynı zamanda buğdayın ve ekmeğin de tanrıçasıydı. Batı Anadolu'da ekmek pişiren kadınlar yeni pişen sıcak ekmeklerin üzerini hâlâ incir yapraklarıyla örterler. Yeni pişmiş ekmek ile incir yaprağının hoş kokusu birbirine karışır. Ekmek yapımında ekmeğin ve incirin bir araya getirilmesi ve nefis ekmek kokusuna incir yaprağının hoş kokusunun karışması, ekmek pişirme sürecinin antik ve inanca ilişkin kültürel kaynakları hakkında ipucu vermektedir. İncirin anatanrıçalara özgülenmesinin nedenlerinden biri, bu bitkinin meyvesinin kadın imgesini çağrıştırması, bir diğeri de yaprağının biçimidir. İncir yaprağı 5 çıkıntıdan oluşur ve insan eline benzer. Anadolu anatanrıçası Kibele'nin simgesi 5 parmaklı el olup kutsal sayısı da 5'tir. 5 parmaklı el ayrıca kadın rahmiyle ve başak şeklindeki bitkilerle özdeşleşir. Sanat eserlerinde incir yaprağının Adem ve Havva'nın (Heba, Hubaba, Kubaba) mahrem yerlerini kapaması bir rastlantı değildir. Bu betimin kaynağı

incir gibi Anadolu bitkilerinden güç alan Anadolu'nun paleolitik ve neolitik çağ uygulamalarıdır. İncir de buna bağlı olarak üreme ve doğurganlık kavramıyla özdeşleşmiştir.

Ortadoğu mitolojisinde incir, sapından süt çıkması dolayısıyla doğurganlıkla ilişkilidir. (4) Süt ile işlem gören bitkilerin doğurganlık ve anatanrıça ile ilişkilendirilmesinin başka bir örneği de peynir yapılacak sütün temizlenmesinde kullanılan *Silybum marianum* adlı bitkinin Meryemanadikeni olarak adlandırılmasında görülür. Gövdesinin gözenek ve tüylerle kaplı olmasından dolayı meryemana dikeni sütün süzülmesinde kullanılmakta, bu durum da onun Meryem ana ve anatanrıçaya özgülenmesinde rol oynamaktadır. (5) Yine Yezidi inancında kadınların, içinden süt çıktığı için marul bitkisini (Marul=*Lactuca*=Sütlü) yememeleri de gövdesinden süt çıkan incir gibi ağaçlarla ilgili inanç sistemlerinin kaynağı hakkında fikir verir.

İncir meyvelerinin besin değerinin yanı sıra, incir yaprağı koparıldığında içinden akan süt günümüzde de taze sağılmış sütün içine damlatılıp süt mayalanarak "Teleme" denilen yemek elde edilir. İncir, peynir mayası olarak kullanılan bitkilerin de başında gelir. Peynir yapımında, çoğu kez incirin yapraklarından ve meyvesi koparıldığında gövdesinden çıkan sütten yararlanılır. Bu beyaz renkli ve kıvamlı sıvı, ılık sütün içine damlatılarak sütün pıhtılaşması sağlanır. Bu yöntemle hazırlanan peynirler olgunlaştırılmak istendiğinde, içinde incir yaprakları olan bir kapta bekletilir. Günümüzde Urfa'nın Birecik ilçesinin Arat dağı dolayındaki köylerde dağ inciri veya kerik olarak adlandırılan *Ficus carica* subsp. vardır. *Carica*'nın meyvesinin sütü inek sütüne katıldığı zaman yarım saatte peynire dönüşür. (17) Kibele'nin diğer bir adı Meter Dindyme-

Meyvesinin içini açıp baktığınızda, kırmızı bir ortamda yüzlerce tohumunu görürsünüz. Bu kutsal meyve hem görsel hem de tat açısından büyüleyicidir.

ne, Dinda (emziren, süt veren ana) kelimesinden türetilmiştir. Bünyesinden çıkan sütten dolayı incir tanrıça ile özdeşleşir. Ortadoğu mitolojisinde de incir, sapından süt çıkması dolayısıyla doğurganlıkla ilişkilidir. Ancak inciri anatanrıçanın ağacı yapan ve kutsallaştıran asıl neden, meyvesinden peynir mayasının yanı sıra ekmek mayası da elde edilmesidir. Özellikle ekmek mayasının ekmeği mayalama süreci ile kadın doğurganlığı arasında gerek antik-çağ gerekse günümüz kültüründe paralellik kurulmaktadır. Antik Karya uygarlığının yayılım alanında bulunan Aydın ve Muğla illerinde incir ağacı dalının külünden elde edilen mayayla "tatlımaya ekmeği" adında bir ekmek yapılır. Mayalanan hamurun ekmek teknesinde kabarması ve şişmesi, hamurun tıpkı hamile kadınların karnı gibi büyümesi, hamuru büyüten bitkinin doğurganlık ve bereket ile, dolayısıyla anatanrıça inancıyla ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Özellikle sütün ve hamurun mayalanmasını sağlayan bitkiler anatanrıça ritüellerinde de kullanılmıştır. Nitekim Türk kültüründe ve Anadolu'da çocuğu olmayan insanlar incir ağacından medet umarlar. Anadolu kültüründe incir ve meşe ağaçlarının sütü ve hamuru mayalama özelliği, kadınların hamile kalma süreçleriyle ilişkilendirilmesine neden olmuş, bu durum onları doğurganlık ile ilgili tanrıçaların özel ağacı konumuna yükseltmiştir.

İncir ağacının kadınların döllenmesi ile ilişkisinin olduğu düşünülmesi nedeniyle Roma İmparatorluğu çağında sadece kadınların katıldığı incir bayramları kutlanırdı. Bu bayramda incir yapraklarından yapılan kulübelerde kadınlar için ziyafetler düzenlenirdi. Günümüz İtalyanca'sında incir anlamına gelen *Fico* kelimesi aynı zamanda İtalyan argosunda kadınların üreme organını işaret eder.

İncir ağacına ilişkin inançlar

İncir, bolluk ve bereketin sembolüdür. Çünkü meyvesi çok çekirdeklidir. Tek tanrılı dinlerde vahdetin karşılığı olan çoklukla da özdeşleştirilir. İsa'nın Mesihliğini kabul etmeyen Yahudi sinagogları, Hıristiyanlarca "kuru incir ağacı" olarak tanımlanmıştır. *İncil*'de incirden "ilim ağacı" olarak söz edilir. Adem ve Havva çıplak organlarını bir incir yaprağıyla örterek gizlemişlerdir. Romalılara göre imparatorluğun kurucularından Romus ve Romulus'un doğdukları yer bir incir ağacının altıydı. Günümüz Anadolu'sunda genellikle incir ağacı budanmaz ve dibine küçük su dökmek de iyi karşılanmaz. (5)

İncir ağacının doğurganlıkla ilgili olduğu inancına dair uygulamalara günümüz Anadolu'sunda hâlâ rastlanır. Kayseri'nin Yahyalı ilçesi ve Safranbolu dolayında, yakana uğursuzluk getirdiğine inanıldığı için incir ağacı yakılmaz. Safranbolu'da geceleyin incir ağacının dibinden geçilmez. Balıkesir'in Kürse köyünde, incir ağacı altında yatanı şeytanın çarpacağına inanılır. Bandırma'da geceleyin incir ağaçları altına kirli sular dökülmez, dibine işenmez. Loğusa annelerin sütü fazla olursa, bu süt soğan, sarımsak kabuğu ve bir parça çörek otu ile beraber incir ağacının dibine dökülür ve gömülür. Gömülmezse bunun uğursuzluk getireceğine inanılır. Şanlıurfa'da incirin genç dalları nohut büyüklü-

İncir antik çağlarda da Tanrıça Demeter'e özgülenmişti. Demeter aynı zamanda buğdayın ve ekmeğin de tanrıçasıydı.

günde kesilerek boyuna kolye şeklinde asıldığı zaman yüzdeki yaraları ve sivilceleri iyileştirdiğine inanılır. (17) İncir dalının nohut büyüklüğünde kesilmesinin nedeni nohut bitkisinden de maya elde edilmesi, dolayısıyla bu iki bitki arasında işlevsel bir benzerlik kurulmasıdır. Bazı yörelerde incir yiyen kadınların güçlü ve cesur oğlanlar doğuracakları inancı yaygındır.

İncir kökenli halk ilaçları

İncir ağacı genellikle deri, sinir bozukluğu, zehirli böcek sokması ve sindirim sistemi ile ilgili hastalıklarda halk ilacı yapımında kullanılır. Uşak'ın Eşme İlçesi'ndeki Umurbaba Dağı köylerinde, incir meyvesi hazmı kolaylaştırmak ve idrarı söktürmek, sütü ise cinsel gücü artırmak için yenir. Yaprakları sinirleri yatıştırmak için kullanılır. (7) Balıkesir yöresinde incirin müshil yapıcı özelliğinden yararlanılır. Yapraklarından elde edilen süt, siğil ve çıbanlara karşı kullanılır. (8) Ankara Beypazarı ilçesi dolayında incir yaprağı ve olmamış incir meyveleri suda kaynatılarak elde edilen incir suyu ishalin önlenmesi için içilir. (9) Muğla'nın Bodrum ilçesinde incirin sütü haricen siğillerin yok edilmesi amacıyla kullanılır. Dalından "patlangaç" denen çocuk oyuncağı yapılır. (1) İncir yaprağının sütü arının soktuğu yere damlatıldığında acıyı anında kesmekte ve şişkinliği önlemektedir. Aynı şekilde akrep sokmalarında da incir sütünün tedavi edici etkisinden yararlanılır. Aydın dolayında bir yabani armut olan *Pyrus amygdaliformis*'in iyice dövülen ham meyveleri incir sütü ile karıştırılıp, haricen akrep sokmasına karşı kullanılır. Bilecik dolayında *Ficus carica*'nın sütü haricen et benlerinin düşürülüp, yok edilmesi amacıyla kullanılır. Denizli dolayında egzamalı bölge önce kaynar suya batırılmış bir bezle silinir ve üzerine incir sütü sürülür, 5 dakika sonra yıkanıp süt silinir, sonra buraya daha önceden hazırlanmış kına-yoğurt karışımı sürülür, bir bezle sarılır ve 3 gün bekletilerek egzama tedavisi yapılır. Balıkesir-Gönen yöresinde *Ficus carica* subsp. *carica*'nın yaprakları kaynatıldıktan sonra, buharı hastalıklı bölgeye uygulanarak egzama tedavisinde kullanılır. Aynı yörede yapraklar, ufalanıp balla karıştırıldıktan sonra, günde 3 kere 1 tatlı kaşığı yenilerek basura karşı kullanılır. Çanakkale dolayında aynı incir çeşidinin meyvelerinden hazırlanan sulu karışım sabahları aç karnına içilerek bağırsak yumuşatıcısı olarak kullanılır. Isparta dolayında incirin sütü haricen siğillerin yok edilmesinde kullanılır. İstanbul dolayında yapraklarından hazırlanan sulu karışım astım tedavisinde, kurutulmuş yapraklardan hazırlanan sulu karışım dahilen mide hastalıklarında, meyvelerinin sütü siğillerin yok edilmesinde kullanılır. Trabzon-Akçaabat yöresinde incir yaprakları kurutulup toz haline getirildikten sonra verem hastalığının tedavisinde sigara şeklinde sarılıp içilir. Aynı yörede taze incir yaprağı kurutulup toz edilip elenir, bu toz sabahları aç karnına 1 tatlı kaşığı yenerek basura karşı ve mayasıl tedavisinde kullanılır. Gövde dalları yakılıp, külü yağ ile karıştırılarak merhem yapıldıktan sonra haricen çocukların saç diplerindeki yaralarının tedavisinde kullanılır. Yaprağın gövdeden kopartılmasıyla elde edilen süt, haricen böcek ve arı sokmasına karşı kullanılır. (10) Bodrum dolayında incir boğası veya erkek incir olarak adlandırılan *Ficus carica caprifolius*'un meyveleri ateşte közlenir, kömür gibi olunca zeytinyağı ile dövülür, çıban ve termiye tedavisinde haricen kullanılır, kesik yarasına da iyi gelir. Yine yörede kaba incir olarak adlandırılan *Ficus carica domestica*'nın meyvesi bağırsakları yumuşatır, pekliği önler. (11) Denizli'nin Buldan ilçesi dolayında incir meyveleri karın ağrısında yakı edilerek, kabızlıkta yenilerek, ayrıca yaprağının sütü siğil ve akrep sokmalarında kullanılır. (12) İncir meyveleri A, B, C vitaminleri taşır. Gümüşhane'nin Kösedağı dolayında incir meyvelerinden şurup yapılır ve kuru olarak tüketilir. Yapraklar yaraları yumuşatmak, basur memelerini ve çıbanları açmak için kullanılır. Ayrıca yapraklarının yatıştırıcı etkisi de bilinmektedir. (13) Sakarya'nın Geyve ilçesi köylerinde *Ficus carica*'nın meyve ve yaprakları kabızlık için süt ile pişirilip yenilir, ülser için de kurutulduktan sonra kaynatılıp içilir. (14)

İncirin yaprakları, yatıştırıcı ve yumuşatıcı, nefes darlığına karşı, zayıflatıcı, karın ağrısı dindirici, harici olarak siğil, yara ve tüy dökücü olarak halk tıbbında kullanılır. Meyveleri; kuvvet verici, müshil, gıda,

İncir yaprağı 5 çıkıntıdan oluşur ve insan eline benzer.

sindirimi kolaylaştırıcı, parazit düşürücü, alerjenik, antikanser, kan kanseri engelleyici, lenf bezi kanseri engelleyici, ur engelleyici, antiseptik, göğüs ve prostat antitümörü, iştah açıcı, afrodizyak, deodorant, sindirim düzenleyici, idrar söktürücü, yumuşatıcı, balgam söktürücü, kan şekeri düşürücü, yumuşatıcı, yapılandırıcı, midevi; bedensel ve ruhsal yapıyı güçlendirici, ayrıca sütle kaynatılmak suretiyle ses kısıklığına karşı kullanılır. Bu faydalar için taze veya kurutulmuş meyveleri yenir veya kaynatılıp şurubu yapılır; yapraklarının suyu da günde 2-3 bardak içilir. Yapraklar haricen çıban ve basur memelerini açmak için kullanılır. Eskişehir Mihalıççık'ın Üçbaşlı köyünde yaprak ve dallarından çıkan beyaz süt nasır ve siğillerin üzerine her gün sürülerek kullanılır. Meyvesinin lapası yanık ve çıbanlara iyi gelir. (15)

İncir rakısını bilir misiniz?

İncir ağacının tıbbi etkilerinden biri olan yatıştırıcılık özelliği onun dinsel uygulamalarının da kaynağı olabilir. Dinsel uygulamalarda ulaşılmak istenen huzur ve dinginlik arayışının yolu çoğu zaman incir ağacıyla kesişir. Hıristiyanlıkta da ondan "ilim ağacı" olarak söz edilmesinin nedeni, incirin sakinleştirici özelliğinin, insanın kendi içine dönüşünü ve kutsal bilgiye ulaşmasını kolaylaştırması olmalıdır. Nitekim Hindu dininin kurucusu Buddha da bir incir ağacı dibinde nirvanaya (dinsel olgunluğa, tanrının bilgisine) ulaşmıştır.

Türkiye'nin bazı yörelerinde *Ficus carica*'nın yapraklarından yeşil boya elde edilir. (16) Ancak incirden elde edilen ürünlerin en keyiflisi ve en az bilinenlerinden birisi Hatay yöresinde **Arak Tini** olarak adlandırılan incir rakısıdır. Piyasada pek bulunmayan bu rakının alkol oranı oldukça yüksek olup, Hatay köylüleri kendi tüketimleri için bu rakıyı üretmektedirler. İncir rakısı içen ve köpekleri hiç sevmeyen, hatta nefret eden bir Adanalının, rakıyı içtikten sonra bir sokak köpeğini öptüğü de rivayet edilir. Sütü mayalayarak peynire, hamuru mayalayarak ekmeğe dönüştüren incir, rakısını içenlere de sevgiyi mayalar. Ama siz yine de incir rakısını ölçülü için, sokak köpeklerini öpmeyi isteyecek düzeye gelmeyin! Her içkinin bir içim adabı olduğu gibi incir rakısı içme kurallarından biri onu yavaş yavaş yudumlama ve tas ile içmedir. Binlerce yıldan bu yana doğurganlıkla ve kutsal bilgiye ulaşma ile ilişkilendirilen incirin bu özelliğinden dolayı ondan elde edilen rakının da Ortadoğu'nun doğurganlık ve mistik kültleriyle bir bağlantısının bulunması, kut törenlerinde kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

İncir ağacımız, hoş kokulu olması, yatıştırıcı özellikleri, meyvelerinin besin değeri, dekoratif görünümü, yapraklarından çıkan sütten ve diğer unsurlarından ilaç yapılması ve maya kaynağı olmasıyla Anadolu inanç ve kültürlerini derinden etkilemiştir. Bir gün yolunuza ele benzeyen yapraklarıyla bir incir ağacı çıkarsa, siz de uzatın ona elinizi, kucaklayın gövdesini, kokulu yapraklarına sürün başınızı, bir insana sarılır gibi sarılıp koklayın, onun bir ağaçtan daha fazla bir şey olduğunu hissedeceksiniz. (18)

Bazı yörelerde incir yiyen kadınların güçlü ve cesur oğlanlar doğuracakları inancı yaygındır.

KAYNAKLAR

1) Ertan Tuzlacı, *Bodrumda Bitkiler ve Yaşam*, İstanbul, 2005.
2) Ersin Yücel, *Ağaçlar ve Çalılar*, Eskişehir, 2005.
3) Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'nun Florası*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1987.
4) Deniz Gezgin, *Bitki Mitosları*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2007.
5) Cenk Durmuşkahya, "Peynir Yapan Bitkiler", TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi, Nisan 2007.
6) Necmettin Ersoy, *Semboller ve Yorumları*, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, 3. Baskı, İstanbul, 2007.
7) A. Kahraman, A. Tatlı; "Umurbaba Dağı (Eşme-Uşak) ve Çevresindeki Bazı Bitkilerin Mahalli Adları ve Etnobotanik Özellikleri", Ot Sistematik Botanik Dergisi, 2004/2.
8) Ali Duran, Fatih Satıl, Gülendam Tümen; "Balıkesir Yöresinde Yenen Yabani Meyveler ve Etnobotanik Özellikleri", Ot Sistematik Botanik Dergisi, 2001/1.
9) Dr. Nejat Altınok'tan sözlü aktarım.
10) Ertan Tuzlacı, *Şifa Niyetine; Türkiye'nin Bitkisel Halk İlaçları*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
11) Füsun Ertuğ; "Bodrum Yöresinde Halk Tıbbında Yararlanılan Bitkiler", 14. Bitkisel İlaç Hammadeleri Bildirileri, 29-31 Mayıs, Eskişehir, 2002.
12) F. Ertuğ, D. Tümen, A. Çelik, T. Dirmenci; "Buldan (Denizli) Etnobotanik Alan Araştırması" TÜBA Kültür Envanteri Dergisi, 2/2004.
13) A. Kandemir, O. Beyzaoğlu; "Köse Dağları'nın (Gümüşhane) Tıbbi ve Ekonomik Bitkileri", SDÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6-3 (2002).
14) Onur Koyuncu, O. Koray Yaylacı, Süleyman Tokur; "Geyve ve Çevresinin Etnobotanik Açıdan İncelenmesi" Ot Sistematik Botanik Dergisi, 2009/1.
15) Ersin Yücel; *Mihalıççık İlçesinin Tıbbi Bitkileri*, Eskişehir, 2008.
16) Yunus Doğan, Süleyman Başlar, Hasan Hüseyin Mert, Güngör Ay; Plants Used as Natural Dye sourches in Turkey, Economic Botany 57(4), The New York Botanical Garden Pres, USA, 2003.
17) Hasan Akan, Mehmet Mustafa Korkut, Mehmet Maruf Balos; "Arat Dağı ve Çevresinde (Birecik, Şanlıurfa) Etnobotanik Bir Araştırma", Fırat Ünv. Fen ve Müh. Bil. Dergisi, 20(1), 2008).
18) Hasan Torlak, "Anadolu Kültüründe İncir Ağacı", Yolculuk Dergisi, Kamilkoç Yayını, Temmuz 2010.

Deniz Şahin calideniz@yahoo.com

Diyabet ve biyolojik saat arasındaki biyokimyasal bağ keşfedildi

Biyologlar memelilerin biyolojik saatini ve karaciğerde glikoz üretimini düzenleyen anahtar proteini buldular. Diyabetik farelerde bu proteinin seviyesi değiştirildiğinde iyileştikleri gözlenmiş. Bu çalışma, obezite ve tip 2 diyabet hastalarının tedavisinin geliştirilmesi için yeni biyokimyasal bir yaklaşım ve özellikle sanayileşmiş ülkelerde artan obezitenin olası sebebinin uyku-uyanma döngülerinin sonuçları olduğunun bir kanıtı.

Metabolizmamız, açlık ve tokluk durumlarında, öncelikle pankreastan salgılanan hormonlar tarafından düzenlenir. Bu çalışmayla, biyolojik saatin bu hormonların metabolizmayı nasıl düzenlediğini belirlediği gösterilmiş. Ayrıca araştırma, biyolojik saatleri iyi olmayan vardiyalı çalışanlarda obezite ve insulin direncinin gelişmesinin risklerini açıklayabilir.

Crytochrome adı verilen biyolojik saat proteini ilk olarak bitkilerde keşfedilmiş. Daha sonra aynı görevle meyve sineği ve memelilerde de bulunmuş. Karaciğerde glikoz üretiminin düzenlemesi rolünde olması araştırıcıları şaşırtmış. Çalışmanın araştırıcılarından biri olan Eric Zhang şaşırtıcı olanın kimsenin crytochrome'un yeni görevini öngörememesi olduğunu belirtiyor. Bugüne kadar crytochrome memeli hücrelerinin çekirdeklerinde yer alan ve ritmik bir yol ile genlerin açılıp kapanmasından görevli bir protein olarak biliniyordu. Bu çalışmayla bu proteinin çekirdek dışında bir role sahip olduğu bulunmuş.

Araştırmacılar tarafından crytochrome'un, beynimizin ve geride kalan diğer organ ve hücrelerimizin işle-

yişinde glikoz miktarının düzenlenmesi anlamına gelen glukoneogenez sürecinde görev yaptığını anlaşılmış. Uyanık olduğumuzda ve yemek yediğimizde, yeterli glikoz kan dolaşımına katılır. Fakat uyurken veya açlık durumunda karaciğerde depolanmış olan glikojenlerden glikoz sentezi yapılarak kandaki glikoz miktarı artırılır. Araştırıcılar, cryptochrome'un glukoneogenezdeki rolünü, siklik AMP olarak bilinen sinyal molekülünün biyolojik saat ile olan ilişkisini çalışırlarken keşfetmişler.

Zhang ve arkadaşları bir seri deney yaparak, siklik AMP'den sonraki ürün olan ve glukoneogenezde rol alan Creb proteinini bulmuşlar. Böylece, karaciğerde Creb'in üretimini düzenleyenin cryptochrome olduğunu keşfetmişler.

Deneyde aç ve insulin dirençli fareler kullanılarak crytochrome'un glukoneogenezdeki düzenleyici görevi bulunmuş. Siklik AMP'nin üretiminin kontrolüyle, crytochrome karaciğerde Creb'in aktivitesini düzenler. Bu yol da, karaciğerde glikoz üretimi, günlük beslenme, uyuma ve açlık aktivitelerimize yani biyolojik saatimize bağlıdır.

Sonuçta, araştırma insan popülasyonunda vardiyalı çalışma ve kronik jet lag gibi biyolojik saat bozuklukları ile diyabet ve çeşitli kanser tiplerinin gelişmesi arasında bağlantı olduğunu göstermekte. Bu nedenle araştırıcılar, kritik biyolojik saat proteinin aktivitesini azaltacak veya artıracak bileşiklerin bulunması için çalışmalarına devam etmeyi planlamaktadır.

Kaynak: http://www.sciencedaily.com/releases/2010/09/100919131856.htm

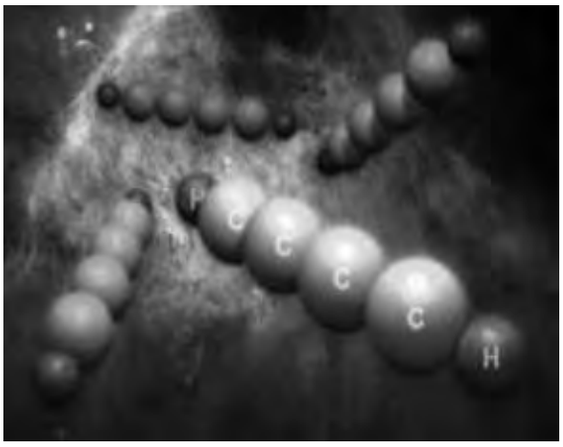
Hazırlayan: Elif Karaca
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü Doktora Öğrencisi

Uzayın derinliklerinde şaşırtıcı derecede kompleks bir molekül bulundu

Karşılaştığı her tür kimyasal maddeyi parçalayabilen yüksek enerjili ultraviyole ve kozmik radyasyon, yıldızlararası yarı-saydam bulutların içinden geçer. Ancak çoğunluğu Polonyalı astrofizikçi ve astrokimyagerlerden oluşan bir grup bilim insanı, bu bulutların içinde hiç beklenmeyen oranda yüksek sayıda atom içeren bir molekül gözlemlemeyi başardılar: diasetilen katyon. Bu molekülün çok düşük yoğunluktaki gaz ve toz bulutları içindeki keşfi, spektroskopinin çözülemeyen en eski bulmacalarından birine ışık tutabilir.

Yıldızlararası yarısaydam bulutların yoğunluğu çok düşüktür. Bu tür bulutlardaki madde yoğunluğunu örneklemek gerekirse bir bardak havanın küçük bir ülke genişliğinde yanal alana sahip bir küp içine dağıtıldığını düşünebiliriz. Bu laboratuvar ortamında oluşturulan en iyi vakumdan bile daha azdır. Fakat yıldızlar arası bulutlar çok büyük boyutlarda olduğu için (onlarca ışık yılı mesafesinde) gaz moleküllerinin bulut içinden geçen radyasyon ile etkileşime girme şansları var. Astrofizikçiler 1920'li yıllarda yıldızlar arası ortamda ışığın soğurulduğunu ve bu durumun basit yapılı gaz molekülleri ile açıklanamayacağını tespit etmiştir. Günümüzde radyo dalgalarının da kullanılmasıyla oldukça büyük yapılı moleküllerin tespit edilmesi mümkündür.

Keşfedilen molekülün diasetilen

katyon H-CC-CC-H+ molekülünden türediği tespit edilmiştir. Diasetilen, yarısaydam bulutlar için olağanüstü büyük bir molekül. Şimdiye kadar bu tür bulutlarda rastlanan en büyük moleküller üç atomluydu (carbon C3 and hydrogen H3+). Diasetilen katyonların bu ortamlarda bulunmasını açıklayabilmek için halihazırda varolan astrokimyasal modelleri gözden geçirmek gerekir. Bir ucunda hidrojen atomu ve diğer ucunda azot atomu içeren lineer karbon dizisinden oluşan siyanoporin gibi asimetrik moleküller, radyofrekans aralığında elektromanyetik dalgaları soğurup yayma özelliğine sahip. Diasetilen katyon'un yüksek simetrisi onun radyo teleskoplar tarafından tespit edilmesini engeller. Ancak son optik gözlemler bu molekülün yıldızlar arası ortamda oldukça yaygın olduğunu gösteriyor. Diasetilen katyon'un tespiti bizi yıldızlar arası ortamda başka simetrik moleküllerin de olabileceği sonucuna götürüyor.

Kaynak: Surprisingly Complicated Molecule Found in Outer Space. 20.09.2010 tarihinde http://www.sciencedaily.com/releases/2010/09/100915084456.htm sitesinden alınmıştır.

Hazırlayan: Hasan Kahraman
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü Doktora Öğrencisi

Öğrenme ve hafızayı sınırlayan gen: RGS14

Emory Üniversitesi (Atlanta) Tıp Fakültesi Farmakoloji bölümü araştırmacılarının fareler üzerinde yaptığı araştırmada, RGS14 geni etkisiz hale getirilmiş farelerin objeleri tanıma, yeni kavramları öğrenme ve labirent içerisinde yön bulma konularında, diğer farelere göre daha başarılı oldukları gözlemlendi. *Proceedings of the National Academy of Sciences* dergisinin Eylül 2010 sayısında yayımlanan bu çalışma ile RGS14 geninin varlığının bir şekilde öğrenme ve hafıza kabiliyetini sınırladığı anlaşıldı.

Araştırma grubu lideri Prof. Dr. Hepler'in "Homer Simpson geni" olarak isimlendirdiği bu genin, farelerin mental olarak geri olmasının sorumlusu olabileceği şüphesinin uyandığı belirtildi.

İnsanlarda da bulunan RGS14 (regulator of G protein signaling 14) geni yaklaşık çeyrek asır önce Hepler ve arkadaşları tarafından ilk kez tanımlanmıştı. Öğrenme ve hafıza ile ilgili kompleks birçok sinyal mekanizmasında yer alan molekülün düzenlenmesinde RSG14 geni ürünü olan proteinin rol aldığı ve bir çeşit sinyal kontrol proteini olduğu yine aynı grup tarafından tanımlandı. RSG14 geninin, insanlarda yalnızca hipokampüsün "CA2" adı verilen ve yeni bilgiler öğrenmeye, kaydetmeye yarayan bir bölgesindeki hücrelerde açık olduğu ve bunun dışındaki diğer hücrelerde gelişimin ilk aşamalarında kapatıldığı bilinmekte.

Hepler'in doktora öğrencisi Sarah Emerson Lee tarafından yapılan çalışmada ise, RSG14 geni çıkarılmış fareler ve onların beyin dokularından elde edilen hücre örnekleri ile oluşturulan hücre kültürü çalışmalarında, RGS14 geninin susturulması ile farelerin uzun süreli öğrenmede ve hafıza sürelerinin uzamasında büyük bir başarı gösterdikleri tespit edildi. Geni susturulan farelerin, normal farelere oranla daha kolay öğrendikleri, görsel hafızalarını kullanarak ipuçlarını değerlendirmeyi ve labirentten daha kısa sürede çıkmayı başardıkları gösterildi. Ayrıca hipokampüsteki CA2 bölgesinden elde edilen hücrelerin çeşitli elektrokimyasal uyarılara daha hızlı cevap oluşturarak nöronal bağlantıları daha güçlü yaptığı ve daha karmaşık sinapslar kurduğu gözlemlendi.

Hepler'e göre "asıl soru, farelerin mental olarak daha geride kalmasına neden olan böyle bir gene neden sahip oldukları?" ya da "şu anki bilgi birikimimiz ile büyük resmin tamamını göremediğimiz ve aslında aktif RGS14 geninin öğrenme ve hafızayı dengede tutan bir çeşit kontrol noktası olabileceği" türünden görüşlerin yapılacak olan yeni çalışmalar ile açığa çıkarılması gerekiyor.

KAYNAKLAR

1)http://www.sciencedaily.com/releases/2010/09/100917183024.htm, 22 Eylül 2010.
2) Sarah Emerson et. Al. and John R. Hepler. RGS14 is a natural suppressor of both synaptic plasticity in CA2 neurons and hippocampal-based learning and memory. Proceedings of the National Academy of Sciences, 2010; DOI:10.1073/pnas.1005362107

Hazırlayan: Timuçin Avşar
İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü Doktora Öğrencisi

Petrol yiyen bakteriler öncelikle petrol türevi gazları tüketiyor

Science'da yayımlanan iki çalışmaya göre Meksika Körfezi Deepwater Horizon petrol sızıntısındaki petrol tüketen bakteriler öncelikle yayılan gazları tüketiyorlar ki bu da petrol gibi daha karmaşık bir moleküler yapıya sahip bileşiklere geçiş için bir basamak olabilir. Bu bağlamda mikroplar tarafından tüketilen etan ve propan miktarı, saçılan petrolün nereye gittiği -çünkü bozunmamış olabilir- ve ne kadarının mikroplar tarafından parçalanmış olabileceği konusundaki soruları tekrar gündeme getirdi.

Çalışma kapsamında araştırmacılardan oluşan bir ekip, sızıntı bölgesinden farklı doğrultularda hareket ederek, 1 ve 12,5 km uzaklıktaki bölgelerden, farklı derinliklerde buldukları petrol tabakaları üzerinde çalıştılar. Petrol hidrokarbonlarının biyobozunmasını yani mikroplar tarafından parçalanıp tüketilmesini hem laboratuvar ortamında hem de Meksika Körfezi'nde incelediler. Sonuç olarak, bakteriler için en yenilebilir gaz olan etan ve metanın yüzeyin altında bulunan petrol tabakalarındaki yüzde 70'e varan oksijen azalmasının -biyolojik aktivitenin kanıtı- nedeni olduğunu buldular.

Bu gözlemlenen oksijen seviyesindeki dip noktalar yani en düşük seviyeler, deniz ekosisteminin oksijen açlığı çekeceği boyutlarda olmasa bile, deniz hayatı üzerindeki etkileri hâlâ tam olarak bilinmemekte. Çoğu petrol sızıntıları yüzeyde olduğundan, gaz haldeki petrol ya da petrolün içindeki çözünmüş hidrokarbon türevi gazlar hemen atmosfere dağılabiliyordu. Fakat ABD California Üniversitesi Santa Barbara kampüsünden, yazımıza konu olan birinci bilimsel makalenin (Valentine, D. L. et al. Science, publication doi:10.1126/science.1196830-2010) başyazarı jeomikrobiyolog David Valentine'e göre kaynağı çok derinlerde olan (1,5 km derinlikte, yaklaşık 4,9 milyon petrol varili yani yaklaşık 750 milyon litre petrolü denize karışmasına yol açan sızıntı ancak 15 Temmuz 2010'da sonlandırılabilmişti) Meksika Körfezi sızıntısındaki gazlar hâlâ deniz ortamında ve sızıntı bölgesinde fazlasıyla bulunmakta.

Yine Valentine'e göre sızan 750 milyon litre petrolün yanı sıra, bunun yüzde 30'u kadar da gaz sızmış bulunmakta. Gazlar da petrole göre suda çok daha fazla çözünürlüğe sahip olduğundan, temizlik çalışmalarında çoğu yüzeyden toplanan petrolün aksine, sızan gazın büyük bir kısmı hâlâ Meksika Körfezi sularında çözülmüş bir halde bulunmakta. Yazımıza konu olan ikinci çalışmanın (Camilli, R. et al. Science, doi: 10.1126/science.1195223 - 2010) yazarlarından ABD Massachusetts Woods Hole Oşinografi Enstitüsü'nden Oşinograf Ricard Camilli'ye göre ise açıkça mikrobiyal hidrokarbon tüketiminin, çoğunlukla doğal gaz (çoğunluğu metan olan, içinde etan da bulunan gaz karışımı) ile sınırlı olduğunu ortaya koymakta.

Etan ve propan'ın diğer hidrokarbon bazlı gazlara oranla daha kolay parçalandığı bilinen bir gerçek olsa da, Camili bu gazların birbirlerine ters rolleri olmasını şaşırtıcı bulmakta. Bu bulgular, takip etmesi, karakterize etmesi zor ve kötü bir nam salmış olan derin sualtı petrol tabakalarının kaderi hakkında daha fazla soru gündeme getiriyor. Yukarıda bahsi geçen, yine yazımıza konu olan ve bilinen en büyük sualtı petrol tabakasının haritasını geçtiğimiz ay açıklayan bilimsel makalenin birinci yazarı Camili'ye göre, doğal gazlar mikrobiyolojik olarak çabuk bozunsa da sualtındaki petrol tabakasına hapsolmuş halde bulunan doğal gazlar olduğu gibi durmakta.

Valentine ve meslektaşlarının çalışması ise 11 ve 21 Haziran tarihleri arasında toplanan veriye dayanmakta. Bu veri ise sudaki hidrokarbon gazlarının ve oksijenin konsantrasyonundan oluşmakta. Ayrıca radyoaktif ve kararlı izotopları hem sızıntı bölgesindeki araştırma gemisindeki petrol bozunma deneylerinde hem de laboratuvardaki deneylerde kullanarak petrol tabakasında hapsolmuş gazların bozunma hızlarını ölçerek, petrol tabakasının nasıl yaşlandığını da belirlemeye çalışmışlar. Yine bu konudaki otoritelerden biri olan ABD California Menlo Park Birleşik Devletler Jeoloji Gözlemevi'nden Ronald Oremland'e göre Valentine'in çalışması çok kısa zamanda çıkarılmış mükemmel bir çalışma.

Meksika Körfezi Deepwater Horizon petrol sızıntısı dolayısıyla deniz tabanından toplanan gaz -bu resimde yüzeye ulaştığında yakılıyor- petrol yiyen mikropların ilk öğününü oluşturmakta.
Fotoğraf; David L. Valentine, UC Santa Barbara.

Araştırmacılar yukarıda da referanslarını verdiğimiz bilimsel makalelerde, niye bazı bölgelerde oksijen miktarındaki azalmanın zirve yaptığını ve neden bazı başka araştırmacıların bu zirveleri sualtı petrol tabakalarında gözlemlerken diğerlerinin gözlemleyemediğini açıklıyorlar.

Buna göre bakteriler öncelikle etan ve propan gibi parçalanması kolay gazları tüketiyorlar. Bu gazlar

ortamda bolken bakteriler bu gazları hızlı bir şekilde tüketip -geometrik olarak bölündükleri için- gaz tabakasını çevreleyen sudaki oksijende hızlı bir düşüş ve bir dip zirve görülmesine neden oluyorlar. Fakat bir kez bu kolay parçalanan gazlar tükendiğinde, muhtemelen birkaç hafta içerisinde, bu tür bakteriler ve zaten metan yeme konusunda uzmanlaşmış diğer bakteriler daha hafif bir beslenme diyetine girip, parçalanması daha zor metan ve daha uzun zincirli petrol bileşikleri üzerinden hayatlarını idame ettirmektedirler. Valentine'e göre mikropların metabolik hızları düştüğünde, petrol tabakasını çevreleyen sudan, petrol tabakasının içlerine doğru taze oksijen akımı başlayacak ve petrol tabakasındaki oksijen miktarı yine normal seviyelerine dönecektir.

Valentine bunu kısaca mikroplardaki metan metabolizması devreye girdiğinde, ortamdaki etan miktarının azalmaya başlamasını bir delil olarak göstererek açıklıyor. Bununla birlikte, su kolonunda metanın daha yavaş bozunduğunu çünkü bunu ancak metan mono-oksigenaz gibi özel enzimlerle donanmış, bu konuda özelleşmiş araç gereçlere sahip mikroplar tarafından yapılabileceğini, fakat zamanla metanın mikropların ana yiyecek kaynağı olarak kalacağını belirtiyor. Ayrıca şu durumda Meksika Körfezi'ndeki "joker"in petrol olduğunu, hâlâ bir araştırma gezisinde olduğunu, sızıntı merkezinden 160 ile 240 km aralığındaki mesafelerden örnekler topladığını ve hâlâ petrol ve oksijen anormalliklerine rastladığını belirtiyor. Dolayısıyla hâlâ ne kadar petrolün bozunduğunu bilemediklerini itiraf ediyor.

Valentine bu oksijen seviyesindeki, yukarıda bahsettiğimiz gibi gözlemlenen dip zirvelerinin ve dalgalanmanın, deniz hayatı üzerine olumsuz bir etki teşkil edip etmediğini ise kestirmenin zor olduğunu, çünkü bu derinliklerde (sızıntının kaynağı su yüzeyinden 1,5 km derinde) oksijenin deniz hayatı üzerindeki etkileri hakkında çok az bilgiye sahip olduklarını belirtiyor. Bununla birlikte bu derinliklerdeki organizmaların bu sabit ortam koşuluna alıştıklarını ve ortamdaki en küçük değişikliğin bile üzerinde bir etkisi olabileceğini de belirtmeden edemiyor. Son olarak ise sızıntının deniz hayatı üzerine etkilerini değerlendirmek için yeterince bilgiye sahip olmadıklarını, herhangi bir organizmayı alıp, laboratuvara götürüp, solunum testleri yapabileceğini, fakat laboratuvarı alıp bir kilometre suyun dibine indirip solunum ve kontrol testleri yapamayacaklarını vurgulayarak, pozitif ve negatif deney setlerinin ne kadar önemli olduğunu vurguluyor.

Kaynak: Volkan Demir tarafından 16 Eylül 2010, *Nature* (doi: 10.1038/news.2010.475) http://www.nature.com/news/2010/100916/full/news.2010.475.html adresinde, Amanda Mascarelli tarafından yazılmış yayından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Evrimin atlasa sığan dayanılmaz ağırlığı ve cazibesi

Ergi Deniz Özsoy
Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Evrimsel biyoloji, hepimizin bildiği üzere ve aslında biyolojiyi bilim yapan bir süreci tetikleyen sentetik çalışmaların nihai ürünü olarak da kabul edebileceğimiz bir kitapla, Charles Darwin'in kısaca *Türlerin Kökeni* adıyla bilinen kitabının 1859'da yayımlanmasıyla başlar. Bu kitabın temel önemi, etkilediği felsefi ve toplumsal bakış çerçevelerini bir yana bırakırsak, idealize edilmiş, aralarında geçiş ilişkisi bulunmadığına inanılan hiyerarşik canlı dünyasının, sınırları teolojik bir katılıkla çizilmiş kategorileri şeklinde düşünülen türlerinin oluşumunu, açıkça formüllenebilen doğal süreçlere teslim etmesi ve tür içi çeşitliliği bu oluşumun temel nedeni olarak görmesinde yatmaktadır. 20. yüzyılın hemen başında Mendel genetiğinin "yeniden keşfi"nin yarattığı ivme ile populasyon genetik kuramı oluşturan, epistemolojinin bir ifadesi olan matematiksel bütünlüğüne, yine aynı yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna dek kavuşan ve sonraki 20 yıl içinde de sentezini tamamlayan evrimsel biyoloji, 21. yüzyılın ilk 10 yılını da kapsayan son 20 yılda ise, genom çalışmalarının damgasını vurduğu, gelişim biyolojisinin evrimsel gelişim biyolojisine dönüştüğü bir yetkinliğe ulaşarak, canlı dünyasını geniş bir pencereden izah etmedeki gücünün zirvesine oturmuştur denilebilir. Temel genetik ve kantitatif genetiği, genom düzeyine dek tüm ölçütleriyle kapsayan, bir biyolojik özelliğin değişimi ya da ortaya çıkışındaki deterministik süreçleri ve rastlantısal yolların tarihselliğini büyük doğrulukla, organizma ve tür düzeyinde izlememizi sağlayan araçları barındıran evrimsel biyoloji, öte yandan, içerdiği bu zengin yapı nedeniyle de popüler kavrayıştan ister istemez uzaklaşmaktadır. Bununla birlikte, biyolojik evrimi, yeryüzü tarihinin önemli bölümünde canlılarda görülen değişimler, önceden kestirilemeyen büyük bir tarihsel çeşitlilik durumları toplamı şeklinde tanımlamak da hayli mümkün ve doğrudur da. Bu önerme, biyolojik evrimin aslında en temel ve evrimleşme süreçlerinin yoğun kuramsal yapısına fazla girmeksizin gözlenebilecek durumlarını bize ifade etmektedir ve işte bu noktada, kuramın yetkin genetik araçlarından mahrum olmamakla birlikte, evrimi bir olgu olarak -yani ortak kökenden değişerek türemeyle gözlenen tarihselliğini- en net biçimde gösteren fosilbilimi, yani paleontoloji karşımıza çıkmaktadır. Aslında konu fosiller olduğunda, hepimizin yine iyi bildiği üzere, yaratılışçılık-evrim karşıtlığı şeklindeki bilgi tahribatı hemen karşımıza çıkar ve uydurduğu mitolojik, yarısı sürüngen, yarısı memeli "ara formların" bulunamayışıyla evrimi "çürüten" bu tuhaf "cephe"nin harcadığı sözcük ve kâğıt yığınlarını şekil ve resimlere boğan sözde bilimsel argümanların odağında da yine fosiller yatmaktadır. Yine biliyoruz ki, bilimsel aklın düşmanlığını şu ya da bu biçimde yapan bu akıl tutulması memleketimizde nice "atlaslar" peydahlamış ve bu atlasların ünü ve garipliği Fransa'dan Amerika'ya yayılmış durumdadır. Genellikle alay konusu olmalarına karşın, bu tuğla ağırlığı ve içeriğindeki yayınların yarattığı, özellikle popüler alanda etkisi malum zihinsel tahribatı dikkate almak gerektiği unutulmamalıdır. En azından tedavi manasında dahi böyle olmalıdır kanımca.

İşte böyle bir tedavi, yani oluşmuş ve yerleşik kılınmaya çalışılan bilgi kirliliğinin sağaltılması açısından bir çeşit ilaç olabilecek çok önemli bir yayın kitapçı raflarında yerini almış durumda. Douglas Palmer tarafından hazırlanan, Peter Barret tarafından bilimsel argümanların nitelikli kullanımıyla resimlendirilmiş ve İngiliz Doğa Tarihi Müzesi'nin katkılarıyla ortaya çıkmış önemli bir kitap, dosta düşmana gönderme yapan Evrim Atlası gibi bir muazzam adla Türkçe'ye kazandırılmış. Fazla laf üretmeden, etrafında dolanmadan, henüz içinde bulunduğumuz, Darwin'in 200. doğum ve *Türlerin Kökeni*'nin yayımlanmasının 150. yılını selamlayan eserlerden biri olarak yayımlanmış, fosillerle yeryüzündeki yaşamın öyküsünü anlatan kitaba hemen bir bakalım.

Bölüm bölüm "Evrim Atlası"

Evrim Atlası, yaşamın öyküsünün fosil coğrafyasıyla olan anlatımına girmeden önce, "Evrim Nedir?" sorusunu soran bir küçük kısımla başlıyor. İnsan dahil, çeşitli canlıların içerdiği çeşitlilik olgusu üzerinden hareketle doğal seçilime de değinen aydınlatıcı bilgiler veriliyor burada. Ardından, "Yaşamı Düzenlemek" başlığıyla verilen ve biyolojik sınıflandırmanın Darwin ve evrimsel biyoloji öncesi, hiyerarşik ve sınırları geçilemeyen organik varlıklar düzeninin, nasıl evrimsel sınıflandırma haline dönüştüğünün kısa öyküsünü içeren küçük bir bölüm var. "Evrim Bilimi" başlığını taşıyan ve Beagle gezisinden başlayarak *Türlerin Kökeni* ve ötesine, oradan biyolojik yaşamın değişimlerinin, yok oluşlarının anlaşılmasındaki jeolojik bilginin birikim tarihine ve radyometrik yaş ölçümü tekniğinin izahına, yaşamın örüntüsünün değişik ölçeklerde ne olduğuna, fosillerin ne olduğu ve nasıl çeşitlilik gösterdiğine, geçmişin bilimsel yöntemlerle nasıl canlandırıldığına dek uzanan ve günümüzdeki evrimleşme örnekleriyle sonlanan daha kapsamlı ve öz bir bölüm karşımıza çıkıyor. Bu kısa ve daha uzun ancak öz nitelikteki bölümlerin kurgulanış biçimi, evrime tamamen yabancı bir okuru dahi konuya dahil edecek, sonraki fosillerle anlatılan ana yaşam öyküsü bölümlerine hazırlayıcı bir netlikte sunuluyor.

"Yaşamın Öyküsü" başlığıyla, kitabın ana bölümü başlıyor ardından: Yeryüzünün 3,5 milyar yıl kadar öncesine uzanan yaşam tarihine vurgu yapan, çokhücreliliğin ortaya çıkıp belirginleştiği 600 milyon öncesinden günümüze yaşamın tarihi karşımızda duruyor. Bu noktada kitabın bu 600 milyon yılı sunuş biçimine vurgu yapmamız gerekiyor. Kanımca çok başarılı olan bu sunuşta, birbiriyle ilişkili parçalarla ve çok ölçekli olarak, fosil bırakan bir canlı coğrafyası içinde sunuluyor yaşamın her tarihsel dönemi. Her bir sayfada geçmişten bir canlılık manzarası-coğrafi kesiti bulunuyor: Sayfanın en üst kısmına bir zaman çizelgesi ve bu çizelgeye maddiyat katan bir tarih, iklim ve biyota (canlı varlığı) bilgisi eklenmiş. Manzaranın dışındaki alt bölümünde, dünyanın o zamanki kıtasal konumu ve manzaranın çakıştığı bugünkü dünya kesiti, küçük bir resimle ve yalın karşılaştırma bilgileriyle veriliyor. Yine bu alt şerit, dönemin önemli türlerinin bir listesini de içeriyor. Manzaranın kendisi ise çok zekice hazırlanmış çok ölçekli bölümler içeriyor: Yakın çekim işaretinin bulunduğu kesit daha ayrıntılandırılmış olarak yine alt şeritte veriliyor. Yine her resimde-manzarada, fotoğraf makinesi simgesinin olduğu bir bölüm var. Bu bölümde döneme ilişkin bir tür yer alıyor ve bu türe ait fosil bulgu-kanıt ise yine alt şeritte gerçek fo-

toğrafı ve izahıyla birlikte veriliyor. Kısacası, her bir sayfa, kendi kendine bilgilenmeyi sentetik biçimde sağlayıcı işleviyle, çok sayıda yayın okuyarak varılması gereken sonuçları, tek bir panelde özetlemesiyle, çok çarpıcı bir eğitici-öğretici işlevde bulunuyor.

Kitap içerisinde, katlanmış büyük boy sayfalar halinde, yaşam tarihinde dönüm noktası olan iki olay, "Kambriyen patlaması" (yaklaşık 500 milyon yıl önce) ve Geç Kretase'de gerçekleşen kitlesel yok oluş, oldukça öz ve açık biçimde görsel ağırlıklı olarak anlatılıyor. Kambriyen patlaması adı verilen yaklaşık 25 milyon yıllık hızlı evrimleşme süreci, Kambriyen-öncesi (yaklaşık 600 milyon yıl öncesi) dönemde, aşağı yukarı ana hatlarını görebildiğimiz (bu dönemin tipik faunalarından biri olan *Ediakara* faunası yine atlasta veriliyor) hayvan vücut "planlarının" çok boyutlu çeşitlenmesiyle sayısız türün oluştuğu yüksek bir çeşitlenme dönemidir. Geç Kretase kitlesel yok oluşlarıysa, en meşhurundan dinozorların ortadan kalkıp memelilerin çeşitlenip evrimleştiği bir dönemi ifade eder ve bu sürecin başlangıcı 65 milyon yıl kadar öncesine dek tarihlenebilir.

Yaşamın bu fosil zenginliğiyle, tüm kritik ara formlarıyla gösterilen tarihi, kronolojik sıraya olan uygunluğuyla insan evrimi ve yeni bulunan ve başka türler olabilecek insan(sı) fosillerin öyküsüyle son buluyor atlasta. Ardından, ortak köken ilişkilerini, genellikle DNA ölçeğinde göstermenin yaygın olduğu yaşam ağacı oluşturma pratiğini, hemen tüm canlı grupları için karşılaştırmalı anatomi ölçeğinde, temel yaşayış ve coğrafi dağılım bilgileriyle sunan ve "Yaşam Ağaçları" başlığını taşıyan bölüm karşımıza çıkıyor. Bu bölüm, tüm bilgisel ve yeterli görsel zenginliğiyle birlikte, evrimin en temel ve en kolay gözlenebilen olgusal yanını, ortak bir atadan türeyerek oluşumu, tüm netliği ve modern kapsamıyla veriyor. Kitabın son iki bölümü, fosilleşmiş canlı varlığının tüm dünya üzerinde çalışıldığı saha adlarını örnek türleriyle birlikte veren "Saha Adları" ve "Tür Adları" dizinlerinden oluşuyor. Bu dizinlerin basit bir listeleme olmayıp, gereken ayrıntıda bilgi veren, görsel malzemesi sağlam, ansiklopedik nitelikte birer sözlük olduklarını da hemen belirtelim.

Sonuç itibarıyla, *Evrim Atlası*, Türk popüler bilim yayıncılığında önemli bir dönüm noktasına karşılık geliyor kanımca. İnancın kasıtlı kötüye kullanılışlarından biri olan evrim karşıtlığının ürettiği, canlı çeşitliliği ve onun tarihsel değişimleri hakkında doğru bilgi kırıntısı dahi içermeyen acayip atların cirit attığı bir ortamda, bilimin evrensel metodolojisiyle üretilen bilgileri çok net biçimde ve sentetik olarak, her yaştaki meraklı ve akademisyene sunan bu çok güzel kitap, uzun zamandır açık bulunan bir boşluğu dolduruyor. Son olarak, kitabın çevirmenleri Çağlar Sunay ve Muzaffer Özgüleş'in, bu itinalı ve anlaşılır çeviriyi gerçekleştirmelerinden ötürü teşekkürü fazlasıyla hak ettiklerini söylemek abartılı olmayacaktır. Fosillerin ağırlıklı kanıtları üzerinden, ortak kökenden canlılığın türeyerek başka biçimler üretmesi ve dönüşmesinin anlatıldığı bu kitabı, *Evrim Atlası*'nı edinmek ve okumak, keyifli bir macera ve bilgilenme desek yalan olmayacaktır. Herkese keyifli okumalar ve açık zihinli günler...

Evrim Atlası, Douglas Palmer ve Peter Barret, Çev. Çağlar Sunay - Muzaffer Özgüleş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, 367 s.

EVRENSEL KÜLTÜR

EKİM SAYISI BAYİLERDE

Yaşar Güneş	Can Yücel şiiri
Ali Galip Yener	Edebi biçimlerin sosyolojisini yorumlamak
İnan Gündoğdu	Estetik yargılar
Hülya Bulut	Postkolonyalizm üzerine düşünmek
Aylin Okutan	Toplumsalla bağını koparmayan psikoloji için
Denizcan Kutlu	Teknolojinin gözbebeği ile imtihanı
Üstün Akmen	İstanbul'u AKM'den yoksun bırakan...
Bersi Yetkin	ÖKM'ye dokunma, sanatıma dokunma
Riitta Cankoçak	Selma Lind

DOSYA

AKP'nin kültür politikası: neoliberal ve muhafazakâr

Her konuşmasında kültür sanat insanlarına saygılarını sunan bir Başbakan tarafından yönetiliyoruz. Ama aynı Başbakan metropollerin kültür kurumlarının kentsel dönüşüm projesine kurban edildiği kararlara imza da atıyor. Müzeler özelleşiyor, kültür merkezleri kapatılıyor. AKP yeni Osmanlıcılık ile neoliberalizminin sentezinden kendine özgü bir kültür yaratıyor.

Sibel Özbudun, Kemal İnal, Ebru Moçoş, Ayça İnce

T : 0212 255 25 48 F : 0212 255 25 87

e-mail: evrenselkulturdergi@yahoo.com

KİTAPÇI RAFI

İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920

Ali Satan, Tarihçi Kitabevi, Eylül 2010, 222 s.

Mondoros Mütarekesinden sonra İstanbul'a gelen İtilaf güçleri buradaki işgal devrine mahsus olarak "Yüksek Komiserlikler" kurmuşlardır. Bu komiserliklerin görevi ülkeleri ile Osmanlı arasındaki her türlü ilişkiyi her olayı rapor etmektir.

Dizinin bu ilk kitabında, İstanbul Hükümetleri, saray ve milli mücadele arasındaki ilişkiler ayrıntıları ile ele alınmıştır.

Dersimiz Evrim

İlhan Akalın, Yurt Kitapları, Eylül 2010, 136 s.

Dersimiz Evrim'de bitkilerin ve meyvelerin ağzından hikâyelerle, çocuklara evrim kuramı anlatılıyor. Çilekten soya fasülyesine, mısırdan domatese birçok meyvenin hikâyesini bulabileceğiniz bu eğlenceli kitabın içeriği Sait Munzur'un çizimleriyle de daha anlaşılır hale getirilmiş.

İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül'ün Ayak Sesleri

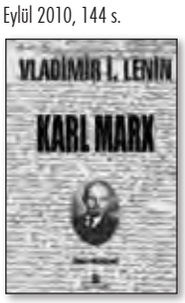
Jan Devletoğlu, Doğan Kitap, Eylül 2010, 308s.

Kitapta, 12 Eylül darbesinin öncesi ve o günkü Türkiye'nin panoraması İngiliz arşivlerindeki 2.000 belgeye dayanılarak İngilizlerin gözünden anlatılıyor. Türkiye'yle ilgili 1975-1980 yıllarına ait belgeleri inceleyen Jan Devletoğlu, hem adım adım yaklaşan 12 Eylül darbesinin öncesini hem de o günkü Türkiye'nin panoramasını anlatıyor.

Karl Marx

Vladimir İlyiç Lenin, Çev. Ferit Burak Aydar, Agora Kitaplığı, Eylül 2010, 144 s.

İki bölüm halindeki bu derlemede, Lenin'in Karl Marx'la ilgili olarak 1913'te kaleme aldığı biyografik bir çalışması ile yine başka vesilelerle yaptığı, Marx'la ilgili konuşmalar ve yazdığı yazılar yer alıyor.

Mahremiyetin Dönüşümü

-Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm, Anthony Giddens-, Çev. İdris Şahin, Ayrıntı Yayınları, Eylül 2010, 186 s.

Anthony Giddens *Mahremiyetin Dönüşümü* adlı kitabında, kadınların modernlik sürecinde kişisel ilişkilerde gerçekleştirdikleri büyük değişimleri yorumluyor. Gündelik hayatta özgürlükçü değerlere dayanan ilişkiler geliştirilmesini ve kişisel hayatın demokratikleştirilmesini amaçlayan bir "yaşam politikası" perspektifinin imkânları değerlendiriliyor.

Alfa ve Omega

-Evrenin Başlangıcı ve Sonu-, Charles Seife, Çev. Nedim Çatlı, Metis Kitap, Eylül 2010, 264 s.

İki bölüm halinde okuyucularının beğenisine sunulan bu kitabın ilk bölümünde yazar evrenbilimin tarihini özetliyor. Büyüklüğü akıllara durgunluk veren evrene ilişkin bilgimiz tatminkâr olmaktan uzak elbette, ama bildiğimiz kadarı bile bizi derin bir hayrete düşürmeye yetiyor. Seife'nin yalın ve akıcı bir dille kaleme aldığı *Alfa ve Omega* içinde yaşadığımız evreni tanımak, evrenbilimdeki heyecan verici keşifleri öğrenmek isteyen okurlar için ideal bir başucu kitabı.

Antropoloji Gözüyle: Sınıf, Kültür, Kimlik Yazıları

Sibel Özbudun, Ütopya Yayınları, Eylül 2010, 343 s.

Bu kitabı oluşturan yazılar, bir "sav" ve bir "ilgi" etrafında toparlanıyor: "Kimlik" ile "sınıf" arasında aşılmaz bir uçurumun olmadığı, her ikisinin birbirini besle(yebil)diği ve insanlığın kadim düşü "özgürlük" ve "Eşitlik"in ya da özgürlükçü bir eşitlik içerisinde kardeşleşmenin, hem farklılık hem de birliği vazgeçilmez sayan bir yaklaşımdan, bir başka deyişle kimlik ile sınıfı bağdaştırabilmeden geçtiği savı ve bu savın argümanlarının gözlemlenebileceği Latin Amerika toplumsal muhalefet hareketlerine ilgi…

Cumhuriyet'in Hamalları: İşçiler

Yüksel Akaya, Yordam Kitap, Eylül 2010, 240 s.

Cumhuriyet'in hamalları: İşçiler, emek çalışmaları alanındaki boşluğu azaltmaya çabalayan bir kitap. İşçi Tarihine ait ilgi o kadar az ki konu hakkındaki kaynaklar zaman içerisinde kaybolup gidiyor. Bu kitap bugün olduğu gibi dün de bir ülkeyi sırtında taşıyan işçilerin dününü anlatıyor, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yaşananlara dair "giriş" niteliğinde bazı "anları" göstermeye çalışıyor.

Luviler: Anadolu'nun Gizemli Halkı

H. Craig Melchert, Kalkedon Yayınları, 2010, 360 s.

MÖ üçüncü binyılın sonunda Anadolu'da yaşayan halklardan olan Luvilerle ilgili çok kapsamlı bir kitap. Luvice konuşan toplumların birden çok etnik yapıya mensup oldukları biliniyor... Aynı şey Luvice konuşan nüfusun kendisi için de geçerlidir... Luvice'nin batı, orta güney ve güneydoğu Anadolu'nun geniş kesimlerinde konuşulduğuna dair ayrıntılı kanıtlar mevcuttur. Luvice'nin ne zaman ve ne derecede bugünkü Suriye topraklarına konuşulan bir dil olarak nüfuz ettiği tartışmalıdır. Hitit İmparatorluğu'nun on üçüncü yüzyılın sonundaki çöküşünün ardından beş yüzyıl boyunca Luvice'nin varlığını sürdürmüş olması kuvvetle muhtemeldir.

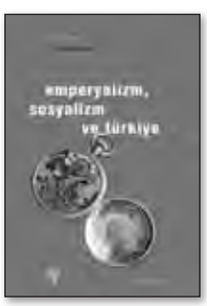
Türlerin Kökeni - Manga

Charles Darwin, Çev. H. Can Erkin, Yordam Kitap, Eylül 2010, 192 s.

Türlerin Kökeni, bilimde devrim yaratmış, binlerce yıllık tabuları yıkarak evrim biliminin temelini atan Darwin'in büyük eseridir... Aradan geçen 150 yılda, Darwin'in teorisi, yeni bulgu ve kanıtlarla güçlendi. Ama yaratılışçılık da, bilimin kanıt ve bulguları karşısında gerilemiş olsa da iddialarını sürdürmeye devam ediyor. Bu nedenle Darwin'in evrim teorisi ve temel eseri *Türlerin Kökeni* biyoloji biliminin alanından taşarak sosyal ve politik yaşamda yürüyen canlı bir tartışmanın ve saflaşmanın konusu olmaya devam ediyor. *Kapital Manga*'yı da hazırlayan Japon yayınevi East Press, Darwin'in yaşam öyküsünü, *Türlerin Kökeni* ile iç içe anlatıp öyküleştiriyor.

Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye

Korkut Boratav, Yordam Kitap, Eylül 2010, 480 s.

Sadece iktisat alanında değil, sosyal bilimler alanına da katkıda bulunmuş, dünya çapında bir bilim insanı olan Korkut Boratav'ın Türkçe ve yabancı dillerdeki belli bir sistematik izlenerek derlenip kitaplaştırılmış. Kitapta yer alan toplam kırk bir metin sırasıyla "Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi", "Sosyalizm ve Sol Siyaset", "Marksist Kuram ve Sınıflar", "Türkiye: Bölüşüm, Büyüme ve Bağımlılık" ana başlıkları altında toplanmış. Bu metinler, yazarın yaklaşık yarım yüzyıl boyunca ısrarla takip ettiği ve önemli katkılar yaptığı tarihsel maddeciliğin zamana ve moda yönelişlere karşı dayanaklılığını ortaya koyuyor.

Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri

Henry Bernstein, Çev. Oya Köymen, Yordam Kitap, Eylül 2010, 160 s.

Marksist bir sosyal bilimci olan Henry Bernstein dünyadaki tarımsal değişiklikleri ekonomi politik bir yaklaşımla inceliyor. *Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri*'nde, köylülüğün kapitalizm ile birlikte nasıl dönüşüme uğradığı anlatılıyor. Tarım teknolojilerindeki değişimlerin, yoksul köylüler, küçük üreticiler, kapitalist çiftçiler ve diğer sınıflar bakımından doğurduğu farklı sonuçları gözler önüne seriyor.

Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın emeği: Türkiye Örneği

Der. Saniye Dedeoğlu, Melda Yaman Öztürk, Sosyal Araştırmalar Vakfı, Eylül 2010, 304 s.

Kadın emeğinin kapitalizm ve ataerkillik sürecinde nasıl şekil alındığını, nasıl önemli bir konumda olduğunun anlatıldığı kitapta, 1980 yılından bu güne dek, kadın emeği bağlamında ortaya çıkan farklı biçimlerin ortaya koyduğu üzere sermaye kendi ihtiyaçları uyarınca kadın emeğine yönelirken, krizlerin önce kadınlar vurduğu gibi konular inceleniyor.

Yeni Savaşlar

Herfried Münkler, Çev. Zehra Aksu Yılmazer, İletişim Yayınları, Eylül 2010, 228 s.

Savaş kavramının günümüzle birlikte iyice değiştiği, başka bir anlama büründüğü gözleniyor. Savaşların gerçek tarafları devletlerken giderek özel aktörlerin denetiminde ekonomik faaliyet haline geliyor. *Yeni Savaşlar* kitabı, bu değişimi eski savaşlarla karşılaştırarak, şimdi aldığı hali netleştiriyor. Devlet kontrolünden çıkan savaşların nasıl özelleştiği anlatılıyor.

2. Meşrutiyette İktidar Muhalefet İlişkileri 1908-1913

Baran Hocaoğlu , Kitap Yayınevi, Eylül 2010, 380 s.

Baran Hocaoğlu bu kitapta İkinci Meşrutiyet'in ilk evresinde meydana gelen önemli siyasal gelişmeleri anlatıyor. İktidar muhalefet ekseninden bakılarak ilk kez ele alınan bu kitapta 31 Mart Ayaklanması gibi önemli siyasal olaylar, Meclis-i Mebusan ve Meclis Ayan'da yaşanan tartışmalar, anayasal değişiklikler, siyasi cinayetler, ordu-siyaset ilişkisi, parti içi hizipleşmeler, nihayet çok partili meşrutiyetin tasfiyesiyle tek partili iktidar yapısının ortaya çıkışı üzerinde yoğunlaşıyor.

Yirmi Yıl Krizi 1919 - 1939

Edward Hallett Carr, Çev.Can Cemgil, Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2010, 250 s.

Edward Hallett Carr, iki dünya savaşı arasında geçen yirmi yılı değerlendirdiği bu ilgi çekici kitabında, uluslararası olayların değerlendirilmesinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini anlatıyor. *Yirmi Yıl Krizi*, uluslararası siyaset biliminin henüz ayrı bir disiplin olarak ele alınmadığı bir dönemde yazıldığından, bu alanın kurucu kitaplarından biri olarak değerlendiriliyor.

Kuantum Teorisi

J. P. McEvoy, Çev.Nedim Çatlı, Ntv Yayınları, Eylül 2010, 176 s.

Kuantum Teorisi kitabı bilimin en gizemli alanlarından biri olan kuantum teorisine ışık tutuyor. Kitap, bu konu ile ilgili aklınıza gelebilecek tüm sorulara mizahi bir üslup ve çizgilerle yanıt veriyor. Schrödinger'in kedisinin diğer kedilerden farkını, atomaltı düzeydeki akıllı parçacıkları, bu yeni teoriye şüpheyle yaklaşan klasik fiziğin kaygılarını, buna karşılık kuantum teorisinin şaşırtıcı derecede tutarlı açıklamalarını bilim yazarı J. P. McEvoy'un dilinden anlatıyor. Kitap ayrıca ödüllü çizer Oscar Zarate'ın çizgileri ile çok daha ilgi çekici hale geliyor.

matematik sohbetleri

Matematik Köyü'ndeki parabol

Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

Nesin Matematik Köyü'nün ziyaretçisi olduğum bir gündü. Dersten çıkan öğrenciler Köy'ün meşhur lokantası Bol Kepçe'de öğle yemeğindeydiler. Yemek tepsimi alıp liseli bir gencin karşısına oturdum. "Afiyet olsun" dedim, yanıt vermedi, sürekli masanın köşesine bakıyordu. Duymamıştır diye düşünerek çorbaya kaşık sallamaya başlamıştım ki, dalgın "yemek arkadaşım" aniden "parabol" diye seslendi. Şaşkınlıkla ben de masanın köşesine baktım. Acaba orada bir parabol mü çiziliydi? Örtüsü olan bir yemek masasında parabolün ne işi vardı?

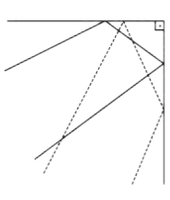
- Pardon, "parabol" dediniz, anlayamadım.

- Özür dilerim, kafamda bir soru vardı, daha doğrusu kendime sorduğum bir soru, onu çözdüm herhalde.

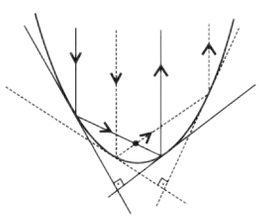
- Neydi soru? Ben de matematik öğretmeniyim.

- Birkaç gündür geometri derslerinde konikler anlatılıyor, bugün de parabolü inceledik. Az önce şöyle düşünüyordum: Aynayla kaplı iki duvarın dik kesiştiği köşeyi hayal edersek, duvarlardan birine gelen ışık ışını ilk duvara yansıdıktan sonra diğer duvardan ilk ışına paralel bir yol izleyerek yansır. (Şekil 1) Işınların yansıdıkları noktalarda duvarlara (doğrulara) teğet olan bir eğri var, o eğrinin parabol (Şekil 2) olduğunu keşfettim; çünkü parabolde odaktan gelen ışınlar yansıdıktan sonra parabolün simetri eksenine paralel bir yol izliyorlar.

Aşağıdaki şekiller, adının Can olduğunu öğrendiğim bu düşünme tutkunu öğrencinin sözünü ettiği problemi ifade etmektedir. Bu problemi yazının sonunda inceleyeceğiz.

Şekil-1

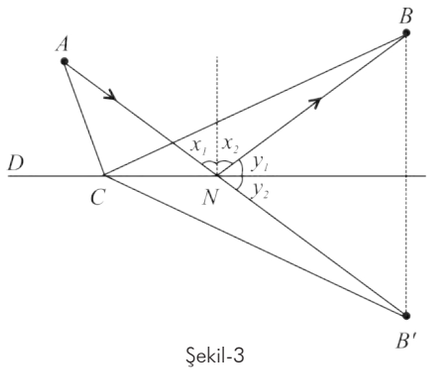

Şekil-2

Can'la birlikte çok güzel bir yolculuğa çıkmıştım, ama onun anlattıklarında ikimizin de kafasına takılan bazı sorular vardı. Bu soruları yanıtlamak için bir köşeye çekildik, o günün bütün öğleden sonrasını "parabol"e ayırdık. O gün ve daha sonrasında birbirimize sorduğumuz soruları ve neleri kanıtladığımızı merak edenler için:

Gelen ışın açısının ölçüsü, yansıyan ışın açısının ölçüsüne neden eşittir?

Havasından mıdır, suyundan mıdır bilinmez (!) Matematik Köyü, insanın keşfetme duygusunu, soru sorma isteğini kışkırtıyor. Daha oturur oturmaz "optik" bilgimin yok denebilecek kadar az olduğunu fark ederek, Can'a "Yansıma nedir?" diye sordum. Onun verdiği yanıtın özeti şöyle: "Fizik yasaları gereğince bir ışık ışını düzlemde yolunu en kısa zamanda tamamlar; o yüzden bir doğru boyunca yol alır. Aynayı bir doğru şeklinde düşünürsek, aynaya θ ölçüsündeki bir açıyla gelen ışık ışını yansıdıktan sonra yine θ ölçüsündeki bir açıyla yoluna devam eder. Bu açıların ölçülerinin eşit olması ışının en kısa yoldan en kısa zamanda gitmesi anlamına gelir." Şimdi, ortaokuldan bu yana çok iyi bildiğimiz ve çok kullandığımız bu teoremi kanıtlayalım.

Şekil-3

Şekil 3'teki D doğrusu aynamız olsun. Işın ANB yolunu izlesin. N noktasından D'ye çizdiğimiz dikmeyle oluşan açıların ölçülerinin eşit olduğunu kabul edelim. (x_1=x_2) B noktasının D doğrusuna göre simetriği B' ise D, BNB' açısının açıortayıdır. (y_1=y_2) Buradan x_1+y_2=90° olacağından A, N, B' noktaları doğrusaldır. B ve B' noktaları simetrik olduğundan |AN| + |NB| = |AN| + |NB'| = |AB'| (1) olur. Bir üçgende iki kenarın uzunlukları toplamı diğer kenarın uzunluğundan büyük olduğundan |AB'| ≤ |AC| + |CB'| = |AC| + |CB| (2) elde edilir. (1) deki |AB'| (2) de yerine yazılırsa:

|AN| + |NB| ≤ |AC| + |CB| bulunur. Bu sonuç bize, ışının N noktasından yansıyarak gideceği yolun başka bir noktadan (C noktası) yansıdığında gideceği yoldan daha kısa olduğunu gösterir.

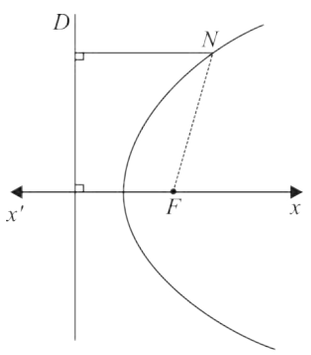
Eğer, $x_1 \neq x_2$ olsaydı ve B' noktasını Şekil 3'teki gibi belirleseydik A, N, B' noktaları doğrusal olmayacak, [AB'] doğru parçası D doğrusunu N'den farklı bir noktada kesecekti. Bu nokta C olsun.

Bu durumda |AN| + |NB| = |AN| + |NB'| ≥ |AB'|

(1) ve |AB'| = |AC| + |CB'| = |AC| + |CB| (2) olur. (1) ve (2) den |AN| + |NB| ≥ |AC| + |CB| eşitsizliği elde edilir ki, bu da ışının C'den geçmekle daha kısa bir yol izlediğini gösterir. Böylece ışının en kısa yolu izleyebilmesi için gelen ışın açısının ölçüsünün yansıyan ışın açısının ölçüsüne eşit olması gerektiğini kanıtladık.

Parabol nedir?

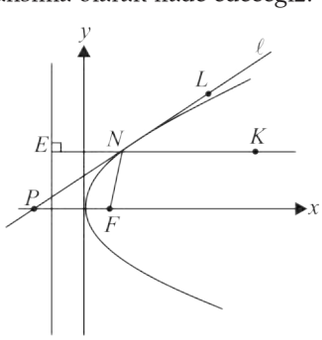
Can, "Parabolü bir ayna gibi düşünelim, ışınların bu aynada yansıdıktan sonra ne yönde gideceklerini bulalım" dedi. Peki, o zaman parabolün tanımını hatırlayalım: Bir düzlemde sabit bir D doğrusuna ve sabit bir F noktasına eşit uzaklıktaki noktaların geometrik yerine **parabol** denir. (Şekil 4) F noktasına parabolün odağı, D doğrusuna parabolün doğrultmanı, odaktan doğrultmana dik olarak çizilen *xx'* doğrusuna parabolün simetri ekseni adı verilir.

Şekil-4

Parabol bir aynadan ışık ışını nasıl yansır?

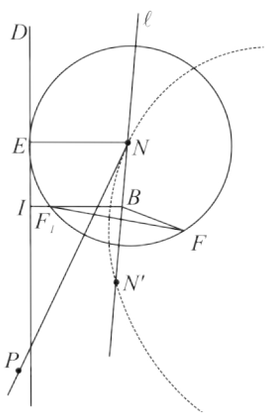
Işık ışınının düz aynadaki yansıma kuralını bulduk. Şimdi de parabol bir aynada yansıma kuralının ne olduğunu araştıracağız. Daha doğrusu parabolün odağından gelen ışının parabolün simetri eksenine paralel bir yol izleyerek yansıdığını göstereceğiz. Bunun için düz aynadaki yansıma kuralından yararlanacağız. Şekil 5'te görüldüğü gibi ışının aynadaki yansıma noktasından parabole bir teğet çizeceğiz ve parabole göre yansımayı bu teğete göre yansıma olarak ifade edeceğiz.

Şekil-5

Şekil 5'teki [NK ışınının parabolün simetri eksenine paralel olduğunu göstereceğiz. Bunu türev ve analitik geometriyi kullanarak yapabiliriz ama bu çalışmalarımızda sentetik geometrinin dışına çıkmama kararındayız. Açıkçası Can'la kanıtlamakta en zorlandığımız bölüm burasıydı. Araştırarak gerçekleştirdiğimiz bu çalışmayı aşağıda özetliyorum.

Şekil 5'te $m(\widehat{PNF})=m(\widehat{KNL})$ olduğunu biliyoruz. (Gelen ve yansıyan ışınlar) N noktasından parabolün doğrultman doğrusuna [NE] dikmesini inelim. [NK ışınının parabolün simetri eksenine paralel olduğunu kanıtlamak için E, N ve K noktalarının doğrusal olduğunu göstermeliyiz. Bunun için de [PL] nin ENF açısının açıortayı olduğunu kanıtlayacağız. Başlayalım: Şekil 5'te değme noktası olan N'yi merkez kabul eden |NF| yarıçaplı bir çember çizelim. Bu çizim şekil biraz büyütülerek Şekil 6' da yapılmıştır.

Şekil-6

F odak, D doğrusu doğrultman, parabolün tanımı gereği |NE| = |NF| olduğundan bu çember doğrultmana E noktasında teğettir. Şimdi parabol üzerinde başka bir N' noktası alalım ve NN' den geçen doğruya **ℓ** adını verelim. F nin **ℓ**'ye göre simetriği olan F_1 noktası çemberin üzerindedir. F_1 noktasından parabolün eksenine çizilen paralel, **ℓ**'yi B'de, doğrultmanı da I noktasında kessin. Bu arada önce B noktasının parabolün içinde olduğunu gösterelim. $|BF_1| < |BI|$, $|BF_1| = |BF|$ olduğundan |BF|<|BI| dır. O halde B noktası parabolün içindedir ve N ile N' arasındadır.

Bu bölümde anlatılacaklar için okurun, Şekil 6 üzerinde kalemle uygulama yapmasını öneririm.

Şimdi **ℓ** doğrusunu N noktası sabit kalmak üzere, N noktası etrafında sola doğru döndürelim. Bu durumda N', N ye yaklaşır ve sonunda (limit durumunda) N' noktası N noktası ile çakışır. Böylece **ℓ** doğrusu parabole N noktasında teğet olur. B de N ye N' ile birlikte yaklaşır, N ile (limit durumunda) çakışır. Ayrıca **ℓ** doğrusu döndürüldükçe F nin **ℓ**'ye göre simetriği olan F_1 noktaları da E noktasına yaklaşır, limit durumunda E'ye ulaşır. F ve F_1 noktaları **ℓ**'ye göre simetrik olduklarından **ℓ** doğrusu daima F_1BF açısının açıortayıdır ve limit durumunda da açıortay olacaktır. Şekil 5'te çizdiğimiz **ℓ**'nin alt kümesi olan [NP ışını da ENF açısının açıortayıdır. Dolayısıyla Şekil 5'te $m(\widehat{ENP}) = m(\widehat{FNP}) = m(\widehat{LNK})$ olur ki bu da

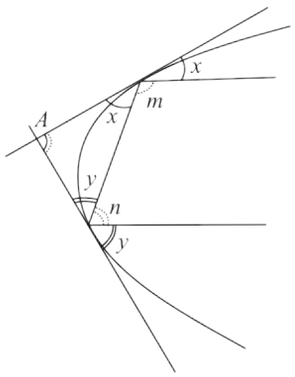
E, N, K noktalarının doğrusal olduğunu gösterir ve parabolün yansıma özelliği kanıtlanmış olur. Bu kanıt aynı zamanda parabolün simetri eksenine paralel olarak gelen ışının parabol tarafından odağa yansıtılacağının da kanıtıdır.

Can yemekte neyi keşfetmişti?

Can, o gün yemekte odaktan gelen ışının parabolün kollarındaki yansıma noktalarını düşünmüş ve o noktalardan parabole çizilen teğetlerin dik kesiştiğini kanıtlamıştı. Bu yazının buraya kadarki bölümünde Can'ın kanıtını incelerken aklımıza takılan soruları ve yanıtlarını özetlemeye çalıştım. Şimdi de o kanıtı veriyorum. (Şekil 7)

$2x + m + 2y + n = 360^\circ$, $m + n = 180^\circ$ eşitliklerinden $x + y = 90^\circ$ ve $m(\widehat{A}) = 90^\circ$ bulunur.

Ben yemeğe oturduğumda Can, kafasından yukarıdaki eşitlikleri düşünüyormuş, teğetlerin dik kesiştiğini keşfetmiş ve şaşırarak, heyecanla "parabol" diye seslenmiş. Heyecanlanıyor, şaşırıyor ve keşfediyor. Matematik yapmak bu olsa gerek.

Şekil-7

KAYNAKLAR

1) T. Kaptanoğlu, Koninin Kesitleri (I), *Matematik Dünyası,* 1995, Cilt 5, Sayı 4.
2) T. Çizenel, *Geometri: Lise 3 Fen Kolu,* İnkilap ve Aka, İstanbul, 1975.

BİLİM VE GELECEK KİTAPLIĞI'NDAN...

1968 Devrimci Eğitim Şûrası 1969 Öğretmen Boykotu

Ahmet Doğan

Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) tarafından düzenlenen 1968 Devrimci Eğitim Şûrası ve 1969 Büyük Öğretmen Boykotu, öğretmen mücadelesi tarihimizin de önemli olaylarındandır.

Bu kitapta, eğitimci Ahmet Doğan, eğitim ve öğretmen mücadelesi tarihinin gönenç verici bu iki olayını, belgelere dayanarak anlatıyor. Belgelerden alıntılarla yetinmiyor, anlatımını kırk yıllık eğitim deneyimi ve anılarıyla besliyor. "Dün eğitim vardı, ya bugün?.." sorusuna aradığı yanıtlarla, eğitim tarihimizin dünüyle bugünü arasında köprüler kuruyor. Bu anlamda kitap, kimi okura bellek tazeleme, kimi okura Türkiye'nin eğitim geçmişiyle karşılaşma, kimine de geçmişiyle yüzleşme olanağı sunuyor.

Yazarın içten paylaşımlarıyla yer yer edebi bir sıcaklık da kazanan bu özgün çalışma, "köyde mezarı olan tek aydına", halkının her türlü sorununa sahip çıkan yurtsever-devrimci öğretmenlere ve onların mücadele birikimine bir güzelleme olarak da okunabilir.

Günlük, anılar ve mektuplar -ve sonrasında yazılanlar

Sabriye Çağırıcı

Bu kitap öğretmen, anne, eş, arkadaş ve her zaman devrimci Sabriye Çağırıcı'nın, günlükleri, mektupları ve hakkında yazılmış yazılardan oluşuyor.

Sabriye Çağırıcı yaşamı boyunca, Akhisar TÖB-DER Şube Başkanlığı yapmış, Eğit-Der kuruluş çalışmalarına katılmış, Kdz. Ereğli'de öğretmenlik yaptığı sırada İnsan Hakları Derneği'nin kuruluşuna emek vermiş, Eğit-Sen ve Eğitim-İş'in birleşme süreçlerine aktif olarak katılmıştı. Yaşamının son yılları, 1996 yılında yakalandığı akciğer kanserine karşı mücadele ile geçen Çağırıcı, 16 Haziran 2000 yılında aramızdan ayrıldı.

"*Sabriye, tüm yaşamında, yaşamla boy ölçüşmeyi, faşist düşüncelerle savaşım cesaretini anlığında ve eyleminde göstermiş bir yoldaşımızdır. Onu anlatırken, geçmiş zaman kiplerini kullanmak istemiyorum. Ne ki, kimi zaman, zorunlu olarak kullandım bu kipleri. Ancak, Sabriye her zaman bizimle birlikte savaşan, acımıza, kıvancımıza ortak olan biri olarak kalacaktır. Onu anlatanlar, geniş zaman kipi kullanmak zorundadır. O, kanserle de, bu cesaretiyle savaştı. Elinizdeki kitabı okuduğunuzda, onun hakkında doğru düşündüğümü göreceksiniz. O, yaşamın anlamını sömürüye karşı savaşım olarak algılardı. Bize kalıtı, işte budur.*"

Vecihi Timuroğlu'nun önsözünden

EL NO: 131
Olmaz olmaz demeyin

♠AD86
♥AD86
♦A864
♣A

K
B D
G

♠93
♥93
♦D1053
♣DV1053

Briç oyununda zaman zaman kötü yerlere gelebiliriz. Neden geldiğimizin tartışmasını sonraya bırakıp, geldiğimiz noktada en iyi oyunumuzu oynamak durumundayız.

Bu elin deklarasyonunu yazmıyorum.

Kuzey ve Güney anlaşarak mı, anlaşamadan mı? 7NT deklare ediyorlar ve Güney'de ♣ 9'lu atağına yerden as ve Doğu'dan ♣ Rua düşüyor. Bu oyunun çıkması için önce biraz hayal kuralım ve şimdi de tüm dağılımları görerek 7NT yapabilmek için nasıl oynamamız gerektiğine bakalım.

İşte tüm dağılım

♠AD86
♥AD86
♦A864
♣A

♠RV10
♥RV10
♦R
♣987642

K
B D
G

♠7542
♥7542
♦V972
♣R

♠93
♥93
♦D1053
♣DV1053

Yanıt: İkinci lövede Karo as çekeriz ve Rua tekten gelir. Karo empası ile ele geliriz. Bu arada defansın tüm kartları önemlidir. Karo damı Batı'yı, Trefl damı Doğu'yu sıkıştıracaktır. Bu amaçla önce Trefl dam çekilir, yerden Karo atılır. Doğu Karo atarsa on iki löveye geliriz. Sağlanan Karo Batı'yı majörlerden sıkıştırır. Şimdi herhangi bir majörün empasını yaparız (kör empası yaptığımızı farz edelim...) ve Kör ası da çektikten sonra Karo damı ile ele geliriz.

Karo damı oynanmadan önceki durum aşağıdaki gibidir. Şimdi Batı bir defos yapmak zorundadır. Trefl yerse Trefl oynanırken üçüncü Trefl'de yine sıkışacaktır. Kör yerse iki tane Kör sağ olur. Bu nedenle Pik yer. Böylece yerdeki Pik 8'li 13. Löve olur.

♠AD86
♥86
♦8
♣----

♠RV10
♥R
♦----
♣876

K
B D
G

♠7542
♥7
♦V9
♣----

♠93
♥---
♦D5
♣V105

EL NO: 132

♠V5
♥543
♦DV109
♣ARD5

K
B D
G

♠A10
♥10
♦AR87543
♣743

K	D	G	B
1♦	P	2♦(1)	p
2NT	P	3♥(2)	Kontr
4♣	4♥	6♦	p
P	P		

1) İnverted minör.
2)Kısalık

Kontrat: 6♦

Atak: Kör as ve Rua ile devam eder. Elden çakıp koz oynarız; her iki taraf da koza uyar. Trefl as-Rua çektiğimizde, Batı ikincisine Pik defos eder.

Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Kolay çözüm belki Pik Rua ve damı Batı'ya vererek oynamaktır. Ancak Pik Rua dam da Batı'da olursa, konuşmalara katılabileceği düşünülebilir. Pik'lerin dağılımını ayrık olarak düşünürsek, belki bir **koruma sıkıştırması** yapabiliriz. Bütün kozları çekip sondan bir önceki koza yerden Pik vale atarız. Son kozu çektiğimizde ise Batı ya Trefl atarak yerdeki Trefl'liyi sağlatır ya da Pik onörünü atarak Doğu'ya Pik empası yaptırır. Ya da Kör atarak, körleri sadece Doğu'nun kestiği bir durum yaratır. Doğu Kör attığında, yerden Trefl atıp, Trefl oynarız. Majör renkler sadece Doğu tarafından kesildiği için, Trefl oynadığımızda Doğu 12. Löveyi vermek zorundadır.

Tüm dağılım

♠V5
♥543
♦DV109
♣ARD5

♠D87
♥ARD8
♦6
♣V9862

K
B D
G

♠R96432
♥V9762
♦2
♣10

♠A10
♥10
♦AR87543
♣743

26. Uluslararası Mersin Briç Festivali 15-19 Eylül 2010 tarihinde yapıldı

2010 AÇIK İKİLİ A FİNALİ
1) Hakan Nilsson-Yabancı / Peter Fredin-Yabancı
2) Emre Kaya - İst./ Yalçın Atabey-İst.
3) Ender Aksüyek - İst. / Marco Terlaare-Yabancı
Bayan: Serap Kuranoğlu - Ank. / Dilek Yavaş-Bursa
Karışık: Funda Özbey - Ank. / Veysel Topkaya - Ank.
Senyör: Enver Durulmuş - İst. / Ergün Korkut - İst.
Patton takımlar:
1) Antmen 2) Nuhoğlu 3) Zorro

Bent Larsen

1935 yılında Danimarka'da doğan Bent Larsen, 6 kere Danimarka Şampiyonu oldu. 1965, 1968, 1971 ve 1977 yıllarında Dünya Şampiyonluğu aday maçlarında oynadı. Bu aday maçlarında, 1965 yılında eski dünya şampiyonlarından Tal'e, 1968'de Spassky'ye, 1971'de Fischer'e ve 1977'de Portisch'e karşı kaybetti.

Larsen özellikle 1960'ların ikinci yarısından itibaren uluslararası turnuvalarda çok başarılı sonuçlar aldı. Bu dönemde, SSCB dışından iki satranççı göze çarpmaktaydı: Fischer ve Larsen. 1967 yılında, yılın en başarılı satranç oyuncusuna verilen "Satranç Oskarı"na layık görüldü. 1971 yılında 2660 rating'e sahipti ve Fischer ve Spassky'nin ardından Korchnoi ile beraber üçüncü sırayı paylaşmaktaydı.

Larsen, satranç kariyeri boyunca yedi dünya şampiyonunu (Botvinnik, Smyslov, Tal, Petrosian, Spassky, Fischer ve Karpov) mağlup etmeyi başardı. Ayrıca Larsen, 1988 yılında Deep Thought adlı bilgisayara yenilerek, bir turnuvada bir bilgisayara yenilen ilk büyükusta olarak tarihe geçti.

9 Eylül 2010 tarihinde aramızdan ayrılan Larsen, ilerlemiş yaşına ve hastalıklarına rağmen nadir de olsa turnuvalarda oynamaya devam etti. 2009 yılında yayınlanan FİDE listesine göre 2415 ELO'ya sahipti.

Larsen'in satranç stilinde en çok göze çarpan nokta sıradışı hamleleri denemekten çekinmemesi ve risk alma konusunda çok cesur olmasıydı. Larsen, satrançta sürprizin rolüne inananlardandı ve büyükustalar arasındaki maçlarda çok seyrek kullanılan açılışları/savunmaları kullanmaktan çekinmedi. Büyükustalar arasındaki maçlarda (özellikle o yıllarda) çok seyrek rastlanılan ancak Larsen'in severek kullandığı açılış ve savunmalardan bazıları şunlardı: Bird Açılışı (1. f4), Larsen Açılışı (1.b3), Hollanda Savunması (1. ...f5), Fil Açılışı (1. e4 e5 2. Fc4), Sicilya Savunması'na karşı Grand Prix Saldırısı (1. e4 c5 2. f4), İskandinav savunması (1. e4 d5), Philidor Savunması (1. e4 e5 2. Af3 d6).

Ayın 'söz'ü

Asıl nokta şudur ki satrançta kesin bir doğruluk kriteri yoktur. Satranç, çok biçimli bir oyundur.
Bent Larsen

Larsen - Spassky (Amsterdam, 1964)

1. f4 d5 2. Af3 Af6 3. e3 g6 4. b4 Fg7 5. Fb2 0-0 6. Fe2 Fg4 7. 0-0 c6 8. a4 Abd7 9. Aa3 Fxf3 10. Fxf3 Ke8 11. d4 Ae4 12. Fxe4 dxe4 13. Ac4 Ab6 14. Aa5 Ad5 15. Ve1 Vd7 16. c4 Af6 17. b5 Vc7 18. Kb1 Ag4 19. bxc6 b6 20. Ve2 f5 21. Ab3 Vxc6 22. d5 Vxa4 23. Fxg7 Şxg7 24. Ad4 Kec8 25. h3 Af6 26. Kfc1 Vd7 27. g4 Şf7 28. g5 Ae8 29. Va2 Ad6 30. h4 Ve8 31. Ae6 Vh8 32. h5 h6 33. Kb2 gxh5 34. Kh2 hxg5 35. Axg5+ Şe8 36. c5 Kxc5 37. Kxc5 bxc5 38. Va4+ Şf8 39. Kg2 Ke8 40. Vd7 Vh6 41. Vxa7 Vh8 42. Vd7 Vh6 43. Ae6+ Şf7 44. Ag5+ Şf8 45. Şh2 h4 46. Ae6+ Şf7 47. Ag5+ Şf8 48. Şh3 c4 49. Ae6+ Şf7 50. Ag5+ Şf8 51. Kg1 c3 52. Ve6 Vxe6 53. dxe6 Şg7 54. Axe4+ Şh6 55. Axc3 Ae4 56. Axe4 fxe4 57. Şxh4 Ka8 58. f5 Ka2 59. Kg8 Kf2 60. Kf8 1-0

Bent Larsen

Karpov - Larsen (Montreal, 1979)

1. e4 d5 2. exd5 Vxd5 3. Ac3 Va5 4. d4 Af6 5. Fd2 Fg4 6. Fe2Fxe2 7. Acxe2 Vb6 8. Af3 Abd7 9. 0-0 e6 10. c4 Fe7 11. b4 0-012. a4 c6 13. Vc2 Vc7 14. Kfe1 b6 15. a5 Kfb8 16. a6 b5 17. c5Ad5 18. Ac1 Ke8 19. Ad3 Kad8 20. g3 Ff6 21. Ke4 Af8 22. h4 Kd723. Şg2 Ked8 24. g4 Ke8 25. g5 Fd8 26. Afe5 Kde7 27. Ff4 Vc828. Fg3 f6 29. Af3 Kf7 30. Vd2 fxg5 31. Axg5 Kf5 32. Ka3 Ag633. Af3 Kef8 34. Afe5 Axe5 35. Kxe5 Kf3 36. Ka1 Fxh4 37. Ve2Fxg3 38. fxg3 Vd7 39. Vxf3 Kxf3 40. Şxf3 Axb4 41. Kd1 Vxd442. Ke4 Vd5 43. Af2 Vh5+ 44. Şg2 Ad5 45. Kxe6 h6 46. Kd3 Şh747. Kf3 b4 48. g4 Vg5 49. Şg3 Vc1 50. Ah3 Vc4 51. g5 h552. Ke8 h4+ 53. Şg2 b3 54. Kb8 Ve2+ 55. Af2 Ae3+ 0-1

Soru 1 **Beyaz oynar, kazanır.**
Arnu de Rivjer - Zhurnu (1848)

1. Ae5 Axb3 2. Aexf7 Qxf7 3. Axf7 Şd7 4. Fb5 c6 5. Ke7

Soru 2 **Beyaz oynar, kazanır.**
Malich - Stark (Colditz, 1967)

1. Kxd7 Şxd7 2. Axa7

Soru 3 **Beyaz oynar, kazanır.**
Komke - Mei (Berlin, 1931)

1. Fc4 Şf8 2. Kxe8 Şxe8 3. Fb5

Özlem Özdemir ozlemozdemir84@gmail.com

İTÜ'de Moleküler Biyoloji ve Genetik Kongresi yapıldı

27-31 Ağustos 2010 tarihleri arasında İTÜ'de 4. Moleküler Biyoloji ve Genetik Kongresi düzenlendi. Kongreye şehir dışından da birçok öğrenci katıldı. Ders Arası bölümünde daha önce tanıttığımız İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Kulübü tarafından düzenlenen kongre, bu yıl ilk kez uluslararası katılımlı yapıldı. Uluslararası katılımlı 4. İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Kongresi'ni kulüp temsilcileri Fatma Özgün ve Gizem Henden ile görüştük.

İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Kulübü üyeleri, kongre sonrası toplu halde.

Burada iyi organize olmuş bir kongre izledik. Böyle iyi bir kongreyi düzenleyen kulübünüzü kısaca tanıyalım.

İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Kulübü, 2001-2002 eğitim-öğretim yılında kuruldu. Bu tarihten itibaren de hızlıca çalışmalara başladı. Kulübümüz İTÜ Kültür ve Sanat Birliği'ne bağlı olarak çalışmalarını yürütüyor. Kurulduğu yıldan beri kulübümüzün üye sayısı giderek artıyor. Kültür Sanat Birliği'ne bağlı, kayıtlı 300'e yakın üyemiz var. Biz bir öğrenci kulübüyüz. Akademisyen üyemiz yok. Üyelerimiz arasında, hazırlık öğrencileri, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri bulunuyor.

Moleküler Biyoloji ve Genetik Kongresi'nin 4.sünü yaptınız bu sene. Kongrenize sadece İTÜ öğrencileri mi katılıyor yoksa şehir dışından da öğrenci katılımı oluyor mu?

İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Kongresi'ni, 2007 yılından itibaren yapıyoruz. Her sene kongremize şehir dışından katılan arkadaşlarımızın sayısı artıyor. Kongremiz, farklı üniversitelerde özellikle genetik, biyoloji bölümlerinde okuyan öğrenciler tarafından her sene takip ediliyor. Bu sene kongremize, şehir dışından 106 öğrenci arkadaşımız katıldı.

Kongre çalışmalarını nasıl planlıyorsunuz?

Biz, kongre hazırlıklarına 1 sene önceden başlıyoruz. Bu kongrenin temel ihtiyaçları sponsorlar tarafından karşılanıyor. Sponsor bulmak bizi çok fazla yıpratıyor ve çok zamanımızı alıyor. Bu nedenle de kongrenin hazırlık süreci çok uzun sürüyor. Okulumuzun imkânları kısıtlı. Ancak bu kısıtlı imkânlara rağmen, kongreyi yaptığımız salonu, şehir dışından gelen arkadaşlarımızın kalacağı yurt odalarını ve ulaşım için servisleri Kültür ve Sanat Birliği'nin desteğiyle çözüyoruz.

Diğer üniversitelerdeki biyoloji topluluklarıyla nasıl bir ilişkiniz var?

Kongrelerimize farklı üniversitelerden arkadaşlarımız geliyor. Onlar da kendi üniversitelerinde topluluklar kurmuşlar. Bizim de böyle bir çalışma yaptığımızı görünce, acaba koordineli olarak çalışabilir miyiz diye düşünmeye başladılar. Kongre hazırlıkları diğer topluluklarla ilişki kurmamızı sağlıyor. Bunun dışında da internet üzerinden kurduğumuz gruplarla sürekli iletişim halindeyiz. Aslında internette kurduğumuz platformla, moleküler biyoloji ve genetik alanlarında çeşitli konuları tartışabiliyoruz. Kendi alanımıza dair bilgi paylaşımında bulunuyoruz. Ve bu yolla, hem farklı üniversitelerden arkadaşlarla tanışıyoruz hem de farklı kongrelerden, etkinliklerden haberimiz oluyor. İnternetten etkinliklerimizi sürekli birbirimize haber verdiğimiz için de katılım sayısı her sene artıyor.

Kongrenin Türkiye'deki bilimsel çalışmalara etkisiyle ilgili ne düşünüyorsunuz? Türkiye'de benzer kongreler çok fazla yapılıyor mu?

Türkiye'de moleküler biyoloji ve genetik bölümünde ilk başlarda üç öğrenci kulübü vardı. Şu anda 10 büyük üniversitede kulüpler bulunuyor. Anadolu'da yeni yeni bu kulüpler kurulmaya başlandı. Düzenli etkinlik yapan moleküler biyoloji kulüpleri; İTÜ, İÜ, Bilkent, Uludağ ve Ege üniversitelerindeki kulüpler. Ülkemizde bölümümüz çok fazla tanınmıyor. Üniversiteye giriş sınavında tıp fakültesine girebileceğiniz puanla moleküler biyoloji bölümüne girebiliyorsunuz. Ancak bölümümüzü tanımayan aileler, çocuklarını genelde tıp fakültesine yönlendiriyorlar. Çok fazla talep olmayınca, birçok üniversitede bu bölüm açılmıyor. Bölüm çok olmayınca, kulüp de çok fazla olmuyor. Türkiye'de moleküler biyoloji alanında, bir senede, üniversite öğrencilerinin yaptığı bir ya da iki etkinlik oluyor. Aslında moleküler biyoloji ve gene-

tik bölümü, dünyada hızla gelişen bir bölüm; bir günde tüm dünyada, 300-400 tane makale yayımlanıyor alanımızla ilgili. Türkiye, tüm bu gelişmelerde çok geride kalıyor. Araştırmaları yapabilmemiz için gereken malzemelerin çoğu yurtdışından geliyor. Malzemelerin gelmesi için bütçe ve zaman gerekiyor. Çok fazla zaman kaybediyoruz.

Okullar açıldı, yeni dönemde çalışmalarınız ne olacak?

Yeni dönemin kongre başkanı ve yönetim kadrosunu seçtik. Okul açıldığı anda çalışmalara başlayacağız hızlı bir şekilde. Makale okumaları, bir sonraki kongremizin hazırlıkları, diğer kulüplerle görüşmeler… Kongreyi yapmadan önce yeni ekibi seçtiğimizden, bu onlar için bir avantaj oldu. Kongrenin nasıl organize edildiğini görüyorlar şu anda. Eksikleri değerlendirebiliyorlar. Gelecek senelerde daha iyi şeyler yapabiliriz.

Uluslararası katılımlı bir kongre yapıyoruz. Çok zor bir şey bu. Sunum yapacak hocaları ayarlamak kolay ama maliyet birdenbire artıyor. Her şeyi karşılamak zorunda kalıyoruz. Ancak bizim bu deneyimlerimizle, 3-4 yıl sonra bu kongreler çok fazla ilerleyecek. Birkaç sene sonra daha farklı fikirler ortaya çıkacaktır. Genetik bölümünde okuyan öğrenciler olarak her zaman kendimizi geliştirmek zorundayız. Dünyadaki gelişmeleri takip etmek zorundayız.

Kulübünüz yurtdışındaki gelişmeleri nasıl takip ediyor?

Yurtdışındaki gelişmeleri takip etmenin en iyi yolu makaleleri takip etmek. Son elli yılın önemli gelişmelerini anlatan makaleleri hep beraber okumaya ve incelemeye çalışıyoruz. Önemli gelişmelere imza atmış makaleleri incelemek bizi çok fazla geliştiriyor.

Bunu sadece kendi kulübünüzde mi yapıyorsunuz, yoksa az önce anlattığınız Türkiye'deki diğer kulüplerle bir arada mı yapıyorsunuz? Bir takım tartışmaları okulunuz dışına da yaymak gibi bir çalışmanız oluyor mu?

Bu sene bu konuda yeni teklifler geldi. Farklı üniversitelerden arkadaşlarımızın önerisi, 4-5 üniversite bir araya gelerek ortak bir kongre düzenlemek. Daha fazla öğrencinin katıldığı, daha farklı bakış açılarının yer aldığı bir kongre yapmak anlamına gelir bu. Bu ortak kongreyi yapabilmek için ön görüşmeleri başlattık. Diğer üniversitelerle beraber 2 yıl içinde böyle bir kongreyi yapmak istiyoruz. Farklı üniversitelerin kulüplerinin yapacağı ortak bir kongre daha etkili olur ve böyle bir gelişme, hem bizim için hem de ülkemiz için daha faydalı olur.

Yıllar önce evrim üzerine bir anket yapılmıştı Türkiye'de. Tıp fakültesi öğrencileri ve biyoloji bölümü öğrencilerinin evrim kuramıyla ilgili ne düşündüğüyle ilgiliydi bu anket. Bu anketin sonuçları çok çarpıcıydı. Öğrencilerin yüzde 85'i evrim kuramına inanmadığını, insanların Adem ve Havva'nın soyundan geldiğine inandıklarını ifade etmişlerdi. Evrim kuramı olmadan biyoloji de olmaz aslında. Sizin üniversitenizde, bölümünüzde, diğer üniversitelerde bu alanda öğrencilerin düşünceleri konusunda gözlemleriniz nelerdir?

İTÜ Moleküler Biyoloji ve Genetik Kongresi afişi.

Açıkçası bizim bölümümüzde insanlar daha doğru düşünebiliyorlar. Çünkü biz, evrim kuramıyla ilgili birçok kulüp çalışması yapıyoruz. Geçen sene bir dönem boyunca her hafta *Nature* dergisinde yayımlanan Darwin'in makalelerini incelediğimiz bir çalışma yaptık. İnsanların bu konuda merak ettiği çok şey var. Biz böyle bir okuma çalışması yapacağımızı duyurunca, bu çalışmaya birçok insan katılmak istedi. Makaleler üzerine bilimsel tartışmalar yapıldı. Dolayısıyla bölümdeki arkadaşlarımızın evrim konusunda bilimsel bir yaklaşımları olduğunu söyleyebiliriz. Evrim kuramına bakış açısında lise eğitimi çok önemli oluyor. Eğer bir arkadaşımız biyoloji konusunda çok fazla bir şey bilmiyorsa, en azından temel bilgilere sahip değilse, sıfırdan başlayıp araştırarak öğrenmeye çalışıyor. Türkiye'deki eğitim sitemindeki eksikliklerden kaynaklanan bir korku da var. Özellikle liselerde evrim tartışılmıyor. Eğitim sistemimizden dolayı insanlar soru sormaktan çekiniyor.

Sadece bölüm öğrencileri değil, başka bölümlerde okuyan birçok arkadaşımız da evrim kuramını merak ediyor. Darwin okumalarına başka bölümlerden gelmek isteyen çok fazla öğrenci olmuştu. Öğrenciler arasında genel bir merak olduğunu söyleyebiliriz, evrim kuramıyla ve bilimsel gelişmelerle ilgili.

Sarmal dergisini artık internetten mi yayınlayacaksınız?

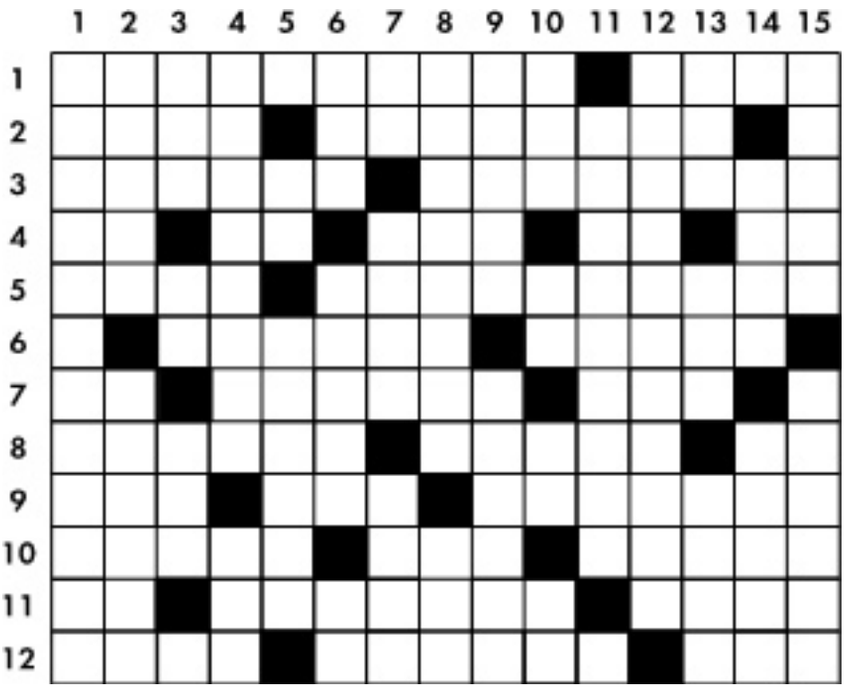
Dergimiz düzenli çıkamıyor. Dergiyi düzenli çıkaramamamızın temel nedeni; sponsor bulamamak. Dergiyi basılı halde çıkarmıyoruz bu nedenle. İnternetten yayınlıyoruz. Dergi, www.sarmaldergisi.com adresinden takip edilebilir. 3-4 yıl içinde dergimizi düzenli basılan bir dergi haline getireceğimize inanıyoruz.

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) Özellikle 1930-1940 arasında etkin olmuş ve uluslararası mimarlık anlayışı doğrultusunda projeler ve Hariciye Köşkü, Çemberlitaş Palas, İller Bankası Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Köşkü gibi çeşitli yapıları gerçekleştirmiş, 1903-1966 yılları arasında yaşamış ünlü mimarımız. - Evcil.
2) Asya'da bir göl. - Okumayı öğrenme güçlüğü.
3) Türk müziğinde XIX. yy.'daki kullanılmış bir bileşik makam. - Duman ve koku çıkarmadan yanan, çok büyük ısı veren bir tür taşkömürü.
4) Radon'un simgesi. - Anadolu halklarının en eski ana tanrıçası. - Madencilikle ilgili bir kurumumuzu simgeleyen harfler. - Ali Özgentürk'ün ses getirmiş bir filmi. - Seryum'un simgesi.
5) Sigara, nargile ve benzeri şeylerin dumanını içe çekme. - Birliği, bütünlüğü bozmak ereğiyle bölmek.
6) Bir kadın giysisi. - "Cümlesi giyinmiş namert postunu / ... belli değil er belli değil." (Ruhsati).
7) Bir renk. - Genellikle Arapların kullandığı, omuzları da örten, kenarları püsküllü bir erkek başörtüsü. - Kulluk, tutsaklık.
8) Bir ısı ölçü birimi. - Baba tarafından akraba olan kimseler. - Rütbesiz asker.
9) 60'lı yılların başlarında doğan Jamaika müziği. - Baba. - Barbaros Hayrettin Paşa'nın 28 Eylül 1538'de Cenevizli Amiral Andrea Doria ile yaptığı savaş.
10) San. - Giysi kıvrımı. - Lale Devri'nin ünlü şairi.
11) İstanbul'da Piraye Altınoğlu ile Metin Yasavul tarafından 1959'da kurulan, uzun yıllar yazın yaşamında önemli işler kotaran yayınevi. - Makarna hamurundan türlü biçimlerde yapılan çorbalık. - Büyükanne.
12) Halk dilinde "beyin". - Bolu'nun bir ilçesi. - Isparta Yalvaç ilçesinde Friglerin ay tanrıçası için yaptıkları tapınak.

Yukarıdan aşağıya

1) *İngiltere'ye Seyahat*, *Orta Asya Türk Devletleri*, *Hukukun Umumi Esasları* gibi yapıtları da üretmiş, 1880-1957 arasında yaşamış Arsal soyadlı tarihçi ve hukukçumuz.
2) Rahat, huzur. - Kuru, sıska.
3) Köpek için hazırlanan yiyecek. - Kuzu sesi. - Yanardağ püskürtüsü.
4) İspanya'da Andalucia halk şarkıları, dansları ve müziği için kullanılan sözcük. - "... gelicek cümle eksiklikler biter." (Yunus Emre).
5) Arjantin'in plaka imi. - Yinelene yinelene usanç verici bir hâl alan söz.
6) Süreyya Duru'nun 1988'de yaptığı bir film. - Edirne yöresinde "asmaya benzer, sepet yapmakta kullanılan bir çeşit bitki"ye verilen ad. - Civa simgesi.
7) Endonezya'nın plaka imi. - Türkmenistan'da bir kent. - Dokumacılıkta, boyacılıkta, dericilikte cila olarak kullanılan madde.
8) Hindistan'daki soylu ve savaşçı kastı belirten sözcük. - Çok eski çağlardan beri binen telli bir çalgı.
9) Cephe, önyüz. - Giresun'un bir ilçesi.
10) Açık seçik bir biçimde anlaşılan. - Bir haber ajansı. - Güzel sanat. - "... Wood" (Tim Burton'ın 1995'te yaptığı bir film).
11) Başrollerini Yul Brynner ile Deborah kerr'in paylaştığı, konusu Siyam'da geçen, 1956 yapımlı film.
12) *Resim Dersleri*, *Türk Sanatı*, *Ressamlara Rehber* gibi yapıtları da üretmiş, 1875-1971 yılları arasında yaşamış, Celal ön adlı sanat tarihçisi, ressam, tiyatro ve ansiklopedi yazarı.
13) Duygu. - "Elinde gâh asa oldu gâh ... (yılan) kalem." (Fuzuli). - Gerçekleşmiş, olup bitmiş iş; amel.
14) Buluş. - Çanakkale'nin peyniriyle ünlü ilçesi.
15) Arzu, talep. - "... Mızıkacıları" (Grimm Kardeşler'in ünlü yapıtı).

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	S	E	L	M	İ	A	N	D	A	K	■	K	A	R	A
2	U	K	E	■	S	İ	L	E	N	O	S	■	K	U	R
3	L	E	Y	L	A	K	■	L	A	■	A	Ş	Ş	A	İ
4	T	■	L	A	L	■	M	O	■	İ	R	M	A	■	F
5	A	V	A	R	E	M	U	S	T	A	F	A	■	E	K
6	N	A	G	A	■	A	S	■	R	N	■	Ç	O	R	A
7	İ	T	A	■	L	H	A	S	A	■	Y	Ö	N	■	P
8	Y	A	M	P	İ	R	■	A	K	T	A	R	■	U	T
9	E	N	S	E	■	A	T	M	■	A	R	■	A	S	A
10	G	■	İ	R	A	M	A	■	K	O	B	A	Y	■	N
11	A	R	Z	U	H	A	L	C	İ	■	A	D	A	M	■
12	H	U	■	K	İ	■	K	O	R	A	Y	A	R	İ	Ş

Eylül sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Mustafa Karaaslan (Kayseri), Selçuk Demir (İzmir)** ve **Deniz Topaloğlu (İstanbul)** İbrahim Semiz'in Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda Görelilik kuramları* adlı kitabını kazandı. Ekim bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz 3 kişi, *Haluk Eyidoğan*'ın Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *50 Soruda Deprem* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Ekim tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

